(Valla, Laur.

Clausen

LAURENTIUS VALLA,

HANS LIV OG SKRIFTER.

ET BIDRAG

TIL

BELYSNING AF HUMANISMEN.

AF

JOHANNES CLAUSEN,

Cand. theologiæ og Lærer ved Jonstrup-Seminarium.

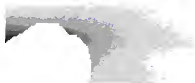
KJÖBENHAVN.

G. E. C. GADS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

1861.

Indholdsangivelse.

Indledning.

I.

Den literære Aandsretning, som i Middelalderens Slutning skjød frem af Italiens Jordbund og under Navnet »Humanisme« gjenoplivede Sandsen for Videnskab og Kunst, hører til et af de interessanteste Phænomener i den europæiske Culturhistorie; den danner ligesom Overgangsleddet fra den middelalderlige Verden til Reformationens Aarhundrede.

Der er derfor fra de forskjelligste Sider, baade af Philologer og Historikere, Theologer og Æsthetikere, blevet skjænket denne Videnskabernes Gjenfødelsestid, som i hele sin Udstrækning naaer ligefra Petrarca til Leo 10de, en særegen Opmærksomhed; men de Undersøgelser, som ere anstillede til Vurdering af denne Tidsalder, have ført til de forskjelligste Domme efter det forskjellige Standpunkt, Betragteren har indtaget. Snart har man i Glæden over den classiske Verdens Skatte, som da bleve opdagede, meddeelte og forklarede, eller i æsthetisk Fortabelse i de antike og moderne Kunstværker, hvormed Verden da berigedes, anpriist denne Tidsalder med begeistrede Lovtaler og vendt Øiet derhen som mod en Guldalder i det aande-

lige Livs Historie, uden at agte paa Jordbunden, hvorfra dette Liv drog sin Næring, og hvoraf der maatte fremgaae mere glimrende end nærende Frugter[1]). Men snart har man maalt denne Culturperiode med Christendommens absolute Maalestok og væbnet sit Øie med Briller af det mørkeste Glas, saa at man over den sædelige Brøst, der klæbede ved denne Periode, og over det laante Skin fra Plato og de olympiske Guder, har miskjendt Humanismens Betydning og fældet en Dom over dens betydeligste Repræsentanter, hvorved det til sin Tid Berettigede og Værdifulde ikke er kommet til sin fulde Ret[2]).

Hvad der nemlig gjælder om enhver anden aandelig Retning, at den ikke vil kunne bedømmes retfærdigt, naar den gribes i og for sig og rives ud af sin Forbindelse med Fortid og Fremtid, det gjælder ikke mindst om Humanismen. Den er fremtraadt i Historien som et vægtigt Led i den store Culturring; den faaer derfor ogsaa først sin rette Belysning ved at sees i Sammenhæng med hele den middelalderlige Aandsudvikling.

Men Middelalderen, som i henved tusinde Aar havde røgtet sit Kald, at bringe Tugt og Orden tilbage efter de store Omvæltninger, som fulgte af Folkevandringen, stundede nu til sin Afslutning; thi den romerske Kirke, Middelalderens aandelige Pleiemoder, som havde gjort de barbariske Folkeslag deelagtige i Culturens Goder og bragt dem Evangeliets Velsignelser, havde nu tabt sin Opdrager-Dygtighed og forødet sin Livskraft; den stod

[1]) Jvnfr. Heeren's: Geschichte des Studiums der classischen Literatur — og Roscoe's: Lorenz von Medici, übersetzt von K. Sprengel. Berlin. 1797

[2]) Jvnfr. Dr. G. Voigt: Die Wiederbelebung des classischen Alterthums. Berlin. 1859.

som udmarvet og vaklende overfor Fyrsternes overmodige Trods og Folkeaandernes mægtige Angreb.

Dette Kirkens dybe Fald var imidlertid den velfortjente Straf, som ramte Hierarchiet for dets Forsyndelser mod det overtagne Hverv og for dets Overgreb paa Religionens Omraade; thi det var en grundig og vidtforgrenet Forvanskning af Evangeliet, hvorpaa der var blevet arbeidet, indtil den havde naaet sit Høidepunkt i det 14de og 15de Aarhundrede. Christi Rige, reen aandeligt i sit Væsen, var blevet forvandlet til et jordisk Universalmonarchi, i hvis Spidse stod en Autoritet, som med Paastand paa sin Magts Nedstammelse fra Christus og med Fordring paa Ufeilbarhed havde hævet sig op over al anden Myndighed, thi Guds Aand talede gjennem den; ene Paven eiede Magten til at løse og binde, byde og forbyde, ene han havde Retten til at bestemme Troens Regler og udtyde Skrifterne. Paa denne Maade havde et herskesygt Hierarchi, for at gjøre sig uundværligt, atter opreist en Skillevæg mellem Gud og Mennesket; den Christne var forhindret i selv at kunne søge og finde sin Trøst, thi ene gjennem Kirken og det deri organiserede Hierarchi var Veien at finde til Syndsforladelse og Frelse. Ved den altid stærkere Adsplittelse af Christenheden i tvende Dele, Geistlige og Lægfolk, var Menigheden bleven udelukket fra Deeltagelse i det kirkelige Liv og stod ved de hellige Handlinger som blot Vidne og andægtig Tilhører. Prædikenen var mere og mere forstummet, Nadversacramentet tilbagetrængt og lemlæstet og en hedensk Menneskecultus bleven oprettet, som var fuld af Fabler og Mirakellegender; i det afgudiske Offringsvæsen, hvorom tilsidst Alt concentrerede sig i den romersk-catholske Gudstjeneste, havde Travesteringen af det Hellige naaet sit høieste Punkt, da Kirken ved det selvlavede Messe-

Offer havde erklæret selve Christi Forsoning for utilstrækkelig. Men med denne Forsoningens Sandseliggjørelse forvandledes snart hele Andagtslivet til udvortes Optrin, og Gudstjenesten blev ved pragtfulde Processioner til forlystende Skuespil. Istedetfor at indskjærpe Troens Enegyldighed paabød Pavedømmet en Mangfoldighed af Bodsøvelser og Fromhedsgjerninger, drev paa Faster og Valfarter, Almisser og Munkestand, men bidrog derved kun til at nedbryde det christelige Sædelighedsliv og aabne Veien for pharisæisk Skinhellighed; det sidste Glimt af Alvor forsvandt, da Kirken solgte sin Syndsforladelse for Penge.

Men hvor dybt end Fordærvelsen havde trængt sig ind i Kirkens Lære, Gudstjeneste og sædelige Liv, saa skulde Christi Kirke dog synes at maatte have bevaret Kraft nok i sig selv til Gjenfødelse, og ikke at kunne trænge til nogen Haandsrækning udenfra. Den evangeliske Prædiken var vel forstummet, men det faste og urokkelige skrevne Guds Ord var nu som altid tilstede i Kirkens Midte. Hvorledes skulde nu vel dette Ord, som forelaa i Evangelisternes og Apostlenes Skrifter, med Sandhed være betegnet som det tveæggede Sværd, der trænger ind igjennem Marv og Ledemod, dersom det ikke var skarpt nok til at kunne gjennemskjære hine Spind af menneskelig Kunst? Den hellige Skrift maatte netop i saadanne Tider og under saadanne Forhold kunne godtgjøre sin Kraft til at rense, oplyse og styrke det aandelige Liv.

Men — dette Guds Ord var kun usynligt tilstede i Kirken; Hierarchiet vilde neppe paa rette Maade have forstaaet at varetage sin Interesse, dersom det ikke først og fremmest havde sørget for at tilstoppe den evangeliske Sandhedskilde og derved hindret det christne Folk i at holde Control med dets selvdannede Menneske-

lærdomme. Men, da den hellige Skrift var trængt ud af Menneskenes Haand og Sind, bleve Legender og Fabler satte i dens Sted, og Affaldet fra Christendommen blev med hvert Aarhundrede større; Traditionens Ukrud voxede nu frodigt henover den christelige Jordbund, og Overtro bredte sig ud over hele Christenheden; medens den uvidende Mængde klamrede sig fast til Helgenbeen og Reliqvier, og slog sig til Ro ved tomme Ceremonier og asketiske Regler, følte de mere Dannede Væmmelse ved den Art af Christendom, sluttede sig til schismatiske Partier eller kastede sig trøstesløse i Vantroens Arme og tyede ikke sjelden til Jødedom og Islam, hvor de haabede at finde Erstatning for de Savn, de følte indenfor den romerske Kirke [1]).

Der havde vel gjennem hele Middelalderen fra Tid til anden lydt altid stærkere Klager over Kirkens Forfald; men hvilket Haab kunde vel den evangeliske Friheds Talsmænd have om at trænge igjennem, naar de saae sig stillede ligeoverfor et stærkt organiseret Hierarchi, som, trygt ved sin Ufeilbarhed, var utilgjængeligt selv for de stærkeste Klager, og som med Snildhed havde forstaaet at danne sig Redskaber til at lamslaae al Modstand, der reiste sig? I Skriftestolen havde det fundet et sikkert Middel til at beherske Samvittighederne og ved Hjælp af den vidst at trænge sig ind i Familiens dybeste Hemmeligheder; ved Ban og Interdict havde Paverne formaaet at nedkue de gjenstridige Aander, at holde Fyrster og Nationer i Ave, og, naar troeskraftige Aander trods alle Farer reiste sig til Kamp for Friheden og det underkuede Evangelium, udsendte den hellige Stol sine lydige Munkesoldater, der som Hunde (domini canes) opsporede Kjætterne og bragte dem for Inqvisi-

---

1) Flathe: Geschichte der Vorläufer der Reformation. Th. 2. S. 8.

tionens Domstol. Efter Korstogenes Slutning havde Staterne vel begyndt at frigjøre sig fra Hierarchiets Aag; Christi Statholder maatte endog drage til Avignon og ombytte Vaticanet med det franske Fængselspalads; Folkeaanderne begyndte vel at røre sig, og evangeliske Partier ved Thems og Moldau løftede deres Stemmer end høiere mod de Misbrug, der gik i Svang. Men, skjøndt Pavestolen overfor disse Frihedsbevægelser og navnlig overfor de dristige Concilier i det 15de Aarhundrede maatte føle sin Afmagt, nærede den dog det ikke saa ganske forfængelige Haab, at den Tid snart vilde indfinde sig, da man ved List eller Magt atter kunde bringe Fyrster og Nationer til Lydighed under det ufeilbare Geistlighedsorakel.

Med Pavedømmets Hensygnen havde ogsaa hele den Literatur, som var skudt op af den kirkelige Jordbund, saa omtrent udspillet sin Rolle. I Middelalderens Blomstringstid havde der nemlig udfoldet sig en Videnskabelighed, udsprungen af en naturlig Trang til at bringe mere Lys og Klarhed ind i Troesindholdet og sammenarbeide de kirkelige Dogmer til et ordnet System. Under denne Stræben efter at udvikle og godtgjøre Sandheden af den christne Troes Indhold ved Hjælp af Tænkningen havde Middelalderen trods al sin Kirkelighed fundet sig henviist til Oldtidens philosophiske Systemer, og den aristoteliske Viisdomslære, gjengiven i slette og fordreiede Oversættelser, var navnlig fra det 13de Aarhundrede bleven det Redskab, hvoraf man betjente sig. Ved denne Vexelvirkning mellem den gamle Philosophi og den christelige Tro fremkom den saakaldte Scholastik, der maa betragtes som et uundværligt Led i Christenhedens Udviklingshistorie, idet den dannede Overgangen fra den reen positive Opfattelse af de christelige Dogmer til den videnskabelige Frihed og Selvstændighed,

som vandtes ved Reformationen. De kirkelige Dogmer bleve ved den udviklede til et afsluttet System, og colossale Lærebygninger reiste sig, som ved deres detaillerede og omhyggelige Udførelse minde om Middelalderens gothiske Domkirkebygninger. Scholastikens Producter staae som mærkelige Vidnesbyrd om Middelalderens skarpsindige Undersøgelsesaand og om den Tilfredsstillelse, man havde følt ved at levere nøiagtige Beviser for hver Troesartikel, afkræfte alle mulige Tvivl og tilbagevise alle tænkelige Indvendinger.

Skjøndt denne philosopherende Behandling af Theologien i sin Tid havde givet Menneskeaanden et Stød fremad ved at tilføre Erkjendelsen et righoldigere Stof, skjærpe Tænkningen og give de kirkelige Dogmer mere Holdning og Fasthed, saa savnede dog Scholastiken inden kort Tid den første Betingelse for en frodig Existents, nemlig Frihedens Sphære. Det engang fastsatte Lærebegreb og den uindskrænkede kirkelige Censur hindrede den scholastiske Videnskabelighed i at kunne udfolde sig til en frugtbar Dogmeundersøgelse, thi alt forud var Maalet sat, hvorved Forskningen tilsidst maatte ende. Hertil kom, at Kirken, som fra først af havde kaldt Philosophien tilhjælp, for at den skulde klare det theologiske System, mere og mere betragtede denne med mistænksomt Blik som en verdslig Videnskab, der let kunde afføde farlige Kjætterier. Pavedømmet undsaae sig vel ved at banlyse Aristoteles's Philosophi, som i sin Tid var bleven støttet af Hierarchiet og baaren oppe af mægtige Navne som Petrus Lombardus og Thomas Aquinas; men blandt hans Skrifter var det dog fornemmelig hans Logik og Dialectik, som man endnu vedblev at dyrke paa Grund af de deri indeholdte fine og skarpe Definitioner og Distinctioner. Men ved denne formelle Stilling til Philosophien og ved at fjerne sig

mere og mere fra al Befrugtning udaf Livet, mistede Scholastiken efterhaanden sit Herredømme over Aanderne. I Begyndelsen havde den været aandfuld, rig paa dybe Tanker og fuld af frisk Dannelsesdrift; men behersket af ydre Magter, af Hierarchiet med Hensyn til sit Indhold, af Aristoteles med Hensyn til Formen, udartede den mere og mere til spidsfindig og aandløs Formalisme. Den vedblev vel endnu at opføre kunstige Tankebygninger, som gave Forstanden rigelig Leilighed til gymnastiske Øvelser, da man betragtede hver ny Distinction, der vandtes ved dialectisk Kunst, som en Vinding; men den selvstændige Tænkning og den christelige Følelse hentede kun liden Næring fra disse Disputationer, der, fremsatte i en Stiil, som var fuld af sproglige Vanskabninger, mere og mere savnede den gamle Scholastiks religiøse Alvor. Dybere seet laa ogsaa Opløsningen i Scholastikens eget Væsen, thi Forbindelsen af Christendommen med den aristoteliske Philosophi, der var baaren af en ganske anden Verdensanskuelse, var et Ægteskab, som umuligt kunde bestaae i Længden. Da derfor Følelsen af den aandelige Friheds Nødvendighed vaagnede i Europa, og Aanderne krævede Tilfredsstillelse af en dybere Trang, følte man sig mere og mere stødt tilbage ved at see det christelige Læreindhold behandlet som et Aggregat af ufrugtbare, mangengang taabelige og forargelige Spørgsmaal, og fra alle Kanter beredede man sig til Kamp for at give den middelalderlige Videnskabelighed sit Naadestød [1].

Naar vi efter denne korte Skizzering af Middelalderens Physiognomi stille det Spørgsmaal, om der i den middelalderlige Christenheds Skjød vise sig Midler

[1]) Jvnfr. Ritter: Geschichte der Philosophie. B. 7. S. 1—168. B. 8. S. 678—723.

og Kræfter til at bevirke en Udløsning af den aandelige Trældom, da vide vi ikke, hvor disse Midler og Kræfter skulle være at opdage; thi Aabenbaringens Indhold var forvansket, den hellige Skrift ude af Folkenes Haand og de Geistliges Sind; et terroristisk Hierarchi holdt alle Kræfter bundne, alle Veie spærrede, og selv den kirkelige Videnskabelighed var saa nedsunken, at den fandt sin Tilfredsstillelse i et dialectisk Formelvæsen uden mindste Betydning for Livet.

Naar Menneskelivet ikke skulde synke tilbage i en raa Materialisme, og Middelalderens Slutning maaskee blive værre end dens Begyndelse, maatte der derfor udenfra tilveiebringes et nyt Stof, hvormed Aanden kunde sysselsætte sig, og en vis aandelig Frihed erhverves til at behandle dette Stof. Men at træffe Valget af den Retning, mod hvilken man skulde vende sig for at hente dette Stof, kunde ikke være vanskeligt; thi da alle Kilder — ikke mindst Evangeliets — vare lukkede, hvorfra skulde da vel det nye Vækkelsesmiddel kunne hentes uden fra Fortiden? Og for at dette Middel kunde faae Leilighed til at røre sig frit, maatte det ikke have noget kirkeligt Præg, men have sit Udspring fra en Tid forud for Kirkens Tilblivelse; de store Kirkebevægelser i det 15de Aarhundrede — navnlig den hussitiske i Bøhmen — vidne jo tilstrækkeligt om, at en Aandsretning, der bar Evangeliets eller Religionsfrihedens Stempel, snart vilde være udsat for at blive qvalt i Fødselen eller blive hæmmet i sin videre Udvikling ved Sværd og Baal.

For den historiske Betragtning stiller det sig saaledes som en reen Nødvendighed, at, hvis en ny Culturretning skulde kunne bryde sig en Bane, da maatte denne tage sit Udgangspunkt i de gamle Tider, men tillige søge med Varsomhed og Klogskab at bugte sig

fremad, om den ellers vilde undgaae Sammenstød med den hierarchiske Enevælde.

II.

Efter en lang Vankundigheds Nat træffe vi da omsider i det 14de Aarhundrede de første Glimt af en frembrydende Morgenrøde i Italien, Pavedømmets Fosterhjem, hvor Troen og Tanken haardest havde maattet sukke i Hierarchiets Lænker. Medens den urolige Tidsaand arbeidede sig frem i Europa's andre Lande for at afvælte Pavedømmets forhadte Aag, medens det ved Seine og Rhin, Thems og Moldau gjenlød af Røster, der talte Frihedens Sprog snart i Statens, snart i Evangeliets Tjeneste, blev det Italien forbeholdt at optage og modne Spirer i sit Skjød, hvoraf der skulde udvikle sig en literær Blomstring, som maa forbause Enhver, der betragter Tiderne og Vilkaarene, som ligge foran. Markerne, hvor disse Spirer opelskedes, findes ikke der, hvor man snarest skulde søge dem, i de middelalderlige Høiskoler, som havde deres fornemste Repræsentanter i Universiteterne i Bologna og Salerno; disse Anstalters Videnskabelighed besad vel et vist Lærdommens Skin, men manglede dens nærende Kraft og var for største Delen behersket af den scholastiske Jargon. Grunden til den classiske Literaturs Gjenoplivelse maa navnlig søges i det rige politiske Liv, som havde udfoldet sig paa den italienske Halvø; thi den stærke Frihedsbevægelse, der ved Korstogene havde grebet Folkeaanderne, havde ikke mindst i Italien fremkaldt et mægtigt Opsving af Nationalbevidstheden, og Italiens store Digtere, der først følte sig grebne af det nye Liv, skjænkede Nationen et nyt Modersmaal, medens de paa samme Tid pegede tilbage til Oldtiden; den italienske Nationalliteraturs Stiftere bleve tillige den classiske Literaturs Gjenopvækkere.

Blandt disse indtager Dante (✝ 1321) den fornemste Plads, thi i sit store Nationaldigt, »la divina comoedia«, havde han ikke blot udkastet et storartet Billede af hele Middelalderens Verdensbetragtning, og i det italienske Tungemaal udtalt, hvad hans Fædreland i Aarhundreders Løb havde følt og lidt; men i sin Digtning, hvor han paa sin besværlige Vandring gjennem Skyggernes Land havde kaaret Virgil til sin Ledsager, havde han jevnlig stillet Oldtidens Skikkelser og hedenske Myther sammen med middelalderlige Personer og christelige Legender. Saaledes var Italiens største Digter gaaet i Spidsen for sine Samtidige og havde anviist dem den Vei, som senere skulde betrædes. Uagtet Sandsen for det Store og Sande hos Dante endnu var parret med en dyb Ærbødighed for Middelalderens Bogstav-Orthodoxi og fastslaaede Dogmer, uagtet han i lige høi Grad var Discipel af Bibelen og Aristoteles, af Scholastikerne og Virgil, saa bidroge de skarpe og skaanselløse Domme, han havde fældet over Hierarchiet for dets Luxus, Simoni og utugtige Levnet, til at indlede en ny Epoque i den aandelige Verden; ved at hente Skikkelserne til sit store poetiske Galleri fra Fortidens Historie og ved at gjøre sin endnu ubevidste Samtid Rede for de Tanker, hvoraf den følte sig bevæget, vakte han Nationen til Forstaaelse af sig selv og af den classiske Oldtids Betydning [1]).

Hvad der var blevet anslaaet af Dante, Italiens religiøs-patriotiske Digter, det blev endnu i samme Aarhundrede med ganske særegen Kraft betonet af Petrarca (✝ 1374), som blev den egentlige Bærer af den nye Tids Ideer, den egentlige Prophet for hele den Retning,

---

[1]) Ginguené: Histoire littéraire d'Italie. tom. I. — Villemain: Cours de littérature au moyen âge. tom. I. — Voigt: Die Wiederbelebung des classischen Alterthums.

der under Navn af Humanisme stræbte at fremelske Sandsen for humaniora, for alt Skjønt og Sandt og Godt, som i Oldtidens Kunst og Literatur var blevet udviklet og fremstillet af den menneskelige Aand. Hævet over de Fordomme, som beherskede hans Samtid, bestred han i sine philosophiske Tractater, Dialoger og Breve uden Ophør Middelalderens scholastiske Philosophi og dens blinde Tro paa Aristoteles og Araberne; opfyldt af Modhydelighed for Skolelærdommens sproglige Smagløshed vendte han sig mod den classiske Oldtid og søgte at drage de gamle Minder i Kunst og Literatur frem for Dagens Lys.

Alt som ungt Menneske var hans Øre blevet opladt for det Rhythmiske i Romersproget og hans Aand bleven tiltalt af de skjønne Former; lidt efter lidt havde han med Undren fordybet sig i det kjærnefulde Indhold, saa at blandt Prosaisterne Cicero og blandt Poeterne Virgil stode som hans udkaarne Yndlinge. Men ikke mindre var hans Phantasi bleven opfyldt af sværmeriske Drømme, da han gjæstede Rom og der saae de colossale Ruiner og store Tomter. I et af sine Breve fortæller han, hvorledes han i Forbindelse med Giovanni Colonna ofte var stegen op paa Diocletiansthermernes mægtige Hvælvinger; omgivne af den dybe Gravstilhed og med Blikket fæstet paa de rundt omkring liggende Ruiner, hvis Omrids traadte skarpt frem i den rene Luft, talte de der med hinanden om Historien; Petrarca dvælede da navnlig ved den classiske, Colonna ved den christelige Oldtid[1]; da vaktes i Petrarca den patriotiske Aand, og med Længsel ønskede han engang at kunne blive Vidne til den gjenopstandne Oldtid med dens Helteliv og Storheds-Bedrifter, thi Nutiden fremkaldte i ham kun Suk over Christen-

[1]) Petrarca: Epp. familiares. lib. VI. ep. 2. fol. 82. (1492).

hedens Forfald og dorske Uvidenhed; derfor klagede han over, at »intetsteds var Rom mindre kjendt end i selve Rom«, men med tillidsfuld Fortrøstning saae han ud i Fremtiden og haabede, at »Roms gamle Dyder atter vilde leve op, naar Rom begyndte at kjende sig selv« [1].

For at kunne tilfredsstille sin Hunger efter Oldtiden pleiede han daglig Omgang med de classiske Forfattere som med fortrolige Venner, og viste sine Samtidige hen til disse Kilder for at faae dem til at tage Deel i Udrensningen af Skolens barbariske Sprog baade i Theologi og Jurisprudents. Hans Bøger vare ham hans bedste Eie, hans Bibliothek hans kjæreste Opholdssted; derfor søgte han ogsaa hele sit Liv igjennem at faae sin Bogsamling forøget med gamle Haandskrifter; for at naae dette Maal begav han sig ofte selv paa Reiser til Lande, hvor han haabede at finde gamle Levninger, eller han satte sig ved Breve i Forbindelse med Klostre og literære Personligheder, ligesom han mindede sine Venner, der droge til fremmede Egne, om at virke for sig. »Naar mine Venner«, — skriver han —, »ved Afskeden spurgte mig, om de kunde udrette Noget for mig, da svarede jeg intet Andet, end om de vilde opsøge Ciceros Skrifter; dette var min mundtlige og skriftlige Begjæring; hvor ofte har jeg sendt Breve og Penge, for at de ikke blot i Italien, hvor jeg var kjendt, men ogsaa i Gallien, Germanien, Spanien og Brittanien, ja ogsaa i Grækenland skulde forske efter Værker af Cicero. Fra det sidste Land modtog jeg en Homer, der for mine egne Penge blev oversat paa Latin og nu staaer blandt mine Bøger. Saaledes samlede jeg med megen Anstrengelse et Antal smaae Skrifter, blandt dem flere Doubletter, men der

---

[1]) Ibidem. fol. 81: »Nusquam Roma minus cognoscitur quam Romæ« etc.

fattes mig igjen mange, som jeg meest savner. Naar jeg i det Fjerne saae et gammelt Kloster, vendte jeg strax mine Skridt derhen; hvo veed, tænkte jeg ved mig selv, om der ikke netop der skulde findes, hvad jeg søgte efter, og saaledes fandt jeg paa min Reise til Nederlandene to Taler af Cicero i Lüttich, af hvilke jeg afskrev den ene, en af mine Venner den anden, og disse har jeg senere udbredt over hele Italien« [1]).

Petrarca blev imidlertid ikke staaende ved de romerske Forfattere, men ansporede ogsaa sin Tidsalder til Studiet af den græske Literatur, Forbilledet for den romerske. Det græske Sprog var i det 14de Aarhundrede næsten ukjendt i Italien, naar fraregnes enkelte Klostre i Syditalien, hvor Munkene havde vedligeholdt et svagt Kjendskab hertil gjennem den græske Ritus og Liturgi, der fandtes som Levninger fra den Tid, da denne Deel af Halvøen havde staaet i nærmere Forbindelse med Constantinopel. Men ellers var før Petrarca's Tid Kundskaben til dette Sprog saaledes gaaet til Grunde, at man, ifølge hans egne Ord, »over hele Italien kun vilde finde fem Lærde i Florents, een i Bologna, Studiernes Hovedsæde, to i Verona, een i Mantua, een i Perugia, men slet ingen i Rom, som kjendte Digternes Fader, Homer« [2]). Petrarca havde vel først i en fremrykket Alder faaet Leilighed til at lægge sig efter Græsken, som han lærte af Munken Barlaam; han havde derfor megen Vanskelighed med at sætte sig ind i dette nye Sprog, ja maatte endog lade sig nøie med gjennem latinske Oversættelser at lære Homer og Plato at kjende; men han var ikke desmindre ogsaa i dette Punkt den,

[1]) Heeren: Geschichte des Studiums der classischen Literatur. B. I. S. 272.

[2]) Heeren: Smstds. S. 283.

som aabnede Samtidens Blik for Østens literære Skatte, og som baade ved Tale og Skrift opflammede den til at søge tilbage til den græske Sprogkilde.

Midt i det 14de Aarhundrede, i Vankundighedens Periode, stod saaledes Petrarca som Humanismens Prophet, der før Unge og Gamle prædikede Kjærlighed til de gamle Tider. Og hele det civiliserede Europa hyldede ham ogsaa som Gjenopvækkeren af det frie Studium; Fyrster og Konger kappedes om at beile til hans Gunst og indbøde ham til at være Gjæst i Residentserne; fra Grækenlands Lærde modtog han store Æresbeviisninger i værdifulde Manuscripter, og hans eget Folk, hvis Sprog han havde udviklet til Fuldkommenhed, hvis nationale Liv og patriotiske Følelse han havde kaldt tillive ved sine Canzoner, feirede hans Triumph i Aaret 1341 paa Capitolium, hvor en tredobbelt Krone af Epheu, Laurbær og Myrther sattes paa hans Hoved, hvorpaa han i en prægtfuld Triumphvogn, smykket med mythologiske Figurer, af det jublende Romerfolk blev trukken til St. Peter, paa hvis Høialter han nedlagde sin Digterkrone, der senere ophængtes under Kirkens Hvælving[1]).

Medens Dante og Petrarca fornemmelig havde vakt Sandsen for den romerske Literatur, skyldes den egentlige Gjenoplivelse af det græske Studium den tredie Digter: Boccacio. Ved Kong Roberts Hof i Neapel havde han lært Petrarca at kjende og med ham knyttet en inderlig Venskabspagt; ved Virgils apocryphiske Grav i Nærheden af Neapel havde han modtaget sin Indvielse som Digter, og paa samme Tid, som han fremtraadte med

[1]) Heeren: Geschichte des Stud. d. cl. Lit. S. 258—74. — Ginguené: Histoire littéraire. tom. II. chap. XII. — Villemain: Cours de littérature. tom. I. — Voigt: Die Wiederbelebung des classischen Alterthums. S. 12—100.

sin »Decamerone«, det første større Værk paa italiensk Prosa, studerede han ivrigt den helleniske Oldtid. Hans Iver for den gamle, især den græske Literatur var utrættelig, og ved Boccacio's Hjælp blev den første Lærestol oprettet for det græske Sprog i Florents; Homers to store Digtninger bleve nu oversatte paa Latin, og Plato blev læst og forklaret [1]).

De Sædekorn, der af disse tre Mænd vare blevne udstrøede i Italiens Jordbund, skjøde snart frodige Skud; thi en Samling af trofaste Venner og Disciple forplantede efter deres Død Interessen for de literære Sysler i bestandig videre Kredse, og vandt efterhaanden mere Terrain fra Talsmændene for den skolerette Cathederviisdom; men til dette gunstige Resultat vare imidlertid de politiske Livsforhold væsentlig medvirkende. Vel er det sandt, at den apenninske Halvø i det 14de og 15de Aarhundrede som ingensinde tilforn var sondersplittet i en Mængde forskjellige Smaastater, der rivaliserede med hinanden; Magthaverne stode imod Republikerne, Stad imod Stad, og indenfor den samme Byes Mure forefandt man ofte en Tumleplads for allehaande politiske Partier; her feidede Adelen mod Borgerne, hist den ene Adelsslægt mod den anden, og det med et Skinsygens Raseri, der ikke undsaae sig ved at tye til Morderdolk og Giftblanderi. Navnene Guelf og Ghibellin løde endnu paa Torve og Gader, medens Condottiererne, hine snart ridderlige snart grusomme Eventyrere, sværmede med hvervede Tropper gjennem hele Halvøen, gjorde Veiene usikkre og kastede sig ofte ind i Stæderne, hvor de grebe Magtens Tøiler.

---

[1]) Heeren: Smstds. S. 276. Ginguené: Histoire. tom. III. chap. XV. XVI.

Men denne politiske Gjæringstid, da Egoismens Lidenskaber rasede vildt, bidrog dog ikke Lidet til at fremskynde Fremvæxten af det aandelige Liv; de borgerlige Feider blev den borgerlige Friheds Skole, og Driften til Uafhængighed voxede. Alt for længere Tid tilbage vare Venedig og Genua ved deres Flaader traadte i Forbindelse med det rige Orient, og det storartede Handelsliv havde i disse Stæder fremkaldt en Storslaaethed i Betragtningen af hele Livet, hvorved Trangen til Culturens Goder var stegen. I Norditaliens Stæder og i Republikerne Florents, Pisa og Siena havde der udaf Kampene for Arne og Frihed udviklet sig en fribaaren og dygtig tredie Stand, der ikke som Adelen grundede sin Magt paa nedarvede Rigdomme, men paa Capitaler, hvilke den ved Handel, Industri og Haandværksflid møisommeligt havde erhvervet sig. Det laa nu vel nærmest for denne Stand først at tilegne sig Kundskaber og Færdigheder, som fandt deres Anvendelse i det materielle Liv, men snart vaktes den ogsaa for høiere, aandelige Interesser, og Lægmanden tragtede nu efter at komme i Besiddelse af Kundskaber og Dannelse, der i Middelalderen havde været forbeholdt de Geistlige og Munkene som et Standsprivilegium [1]).

Paa samme Tid blev der fra en anden Kant givet Italien et mægtigt Stød fremad til Dyrkningen af den classiske Literatur; dette udgik fra den mere levende Forbindelse med den græske Halvø. Tyrkerne indtoge nemlig i Slutningen af det 14de Aarhundrede en bestandig mere truende Stilling til Constantins gamle Residents; Byzantinerhoffet sendte den ene Gesandt efter den anden til Vesteuropas Hoffer for at bede om Hjælp,

[1]) Jvnfr. J. Burckhardt: Die Cultur der Renaissance in Italien S. 61—89. (Basel. 1860).

og betroede som oftest disse vigtige Poster til lærde Grækere, der ved deres finere, classiske Dannelse ansaaes for bedst skikkede til at pleie de diplomatiske Underhandlinger. Men, skjøndt de politiske Missioner, som disse Grækere havde at udføre, bleve uden Frugt, da Europa var for udmarvet til at gribe til Vaaben mod Tyrkerne, udsaaedes der dog ved disse Sendelser frugtbare Sædekorn i literær Henseende, og der knyttedes mangen Forbindelse mellem Videnskabens Dyrkere paa begge Sider af Adriaterhavet. Mange Grækere foretrak at sætte Bo i Vesten, og i Italien at søge sig en Virkekreds istedetfor at give Liv og literære Skatte til Priis for de fremtrængende Barbarer, og det nye Fædreland modtog dem ogsaa i Begyndelsen med aabne Arme. Den religiøse Lunkenhed kom forsaavidt her tilpas, som det kirkelige Schisma, der var grundet i dogmatiske og rituelle Enkeltheder, ikke formaaede at bryde det Baand, der var knyttet ved fælleds Studier og fælleds videnskabelige Interesser; men senere, da Glæden over det aandelige Slægtskab var vegen for Skinsygens Aand, begyndte Italienerne at bryste sig af deres Rettroenhed og kaldte Grækerne spotviis »græculi« i Sammenligning med deres berømte Forfædre, medens Grækerne til Gjengjæld hævede sig over Italiens Lærde og henviste til deres Literatur som den egentlige Hovedkilde.

Inden det 14de Aarhundrede sank i Graven, var der imidlertid, som ovenfor antydet, fremstaaet talentfulde Mænd, som med sikkre Skridt traadte i Petrarca's og Boccacio's Fodspor. Blandt disse maae vi først og fremmest nævne Italieneren Johannes af Ravenna og Grækeren Chrysoloras, der begge i Aaret 1397 optraadte som Humanismens meest begavede Talsmænd i Florents. Fra Tuscien stammede Dante, Petrarca og Boccacio; derfor kunde Mindet om disse Mænds Fortjenester ikke

paa nogen skjønnere Maade foreviges end derved, at der i Tusciens Hovedstad oprettedes Lærestole for den classiske Literatur, hvorved den Gjerning, som de havde begyndt, blev fortsat i deres Aand.

Johannes af Ravenna hørte til den Kreds af Mænd, som havde sluttet sig til Petrarca, som af hans Tale og Skrift havde inddrukket Kjærlighed til den romerske og græske Oldtid. Han brød dog snart Omgangen med sin Lærer, thi han længtes efter at see sig om i Verden, og flakkede nu forladt og fattig omkring i Italien, hvor han maatte ernære sig ved at udbrede Kjendskab til den classiske Literatur i forskjellige Stæder som Padua og Venedig. Paa en af disse Reiser kom han 1397 til Florents, hvor han blev ansat som Lærer i Grammatik og Rhetorik; for en talrig Tilhørerkreds forelæste og forklarede han her Cicero og de romerske Digtere. Af sin Samtid blev han anseet for den største Lærer, saa at man sammenlignede ham med den trojanske Hest thi »fra ham udgik den store Skare af Talenter«, der i det 15de Aarhundrede vare literaire Prydelser for Italien, saaledes Statscantslerne Carolus Aretinus, Leonardus Brunus og Poggius, de berømte Ludimagistri Guarinus af Verona og Victorinus af Feltre, samt Camaldulensermunken Ambrosius, Alle betydelige Personligheder, som med Mund og Pen gjorde sig fortjente af det humanistiske Studium [1]).

Manuel Chrysoloras, Græker af Fødsel, var i Aaret 1391 bleven sendt som Gesandt fra det byzantinske Hof til Italien. I Venedig var han bleven modtaget med Jubel, men vendte kort efter tilbage til sit Fædreland; Florentinerne, som vare begjærlige efter at faae deres Stad til at glimre som et andet Athen, hvilede ikke,

[1]) Meiners: Lebensbeschreibung berühmter Männer. B. I. S. 5.

førend de fik ham indkaldt. I Aaret 1397 ansattes han i Florents som den første græskfødte Humanist paa italiensk Jordbund; i Begyndelsen havde han endeel Vanskeligheder at overvinde, inden han naaede saavidt, at han kunde gjøre sig forstaaelig for de videbegjærlige Italienere; men snart høstede han dog ved sin Veltalenhed saa stort et Bifald, at Ravenna's Disciple ogsaa flokkedes om den græske Lærestol. Andre Fag, som Theologien, Jurisprudentsen og Medicinen, mistede nu mange af sine Dyrkere; thi opfyldt af Hunger efter at stifte Bekjendtskab med Grækenlands Digtere, Talere og Historieskrivere forlod man det tidligere paabegyndte Studium og tyede ind i Humanismens Høresale, hvor en ukjendt Verden med sine store Skikkelser traadte En vederqvægende imøde [1]).

Ved Hjælp af det mundtlige Ord blev saaledes Adgangen aabnet til Bekjendtskab med den halvforglemte Oldtid, og Unge og Gamle, Landets egne Børn og Udlændinge strømmede fra alle Egne hen til de berømte Lærere, indviedes af dem i Veltalenhedens Kunst og modtoge et Indblik i den antike Verdens hele Tankegang. Men det manglede den videlystne Tidsalder i høi Grad paa Kildeskrifter af classiske Autorer; thi den middelalderlige Kirke havde ikke følt sig i synderlig Grad kaldet til at oplede disse eller til at udbrede Kundskaben til den forchristelige Tid. De mægtige Ruiner, der fandtes adspredte over hele den apenninske Halvø, havde maattet afgive Materiale til Paladser og Kirker, og Literaturens Mindesmærker havde ligget uændsede hen. Kun hos enkelte af Middelalderens Munkeordener, som Benedictinerne og Cistercienserne, havde der bevaret sig en

---

[1]) Tiraboschi: Storia della letteratura italiana. tom. VI. pars. II. pag. 126. (Roma 1784).

vis Sands og Agtelse for Oldtidens Levninger, og i Klostercellen var mangt et classisk Skrift blevet reddet fra Undergang ved i talrige Exemplarer at afskrives af flittige Munke, som snart i Gave, snart mod Vederlag sendte Afskrifter omkring til andre Klostre. Men Munkenes Iver for denne Afskriver-Syssel kjølnedes ogsaa tidt, da det beroede paa den større eller mindre Varme og Interesse, med hvilken Klosterprioren omfattede denne Sag; af Mangel paa indsigtsfuldt Eftersyn fra hans Side bleve de gamle Codices derfor ofte skjødesløst afskrevne, og, da senere Uvidenhedens Aand sneg sig ind i Klostrene, bleve disse fra fredende Asyler for de hjemløse Classikere forvandlede til uvenlige Gjemmesteder, og Manuscripterne, der nu bleve hensatte i de fjerntliggende Bibliotheker eller henslængte i en eller anden Afkrog, tjente mere til Næring for Møl, end de vare til Gavn for den literære Verden.

Men i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede var Tidspunktet kommet, da den aandelige Slaphedstilstand skulde afløses af en energisk Stræben efter at drage de literære Skatte frem for Dagens Lys, og, medens den pyrenæiske Halvø udsendte dristige Søfarere, som paa Verdenshavet gik paa Opdagelse af fjerne Øer og Lande, ilede Italiens Sønner ud paa Tog for at opsøge deres Oldtidsfædres Værker. Som Jagthunde sporede de omkring i de fjerntliggende Klostre; man ombyttede for en Stund det stille Liv i Studerekammeret med det bevægede Reiseliv; Muulæslet og Hesten bleve opsadlede, og Veien gik over Apenninerne og de sneebedækkede Alper til Tydskland, Frankrig og Schweiz, eller man indskibede sig fra Venedig og andre Søstæder for at gaae til Asien og Constantinopel; man søgte da hen til en eller anden By, hvor der fandtes en græsk Viismand; man lærte af ham, samlede midt imellem Barbarerne

Manuscripter, som man paa Grund af Grækernes Pengenød ofte fik for en billig Priis, og bragte dem efter mange overstandne Besværligheder med stor Glæde tilbage til Hjemmet.

Den første Impuls til disse Opdagelsesreiser var ogsaa udgaaet fra Petrarca; Ravenna's og Chrysoloras's Disciple gik derfor ikkun i hans Fodspor, naar de viste sig saa utrættelige i at redde, hvad der kunde reddes; Plato og Xenophon, Lucian og Pindar, Cicero og Quinctilian stege nu frem af Graven, og jo mere der bragtes for Dagens Lys, desmere voxede Samlerlysten, som efterhaanden voxede til en reen Samlermani. Neppe vare imidlertid de rige Skatte førte til Italien, førend Humanisternes Penne sattes i travl Bevægelse; thi, da Bogtrykkerkunsten endnu ikke var opfunden, maatte man hjælpe sig med den besværlige Afskrivning; Dag og Nat arbeidedes der nu i de humanistiske Værksteder, og man bekymrede sig kun lidet om Liv og Helbred, naar man blot kunde tilveiebringe det størst mulige Antal af Afskrifter.

I de store Brevsamlinger, der ere os levnede fra det 15de Aarhundrede, gives der mange interessante Oplysninger, hvorved vi faae et tydeligt Begreb om Humanisternes literære Activitet. »Jeg har, — skriver Camaldulenseren Ambrosius —, hver Dag saa Meget at afskrive, at jeg begynder at frygte for, at jeg snart ikke mere er istand til at arbeide; thi mine Lemmer lide allerede af nogen Gigt, og jeg føler Smerte i den høire Arm.«[1]) Snart er det Historikeren Leonardus Brunus, som fra Rom af anholder en af sine Venner om et Manuscript tillaans og lover snarest muligt at tilbage-

[1]) Ambrosii Traversarii epistolæ. Edit. Mehus. lib. IV. ep. 31. pag. 232. (Florentiæ 1759).

sende det, eller han begjærer at faae sit feilfulde Haandskrift gjennemseet efter en paalideligere Codex; Udlægget for Papiir og Afskrivning forsikkrer han til rette Tid at skulle betale tilbage [1]). Snart er det den pirrelige Philelphus, der med Utaalmodighed kræver en Classiker tilbage, som udlaant paa kort Tid har været holdt tilbage i flere Aar, og for at indjage den Uefterrettelige Skræk lægges stundom stærke Trusler til. Her bliver der paa Opfordring leveret Oplysning om et eller andet græsk Ords rette Betydning, hist føies der Notitser til om private Forhold, eller der gives en livfuld Skildring af et eller andet classisk Symposium, der i Sommertiden er arrangeret ude paa en Villa i Roms eller Florents's Omegn, hvorhen man har begivet sig for fjernt borte fra den støiende Stad ret udeelt at kunne hengive sig til Dagens Nydelser og Fortidens Minder [2]).

I den første Halvdeel af det 15de Aarhundrede havde saaledes Interessen for den antike Tid grebet vidt om sig, og Humanismen stod som den aandelige Livsmagt, der havde udbredt sig over hele Halvøen ligefra Alperne til Ætna. Hvad Petrarca havde drømt, var inden kort Tid gaaet i Opfyldelse; rundt omkring i Stæderne var et Bolværk blevet reist mod det Barbari, som længe havde hersket i Studierne; i Mailand og Venedig, Florents og Bologna, Rom og Neapel vare Lærestole oprettede for det classiske Studium; Stad kappedes med Stad om at drage de dygtigste Kræfter til sig, og ved en formelig Contract forpligtede de humanistiske Lærere sig til i Løbet af en bestemt Tid og

---

1) Leonardi Bruni epistolæ. Edit. Mehus. lib. II. ep. 6. 10. 13. 20. (Florentiæ 1741).

2) Francisci Philelphi epistolæ. lib. I. ep. 26. 35. lib. II. ep. 14. lib. III. ep. 21. (1506).

for en bestemt Gage at forklare denne eller hiin Oldtidsforfatter, hvis Valg dog overlodes til ham selv. De Høresale, der før havde gjenlydt og for en Deel endnu gjenløde af Middelalderens barbariske Latin, vare nu fyldte af lærvillige Tilhørere, der undrede sig over den Elegance, hvormed de classiskdannede Lærere forstode at udstyre deres Foredrag. Fra disse Veltalenhedens Cathedre forplantede Kundskabsdriften sig til det store Samfund i bestandig videre Kredse, saa at der dannede sig en Mængde literære Anstalter og pædagogiske Instituter, Skoler og Academier, som vare aldeles uafhængige af Universiteterne og unddragne Geistlighedens Control. Fremmede Lande vare blevne gjennemreiste og Klostre gjennemsøgte, Ladninger af Codices bragte ned til Italiens Stæder, hvor de mangfoldiggjordes ved Afskrivere; Kunstskatte vare opgravne af Jordens Skjød, smaae Museer og Bibliotheker anlagte; Alt var i energisk Bevægelse, og det søndersplittede Italien havde fundet en ny Eenhed, et nyt Foreningspunkt i den antike Literatur, thi Italieneren kunde aldrig glemme, at Rom engang havde været Verdens Beherskerinde; han betragtede den romerske Literatur i det nationale, patriotiske Lys og læste de romerske Forfattere med en ganske særegen, hjemlig og opløftende Følelse.

Hvad der gav Humanismen endmere fast Holdning og forøget Anseelse, var den Velvillie, med hvilken dens Dyrkere bleve modtagne af Italiens Fyrstefamilier og kronede Hoveder, ja selv af Paverne. Vel var det ikke altid en alvorlig Interesse for den antike Verden, men ofte kun en personlig Sympathi eller en Egoismens Politik, som bragte Fyrsterne til at stille sig i dette Patronsforhold til Oldgrandskeren; thi de mangehaande politiske Forviklinger mellem Halvøens Smaastater og den mislige Stilling, i hvilken Kirkens Overhoved i disse

Tider befandt sig, bevirkede ganske naturligt, at vedkommende Hoffer følte en saameget desstørre Trang til at omgive sig med Mænd, som udstyrede med Kundskab og Dannelse forstode den Kunst, i fine og elegante Vendinger at behandle det latinske Diplomatsprog, og som ved Underhandlingerne, der dreiede sig snart om politiske, snart om kirkelige Spørgsmaal, kunde staae som Repræsentanter, hvis Meninger formaaede at tynge ned i den politiske, ofte vaklende Vægtskaal. Hertil kunde man vanskeligt bruge de scholastiske Pedanter og Disputatorer, der vare fremmedgjorte for Livet og manglede Sprogkundskaber; men Humanisten fandt man som skabt dertil paa Grund af hans afslebne Væsen, finere Dannelse og store Veltalenhed; det elegante Foredrag og den skjønne Tale gjaldt hos Italieneren, saavel den Fornemme som den Ringe, for en Nydelse af første Rang. Derfor kappedes snart alle Italiens Hoffer om at faae dem i deres Tjeneste; den ene Fyrste overbød den anden i at gjøre dem hædrende Tilbud, og i det 14de og 15de Aarhundrede træffe vi dem ansatte snart som Pædagoger for den fyrstelige Ungdom, snart som Statscantslere og Secretairer, der indviedes i de største Statshemmeligheder, snart som apostoliske Afskrivere og Cancellister, der udfærdigede Brever og Buller, eller som Legater, der sendtes til det 15de Aarhundredes store Kirkeconcilier, hvor de blandt Andet som Tolke mellem de stridende Partier bidroge til Unionssagens endelige Løsning og saaledes gjorde Videnskabens Magt gjældende i det praktiske Liv.

Men Erhvervelsen af classisk Dannelse blev inden føie Tid en reen Modesag ved Hofferne; en blændende Hofstat og en glimrende Huusholdning ansaaes nu ikke for tilstrækkelig til at bevare Fyrstens Anseelse i Folkets Øine; en Coloni af literære Skjønaander krævedes som

en Art af Fornødenhedsartikel, hvormed man søgte at prange ved enhver Leilighed; naar saaledes en Gesandt skulde sendes fra det ene Hof til det andet eller fyrstelige Personer vare i Vente, naar en Hertug holdt sit Bryllup eller et fyrsteligt Lig skulde hensættes i Gravcapellet, tyede man altid til Humanisten, hvis latinske Tale — et rhetorisk Pragtstykke — stod som Festens Glandspunkt. Men derved blev den Triumph, som Humanismen havde feiret ved at føres ind over Paladsets Dørtærskel, ind i Kongernes Cabinetter og Vaticanets Sale, snart forvandlet til dens Fald; thi, skjøndt det unægteligt var et stort Gode for Humanisterne i hine urolige Tider at kunne gjøre Regning paa Fyrsternes Beskyttelse, hvorved der sikkredes dem en gunstig Existents, saa fortrængtes dog snart den rene Kjærlighed til Videnskaben, da de bleve omgivne af Hoffets forførende Glimmer og urene Atmosphære. De humanistiske Videnskabsmænd dreiede sig nu som Planeter af større eller mindre Rang snart i fjernere, snart i nærmere Kredse om den fyrstelige Sol, beilede som smigrende Hofpoeter efter krybende Hofhistorikere til Monarchens Gunst, og udbasunede i høie Toner deres Ry, saa at Humanismens Beskyttere i Historiens Aarbøger som oftest staae som ætheriske Lysvæsener uden Skygge, som glimrende Helte i classisk Costume, som skinnende Helgener uden mindste Plet. [1])

Spørges der nu om, hvilken Plads der kan tilkomme Humanismen i den aandelige Livsudviklings Historie, da har den som enhver anden Retning havt sit særegne Kald at røgte, sin særegne Mission at udføre. Den har for det 14de og 15de Aarhundrede tjent som det aandelige Ferment, der virkede oplivende og vederqvægende

[1]) Jvnfr. Burckhardt: Die Cultur der Renaissance. S. 204—224.

paa Literaturens forskjellige Grene, idet den tilførte dem friske Safter fra den classiske Oldtidsstamme. Det er, som om Hedenskabet til Gjengjæld for de Goder, hvilke Christendommen i sin Tid havde ladet tilflyde de barbariske Folkeslag, nu vilde meddele den christne Verden Noget af sin Cultur. Ved det gjenvakte Studium af Oldtiden blev da først og fremmest den tidligere saa snevert afstukne Sprogkreds udvidet; det græske Sprog, der i lange Tider havde været som ukjendt i Italien, blev nu ved Humanismens Hjælp omsat paa denne Halvø, hvor det blev Gjenstand for en altid ivrigere Dyrkning, medens Latinen, der ved den italienske Nationalpoesi havde seet sig indskrænket i sit Herredømme, nu atter vandt sin gamle Anseelse tilbage og mere og mere betragtedes som det egentlige Nationalsprog. Men da Sprogene vare blevne fremdragne, og da man ved Cicero og Livius, Quinctilian og Seneca havde faaet Øiet opladt for det scholastiske Barbari, vaktes ogsaa Sandsen for Sprogenes Former, og en sproglig Udrensningsproces tog nu sin Begyndelse; fra Cathedret og Prædikestolen, i Cancelliet og ved Domstolene gjenlød atter et forstaaeligt Latin; thi de, der engang havde faaet Smag paa den classiske Sprogkilde, fandt sig bestandig mere og mere frastødte af Middelalderens Smagløshed og ansaae det for den høieste Kunst at udtrykke sig klart, fyndigt og skjønt.

Den humanistiske Skole ydede imidlertid ikke blot i formel Henseende Literaturen sin Tjeneste; thi denne Retnings frie Studium og utrættelige Stræben efter Kundskabens Berigelse fremkaldte en Frihedsaand, der hævdede Tænkningens og Prøvelsens Ret i alle Videnskabens Grene. Historien afklædtes sin krønikeagtige Dragt, og hver Provinds, ja hver betydeligere Stad fandt sin nøiagtige Historiograph, der støttede sig til

paalidelige, troværdige Kilder. Philosophiens Studium fremmedes ved correcte Oversættelser af Aristoteles, og det mediceiske Academi i Florents gjorde Verden først fuldelig bekjendt med Plato's Ideer og dybe Tanker. Selv Theologien, naar vi tænke paa dens Udenværker, forblev ikke uden Paavirkning af den fornyede Videnskabelighed. Saalænge Munkene og de Geistlige havde været de eneste Videnskabsmænd, og Klostrene de eneste Kamppladse for Aanderne, kunde Christenheden finde sig tilfredsstillet ved en Aquin's og Lombardus's Volumina. Men nu skete der et mægtigt Omsving ved det græske Studium. Dette Sprog aabnede Blikket for en heel ny Verden, der i mange Henseender var fremmed for den latinske Christenhed; men det vigtigste Resultat var Oplukningen af det græske Testamente, som snart blev efterfulgt af Kjendskabet til de hebraiske Skrifter. Den dybtfølte Trang til at faae en ny Oversættelse af de hellige Skrifter lod sig nu ei længere neddæmpe, men de gjorte Forsøg stødte med eet Slag Vulgata fra dens Høisæde som absolut Autoritet. De indhøstede philologiske Kundskaber forsøgte sig snart i den exegetiske Kunst og bebudede et stort Omslag i Fortolkningsvidenskaben; thi den allegoriske Udlægning af Skriften, hvorpaa flere af Romerkirkens meest anmassende Paastande hvilede, maatte nu vige Pladsen for en nøiagtigere, historisk-grammatisk Fortolkning af Texten. Talrige Afskrifter af Bibelen og af Kirkefædrene i Originalsprogene aabnede Blikket for Kirkens store Afvigelser fra Evangeliet baade i dogmatisk og rituel Henseende, og flere af Humanismens frie og uforfærdede Aander ansporedes derved til at reise en Protest mod det falske Traditionsvæsen og den letfærdige Omgang med den historiske Sandhed; Legender og fabelagtige Paastande, som vare udklækkede i Hierarchiets Hjerne, og

som med hvert Aarhundrede deels af Lettroenhed, deels af Egennytte vare blevne udspækkede med nye Tilsætninger, underkastedes nu en skarp og bidende Critik.

Den samme Aandsretning, som i Literaturen havde vakt Sandsen for Klarhed i Fremstilling og Skjønhed i Form, aabnede ogsaa Øiet for Oldtidens Kunstværker. Vel havde Kunsten allerede i det 13de og 14de Aarhundrede udviklet sig dristigt fremad ved Billedhuggere som Nicolo Pisano (1221—1274), ved Malere som Cimabue (1240—1300); vel havde Giotto (1276—1336) afkastet den byzantinske Skoles hæmmende Baand, saa at han staaer som den store Befrier i Kunstens Rige, ligesaa rig og frugtbar, som Dante i Tankens Rige. Men Kunsten var dog endnu meer eller mindre bunden til stive, overleverede Former, saa at Billedhuggere og Malere ved Gjengivelsen af bibelske Optrin holdt sig til en vis conventionel Fremstilling, til særegne Typer, hvorfra det var farligt at afvige. Kunstneren stod for det Meste i Kirkens Tjeneste, fulgte Skik og Brug og manglede den frie Opfindelsesevne. Da vaagnede Begeistringen for den classiske Oldtid, og med Tankens og Videnskabens Udløsning af det hierarchiske Trældomsaag fulgte snart Kunstens Befrielse; thi, medens Homer og Virgil, Horats og Ovid henrykkede Samtiden ved deres Sange, forlystede Øiet sig ved de store Oldtids-Fund af Statuer, Buster, Vaser og Gemmer; man betragtede dem som Helligdomme med Noget af den pietetsfulde Andagt, hvormed den troende Catholik betragtede sine Reliqvier; man tog de antike Former til Model for egne Kunstfrembringelser, og snart fyldtes alle Italiens Stæder med Ateliers, hvor Kunstnere ved Meisel og Pensel kappedes med hinanden om at naae Grækenlands gamle Mestere.

Men, uagtet Humanismen paa denne Viis havde udvidet Middelalderens snevre Synskreds og fremmet en mere alsidig, intellectuel Dannelse, uagtet den havde givet Livet en høiere Nydelse ved at vise hen til aandelige Interesser, saa kunde der dog ikke være Tale om nogen dyberegaaende og frugtbargjørende Indflydelse. Thi, da den humanistiske Skole stod rodfæstet i Hedenskabet, var det Udbytte, som den i aandelig Henseende havde tilført Menneskeslægten, ikke fremkommet indenfra eller fremvoxet som en Frugt af selvstændig Virksomhed, men det var taget fra en længst forsvunden Tid, som havde ganske andre Interesser og Fornødenheder. Det Unaturlige i hele den nye Culturretning lagde sig derfor ogsaa snart for Dagen i en bestandig mere overfladisk Opfattelse af Oldtiden og i en forfængelig Pralen med fremmede Fjedre. Inden kort Tid udøvede Classikerne et saadant Herredømme over Studierne, at man med Hensyn til Formen stræbte paa slavisk Viis at efterligne og affecteert at copiere de antike Mønstre; Digteren laante sine Billeder derfra, Rhetoren sine Phraser, Moralphilosophen sin dialogiske Form; trods Humanismens Bekjæmpelse af Autoritetsmagten havde den selv lænket sig saa fast til de classiske Former, at den Anklage, som den havde reist mod Scholastikens aandløse Formelvæsen og ucritiske Fremgangsmaade, nu faldt tilbage paa den selv.

Og denne slaviske Efterligning af fremmede Modeller yttrede sig ikke blot i Benyttelsen af antike Former, men ogsaa i Optagelsen af det antike Tankeindhold; man nedsænkede Sjælen i Oldtidens Ideedyb og svælgede i Fortidens Minder; hvad Livius og Cicero, Virgil og Seneca havde gjort til Gjenstand for Behandling, det gjenlød nu i en eensformig Mangfoldighed af moderne Dialoger, Breve og Taler, der dreiede sig om

»Dyden«, »det høieste Gode« og »det jordiske Livs Forfængelighed«, og som sædelige Mønstre, værdige til Christenhedens Efterfølgelse, anpriste man snart en Alexander eller Camillus, snart en Trajan eller Scipio, Cyrus eller Socrates. Den antike Verdens Aandsproducter bleve hævede op til jevnbyrdig Stilling med Christendommens, og, idet man mere og mere udslettede Forskjellen mellem Hedenskabet og Christendommen, fandt man jevnlig Behag i at drage en Parallel mellem den profane Verdens Heroer og de bibelske og kirkehistoriske Skikkelser. Der havde vel allerede i det 14de Aarhundrede aabenbaret sig en Trang til at sammenkjæde den forchristelige Verden med den christelige; — Dantes »guddommelige Comoedie«, hvor hedenske Gudesagn og Heroer ere indflettede i den christelige Digtning, og Giotto's berømte Klokketaarn ved Domkirken i Florents, hvor en Række af Skikkelser fra den profane Hedningeverden ere sideordnede en Skare af hellige Mænd fra det gamle og nye Testamente, staae som talende Vidnesbyrd herom —; men i det 15de Aarhundrede tiltog denne brogede Sammenblanding af Hedenskab og Christendom, af Mythologiens Phantasifostre og Aabenbaringens Sandheder, og det christelige Element blev mere og mere overfløiet af det hedenske. Paa samme Tid, som Videnskaberne søgte at trænge hellige Betegnelser og oldkirkelige Udtryk ud af Sproget og indsætte classiske Stedfortrædere [1]),

[1]) Navneforandring med antikt Sving hørte med til Tiden. Giovanni blev til Jovianus eller Janus, Pietro til Pierius, Antonio til Aonins, Luca Grasso til Lucius Crassus, Sanazzaro til Syncerus. Mange Embedsnavne, Fester, Ceremonier o. s. v. erholdt antike Benævnelser; ethvert Statsraad kaldtes: Patres conscripti, en Nonne: Virgo vestalis, en Helgen: Divus eller Deus; Cardinalerne hed Senatores, deres Decanus: Princeps Senatus, Excommunication: Diræ, Carnevslet: Lupercalia o. s. v. Burckhardt. Die Cultur der Renaissance. S. 244—246.

oplukkede Domkirkerne deres Døre for den gjenfødte Kunst, og Capeller og Gravmæler, Alter og Døbefont smykkedes med allehaande mythologiske Figurer, snart Helte fra den romerske Oldtidshistorie, der dannede Begyndelsen i en Kreds af paafølgende christelige Fremstillinger, snart Amoriner og Tritoner, der indflettedes i Arabesker, snart dandsende Nympher, Sirener og bacchantiske Figurer, der tjente som Ramme om Malerier af christeligt Indhold [1]).

Men denne Syslen med Oldtiden blev, seet fra et sædeligt Standpunkt, efterhaanden en vanhellig Leg uden Sandhed og indre Overbeviisning; derfor affødte Humanismen inden kort Tid en letfærdig Livsanskuelse, der kun levnede Christendom og Kirke saamegen Plads, som var fornøden for ikke at blive erklæret for aabenbar kjættersk, og der forøvrigt anvendte den antike Æsthetik til at skjule sin religiøse og sædelige Fordærvelse. I sit første Frembrud havde Humanismen ikke undladt at yttre stor Ærbødighed for Christendommen; »naar det at beundre Cicero, — skriver Petrarca —, skal kaldes at være Ciceronianer, saa nægter jeg ikke, at jeg er det; men, naar Talen er om Religionen, den høieste Sandhed og Lyksalighed, saa er jeg hverken Platoniker eller Ciceronianer, men Christen« [2]). Men, jo mere Humanisterne indsugede Næring af Oldtiden, desmere fjernede de sig fra Christendommen, og Vantroen i Forbindelse med den raffinerede Livsnydelse fik i hine Skjønaander forførerske Talsmænd, der efter bedste Evne hjalp med til at sløve Sandsen for

[1]) Jvnfr. F. Piper: Mythologie und Symbolik der christlichen Kunst. B. 1—2. (Weimar. 1847—1851)

[2]) Meiners: Vergleichung der Sitten .... des Mittelalters. B. 3. S. 125.

det Religiøse, efterat de først havde søgt at nedbryde Agtelsen for det kirkelige Samfund. Den overleverede Kirkelære var i og for sig kun lidet skikket til at give noget Begreb om den rene Christendom eller begrunde nogen christelig Tro; men et langt rigere Stof til Satire ydede det i Bund og Grund fordærvede Hierarchi. Det oprørende Syn af Paver og Cardinaler, Præster og Munke, som, opfyldte af Guldtørst, talte om Nøisomhedens Dyd, og som ved vitterlig Usædelighed besmittede det Hellige, maatte hos Mange fremkalde dyb Foragt for den geistlige Stand, ikke mindst hos Humanisterne, der, væbnede med critisk Sands og et skarpt Øie for Kirkens store Brøstfældighed, fandt det indbydende at rette deres Vaaben mod den sneverhjertede Geistligheds-Stand. Den æsthetiske Skjønaandsrepublik aabnede derfor først sine literære Felttog mod dette udmarvede Hierarchi, og ved dristige Frisprog, Spottedigte og Satirer lagde de an paa at blotte den catholske Clerus's hemmelige Laster og at drage de Skandaler, der tildroge sig indenfor Klostrenes Mure, frem for Dagens Lys.

Disse Angreb vilde have været til stor Baade for Samfundet, dersom de havde været dicterede af en alvorlig Følelse for det Hellige; nu anrettede de ikkun ubodelig Skade. Den frivole Aand, som gav sig Luft i disse ofte piquante Udgydelser, og som egentlig gottede sig ved disse obscøne Fortællinger om Kirkens Repræsentanter, fik snart Latteren paa sin Side; men Satiren blev ikke staaende ved de kirkelige Personligheder, den gik fra dem over til selve Evangeliets Lære og Historie, og udstrøede derved en saadan Giftsæd i den gjennem Aarhundreder vel tilberedte Jordbund, at Tabet af Tilliden til Kirkens Styrere hos Lægmanden fremkaldte en Mistro til Christendommen og avlede en gudsfornægtende

Vantro [1]. Tidsalderen søgte Livet i Omgangen med de olympiske Guder og indbildte sig endnu bestandig ved Hjælp af det gamle Hedenskab at kunne tilveiebringe en Reformation i den aandelige Verden. Man følte sig frastødt af Christendommens strenge Sædeligheds-Fordringer, og vendte sig til de antike Moralprinciper for derfra at hente sig en eller anden Autoritet; men en Tidsalder, for hvilken Nydelsen stod som det Høieste, kunde ikke have noget Valg, den fandt sit Ideal i den livslystne Epicuræisme. Humanismen, der var begyndt i Aanden, endte med at prædike et Kjødets Evangelium; dens Dyrkere vedbleve vel endnu at føre »det Gode,« »det Sande« og »Skjønne« paa Læberne, men i Gjerningen fornægtede de det; de indbildte sig at være ligesaa ædelsindede i Livet som i Talen, men vandrede dog kun i Forfængelighedens og Sandselighedens Tjeneste, og Humanismen sluttede sit Løb med at hylde den samme materialistiske Livsanskuelse som det af den haardt angrebne Hierarchi [2].

III.

Blandt de mange Humanister, der i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede droge om fra Stad til Stad og samlede Skarer af Tilhørere omkring sig, ere der Nogle, der staae som Hovedrepræsentanter for denne eller hiin Green af det gjenvakte Studium, og hvis Navne og Bedrifter mere end Andres ere indflettede i Humanismens Livshistorie. Disse udmærkede sig da enten som ufortrødne Samlere af det classiske Materiale og droge ud paa Opdagelser af de skjulte Skatte, eller de indlagde

---

[1] Jvnfr. J. Burckhardt: Die Cultur der Renaissance in Italien. S. 154—170.

[2] Smstds S. 267—274.

sig Fortjenester som Pædagoger og oprettede Skoler i Italiens Stæder. Nogle sysselsatte sig hele deres Levetid med at omplante den græske Literatur paa italiensk Jordbund, medens Andre som mere lærde og kundskabsrige Philologer rettede deres skarpsindige Blik paa et eller andet philologisk og historisk Æmne. Men næsten alle disse Coryphæer vare enten directe eller indirecte uddannede i den florentinske Skole, som i Slutningen af det 14de Aarhundrede var bleven oprettet af Italieneren, Johannes af Ravenna, og Grækeren, Manuel Chrysoloras.

Først og fremmest nævne vi her Poggius Bracciolinus (1380—1459). Han var født i Nærheden af Arezzo; som Yngling drog han til Florents, hvor han stiftede Bekjendtskab med dygtige Mænd og berigede sig med Sprogkundskaber. I Aaret 1402 træffe vi ham i Rom, hvor han 22 Aar gammel var saa heldig at opnaae en Post i det pavelige Cancelli. Men det stillesiddende Contoirliv var ikke efter hans Smag, og, skjøndt han paa Grund af sit vittige Hoved og sin Fortrolighed med de classiske Sprogformer skattedes høit ved Vaticanerhoffet, saa at det ved Curien blev overdraget ham at forfatte mangen Bulle, saa brændte han dog af Lyst efter at drage ud paa Reiser for derved at komme paa Spor efter gamle Oldtidsskrifter. Dette Ønske gik ogsaa i Opfyldelse, da han ledsagede Pave Johan den 23de til Constanz. Skjøndt ansat ved det pavelige Hof var han fuldkommen ligegyldig for det, der vedkom Kirken og det kirkelige Livs Bevægelser; i Oldtiden og for Oldtiden sværmede han; neppe havde derfor Conciliet i Constanz aabnet sine Møder, før han forlod denne brogede Forsamling af Cardinaler, Biskopper, Præster, Doctorer og Munke, og gik paa Jagt efter gamle Manuscripter. Paa en af sine Rundreiser i Schweiz traf han

til sin store Henrykkelse et velbevaret Exemplar af Quinctilian, men vendte dog snart efter tilbage til Constanz, hvor han blev Vidne til Hieronymi Martyrdød; i en Epistel til Leonardus Brunus berømmer han Bøhmerens »Veltalenhed og Lærdom«; han »har ikke seet Nogen, der har forstaaet at nærme sig saameget til de Gamles Veltalenhed«; han forbauses over hans Freidighed ligeoverfor Modstanderne og udraaber: »O! Du Mand, værdig til evigt at mindes af Menneskene.« Men den livsglade Humanist og nydelsessyge Italiener, der her stilledes ligeoverfor et af Historiens meest tragiske Optrin, blev staaende ved en Lovpriisning af hans »philosophiske Taalmod, der var at ligne med Socrates's eller Mucius Scævola's«, af hans »dicendi suavitas et argutia respondendi« [1]); større Udbytte medbragte han ikke fra dette Syn, hvor den christne Tro havde aabenbaret sin verdensbeseirende Kraft, men skyndte sig kun atter ud for at berige Verden med flere Fund. Han gjennemsøgte Klostrene og Domcapitlerne i Tydskland, Frankrig og England, og hans Bestræbelser kronedes overalt med heldige Resultater; han fortæller saaledes selv, at han havde fundet »otte Taler af Cicero, Columella, af hvilken Forfatter man tidligere kun havde enkelte Brudstykker, en Deel af Lucretius og mange andre latinske Autorer« [2]). Til disse sidste hørte et hidtil ukjendt Skrift af Lactantius, Vitruvii Værk om Architecturen og Priscians grammatiske Arbeider [3]).

---

[1]) Denne forøvrigt livfulde og udmalende Epistel findes i Opera Poggii. pag. 301—305. (Basel. 1538).

[2]) Opera Poggii: De infelicitate principum. pag. 394.

[3]) Jvnfr. Hans Samtidige, Boghandler Vespasiano's Skildring af Poggius's Liv i Spicilegium Romanum. tom. I. pag. 547—555. (Romæ 1839). — Tiraboschi: Storia della letteratura italiana. tom. VI. pars I. pag. 105.

Medens Poggius færdedes i Vesteuropa, vendte Andre af Humanismens Hovedmænd, som Guarinus, Aurispa og Philelphus, deres Opmærksomhed mod Østen.

Guarinus (1370—1460) var født i Verona; neppe 20 Aar gammel reiste han til Constantinopel, hvor han lærte Græsk af Chrysoloras, inden denne endnu havde fæstet Bolig i Italien. Men han benyttede ogsaa sit Ophold i Orienten til at gjøre store Indsamlinger af Manuscripter; paa sin Hjemreise led han imidlertid Skibbrud og mistede hele sin kostbare Ladning, hvorover han skal have følt saa dyb en Kummer, at han i een Nat blev ganske hvidhaaret. I Florents, Padua, Bologna og Venedig optraadte han derpaa som den første indfødte Lærer i Græsk, var en Tidlang Mentor for en Prinds af Huset Este i Ferrara, oversatte Strabo, fortolkede Cicero, Aristoteles o. fl. og skrev en latinsk Grammatik. Han virkede dog fornemmelig ved sit mundtlige Foredrag; udrustet med Sands for Oldtidens Værker og opfyldt af christelig Alvor søgte han at rense sine Disciples Smag ved de classiske Mønstre og til samme Tid at indskjærpe for dem Christendommens Fordringer; ved sin Skolevirksomhed gjorde han sig berømt som en af sin Tids dygtigste Pædagoger [1]).

Aurispa (1369—1459) var Sicilianer af Fødsel, Jevnaldrende af Guarinus. Hans Udbytte af Reisen til Constantinopel overgik langt hans Forventning; thi i Aaret 1423 hjembragte han ikke mindre end 238 Haandskrifter, deriblandt alle Plato's, Xenophons og Lucians Værker, Strabo's Geographi, Pindars Digte o.fl., — Skrifter, som man i Italien slet ikke eller kun for en Deel kjendte noget til. Ved sin Hjemkomst optraadte han i Florents

[1]) Spicileg. Rom. tom. I. pag. 645—648. — Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 287.

som Lærer i Græsk, men forlod snart denne Stad og tilbragte derpaa den største Deel af sit Liv i Ferrara[1].

Philelphus (1398—1481), den Yngste i dette Triumvirat, var i Aaret 1420, noget over 20 Aar gammel, reist til Bosporus, hvor han opholdt sig i 7 Aar og erhvervede sig en saadan Anseelse, at han af den østromerske Keiser blev brugt som Gesandt til Sultan Amurat og Keiser Sigismund. Med græsk Brud og en talrig Mængde Haandskrifter vendte han hjem og kom til at spille en vigtig Rolle i sit Land deels som Forfatter af Breve, Taler og Satirer, deels som offentlig Lærer ved forskjellige Høiskoler. Men med al sin Lærdom forstod han ikke at tæmme sine heftige Lidenskaber; ærgjerrig og forfængelig troede han sig miskjendt allevegne, kivagtig og ufordragelig stødte han Alle fra sig, laa i Strid med Colleger, udskjældte Fyrster og Konger, og flakkede om fra Stad til Stad uden at finde Ro, indtil han døde i Florents, 83 Aar gammel[2].

Til de Mænd, som viede deres Kræfter til Historiens Dyrkning, hørte fornemmelig Leonardus Brunus (1370—1444). Han var født i Arezzo og gaaer derfor som oftest under Tilnavnet: Aretinus. Som Yngling saae han et Billede af Petrarca og skal ved Synet heraf være bleven opflammet af Lyst til Videnskaberne. Han reiste til Florents og dannede sig i Johan af Ravenna's Skole, hvor hans Interesse for Oldtiden steg i saa høi Grad, at han udbrød: »Ved en Guds Naade forstaaer denne Mand at begeistre sine Tilhørere til at dyrke de skjønne Videnskaber og til at efterligne Cicero«[3]. Desuagtet

---

[1]) Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 298.
[2]) Spicileg. Rom. tom. I. pag. 636—640. — Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 317.
[3]) Spicileg. Rom. tom. I. pag. 556—572. — Jvnfr. Vita L. Bruni. pag. XXVI i Mehus's Udgave af hans Epistler

bestemte han sig for Retsvidenskaben og studerede med Flid, indtil han fik Chrysoloras at høre; da bragtes han først ret egentlig ud paa Skilleveien, og sagde ved sig selv: »Nu er det Dig muligt at lære Homer, Plato, Demosthenes og alle de Digtere, Philosopher og Talere at kjende, om hvilke der fortælles saamange vidunderlige Ting. Skulde Du nu lade denne Leilighed gaae ubenyttet hen? I syv Aarhundreder har Ingen i Italien forstaaet det græske Sprog, og dog bekjende vi, at alle Videnskaber ere udgangne fra dette Folk. Doctorer i Jus civile gives der nok af; den kan Du altid faae lært, men her er nu en Lærer i det Græske, og det den eneste«. Kort Tid efter var Beslutningen tagen; han forlod det retsvidenskabelige Studium og sluttede sig i flere Aar til den lærde Græker, hvis Ord virkede saa stærkt paa ham, at, »hvad han om Dagen havde hørt, det spøgede om Natten omkring i hans Hoved[1])«. Noget over 30 Aar gammel blev han i Aaret 1405 ved sin Ven Poggius's Hjælp ansat som Secretair ved Curien og beklædte denne Post indtil 1413, da han fulgte med Johan den 23de til Constanz. Efter Pavens Afsættelse reiste han til Florents, og skrev her paa Latin sit Hovedværk, den »florentinske Historie« i tolv Bøger, hvortil han senere føiede »sin Tids Historie.« Til Belønning herfor erholdt han Borgerret i denne Stad, udnævntes til Statssecretair og benyttedes flere Gange som Gesandt til forskjellige Hoffer. Han endte sit Liv i Florents 1444, efterladende sig en Række af selvstændige historiske Værker, Oversættelser og Breve, og begrædt af hele Folket, som stedede ham til Hvile i St. Croce, hvor der reistes ham et Gravmæle af Marmor med et hædrende Epitaphium[2]).

---

[1]) Smstds. pag. XXX.

[2]) Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 37.

Idet vi forbigaae Mænd som Carolus Marsuppinus (1399—1453), efter Leonardus Statssecretair i Florents, — Victorinus Feltrensis [1]) (1379—1447), berømt som Pædagog ved Markgrev Gonzaga's Hof i Mantua, — og flere Andre, maae vi endnu nævne Ambrosius Traversarius (1386—1439), der staaer som et mærkeligt Vidnesbyrd om Humanismens Indflydelse selv indenfor Klostrets Mure. Som ungt Menneske gik han i Kloster i Nærheden af Florents; men det friske Liv, som rørte sig i denne Stad, naaede ogsaa ud til ham, og i Cellen fattede han stor Forkjærlighed for de classiske Sprog. Han deelte sin Tid mellem fromme Bodsøvelser og videnskabelige Studier, hvilke fremmedes ved Omgangen med Cosmus af Medici og hans lærde Venner. I Aaret 1431 kaldtes han til Rom, hvor han paa Grund af sin alvorlige Characteer og pletfrie Vandel blev ophøiet til Camaldulenserordenens General. I denne Egenskab visiterede han med Strenghed Italiens Klostre og kaldte en bedre Aand tillive i disse Boliger for alskens Usædelighed og Tugtløshed; men hans mange Sprogkundskaber forbleve heller ikke ubenyttede, og paa Florentinerconciliet stod han som mæglende Tolk mellem de stridende Kirkepartier. Ved sin udmærkede Gudsfrygt og sit ædle Sind gjorde han sig elsket og agtet af Alle; ved sin Død i Aaret 1439 efterlod han sig en Dagbog (Hodoeporicon), som skal være rig paa interessante Oplysninger, en colossal Samling af Breve, stilede til alle Datidens meer eller mindre berømtePersonligheder, og Oversættelser baade af Kirkefædre, som Chrysostomus, Basilius, Athanasius, og af profane Skribenter [2]).

---

[1]) Spicileg. Rom. tom. I pag. 640—645.

[2]) Spicileg. Rom. tom. I. pag. 316—323. — Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 134. — Meiners: Lebensbeschreibung berühmter Männer. Th. 2. S. 222.

Denne ældre Kreds af Humanister, der danne Overgangen fra det 14de til det 15de Aarhundrede, havde saaledes samlet et betydeligt Materiale til Studiernes Fremme og leveret selvstændige Arbeider, som bare Præg af Smagfuldhed og critisk Sands. Disse Mænd vare ligesom Forposter, der aabnede Angrebet paa Middelalderens Udenværker; snart skulde de blive efterfulgte af yngre Kræfter, som med sværere Ladning og tungere Skyts gik løs mod Scholastikens Barbari, mod Hierarchiets Fordomme og den Masse af seige Traditioner, der havde indsneget sig i Christenheden. Til disse Mænd hører Laurentius Valla, hvis Liv i det Følgende skal gjøres til Gjenstand for vor Betragtning.

Første Capitel.

Valla's Ungdom og classiske Uddannelse.

1407—1431.

Skrifter: De comparatione Ciceronis Quinctilianique.

Laurentius Valla er født i Rom [1] i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, men nedstammede baade paa fædrene- og mødrene- Side fra Piacenza [2].

I Bestemmelsen af hans Fødselsaar ere Angivelserne meget vaklende, da man for en stor Deel har ladet sig vildlede af den urigtige Indskrift paa hans Gravsteen, istedetfor at søge Oplysning i Valla's egne Skrifter og benytte de deri givne Vink, ved hvilke man kommer til

---

[1]) Opera Laur. Vallæ (Basileæ. 1543). Antidoti in Poggium. lib. IV. pag. 329: »Roma, in qua natus sum«.

[2]) Valla's Udtryk i: »Elegantiæ« lib. III. cap. LVIII. pag. 108: »Ego sum ortus Romæ, oriundus a Placentia«, lade os vel i Uvished, om han her taler om sig selv, eller om han ikke snarere bruger disse Ord som et Exempel paa Forskjellen mellem »ortus« og »oriundus«. Men ifølge Valla's Ord i Antidot. in Poggium (lib. IV. pag. 352) blev han sendt til »Placenza, for der at afhente en Arv efter sin Bedstefader«, — og Georgi har i sit »vita Nicolai V« (Romæ 1742) et kort Elogium over Valla, som er hentet fra en gammel Vaticanercodex, og hvori der staaer: »Placentia oriundus« (pag. 207).

det temmelig sikkre Resultat, at han er født i Aaret 1407 [1]).

De Efterretninger, som ere os opbevarede angaaende hans Familie, ere meget tarvelige, thi Navnene paa sine Forældre har Valla end ikke meddeelt os i noget af sine Skrifter; der berettes os kun, at Faderen var »Doctor i den borgerlige og canoniske Ret« (doctor utriusque juris), ansat ved Curien som »pavelig Consistorial-Advocat« (consistorii apostolici advocatus), og at Moderen

[1]) Valla beretter nemlig selv (Opera. pag. 352), at han »24 Aar gl. søgte en pavelig Secretairpost«, at han »kort Tid efter sin Samtale med Pave Martin« angaaende denne Plads reiste til Piacenza, hvor han opholdt sig »i længere Tid« (diutius), og at han der modtog Efterretningen om Martin 5's Død (i Februar 1431). Følgelig kan Valla's Fødselsaar paa ingen Maade sættes senere end til 1407; Hermann von der Hardt i sin Historia litter. reform. (pars I. pag. 4), Fabricius i sit Bibliotheca med. et inf. latinitatis. (tom. VI.), Bayle i sin Dictionaire og flere andre Forfattere, der støtte sig til Gravinscriptionen og sætte hans Fødselsaar til 1415, ere saaledes gjendrevne af Valla selv. Men meget tidligere kan hans Fødsel heller ikke sættes; thi ifølge Opera Vallæ pag. 624 var hans Modstander, Antonius Panormitanus, »mere end 15 Aar ældre« end han selv. Men denne Mand skal ifølge Drakenborch (Livii historiarum libri. tom. VII. præfat. pag. V.) være født 1393; vi komme saaledes ogsaa ad denne Vei omtrent til samme Resultat. Det er derfor fuldkommen stridende med disse sidste Data, naar Trithemius fortæller, »at Valla personlig skal have været tilstede og have udmærket sig paa Costnitzerconciliet, som holdtes under Keiser Sigismund Aar 1420« (jfr. Bayle); Tiraboschi feiler ligeledes, naar han, uden at lægge Mærke til Aldersforskjellen mellem Valla og Panormitanus (efter Tiraboschi selv endog født 1394) mener at kunne udstrække Tidsbestemmelsen »diutius« til flere Aar, ja endog anseer det for »mere sandsynligt, at Valla er født i Slutningen af det 14de Aarhundrede, da hans Samtidige, Jovianus Pontanus (Opera. tom. III. pag. 1573), kalder Valla tre Aar før dennes Død en Olding, hvilket ikke kunde siges om en Mand paa 50 Aar«. Tiraboschi. Storia della letteratura italiana. tom. VI. pars. II. pag. 340.

udmærkede sig ved Skjønhed og Ynde og var som et Billede paa alle qvindelige Dyder [1]). Tiraboschi har imidlertid af nogle Documenter, der tilsendtes ham fra Archivet ved Sta. Maria del popolo, optaget nogle Notitser i sin Literaturhistorie, hvoraf det sees, at Faderen hed Lucas Valla og Moderen Catharina, Datter af Johannes Scribanus fra Piacenza [2]).

Af dette Ægteskab fødtes kun tre Børn: to Sønner, Michael og Laurentius, af hvilke den første tidligt bestemte sig for Munkestanden og endte sit Liv som Prior for et Kloster i Salerno, — og en Datter, Margaretha, som blev gift med Ambrosius Dardanus, apostolisk Scriptor og Abbreviator [3]). Vel omtaler vor Valla i et Brev til Pave Eugen 4de, at »af ni Brødre var Michael ene tilbage« [4]); men Faderen maa da tænkes tidligere at have være gift, eftersom han efterlod Valla's Moder som en 25aarig Enke, der hele sit øvrige Liv forblev i sin Enkestand, »skjøndt det ikke manglede paa Beilere til hendes Skjønhed og Dyd« [5]).

Moderen stod saaledes ene tilbage med sine tre Børn, men levede, som det synes at fremgaae af Tiraboschi's Oplysninger, under heldige Formues-Omstændigheder. Hun vedblev at boe i det Huus, som hendes Mand havde eiet i Rom, og i denne Stad tilbragte nu vor Laurentius hele sin Barndoms- og Ungdomstid [6]). Han modtog her sin Opdragelse og første Elementarunderviisning af Lærere, der gave ham det Vidnesbyrd,

[1]) Opera Vallæ. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 346—347.
[2]) Tiraboschi. tom. VI. pars II. pag. 341. Not.
[3]) Opera Vallæ. pag. 273. 355.
[4]) Principum et illustrium virorum epistolæ. pag. 423. (Amstelodami 1644).
[5]) Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 347.
[6]) Ibidem: »In eadem urbe ad virilem ætatem educatus sum«.

at »han var den meest opvakte af alle Disciplene, frisindet, fri for al Ondskab, saa at han hverken gjorde Nogen Uret, eller kunde finde sig i at lide nogen« [1]).

Da han var bleven ældre, var det hans Bestemmelse at blive Clericus [2]), men han opsatte dog dette Forehavende; den sædelige Fordærvelse, der strakte sig gjennem hele det daværende Hierarchi fra det øverste til det laveste Trin, kan vistnok have bidraget Sit til idetmindste foreløbigt at give den unge Valla Uvillie mod den geistlige Stand; men først og fremmest maae vi dog søge Grunden til denne Opsættelse i hans hele Temperament. Hans Aand var for livsglad og bevægelig til, at han strax som Voxen skulde ville lade sig binde af visse Løfter og indordne sit Liv under bestemte Regler, hans Natur for frisk til, at han kunde sige den store Verden Farvel og lade sig levende begrave i et eller andet Kloster. Tidens mægtige Strømninger havde ogsaa grebet ham; Bogen var ham mere end Kirken, Oldtiden og dens Minder mere end Nutiden; derfor tyede han alt som ungt Menneske tilbage til de store Classikere, i Haabet om der at finde Lyset og Livet.

Blandt de Mænd, hvem Laurentius Valla skyldte det Meste af sin classiske Aandsudvikling, nævner han selv Leonardus Brunus [3]). Denne Mand, som vi have berørt i Indledningen, havde først studeret Lovkyndighed, men var vakt til Begeistring for de gamle Mestere; han var omsider havnet i Florents, hvor han en Tidlang beklædte

---

[1]) Antidot. in Pog. lib. I. pag. 273: »Ego fui semper vivacissimæ naturæ, ita ut nemo magis, si qua fides præceptori meo, ex omnibus condiscipulis, sed minime servus et procul ab omni malignitate, et qui, ut semel dicam, nec facere possem nec pati injuriam«.

[2]) Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 362.

[3]) Elegantiæ. lib. II. pag. 42.

det vigtige Statssecretairembede, men var ogsaa flere Gange bleven brugt som Gesandt i Republikens Tjeneste. Paa disse sine Reiser kom han jevnlig til Rom, og opholdt sig her navnlig engang i længere Tid, fra Mai 1426 til November 1427[1]).

Det er rimeligviis paa denne Tid, at den neppe tyveaarige Valla, som hidindtil formodentlig havde arbeidet mere paa egen Haand, nu modtog Veiledning af Leonardus, der blandt det 15de Aarhundredes dygtige Stilister indtog en saa fremragende Plads, at Æneas Sylvius, erklærede, at næstefter Lactantius var Ingen kommen Cicero nærmere end Leonardus[2]). Hvad selve Underviisningen angaaer, da kunde det latinske Sprog vel ikke lægge nogen Hindring i Veien for Valla; thi, uagtet Italien havde havt en Dante, Petrarca og Boccacio, som havde grundlagt et nyt Nationalsprog, talte Aarhundredet dog ikke Italiensk. Den oplyste Tidsalder foragtede langt mere dette Sprog, der skrev sig fra igaar; man ændsede endnu kun lidet dets Skjønhed og Velklang, men vedblev paa faa Undtagelser nær at skrive digteriske Productioner paa Latin, man forfattede Dialoger, historiske Skrifter og Satirer paa Latin, ja brevvexlede endog med Vennerne paa dette Sprog. Men derfor bestod jo netop Kunsten i at kunne indklæde Tankerne i den skjønne Form og udfinde det rigtige og passende Udtryk, lige langt borte fra barbarisk Raahed og kunstlet Smagløshed. Valla maatte derfor hos sin nye Lærer øve sig i den latinske Stiil, og det var ved Gjennemgaaelsen af de skriftlige Udarbeidelser, at Leonardus vakte sin Discipels

[1]) Vita di Leonardo d'Arezzo af Vespasiano i Spicileg. Rom. tom. I. pag. 556—572. — Vita L. Bruni. pag. LXIV i Mehus's Udgave af hans Epistler.

[2]) Jagemann: Geschichte der freien Künste und Wissenschaften. B. 3. Th 3. S. 485.

Sands for Sprogets Simpelhed og Ziirlighed, og indgjød ham Lyst til ret at sætte sig ind i de classiske Forfatteres Tankegang. Efter halvandet Aars Forløb skiltes imidlertid Læreren fra sin Elev; denne forblev i Rom, hiin drog til Florents, hvor han berigede Literaturen med mange historiske Værker og flere Oversættelser fra det Græske.

Valla blev dog ikke staaende ved de latinske Forfattere, thi Samtiden var allerede i Aarhundredets Begyndelse kommen til klarere Erkjendelse af, at Latium havde modtaget sin Cultur fra Hellas, og at man derfor egentlig maatte søge tilbage til den græske Oldtid med dens rige Literatur for ret at kunne forstaae den romerske. Valla deelte derfor snart sin Samtids Længsel, og Johan Aurispa, en af Datidens dygtigste Hellenister, blev hans Lærer i dette Fag.

Denne Mand havde flakket omkring i Italien fra Stad til Stad, levede en Stund i Rom som Secretair ved Eugen 4's og Nicolaus 5's Hof, men vendte kort efter tilbage til sit Asyl i Ferrara. Det er derfor vanskeligt for os nøiere at kunne bestemme Stedet, hvor, og Tiden, naar Aurispa har veiledet Valla; vi vide kun, at han er traadt i et nærmere Forhold til ham, ja synes endog at have været en Slags Privatlærer, thi, siger Valla, »han læste ene med mig«[1]). Tiraboschi antager[2]), at Aurispa første Gang er kommen til Rom i Aaret 1440; men i det Tilfælde kan der ikke være nogen Tale om, at Valla er traadt i et Discipelforhold til ham; thi dengang havde

[1]) Elegant. lib. II. pag. 42: »Aurispa et Leonardus Aretinus (ɔ: Brunus), quorum alter Græce legendo, alter Latine scribendo ingenium excitavit meum; ille præceptoris (uni mihi enim legebat), hic emendatoris, uterque parentis apud me locum obtinens«.

[2]) Tiraboschi. tom. VI. pars II. pag. 341.

Valla allerede i lang Tid været borte fra Rom og havde erhvervet sig et berømt Forfatternavn. Vi formaae ikke at løse denne Vanskelighed paa anden Maade end ved at antage, enten at Valla paa et tidligere Trin af sit Liv har truffet sammen med Aurispa udenfor Rom, maaskee paa sin Reise til Piacenza, eller, hvad der er mere sandsynligt, at Aurispa paa sine omflakkende Vandringer, hvilke det af Mangel paa Efterretninger og nøiagtigere Tidsbestemmelser ofte er umuligt at forfølge Punkt for Punkt, engang tidligere har gjæstet Verdens Hovedstad.

Foruden Aurispa høre vi ham imidlertid ogsaa omtale som sin Lærer en Mand ved Navn Rinucius, der var »lige godt bevandret i den græske og romerske Literatur«; den vordende Pave Eugen læste her sammen med Valla, og, — føier den Sidstnævnte til —, »jeg skylder Rinucius ikke Lidet, da jeg ved ham har faaet et Indblik i det Græske« [1]). Maaskee Aurispa da har fortsat, hvad hiin havde grundlagt.

Valla var saaledes alt som Yngling bleven opfyldt af sin Samtids Begeistring for de classiske Studier, og det uagtet han havde maattet tilbringe hele sin Ungdom i Rom, hvorhen ikkun en svag Oldtids-Luftning var naaet ned fra Toscana, Humanismens egentlige Hovedsæde. Han hørte jo til den yngre Kreds af Humanister fra Aarhundredets Begyndelse, og havde derfor ikke som Leonardus Brunus, Guarinus eller Poggius havt Leilighed til at uddanne sig i Johan af Ravenna's eller Chrysoloras's florentinske Veltalenheds-Skoler; denne ældre Stok af literære Notabiliteter kjendte han for en stor Deel kun af Navn, og det i mange Henseender interessante og vækkende Samliv af Mænd, der i Florents med

---

[1]) Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 335. 339. — De voluptate. Præfatio. pag. 898.

Henrykkelse havde hilst den gryende Dag, var han gaaet glip af; paa anden Haand var Valla bleven vakt, og i Stilhed var han modnet deels ved flittig Afskrivning af og Forskning i de mange nysopdagede Haandskrifter af Cicero, Virgil, Livius o. fl., deels ved duelige Lærere, som snart fik Øinene op for deres Discipels Talenter. Ligesom Valla derfor paa sin Side glædede sig over at have havt en Aurispa, Leonardus og Rinucius til Veiledere, saaledes følte disse sig ogsaa ikke lidt stolte af deres Elev, som inden føie Tid havde gjort saa store Fremskridt i sine Kundskaber og sin Indsigt i det latinske Sprogs Eiendommelighed, at han vovede sig ud i en literær Dyst med Secretairerne ved Martin 5's Hof.

Blandt disse var der ingen, som indtog en mere betydningsfuld Plads end Poggius. Vi have i Indledningen havt Leilighed til at omtale hans ivrige Samlerlyst og umættelige Hunger efter at lære Oldtidsforfatterne at kjende; han havde overvundet alle Vanskeligheder og trodset alle Hindringer, der lagde sig i Veien for hans Foretagender, og var ilet ud i alle Europas Lande for at opspore skjulte Skatte, og Lykken havde fulgt ham overalt. Paa en af disse Reiser havde han i St. Gallen truffet paa et velbevaret Exemplar af Quinctilians »Institutiones«, om hvis Fund han selv fortæller i et Brev til Guarinus, dateret Constanz 1417: »Blandt en stor Mængde Bøger, som det vilde være for vidtløftigt her at opregne, fandt vi en Quinctilian heel og ubeskadiget, men fuld af Støv og Smuds; thi disse Bøger fandtes ikke i Bibliotheket, hvad de dog nok havde fortjent, men laae begravne i et mørkt og afskyeligt Fængsel, nemlig paa Bunden af en Taarnkjælder, hvor man dog ikke engang(!) vilde kaste dem, der vare dømte til Døden. Jeg troer ganske sikkert, at, dersom Nogen vilde gjennemsøge saadanne Smudshuller (ergastula), hvori disse Barbarer

have holdt saa store Forfattere gjemte, da vilde han have samme Lykke med Hensyn til andre Bøger, hvilke man nu har opgivet at finde« [1]). I Løbet af 32 Dage havde Poggius derpaa selv afskrevet det og sendt det over Alperne ned til Florents, hvor Leonardus Brunus udbrød: »Det er en Ære for Dig, at Du ved din Flid og Ufortrødenhed har bragt vort Aarhundrede de store Mænds Værker tilbage, der næsten alle vare tabte; det det vil ikke blot være en Glæde for os, men ogsaa for vore Efterkommere og for alle dem, der efter os ville lægge Vind paa Videnskaberne; som Camillus kaldtes Roms anden Stifter, saaledes vil Du kaldes Videnskabernes; ... o lucrum ingens, o insperatum gaudium!« Og dette Fund var heller ikke uden stor Betydning; man havde vel tidligere kjendt Quinctilian, thi i Aaret 1350 havde Petrarca paa sin Reise til Rom fundet et Haandskrift i Florents [2]); men dette var dog meget ufuldstændigt, hvorimod »Institutiones oratoriæ« nu forelaae i saa fuldstændigt et Exemplar, at det kunde yde vigtige Bidrag til de tidligere Haandskrifters Udbedring.

Dette Værk, som var Frugten af Quinctilians dybe Indblik i Veltalenheds-Kunsten, blev nu snart Gjenstand for Alles Beundring, og tiltrak sig ikke mindst Valla's Opmærksomhed; med hele sin Kraft kastede han sig over denne Autor og fordybede sig i dette Værk, der gav ham Anviisning til Studiet af Rhetoriken ligefra Grammatikens første Elementer indtil de Fordringer, man kunde gjøre til en Taler med Hensyn til Stoffets Opfindelse og Anordning, dets Behandling, Foredraget, Udtalen o. s. v.; jo mere han derfor studerede dette Værk, des høiere

[1]) Denne Epistel findes optagen i Muratori's: Scriptores rer. ital. tom. XX. pag. 161 og i L'Enfant's Poggiana. tom. II. pag. 312. 13. (Amsterdam. 1720).

[2]) Ginguené: Histoire littéraire d'Italie. tom. II. pag. 438.

skattede han Forfatteren, og ansaae ham hele sit Liv igjennem for den ypperste Lærer i Veltalenheden[1]). Men allerede nu stillede han ham ved Siden af eller rettere over Cicero, og forfattede, rimeligviis i Aaret 1429 eller 1430[2]), en Afhandling: »De comparatione Ciceronis Quinctilianique«; dette Skrift sendte han blandt Andet til Florents til Carolus Marsuppinus (Aretinus), en Humanist, der havde forskaffet sig et stort Navn, ikke som Skribent, men som en begavet Lærer, hvis Forelæsninger over Veltalenhed og den classiske Literatur droge mange Disciple til hans Catheder, saa at endog Paver og Cardinaler, naar de leilighedsviis kom til denne Stad, overvare hans Foredrag.

Det var dette Ungdomsarbeide, der, som vi ovenfor antydede, bragte Valla hadske Modstandere i de apostoliske Secretairer, og blandt dem først og fremmest Poggius[3]), der som Musernes udkaarne Yndling ansaae sig for kaldet til ene at værne om den ægte Latinitet, og derfor ikke taalte, at et ungt Menneske, kun lidet over tyve Aar gammel, vovede at trænge sig ind i Kredsen af de Indviede og der vilde gjøre sin Stemme gjældende ved Bedømmelsen af to classiske Mønsterforfattere.

Selve Stridens Indhold og Omfang kjende vi imidlertid Intet til, thi Skriftet er gaaet tabt; kun dette

---

[1]) Opera. Dialect. lib. II. cap. XX. pag. 719: »Cui viro tantum tribuo, ut is unus sit, cuius dictis aut addere quid, aut detrahere, aut ex his mutare vel minimum nec alios posse arbitrer, et me id expertum sæpe, nihil tamen potuisse profitear« etc.

[2]) Opera. Invectivæ in Barth. Facium. lib. IV. pag. 621; Skriftet er affattet »avunculo meo (ɔ: Scribano) vivente«; da Onkelen døde omtrent 1431, maa det vel sættes til den nærmest foregaaende Tid.

[3]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 352: »Cum Poggio omnibusque secretariis de facundia certabam, quippe de comparatione Ciceronis Quinctilianique conscripseram«.

vide vi af Valla's egne Yttringer, at paa denne Tid blev Grunden lagt til det bittre og uforsonlige Sindelag, med hvilket disse to Mænd forfulgte hinanden hele deres Levetid[1]).

Ved dette første Skridt paa den videnskabelige Bane havde Valla draget den lærde Verdens Opmærksomhed paa sig, og denne var vel endnu mere bleven forøget ved den literære Strid, som derved var fremkommen. Maalet, som hans fremadstræbende Aand og ærgjerrige Sind higede efter, var imidlertid at opnaae en Ansættelse som Secretair ved det pavelige Hof. Allerede under det pavelige Schisma havde St. Peters Efterfølgere følt sig tilskyndede til at omgive sig med Mænd, som ved deres Kundskaber og Talenter kunde møde Angrebene paa den hellige Stol med energisk Kraftsprog og i Forvirringens Dage træde op som dygtige Underhandlere paa Concilierne. Ved Martin 5's Thronbestigelse var der vel foreløbigt gjort en Ende paa den kirkelige Opløsningstilstand; Fred og Ro var atter vendt tilbage, men Paverne havde nu faaet Øinene opladte for den Støtte, der var ydet den hellige Stol ved Mænd som Poggius og

[1]) Af Valla's senere critiske og exegetiske Arbeider over Quinctilian ere kun Brudstykker tilbage. En Udgave af Institutiones oratoriæ (Venedig. 1494) foregiver vel at indeholde Noter til alle Bøger af Laur. Valla, Pomponius o. fl.; men fra Valla's (og Pomponii) Haand findes der kun Noter til de to første Bøger, og det for det Meste ganske korte; Udgaven, hvis Noter fra tredie Bog af ere tagne fra Raphael Regius, — Professor i Padua i Slutningen af det 15de Aarhundrede og den bedste af Quinctilians ældre Commentatorer —, synes saaledes at være et literært Bedrageri, men vidner tillige om, hvilken Vægt man dengang tillagde Valla's Navn. I det følgende Aarhundrede omtales en Codex af Quinctilians Institutiones med Annotationer fra Valla's Haand; disse findes optagne i Badius Ascensius's Udgave af Quinctilian (1516). Jvnfr. Notitia literaria pag. XXX og XXXII i Bipontinerudgaven af Opera M. F. Quinctiliani. (1784).

Leonardus Brunus; derfor bleve de humanistiske Secretairer ansete for en Vinding for Curien, og benyttedes nu i Fredens Dage til at overtage de mange løbende Forretninger, som forefaldt, eller det overdroges til dem at affatte vigtigere Actstykker, som Brever og Buller. For Humanisten, som tragtede efter en mere ubunden Existents, var en saadan Stilling vel ikke meget lokkende; den førte ham desuden som oftest ind i en Tankekreds, for hvilken hans Aand tidt var ganske fremmed, og som han ogsaa helst vilde holde sig borte fra; men han tog dog i Mangel af noget Bedre tiltakke med en slig Post, der sikkrede ham et fast, omend kun magert Udkomme; thi den levnede en Deel Tid til literær Beskjæftigelse, og aabnede desuden Udsigt til et federe Embede i Fremtiden.

Blandt disse apostoliske Secretairer havde Valla en Morbroder, Melkion Scribanus eller Melchior Scribarius, som i flere Aar havde studeret Retsvidenskaben, og derefter lagt sig efter Ars oratoria, indtil han under Pave Martin havde modtaget en Plads i det pavelige Cancelli. Valla omtaler ham som en Mand, der »i Sæder var sin Fader værdig, men forøvrigt mere passede sin daglige Dont end gav sig af med literære Sysler« [1]). Da denne Onkel pludselig blev bortreven af Sygdom, til stor Sorg for Søstersønnen, eftersom han endnu var »ung, blomstrende og en Prydelse for den romerske Curie« [2]), ansaae Valla sig for duelig til at udfylde den ledigblevne Plads, og indgav nu sin Ansøgning, ikkun 24 Aar gammel [3]). Han fandt en ivrig Talsmand og Patron i Cardinalen til St. Eustachius; denne søgte paa det Bedste at anbefale den unge Valla

---

[1]) Opera. Invect. in Bart. Facium. lib. IV. pag. 621.
[2]) Opera. Ad Candidum Decembrem epistola. pag. 638.
[3]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 352.

til Pave Martins Bevaagenhed og forskaffede ham endog, faa Dage efter Ansøgningens Indlevering, en Audients hos Hs. Hellighed. Valla lovede sig ogsaa et gunstigt Udfald af den forestaaende Samtale; thi som Cardinal havde Martin 5te kjendt hans Fader og Morfader, og aabnet dem et Asyl i sit Palazzo Colonna, dengang det romerske Folk i Aaret 1405 var stormet løs mod Vaticanet og havde nødt Innocenz 7de til at flygte til Viterbo, medens Alle, der paa nogensomhelst Maade stode i Forbindelse med Pavehoffet, vare blevne nedsablede. Stolende paa, at Hs. Helligheds Naade vilde skinne ligesaa mildt ned paa Sønnesønnens Hoved, mødte Valla med Freidighed i det pavelige Audientsgemak, hvor Martin 5te modtog ham med megen Velvillie og gav ham det bedste Haab, skjøndt han dog tilføiede, at han »paa Grund af sin unge Alder egentlig ikke kunde ansees for værdig til en saadan Post«[1]). Valla udmalede sig nu den lyseste Fremtid, og havde vel ogsaa Grund hertil, thi en Cardinal havde han jo til Beskytter, og en Paves Ord maatte vel staae til Troende; hvor blev han da forbauset, da han kort Tid efter erfarede, at hans Begjæring var bleven afslaaet, et Resultat, hvortil efter hans Sigende navnlig Poggius skal have bidraget alt Sit; thi denne havde ikke kunnet glemme sin tidligere Modstander, men skulde have bagvadsket ham hos Paven og bragt onde Tunger i Bevægelse, som havde travlt med at udbrede sig om det unge Menneskes overmodige Væsen[2]).

---

[1]) Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 352. Jvnfr. Platina: De vitis pontificum. pag. 221 (1529) og Muratori. tom. III. pars II. col. 845.

[2]) Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 352: »Petivi secreteriatum quatuor et viginti annos natus, quem ne impetrarem .... tu (ↄ: Poggius) apud Martinum me accusasti« etc.

Andet Capitel.

Florents, Humanismens Hovedsæde. Valla's Reise til Piacenza; hans Forfattervirksomheds Begyndelse ved Pavia's Universitet og Omflakken i Norditalien (Mailand og Genua).

1431—1435.

Skrifter: De voluptate ac de vero bono libri III. De libero arbitrio dialogus. Epistola ad Candidum Decembrem.

Da Valla's Haab om at blive ansat i sin Fædrenestad saaledes var strandet paa hans Modstanders Chicane, følte han ganske naturligt ingen Lyst til at forblive i Rom, men vendte sit Blik mod Nord. Blandt de Stæder, som paa denne Tid drog mange Skarer af Studerende til sig, og som derfor vistnok ogsaa maa have været Maalet for Valla's Reiselyst, indtog Florents den fornemste Plads.

Denne Stads republicanske Forfatning havde allerede i det foregaaende Aarhundrede fremkaldt et kraftigt Borgersind og en virksom Foretagelsesaand, hvorved baade de materielle og aandelige Interesser i høi Grad vare blevne fremmede. Vel fandtes der her, som i de fleste af Italiens Stæder, to politiske Partier, der med heftig Skinsyge kjæmpede med hinanden om Magten; men støttende sig til Folket havde Mediceerne i det 14de Aarhundrede hævet sig op til Gonfalonierværdigheden, og ved deres Rigdomme, deres Begavelse og stadige

Kamp for Borgerstandens Vel havde de forstaaet at holde sig paa dette Statens øverste Trin. Under Cosmus [1]), som i Aaret 1429 var traadt i Spidsen for det mediceiske Parti, udfoldede Florents en saadan Magt og Glands, at ingen Stat paa den italienske Halvø kunde maale sig med den; i de fleste af Europa's Handelsstæder havde den rige Kjøbmandsfamilie oprettet store Banquierhuse, ved hvis Agenter den stod i Forbindelse med Konger og Fyrster; Handel og Industri blomstrede frem i Staden og dens Omegn, og Kunstnere og Videnskabsmænd, Talere og Digtere fandt hos den fordringsløse, jevne Cosmus altid gjæstmild Modtagelse og rigelig Understøttelse til deres kunstneriske og literære Arbeider. Det nuværende Palazzo Riccardi, dengang bestemt til Bolig for den mediceiske Slægt, skjød op af Jorden, reist af Architecten Michelozzi og smykket med Statuer, Buster og Vaser; den store Kuppel hvælvede sig over Florents's Domkirke, Sta. Maria dei fiori, opført af Brunelleschi's Mesterhaand; Masaccio og Filippo Lippi kappedes om at smykke Altre og Capeller med Malerier, medens Ghiberti modellerede »Paradisets« Broncedøre til det florentinske Daabscapel; talentfulde Lærde fra hele Italien, som Leonardus Brunus, Carolus Marsuppinus, Guarinus og Philelphus sluttede sig omkring Cosmus; nogle af disse fik Understøttelse til deres literære Opdagelsesreiser, og helligede ham da senere Frugten af deres Anstrengelser; andre modtoge alt som unge Mennesker deres Opdragelse i hans Huus, og tjente ham da senere med at afskrive de talrige latinske, græske, hebraiske, chaldæiske og indiske Haandskrifter, som han ved Hjælp af Agenter, Missionærer og Gesandter havde forskaffet sig. Det Ene førte det Andet

[1]) Vita di Cosimo de' Medici af Vespasiano Fiorentino i Spicileg. Rom. tom. I. pag. 324—357.

med sig, og snart fremstod den Tanke hos Cosmus at gjøre sine Privatsamlinger offentlige og tilgjængelige for Publicum, og Tanken blev snart virkeliggjort, da han stiftede det store Marcusbibliothek, hvis Opførelse kostede ham 36000 Ducater [1]).

Men hvad der end mere skulde bidrage til at gjøre Florents til Midtpunktet for den nye aandelige Bevægelse, var det berømte Unionsconcilium, som noget senere, i Aaret 1438, blev sammenkaldt til denne Stad. Hundreder af Grækere forsamlede sig da her med de største Lærde fra alle Italiens Egne; men, medens Conciliet tjente som Kampplads for den scholastiske Theologies spidsfindige Vaaben, medens romerske Prælater her af al Magt arbeidede paa den saa længe attraaede Forening med Grækerkirken og disputerede den ene Maaned efter den anden om Tillægsordet »filioque«, flokkedes Tusinder af Aander hen til Sta. Maria Novella, hvor den gamle Gemistos Pletho ved sine platoniske Foredrag vakte en levende Enthousiasme for denne hidtil kun lidet kjendte Philosoph. Hvad Chrysoloras og hans Skole havde udsaaet, voxte mægtigt frem, og Cosmus, der ved Hjælp af Plato troede at kunne faae Livets Gaader løste, Livets Bestemmelse klaret, greb nu med Begeistring Tanken om at stifte en fri Forbindelse mellem de Lærde, hvis Formaal skulde være at forklare Plato's Værker og ved Oversættelser paa Latin aabne Verdens Øine for denne nye Sandhedsapostel. Saaledes blev da Grunden lagt til det platoniske Academi, hvis Medlemmer holdt deres Sammenkomster i det mediceiske Palads; men, naar den hede Sommertid nærmede sig, bleve de indbudte til at pleie deres philosophiske Colloqvier paa de fyrstelige Villaer, Careggi og Caraffagiolo, som, omgivne af skygge-

[1]) Opere di G. Vasari. vol. II. pag. 204 (Firenze 1822.)

fulde Haver med pladskende Vandspring, laae i en romantisk Egn ved Apenninernes Fod [1]).

Men, uagtet den mediceiske Gavmildhed og Gjæstfrihed, som inden kort Tid blev tagen til Model af de andre Fyrstehoffer, ogsaa maa have kunnet lokke Valla til at faae Deel i den gyldne Høst, blev det ham dog ikke forbeholdt at gjæste Florents; thi »kort Tid efter Samtalen med Martin 5te« maatte han paa Grund af Familieforhold reise op til Piacenza, hvor hans Morbroder (avunculus) og Bedstefader (avus) for nylig vare døde. Han reiste da derhen for at ordne en Arv, der var tilfalden hans Familie, men lagde Veien over Venedig. Da han nu i længere Tid havde opholdt sig i Piacenza, døde Pave Martin (den 20de Februar 1431), og Eugen 4de valgtes til hans Eftermand [2]).

Skjøndt denne Pave hverken udmærkede sig ved nogen fremragende Dygtighed eller ved store Talenter, udøvede han dog ved sin urolige, intriguante og lidenskabelige Characteer en betydelig Magt i de sexten Aar, han stod ved Kirkestyret. Man sporede snart hans Indflydelse over hele Italien, i hele Christenheden; man saae ham indviklet i alle Datidens religiøse Stridigheder og tage Deel i alle den italienske Politiks Smaakrige. Skjøndt streng asketisk og meget indgaaet med Munkene af den strengeste Obsèrvants, formaaede han dog ikke at sætte nogen Grændse for sine Lidenskaber; opfyldt af Munkereligiøsitet og Troløshed, af Iver for Troen og Ligegyldighed for Moralen saae man ham i uafladelig Virksom-

[1]) W. Roscoe: Lorenz von Medici, oversat af Sprengel. Berlin 1797. — Heeren: Geschichte des Studiums der classischen Literatur. B. 2.

[2]) Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 352. Jvnfr. Muratori. tom. III. pars. II. col. 859. 868.

hed, nu prædike en Udryddelseskrig mod de bøhmiske Kjættere, nu ruste Flaader mod de vantroende Tyrker, nu intriguere mod de italienske Fyrster, nu atter ligge i Strid med sin Geistlighed og tyrannisere sine Undersaatter.

Neppe havde Eugen besteget Pavestolen, før der opkom heftige Stridigheder i selve Rom; hans Forgjænger, en Colonna af Fødsel, havde i sine Regjeringsaar gjort sig skyldig i en skjændig Nepotisme og skrabet talløse Skatte sammen, som man paastod skulde være gjemte i Colonnaernes Pallads. Pave Eugen gjorde Fordring paa disse attaliske Rigdomme; thi efter hans Mening burde St. Peters Stol og ikke hans Forgjængers efterladte Familie være Arving til dem. En heftig Partikamp brød frem, Martins Skatmester blev paa Eugens Befaling tagen tilfange, og Palazzo Colonna udplyndret af pavelige Udsendinge; de forbittrede Colonnaer rustede sig til Kamp, og Rom blev snart Skuepladsen for de afskyeligste Mordscener; Rov og Plyndring hørte til Dagens Orden, selve Vaticanet bestormedes af den mægtige Adelsfamilie, og det vilde have været ude med Paven, hvis ikke Romerfolket, som var skinsygt paa Colonnaerne, havde gjort fælleds Sag med ham. Fyrstefamilien blev nu sat i Ban, maatte flygte ud af Staden, og først, efter at have ydmyget sig for Eugen og lovet ham undersaatlig Lydighed, fik de Tilladelse til at vende tilbage til deres udplyndrede Palads [1]).

Paa Grund af disse Uroligheder følte Valla kun ringe Drift til at drage tilbage til Rom, men begav sig til Pavia, da der netop paa denne Tid udgik en Indbydelse

[1]) Platina: De vitis pontificum pag. 236. — Muratori: tom. III. p. II. pag. 869. — Sismondi: Histoire des republiques italiennes du moyen âge. tom. 9. pag. 168—70.

til ham om at modtage en Plads ved denne Stads Høiskole. Dette Universitet havde samlet en anseelig Skare af unge Mennesker fra det nærliggende Mailand og de andre lombardiske Stæder. Efterat det i Aarhundredets Begyndelse havde befundet sig i slette Omstændigheder, havde det lidt efter lidt hævet sig og taget Luven fra Piacenza's Høiskole, hvorfor Cardinal Castiglione, Biskop af Mailand, havde oprettet et Collegium i Pavia for et vist Antal Studerende fra Piacenza; men dets Anseelse var dog navnlig voxet, da Philip Maria Visconti, Hertug af Mailand, i Aaret 1420 havde udfærdiget et Decret, ifølge hvilket ingen af hans Undersaatter maatte studere ved andre Universiteter under en Straf af 600 Fioriner [1]). Saadanne Baand havde Hertugen anseet det for nødvendigt at paalægge Videnskabens Dyrkere for derved at hindre dem fra at reise til Florents eller andre Stæder. Men til samme Tid havde han ogsaa sørget for at hæve denne Anstalt ved at ansætte dygtige Lærere, og skjøndt snedig og grusom som hiin Dionysius, Tyran paa Sicilien, bredte han ligesom denne sin Purpurkaabe naadigt over den Lærdes og Skjønaandens Hoved.

Blandt de Professorer, der i Aarhundredets Begyndelse havde udmærket sig ved Pavia's Høiskole, maae vi nævne Humanisten Gasparinus Barzizza, der havde været Lærer i Veltalenhed; han endte sit Liv i Mailand i Aaret 1431 som Philip Maria's Hoftaler, Cantsler og Epistolograph [2]). Det er netop i dette Aar, at vi træffe Valla begive sig til Pavia, »ikke for som Yngling at undervises, men for som Mand at lære Andre«; hans Navn maa i

[1]) Tiraboschi: tom. VI. p. I. pag. 77. — Jagemann: Gesch. d. f. Künste u. Wissenschaften. B. 3. Th. 3. S. 71.

[2]) Tiraboschi: tom. VI. p. I. pag. 77. — Voigt: Die Wiederherstellung des classischen Alterthums. S. 238.

Norditalien allerede have havt en god Klang, thi han blev »ansat som Professor i Rhetorik« [1]) med en aarlig Gage af 50 Fioriner [2]).

Blandt Valla's Colleger i denne Stad træffe vi den jevnaldrende Maphæus Vegius [3]); han var født i Lodi 1406, var bleven opdragen og underviist i Mailand; derpaa drog han til Pavia, hvor han lagde sig efter den latinske Poesi og ansaae sig selv for saa stor en Digter, at han paatog sig at forøge Virgils Æneide med en trettende Bog. Samtidig hermed studerede han Retskilderne navnlig fra den philologiske Side, og skrev i den Anledning et juridisk Lexicon — »de verborum significatione« —; i dette Værk, der er det første i sit Slags, drog han alvorligt tilfelts mod Middelalderens juridiske Skole [4]), og dadlede selv en Tribonian, fordi han havde forvansket de classiske Juristers Skrifter. Da han nu blev ansat i Pavia, først som Professor i Æsthetik, senere i Jurisprudents, følte Valla sig snart tiltrukken af denne med ham aandsbeslægtede Natur, der af ham skildres som »homo tetricus, vir in omni ætate castissimus [5]), og

---

[1]) Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 352. — Invect. in Barth. Fac. lib. IV. pag. 624.

[2]) Jfr. Zumpts Afhandling: »Leben und Verdienste des Laur. Valla« (Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. B. 4. S. 406), der har denne Oplysning fra Poggiali's »Memorie intorno alla vita e agli scritti di Lorenzo Valla«, et Skrift, som skal indeholde vigtige Efterretninger, uddragne af italienske Stadsarchiver, men som det ikke er lykkedes mig at faae opsporet.

[3]) Hans Vita i Spicileg. Rom. tom. I. pag. 653—655. — Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 222—224.

[4]) Savigny: Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter. B. 6. cap. 59. S. 373: »Non possum sine dolore magno dicere eo deventum esse, ut plus fidei adhibeatur Cyno vel Bartholo quam Scævolæ aut Papiniano aut cuivis Ictorum .... etc.«

[5]) Antidoti in Pog. lib. IV. pag. 342.

af sin Elev Antonius Astensis benævnes »doctissimus poeta«[1]).

En anden Mand, hvem Valla fik mere at bestille med, var Antonius Beccadelli, efter sin Fødeby kaldet Panormitanus. Han var femten Aar ældre end Valla, og var meget tidlig reist til Bologna for at studere Retsvidenskaben; efter fuldendt Cursus var han traadt i det mailandske Hofs Tjeneste, hvor han havde gode Dage paa den fyrstelige Pungs Bekostning, indtil han omtrent paa denne Tid overtog Professoratet i de skjønne Videnskaber. Valla stod i Begyndelsen paa en meget venskabelig Fod med Panormitanus, saa at denne, skjøndt saa meget ældre, endog besøgte hans Forelæsninger »over et Aar, vel mere for Venskabs Skyld, end for at lære Noget«[2]); men kort derpaa blev dette venskabelige Forhold brudt, hvorom Mere senere hen.

Vi mangle forøvrigt Efterretninger for at kunne bestemme noget Nærmere om Gjenstanden for Valla's Docentvirksomhed i Pavia; en af hans Elever, Antonius Astensis, der sytten Aar gammel var kommen til Universitetet for at lade sig undervise af »denne udmærkede Lærer og Taler, berømt over hele Italien«, nævner »Talekunsten, Oldtidens Historikere og Digtere«[3]) som de

[1]) Muratori. tom. XIV. pag. 1013.

[2]) Invect. in B. Facium lib. IV. pag. 624. — Tiraboschi. tom. VI. p. II. p. 88.

[3]) I Antonius's Skrift: »De gestis civium Astensium«, som er optaget af Muratori i tom. XIV. pag. 1013, hedder det:

»Nec tamen interea placidos, quos semper amavi,
Liqui oratorum, rhetoricæque libros;
Nec liqui historicos veteres, doctosque poetas,
Naturæ humanis artibus ipse datus;
Quos tunc audivi, dum tempus ferret, ab illo,
Qui mihi præcipuus Valla magister erat,
Qui dictas artes hac tempestate legebat
Orator tota clarus in Italia.«

Gjenstande, hvori han søgte at føre sine Tilhørere ind. Det er vel derfor ganske stemmende med denne Beretning, naar vi antage, at, hvad der senere hen udgik fra Valla's Pen som afrundede og afsluttede Værker, nemlig hans »Dialecticæ disputationes« og »Elegantiæ«, i hvilke Veltalenhedens Regler og sproglige Bemærkninger bleve oplyste ved en stadig Henviisning til Oldtidens prosaiske og poetiske Forfattere, — det har han allerede her meddeelt sine Elever i mere kortfattet, skizzeret Form, dog med saa megen Tydelighed, at Tilhørernes Smag kunde renses og Sandsen vækkes for det latinske Sprogs mange fine Nuancer.

Men ved Siden af sin Virksomhed som Lærer for Ældre og Yngre, Lægmænd og Geistlige, blandt hvilke vi træffe en Mand, der senere blev Biskop i Arras (Episcopus Atrebatensis) [1]), begyndte han ogsaa at udfolde en fleersidig Forfattervirksomhed, og fuldendte i Pavia sit moralphilosophiske Værk: »De voluptate«, eller som det ogsaa kaldes: »De vero bono« [2]).

I Fortalen til dette Skrift bemærkede Valla, at mange blandt hans mere alvorlige Venner maaskee vilde undre sig over denne Titel, da de dog vidste, at han ingenlunde havde været en Træl af voluptas. Han ansaae ikke destomindre voluptas for det høieste Gode, og at vise Sand-

---

[1]) Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 351.

[2]) Skjøndt Valla selv — Opera. pag. 351 — siger, at han forfattede dette Værk i Pavia, er det udentvivl allerede paabegyndt og maaskee for største Delen fuldendt i Rom eller Piacenza; thi deels stemmer dette Skrift ikke med hans andre paviensiske Studier af philologisk Indhold, deels er hele Scenen henlagt til Rom, deels endelig omtaler han — Op. pag. 621 —, at, da han sendte Skriftet i fuldendt Skikkelse fra Pavia til Rom, herskede der endnu god Forstaaelse mellem ham og Panormitanus; men dette gode Forhold forandredes allerede under Valla's neppe eenaarige Ophold i Pavia.

heden af denne Anskuelse skulde derfor være Formaalet for hans Skrift; thi der var jo baade en himmelsk og en jordisk voluptas, hiin burde foretrækkes for denne. Valla taler dernæst om Grunden til, at han var fremkommen med dette Arbeide; »Religionen og Dyden, — hedder det —, bør alle Mennesker tragte efter; ... da nu Lactantius og Augustin have talt fyndigt om hiin, vil jeg tale om de sande Dyder; jeg vil følge Lægernes Exempel; thi, naar de mærke, at den Syge ikke vil modtage visse heldbringende Lægemidler, tvinge de ham ikke til at tage dem, men give andre, som de haabe, at han ikke vil undslaae sig for at tage. Saaledes haaber nu ogsaa jeg, at de, som vægre sig ved at tage de store Lægers (Augustin's og Lactantius's) Midler, ville modtage mine. Jeg haaber dette saa meget desto mere, som der ere ikke Faa, og det desværre Lærde, som spørge, hvorfor de Mennesker, der ikke have kjendt eller dyrket Gud, ikke alene ikke kunne optages som Borgere i Himlen, men endog skulle nedstødes i Helvede. »»Mon da ikke, saaledes dømme de, hine Menneskers Skikkelighed, Retskaffenhed, Tro, Tapperhed, Hellighed og den hele øvrige Skare af Dyder skal kunne frie dem for at lide de evige Straffe, da de dog ikke have staaet tilbage for Mange af de Christne, der blive hensatte i Himmelen?«« Men — udraaber Valla — hvad er dette dog vel andet end ligefrem at erklære, at Christus forgjæves er kommen til Verden, ja at han overhovedet slet ikke er kommen?«

Da Valla derfor ikke kunde taale at see det christne Navn saaledes skjændet, havde han paataget sig det Hverv at tæmme og læge disse Mennesker; vel var det et vanskeligt Arbeide, men, som David fældede Goliath med dennes eget Sværd, vilde han ogsaa vove sig ud i Kampen, kjæmpe for Christi Ære og fælde Allophilos (ɔ: philosophos) deels med deres egen Kaardespids, deels

ved at bringe dem i Haarene paa hinanden. Han sluttede Fortalen med at gjøre Undskyldning for de skjemtefulde og overgivne Indfald (quædam hilariora et licentiosa), som fandtes indstrøede deri; men, »naar Voluptas afhandledes, passede det sig dog ikke at holde en bedrøvelig Tale; en Taler virkede jo heller ikke mindst paa sine Tilhørere, naar han formaaede at forlyste deres Øren« [1]).

Selve Skriftet er affattet som en Dialog i ciceroniansk Stiil, og giver os et i mange Henseender interessant Billede af den Tids almindeligt yndede philosophiske Samtaler, hvor man ganske efter eget Behag besatte Dialogens Roller med endnu levende Personer. Vi henflyttes saaledes i Indledningen til en Kreds af Datidens meest bekjendte Personligheder; Scenen er henlagt til Rom, hvor fire pavelige Secretairer, Antonius Luscus, Cincius, Poggius og Valla's Onkel, Melchior Scribanus, ere trufne sammen i den romerske Curie. Leonardus Brunus, der er sendt som Gesandt fra Florents til Rom, og Antonius Panormitanus ere ogsaa komne did. Kort efter møder Rinucius, udmærket ved sine Kundskaber i det Græske, og Antonius Harena, berømt som Rhetor. Til Slutning indtræder Nicolaus Nicolus [2]), en lærd Florentiner, der som Bogsamler og Textcritiker havde gjort sig meget fortjent af Literaturens Fremme; han var en ægte Typus paa en borgerlig Mæcenas, »hvis Huus altid var fuldt af Lærde, som daglig besøgte ham; ingen Videnskabsmand kom til Florents, uden at han først og fremmest maatte besøge ham, beundre hans Bibliothek, der bestod af 800 Haandskrifter, og see hans

[1]) De voluptate. Præfatio. pag. 896. 897.

[2]) Vita di Nicolao Nicoli af Vespasiano i Spicileg. Roman. tom. I. pag. 616—628.

Billeder, Statuer og Mønter.« [1]) — Efterat de havde hilst paa hverandre, foreslog Leonardus, at man skulde bestemme et Sted, hvor man, fjernt fra den larmende Stad, ret i Stilhed og Ro kunde disputere »de honesto et bono.« Dette vandt Alles Bifald, og Valget faldt paa »Mons Jordanus« (?). Valla underrettedes af sin Onkel om dette Møde, og Alle ilede da hen til Samlingsstedet, den Ene ivrigere end den Anden, hvorpaa en livlig Dialog, kryddret med attisk Salt og fuld af Henviisninger til de classiske Autorer, udspinder sig mellem Leonardus Brunus (Aretinus) og Antonius Panormitanus.

Leonardus, som Valla havde overdraget den stoiske Rolle, begynder med at klage over Menneskenes Fordærvelse; de tragtede mere efter forfængelige, unyttige og usædelige Ting end efter Dyden, som dog ene var istand til at bringe Menneskene nærmere til Gud; derfor forekom den stoiske Philosophi ham ogsaa ypperligst at have skildret Dyden ved at sige, at »Honestas« var det høieste Gode; Stoikerne vare i Forhold til andre Philosopher som mares inter foeminas. Han maatte derfor med denne Sect istemme Klageraabet over selve Naturen og dens Indretning, thi derfra stammede al Menneskenes Fordærvelse. Vi Mennesker vare nemlig i dette Liv omringede af langt flere Laster end Dyder; som Cycloper og Centaurer sammenrottede de sig, og anfaldt os baade forfra og bagfra; naar vi havde aflagt een Last, maatte vi frygte for at falde i en anden; det vilde derfor ikke engang være nok, om vi i Kampen mod denne dobbelte Fjende havde et dobbelt Ansigt som hiint Janushoved; vi maatte ogsaa have tvende Hænder bagtil, tvende Been, kort sagt et ganske andet Legeme. Da dette var umuligt, maatte vi paa en vis Maade tvinges til at frede

[1]) Opera Poggii. Oratio in funere Niccoli. pag. 276. (Basel. 1538.)

og hæge om vore Laster ..... Man pleiede at kalde Naturen en Moder; den burde langt snarere kaldes Stedmoder; thi den havde givet Menneskene langt strengere Love, end Lycurg gav Lacedæmonierne; den rasede og stormede frem, bragte golde Tider, Skibbrud, Oversvømmelser, pestbringende Sygdomme og Krige; Solen afsved daglig Markerne, Stormene ødelagde og Regnskyl styrtede ned; i saa haard en Kamp stode Menneskene berøvede alle Vaaben, og med et Sind, som hellere vilde give efter end seire.

»Jeg — saaledes slutter Leonardus — vilde derfor, om det ellers kunde nytte Noget, bede Naturen om, at Fordringerne til Menneskene maatte indskrænkes, og Syndens Straffe formindskes; først da vilde det Udraab forstumme: Gid vi vare skabte som Dyr, ikke som Mennesker, eller gid vi aldrig vare fødte« [1]).

Neppe havde Leonardus sat sig, før Antonius Panormitanus reiste sig, og som Epicuræer tog Ordet mod denne Heraclit, der anklagede Naturen, og meente, at den i mange Punkter burde omstøbes. Han vilde derfor tage Naturen i Forsvar, thi, hvad den havde dannet, kunde ei andet end være sanctum laudabileque. Eller mon ikke Himlen, der hvælver sig over os, Dagens og Nattens Lys, der smykke den, Jorden, Luften, Bjergene, Floderne og Engene, mon ikke alt Dette er ordnet til uendelig Gavn for Mennesket og prydet med Skjønhed? .. Men Stoikerne vare saa mørke og tungsindige Mennesker, at de saae Laster og Feil overalt, saa at en Læge ikke vilde være istand til at opdage saa mange Feil i et Legeme; de banlyste Latteren, denne store Gave af Naturen, de foretrak at leve et eensomt og sørgeligt Liv, og skjalv selv for Vinden og Regnen. Og dog var det netop denne

[1]) De voluptate. lib. I. cap. 1—9. pag. 900—904.

Vexlen af Nat og Dag, af Sommer og Vinter, af skyfri og skydækket Luft, som satte Menneskene istand til at nyde alle Livets Goder. Man burde derfor glæde sig ved Livet og nyde dette, thi Intet var ypperligere og herligere end »Voluptas«; havde man Penge, burde man bruge dem; saae man det Skjønne, burde man ei flye det, men beundre det, beundre Naturen og Menneskene, undre sig over denne Forskjel i de skjønne Ansigter, og glæde sig ved at betragte Qvinderne, deres lange Haar, det skinnende hvide Bryst, de smuktformede Lemmer, saaledes som vi see det paa de skjønne Statuer, f. Ex. den paa Coelierbjerget, som forestiller Diana i Badet, ledsaget af Nympher og overrasket af Actæon .... »Ja, hvad mig angaaer, skulde jeg ønske, at om Sommeren alle Mennesker gik nøgne;« .... »dog, det vilde maaskee i altfor høi Grad blotte Mændenes Grimhed, deres store Magerhed eller Fedme« .... »Men — vedbliver han i sin epicuræiske Forgudelse af Sandseligheden — hvilke Nydelser forskaffes os nu ikke ved Hjælp af vore Sandser! Gid vi blot havde ikke fem, men halvhundrede eller femhundrede Sandser; thi, dersom de, som vi have, ere gode, hvorfor da ikke ønske at have flere? Der ere vel de, som mene, at det er Uret at omgaaes med virgines sanctimoniales; men jeg mener, at de, der først have fundet paa at befale Jomfruer at leve ugifte, have indført en afskyelig Skik, der, skjøndt den støttes af Religionen, burde afskaffes; Ophavsmændene til denne superstitio maa enten have været sløve, udmarvede Oldinge eller gjerrige Fædre, som udentvivl ikke have villet udrede Medgiften« ... »Nei, see til Guderne! Der er Alt fuldt af Bryllupsfærd; see Jupiter og Juno, Bacchus og Ariadne, Hercules og Hebe, Vulcan og Venus;« ... »hvad Homer og Pindar, Ovid og Virgil have besunget, kunne vi desuden ikke ringeagte som Noget, der ikke passer sig. Nei, Menneskene bør følge

Digterne, som ere duces in voluptatibus, stille Nydelsen som det høieste Gode, og ikke lige imod Naturens Lov qvæle de sandselige Drifter; thi Skjøger og utugtige Fruentimmer gjøre sig meget mere fortjente af Samfundet end Nonner og kydske Qvinder« [1]).

Efterat Valla saaledes i første Bog har ladet den stoiske og epicuræiske Sædelære prøve Kræfter med hinanden, fortsættes Dialogen mellem Leonardus og Antonius gjennem anden Bog, hvor den kun engang imellem afbrydes ved Bifaldsraab fra Tilhørernes Side; — da optræder til Slutning den ærværdige Nicolus i tredie Bog som Kampdommer mellem dem begge. Først retter han sig mod Leonardus, og siger, at det vistnok vilde være ubilligt indrettet, dersom der virkelig fandtes en større Skare af Laster end af Dyder; men det var jo dog klart, at der til hver enkelt Last svarede en Dyd; det var derfor urigtigt at sige, at Dyden laa midt imellem to Laster.. At der var flere onde end gode Mennesker, burde derfor ikke tilskrives Naturen, men os selv, og de Ulykker, der sendtes, bleve ogsaa kun for de Onde til Straf; thi de Gode fik derved end mere Leilighed til at vise deres Dyd, og de store Aander havde altid udmærket sig i Prøvelsens Dage. Dernæst vendte Nicolus sig mod dem begge, paaviste Sandhedsmomenterne i deres Anskuelser, men udtalte derpaa sin Forundring over at have hørt dem tale, som om de ikke vare Christne; hvorfor havde de med Taushed forbigaaet Christendommen, som om den var overflødig, eller formet og tildannet efter Philosophernes Systemer? De havde talt om Naturen som parens rerum istedetfor om Gud, havde begge talt om Naturen istedetfor om Jesus Christus, som var tilstede allevegne, og som og-

[1]) De voluptate. lib. I. cap. 9—50. pag. 905—927.

saa var rede til at høre paa Alle, der paakaldte ham... Alle hedenske Dyder burde regnes for Laster, thi Alt, hvad der ikke var af Tro, var Synd; og den, som manglede Troen, Haabet eller Kjærligheden, eller blot een af dem, i ham kunde Dyden ikke siges at boe;.. »Stoikerne — hedder det videre — kunne passende sammenlignes med Pharisæerne, som overholdt Lovens Forskrifter, ikke af Retfærdighed, men for Æres og Vindings Skyld; Epicuræerne ligne Sadducæerne, der nægtede Opstandelsen og Englenes Tilværelse. Begge stræbe de efter »honestum«; ... men vi, som ere Christne, have ogsaa vort »honestum«, som skal føre os til Lyksalighed; men til at udtrykke denne »beatitudo«, have vi intet bedre Ord end »voluptas«, hvorved vi forstaae ikke den jordiske, som er Moder til alle Laster, men den himmelske voluptas, alle Dyders Moder, hvorom ogsaa den hellige Skrift taler« .. »Ikke ville vi foragte eller fordømme Philosophien, skjøndt Paulus retter haarde Beskyldninger imod den, og Hieronymus kalder Philosopherne Ærkekjættere; lad dem kun staae ved Magt, men de forføie sig bort fra de hellige Forgaarde; thi philosophia venefica et homicida har bragt mange Mennesker til at klage over Skjæbnen og over Gud« .. »I Kjærligheden til Gud og til hans Ord finder den Christne derimod sit høieste Gode; og hvilke Forjættelser ere vel større end disse, at Alt, hvad vi bede Gud om, skal gives os, og at der er henlagt for os endnu Mere, end vi kunne tænke! Og hvilket dyrebart Pant er os ikke givet! Thi han har ikke sendt os en af sine mindste Engle, som dog overgaae Solen i Glands, men han tog selv det ringe Menneskekjøds Svaghed paa sig, og, for at forsone Menneskene med Gud, blev han Menneske og led Døden for os, og hvilken Død!« ... »For den Christne er da det evige Liv Maalet, og, eftersom Enhver har kjæmpet,

skal Lønnen tildeles ham. Løst fra sine Lidelser skal Sjælen da stige op gjennem de skinnende Himle, den ene klarere end den anden,.. hvilken voluptas! Thi, naar vi alt hernede paa Jorden glæde os ved at see de solbelyste Skyer paa Himlen, eller fryde os ved fra de mægtige Bjerghøider at betragte Havet, som spiller i allehaande Farver, og Skibene, der med de hvide Seil flyve hen over Bølgerne som hvide Duer, hvor skjønt vil det da ikke være for Sjælen, naar den skal stige op fra dette mørke Hjem, see de utallige Stjerner funkle omkring sig, og omgives af Legioner af Engle, der alle ere iførte vidunderlige Klædebon. Hvo ønsker vel ikke at være udrustet med Pilens Hastighed, at kunne sætte sig paa Skyerne, og udspænde Seilene for Vinden; dette er nægtet os Dødelige hernede, men i Himlen vil det blive os forundt, naar vi stige op gjennem de umaadelige, lysende Luftkredse, høre Sangene tone os imøde, og da, ledsagede af Jomfru Maria og alle de hellige Qvinder, Maria Magdalena, Anna, Catharina og Agnese, annammes af Sønnen og Faderen; derfor maa den evige Salighed staae som Maalet for den Christnes Liv« [1]).

Ved sin flydende Stiil, sit veltalende Sprog og piquante Indhold maatte dette Skrift[2]) tiltrække sig Sam-

---

[1]) De voluptate. lib. III. pag. 965—999.

[2]) Første Gang fremtraadte dette Skrift under Titelen: »de voluptate«, men modtog senere en betydelig udvidet Bearbeidelse, og benævnedes: »de vero bono«. Heri foretog Valla en Ombytning af Navnene paa de Tilstedeværende, og Hovedpersonernes (colloquutores) Rolle, der tidligere havde været tildeelt Léonardus og Panormitanus, blev nu paa Grund af Valla's spændte Forhold til den Sidstnævnte, »hvis Navn ikke burde findes i en Afhandling om Dyden og det høieste Gode«, overdragen til Andre. I vor Udgave af Valla's Værker besidde vi det i sin første Skikkelse. Jvnfr. Invectiv. in B. Fac. lib. II. pag. 543. lib. IV. pag. 621. — Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 342. 351.

tidens Opmærksomhed. Det bragte ogsaa Forfatteren mange Venner baade fjern og nær; thi i Afskrifter sendte han det strax til den aldrende Guarinus i Ferrara, til Carolus Aretinus og sin fordums Lærer, Leonardus Brunus, som begge opholdt sig i Florents, og til den alvorlige Camaldulensermunk Ambrosius, som netop paa denne Tid var bleven ophøiet til sin Ordens General. Disse modtoge med Glæde det tilsendte Manuscript, og roste det for det veltalende Sprog og den fromme Tone, som gik derigjennem [1]). Men det kaldte ikke mindre hans hemmelige Modstandere frem af deres Skjul; thi, hvor omhyggeligt end Forfatteren havde bestræbt sig for ikke at blive stemplet som Tilhænger af Epicur, og hvor begeistret han end havde ladet Nicolus føre Ordet for den christelige Morals absolute Gyldighed, saa dukkede der dog i mange af de første Samtaler saadanne Yttringer frem, som syntes at rokke ved den christelige Sædelighedslov, og saadanne fine Stænk vare mere end nok for de Geistlige og Munkene til deraf at drage de forønskede Slutninger; disse begyndte derfor allerede nu at spile Øinene op, for om muligt at kunne presse et eller andet Kjætteri udaf hans Ord, og beskyldte ham for at hylde Epicur som Mester, medens andre Mænd som Panormitanus, der daglig var Vidne til, hvorledes Valla's Navn blev baaret rundt i Alles Munde, blev greben af en Skinsygens Aand, som fjernede de tidligere Venner fra hinanden, og senere hen fremkaldte et af disse hadefulde Forhold mellem Rivaler, hvorpaa vi i det 15de Aarhundrede have saamange Exempler ved de italienske Fyrstehoffer [2]).

---

[1]) Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 343.

[2]) Invectiv. in Bart. Fac. lib. IV. pag. 624. — Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 342.

Et andet Skrift, hvis Affattelse vi udentvivl ogsaa maae sætte til hans paviensiske Ophold, eller som ialtfald hører til dem blandt hans Arbeider, der følge nærmest efter hans moralphilosophiske Tractat, er hans Afhandling: »de libero arbitrio«, som han dedicerede til Garsas, »Episcopus Illerdensis«.

Valla stiller selv disse to Afhandlinger i nær Forbindelse med hinanden; thi, som han i »de vero bono« havde havt til Hensigt »at gjendrive de fire første Bøger af Boethius's Skrift »de consolatione«, saaledes vilde han nu bekjæmpe den femte Bog af samme Skrift, ved saa udtømmende som muligt at behandle Spørgsmaalet om den guddommelige Alvidenheds Forhold til den menneskelige Villie« [1]).

Allerede i Indledningen greb han Leiligheden til paa det Bestemteste at erklære sig imod den datidige Philosophies Overgreb paa Theologiens Omraade. »Mange Christne — siger han —, og blandt dem især Theologerne, lægge altfor megen Vægt paa Philosophien, og betragte denne ikke blot som en Søster til Theologien, men endog som dens Beskytterinde (patrona); de, som mene, at vor Religion saaledes trænger til Philosophiens Støtte, tage heiligen feil; det gjorde ingenlunde Kirkens gamle Fædre, der som Apostlenes troe Efterlignere staae som Kirkens faste Støtter. Ved nøiere at lægge Mærke til, hvorfra de gamle Dages mange Kjætterier skrive sig, vil man let opdage, at de ere udklækkede i Philosophernes Hjerner; derved har Philosophien ikke alene ikke gavnet, men endog skadet vor høihellige Religion« .... »Det vilde være taabeligt, om en Læge i sin Praxis ikke vilde benytte sig af de Lægemidler, der ved Brugen havde godtgjort sig som heldbringende, men

[1]) Opera. De libero arbitrio pag. 1000.

derimod vilde experimentere med nye og ukjendte; det vilde være uforsvarligt, om en Sømand vilde styre ad ukjendte Veie istedetfor at seile den vante Cours, og saaledes være vis paa at frelse Skib og Ladning. Men I, Philosopher, gaae saa vidt i Eders Frækhed, at I mene, at Ingen kan være en dygtig Theolog, medmindre han har studeret Philosophiens Forskrifter tilbunds og holder sig dem efterrettelig. O Tider, o Sæder! I det romerske Senat havde fordum ingen Borger eller Gjæsteven Ret til at tale et fremmed Tungemaal, men kun hiin Stads særegne Dialect; men I, der ere at betragte som den christne Stats Senatorer, glædes mere ved at høre og fremføre hedensk end christelig Tale!« ... »Man skulde — vedbliver han — erkjende de Skranker, der vare satte for den menneskelige Viden, beflitte sig paa Ydmyghed og ikke som Boethius i altfor høie Toner beundre Philosophien, ei heller som Aristoteles stride om Alt, for derved at give sig Skin af at have gjennemgrandsket alle Dybheder; i Aristoteles havde Gud ret viist os et tro Billede af alle stolte og frække Philosopher« [1]).

I den livfulde Dialog, der, ciceroniansk i Tilsnit, føres mellem Antonius Glarea (homo perliteratus) og Valla, tog denne et mere praktisk Udgangspunkt; thi, medens Boethius i sin Lære om den frie Villie meente ganske at have udgrandsket Frihedens Begreb, erklærede Valla derimod fra først af, at han for sit Vedkommende slet ikke vilde føle nogen Bekymring, dersom Villiens Frihed tilsidst skulde stille sig for ham som uudgrunde-

[1]) Opera. De libero artitrio. pag. 1000. 1009: »Quorum (ɔ: philosophorum) imprimis fuit Aristoteles, in quo deus optimus maximus superbiam ac temeritatem cum ipsius Aristotelis tum cæterorum philosophorum patefecit.«

lig. »Hvis — siger han — vi skulde føle Bekymring over alt Det, som vi ikke vide Noget om, da vilde Livet blive meget haardt og bittert. Hvor mange Ting ere der ikke, som vi ere uvidende om, og det ikke alene guddommelige, men ogsaa menneskelige Ting?« [1])

Trods Æmnets store Vanskelighed vilde Valla dog imødegaae sin Modstander, Boethius; thi »Seirspalmen er bleven rakt ham af Alle, fordi de mene, at han har løst dette Spørgsmaal, og dog har han i hele sit Skrift ikke taget mindste Hensyn til den christne Religion eller Christi Forskrifter, ei heller med et eneste Ord omtalt Apostelen Paulus, men ikkun taget sin Tilflugt til tomme Indbildninger og Opspind (res imaginariæ et commentitiæ). Han siger nemlig, at »»Gud i Kraft af sin Alvidenhed, som er over Fornuften, og i Kraft af sin Evighed veed Alt og har Alt nærværende«« [1]). Men — svarer Valla — hvorledes kan da jeg, som kun er begavet med Fornuft, og som Intet formaaer at erkjende udenfor Tiden, hvorledes kan da jeg trænge ind til Erkjendelsen af den guddommelige Alvidenheds og Evigheds Dybder? Jeg har Boethius mistænkt for, at han hverken selv eller Andre have forstaaet denne Tale« [2]).

Hovedfeilen hos Boethius bestaaer efter Vallas Anskuelse deri, at han sætter Menneskets frie Villie i Forhold til den guddommelige Alvidenhed; for at vise det Urigtige heri tager han sin Tilflugt til Analogier fra det menneskelige Liv. »Guds Forudvidenhed — siger han — kan ikke medføre nogen Nødvendighed for vor Villie og vore Handlinger; thi, dersom det at vide Noget

---

[1]) De liberio arbitrio. pag. 1001.

[2]) Ibidem. pag. 1009. 1001: »Ait enim, deum per intelligentiam, quæ supra rationem est, et per æternitatem omnia scire, omniaque habere præsentia«.

forud er Aarsag til, at dette skeer, saa er isandhed ogsaa det at vide, at Noget skeer, Aarsag til, at dette skeer; men dette er urigtigt. Ens Viden er f. Ex. ikke Aarsag til, at det er Dag, men, fordi det er Dag, veed man det; saaledes ogsaa om det Forbigangne: jeg veed, at det for otte Timer siden var Nat, men min Viden er ikke Aarsag dertil, men omvendt; saaledes og med det Tilkommende, men hvad der gjælder om Menneskets Præscientia, at den ikke er Aarsag til, at Noget skeer, det Samme gjælder om Guds Præscientia« [1]).

For end tydeligere at paavise det Urigtige i at tillægge Guds Forudvidenhed nogen Causalitet, saa at den menneskelige Villies Handlinger skulde være afhængige og bestemte af den guddommelige Viden, dvæler Valla navnlig ved eet Exempel, som hans Modstander, Antonius, i Dialogen er fremkommen med, og støtter sin egen Anskuelse ved en Lignelse, der efter Datidens yndede Skik er laant fra den classiske Verden. »Naar — hedder det — Gud forudsaae, at Judas vilde blive Forræder, da var dette dog ikke Aarsag til, at han blev det. Hans Villie blev ikke tvungen til at handle saaledes, fordi Gud vidste det forud; thi Guds Forudvidenhed kan ligesaalidt siges at ophæve den frie Villie, som en Sandsiger, der veed det Tilkommende forud, kan beskyldes for, at han gjør dette til en Nødvendighed. Apollo var som bekjendt hos Grækerne i stor Anseelse, da han vidste Alt, hvad der skulde skee; han gav Orakelsvar til Alle, som raadspurgte ham. Dersom nu en af de

[1]) De lib. arbitrio. pag. 1002: »Quod enim deus præsciscit, aliquid ab homine faciendum, ut id facias, nulla necessitas est, quia voluntate id facis; quod autem voluntarium, hoc nequit esse necessarium... Ex præscientia dei voluntatibus atque actionibus nostris nulla necessitas defluere videtur«.

Gamle, f. Ex. Sextus Tarqvinius vilde beklage sig for Apollo over, at denne, ved at forudsige ham hans Skjæbne, ogsaa havde forudbestemt denne, mon da ikke Apollo vilde have afviist denne Beskyldning? Mon han ikke vilde have svaret: »»Jeg veed din Skjæbne forud, men bestemmer den ikke; det staaer i min Magt at forkynde det Tilkommende, men ikke at ændre det; anklag derfor ikke mig, men anklag, om Du lyster, Jupiter, Parcerne eller Fortuna, thi de ere alle Tings Ophav (eventorum causa); jeg besidder kun Evnen til at vide Noget forud (nuda præscientia et prædictio), hine eie Magten og Villien til at sætte det igjennem (fatorum potestas et voluntas).«« Mon nu Tarquinius med Rette kunde svare hertil, at Skylden dog laa hos Apollo, som havde forudvidst hans Skjæbne, og at Ulykken ikke vilde have ramt ham, dersom Guden ikke havde forudsagt ham den? Ingenlunde! Apollo vilde meget mere have henviist ham til Jupiter, thi: sicut Jupiter lupum rapacem creavit, leporem timidum, leonem animosum, onagrum stolidum, canem rabidum, ovem mitem: ita hominum alii finxit dura præcordia, alii mollia, alium ad scelera, alium ad virtutes propensiorem genuit.... Hvad vilde da Tarqvinius have sagt? Mon han ikke med Rette vilde have beklaget sig for Jupiter over, at han ikke kunde handle frit, men maatte handle af Nødvendighed, og ikke formaaede at modstaae den guddommelige Villie og Almagt (voluntas potentiaque)?«

»Men — siger Valla — hele denne Fabel skulde netop føre til dette Resultat; thi, da Guds Viisdom ikke kan adskilles fra hans Villie og Almagt, maatte jeg bruge denne Lignelse, for ved den at kunne henføre hine Egenskaber til tvende Guder, Apollo og Jupiter, der hver for sig tænktes udstyrede med særegne Evner. Paa

denne Maade er det vel blevet klart, at Guds Forudvidenhed ikke er causa necessitatis, men at Alt bør henføres til Guds Villie[1]. Naar vi imidlertid ere naaede saavidt, støde vi ligefuldt paa et Mysterium, og Spørgsmaalet vender tilbage, kun under en anden Form; thi Judas's Villie er nu vel ikke tvungen af den guddommelige Forudvidenhed, men af Guds almægtige Villie. Om dette uudgrundelige Forhold mellem den guddommelige Almagt og den menneskelige Villie er det ogsaa, at den hellige Skrift taler, naar den siger: »»Jeg vil vise Miskundhed mod den, hvem jeg viser Miskundhed imod, og forbarme mig over den, hvem jeg forbarmer mig over. Derfor staaer det ikke til den, som vil, ei heller til den, som løber, men til Gud, som viser Miskundhed.«« Kort efter hedder det hos den samme Apostel: »»O Rigdoms Dyb, baade paa Guds Viisdom og Kundskab! Hvor urandsagelige ere hans Domme og hans Veie usporlige!«« Dersom nu Paulus, dette Udvælgelsens Kar, der blev henrykket ind i den tredie Himmel, hvor han hørte uudsigelige Ord, som det ikke er et Menneske tilladt at udtale, ikke kunde fatte dette Spørgsmaal, hvorledes skulde da vel Nogen af os haabe at kunne udgrunde denne Hemmelighed? Dog — siger Valla — dette er vel værdt at lægge Mærke til, at Menneskets frie Villie ingenlunde er hæmmet af Guds Voluntas paa samme Maade som af hans Præscientia; thi den guddommelige Villie har sin causa antecedens, quæ sita est apud sapientiam dei... Vi kunne ikke spørge, hvorfor Gud veed Dette eller Hiint forud; spørge vi derimod om, hvorfor han vil Dette eller Hiint, hvorfor han forbarmer sig over Denne og forhærder Hiin, da lyder Svaret: han er den Alvise

[1]) De lib. arb. pag. 1005. 1006: »Totum ad voluntatem dei referendum.«

og Algode. Dersom Gud havde berøvet os vor Frihed og tvang os til at handle anderledes end i Overeensstemmelse med hans Forudvidenhed, da vilde han ikke være den Algode; henføre vi derimod Alt til Guds Villie, da stiller Sagen sig ganske anderledes; thi, selv om han forhærder Denne og forbarmer sig over Hiin, selv om vi ikke formaae at udforske Bevæggrundene til denne Raadslutning, saa er vor Frihed os ikke berøvet, ei heller vor Villie bunden af nogen Nødvendighed, thi — han er den Alvise og Hellige« [1]).

Idet Valla bliver staaende ved denne Løsning, der har praktisk Betydning, forsaavidt han ved den har vundet et mere levende Forsynsbegreb, betoner han til Slutning ligeoverfor dette Spørgsmaal Troens Nødvendighed: »Dersom Englene, som altid staae for Guds Aasyn, ikke kjende dette guddommelige Mysterium, hvor ubesindigt af os da at mene at kunne gjennemforske det; men, naar hine ikke desmindre ikke ophøre med at elske Gud, og ikke mene, at deres Salighed formindskes derved, at de ere uvidende om dette Forhold, skulle vi da vel af denne Grund vige bort fra Tro, Haab og Kjærlighed? Vi sætte Lid til vise Mænd blot for Autoritetens Skyld, uden at spørge vor Fornuft til Raads; skulle vi da ikke meget mere sætte vor Lid til Christus, som er os Viisdom fra Gud, og som har sagt, at han vil frelse Alle og ikke vil nogen Synders Død, men at han omvender sig og lever? Vi betroe vore Venner vort Liv; skulle vi da ikke meget mere betroe os til ham, som for vor Frelses Skyld tog Menneskets Skikkelse paa sig og led Korsets Død? Hvad vedkommer det os da, at vi ikke kunne udgrunde dette Spørgsmaal? Vi staae faste i Troen og spørge ikke efter Beviser; Kundskaben til de guddommelige Ting gavner, men Kjærligheden

[1]) De libero arbitrio. pag. 1007. 1008.

gavner meget mere; thi Kundskaben opblæser, men Kjærligheden opbygger. Lader os da ikke tragte efter det Høie, men tage os iagt, at vi ikke blive som Philosopherne, der tykkes sig selv vise, men ere gjorte til Daarer; lader os tye ind under Troen, flye Begjærligheden til at forske i det, som ligger foroven; thi de Hovmodige staaer Gud imod, men de Ydmyge skjænker han sin Naade« [1]).

Ved disse to philosophiske Dialoger [2]) havde Valla erklæret sig som Modstander af Middelalderens scholastiske Philosophi og kastet Handsken til Aristoteles og Boethius, for hvilke Størstedelen af Datidens Lærde endnu bøiede Knæ, og hvilke de forgudede som urokkelige Autoriteter. Men ivrigst var Valla dog beskjæftiget med philologiske Studier, ved hvilke han ogsaa snart skulde komme til at indtage et bestemt polemisk Standpunkt til den scholastiske Retning, der med sit barbariske Kunstsprog havde trængt sig ind i alle Videnskabens Grene; den Kamp, der i det 15de Aarhundrede førtes over hele den italienske Halvø mellem Scholasticismen og Humanismen, skulde saaledes ogsaa snart bryde løs indenfor det Universitets Mure, hvor Valla stod som Talsmand for den nye Aandsretning.

Førend vi imidlertid omtale denne Strid, maae vi forudskikke nogle orienterende Bemærkninger om Retsvidenskabens Stilling i Middelalderen. Denne Videnskab havde ligesom Theologien været Gjenstand for en schola-

---

[1]) De libero arbitrio. pag. 1009.

[2]) Skriftet: »de voluptate« udkom førstegang i Trykken 1519 i Basel. (4). »De libero arbitrio« blev trykt i Forbindelse med andre Smaaskrifter 1482; senere udkom det særskilt i Basel 1518. Jvnfr. Fabricius: Bibliotheca med. et infim. latinitatis. tom. VI pag. 281—282 og Oudinus: Commentarius de scriptoribus ecclesiæ antiquæ. pag. 2440.

sticerende Behandling; logiske Formler og skolemæssige Udtryk havde her udøvet saa utilbørligt et Herredømme, at man over Divisioner, Distinctioner, Subdivisioner og Subdistinctioner forglemte at spørge efter Oprindelsen af selve Retsbegreberne; man omgav sig med et Skin af Lærdom, og meente at være en dygtig Jurist i samme Grad, som man forstod at tumle med disse døde Former. Men det egentlige Særkjende for den scholasticerende Methode bestod dog fornemmelig deri, at man, istedetfor at lægge Vægt paa et alvorligt Kildestudium, tilsidesatte dette og leverede uhyre Glosser og Commentarer til Romerretten af samme Omfang som Theologernes bindstærke Fortolkninger af Aristoteles og Petrus Lombardus. Fra Begyndelsen havde det vel været forbudt at føie Glosser hertil, men i Tidens Løb opdyngedes Masse paa Masse; Retskilderne, hvorfra man tidligere udelukkende var gaaet ud, fik nu Middelalderens Producter ved Siden af sig som Autoriteter i lige Linie, og, skjøndt Glossatorerne vel endnu selv gjorde Kildetexten til Gjenstand for deres Behandling, maatte de Studerende, navnlig siden Midten af det 13de Aarhundrede, fornemmelig skjænke Glosserne deres Opmærksomhed. Disse Fortolkninger, som skulde være Hjælpemidler til Forstaaelse af Romerretten, traadte saaledes mere og mere hæmmende ind imellem Hovedkilden og dennes Dyrkere, saa at disse maatte bryde deres Hoved med at sætte sig ind i en Vrimmel af Fortolkninger, Disputationer og Quodlibets, hvorved det blev ligesaa umuligt for dem som for Theologerne at søge tilbage til den egentlige Grundkilde [1].

---

[1]) Savigny: Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter. B. 6. cap. 47.

Det var navnlig Høiskolen i Bologna, der i Middelalderen havde spillet saa mægtig en Rolle; denne Stad havde været Samlingspladsen for Retsvidenskabens Dyrkere fra alle Europas Lande; Tusinder havde der med Begeistring lyttet paa Foredragene over den romerske og canoniske Ret, og endnu i det 13de Aarhundrede havde den store Retslærde, Accursius, forstaaet at bevare Universitetets Anseelse. Han var ikke blot Lærer men Skribent, og ved sin Samling af de bedste Juristers Glosser over Romerretten og ved Tilføielsen af sine egne havde han bragt et colossalt Arbeide for Dagens Lys. Ved dette Værk, som kaldtes Glossa eller Glossa ordinaria, havde »Glossatoren« vel lettet det juridiske Studium, da man nu ikke behøvede at gjennemblade tykke Folianter for at finde de berømteste Retslærdes Fortolkninger af dette eller hiint Sted. Men, da han i Udvalget af sine Forgjængeres Glosser ofte havde undladt at optage det Vigtigere, eller havde optaget det paa en uklar og utilfredsstillende Maade, og da han fremdeles paa mange Steder havde forsømt at tilføie Glossatorernes Navne, fremkom der let Forvirring i det juridiske Studium. Accursius var senere bleven efterfulgt af Mænd, som Odofredus, Dinus og Hugolinus; men ved Siden af Høiskolen i Bologna havde der imidlertid hævet sig andre i Padua, Neapel, Pisa og Pavia, og disse søgte nu, ved at tilkalde dygtige Lærere, at gjøre Bologna Rangen stridig.

Den berømteste af alle disse juridiske Professorer var Bartolus, der i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede var optraadt som Lærer i Pisa, ikkun 26 Aar gammel; han forlod dog snart denne Stad og gik til Perugia, og overalt, hvor han kom frem, blev han hilset med uhyre Bifald; ved sine udbredte Kundskaber og de tykke Volumina, som han altid førte med sig, indgjød

han stor Ærefrygt, og talrige Skarer strømmede til hans Forelæsninger over Jus civile. Trods al sin Viden bestod hans Kunst dog fornemmelig i paa tusind forskjellige Maader at dreie og vende de Sophismer, som han havde lært af Araberne og den peripatetiske Skole; mere aandfuld og levende skal derimod hans Rival, Baldus, have været; ogsaa denne flakkede om og lærte som Professor, først i Perugia, senere i Siena, Pisa, Padua og Pavia [1]).

Ligesaa faste som disse Retsvidenskabens Fædre vare i deres Overbeviisning om, at deres Methode var den eneste rette, ligesaa ivrige de vare i deres Virksomhed som Glossatorer og Commentatorer, ligesaa fremmede og ligegyldige vare de for Alt, hvad der laa blot en Smule udenfor deres juridiske Synskreds. Der gaves vel enkelte Undtagelser, og Nogle søgte endog at tilegne sig en høiere, classisk Dannelse, men det Mærkelige var da, at denne aldrig lagde sig for Dagen i deres Skrifter; det var, som om Juristen og Philologen vare to ganske forskjellige Personer. Som oftest vare de aldeles ubekjendte med Oldtidens Sprog og Historie; Accursius leverede saaledes de latterligste Fortolkninger af græske Ord, og omtalte Hippocrates og Aristoteles som »Digtere« [2]), medens Bartolus, der stod i halvmythisk Anseelse, og af Bolognas Studerende kaldtes »juris lucerna et coecorum dux, veritatis speculum et pater«, pleiede at afvise de Angreb, man gjorde paa hans juri-

---

[1]) Ginguenè: Histoire littéraire d'Italie. tom. III. cap. 17. — Iagemann: Geschichte d. fr. Künste u. Wissenschaften. B. 3. Th. 3. S. 403—406.

[2]) Meiners: Vergleichung der Sitten.... des Mittelalters. B. 3. S. 58.

diske Sprog, med de Ord: »De verbibus non curat jurisconsultus«[1]).

Retsvidenskaben var saaledes siden det 13de Aarhundrede sunken mere og mere ned; al Originalitet var forsvunden, og, idet man paaberaabte sig berømte Forgjængeres Autoritet, var egen Forskning bleven mere og mere unødvendig. Man fandt det mageligere at stille Andres Meninger sammen, og anføre alenlange Citater, selv om man maatte lade det mangle paa Klarhed i det endelige Resultat. Men derved fremkaldtes der ofte en Usikkerhed og Famlen i den juridiske Praxis, og det paa en Tid som det 15de Aarhundrede, da Tøilesløshed i alle Forhold mere end nogensinde krævede en bestemt Løsning og klar Afgjørelse af Stridsspørgsmaalet. Vel vrimlede det af Jurister i alle Italiens Stæder; men Videnskaben var bragt i saadan Miscredit, at Alle, som hørte til denne Stand, af Humanisternes Penne enten latterliggjordes som rene Pedanter eller fremstilledes som de, der istedetfor Retsfortolkere vare Retsfordærvere og Retsfordreiere; man klagede over, »at de levede af Processer, skruede Prisen op efter Godtbefindende, saa »at de bleve Satans Tjenere«; disse »afskyelige og pestbringende Doctorer — hedder det — burde ikke drages til Stæderne, men udjages af det menneskelige Samfund; thi, hvad de den ene Dag med mange Grunde have beviist at være Ret, det modbevise de den næste Dag, idet de stadig støtte sig til Lovene, som de fortolke paa forskjellig Viis«[2]).

---

[1]) C. G. Jöcher: Allgemeines Gelehrten-Lexicon. Th. I. S. 831.

[2]) Opera Poggii: Historia convivalis. pag. 44. — Epistolæ Leonardi Bruni. lib. VII. ep. IV: »Nostri quidem Itali, qui juris studium profitentur, nihil fere aliud sciunt, quam ipsum jus, et, si in cæteris vagentur studiis, ac philosophis et poetis et oratoribus et historicis impartiri operam velint, ridiculi habentur.«

Ved Høiskolen i Pavia stod Valla som Docent, selv fordybet i Studiet af den classiske Literatur og levende begeistret for at uddanne sine Elever til i Tale og Skrift at ligne de gamle Mestere. Han ærgrede sig derfor snart over disse jurisperiti, som paa denne Tid baade i Bologna og Pavia førte det store Ord [1]), og som meente ene at være i Besiddelse af al Lærdom; men meest skurrede det i hans Øren, naar han daglig maatte høre paa den overdrevne Roes, hvormed de Studerende talte om hiin Bartolus, og priste ham som »en anden Socrates eller Cato.« Da nu Juristerne i længere Tid vare blevne æggede af Valla, og han atter af dem, brød Striden endelig ud, da en af de meest ansete Jurister en Dag vovede lige op i Vallas Øine at foretrække Bartolus for Cicero; »blandt det meget andet Taabelige — siger Valla —, som han fremkom med, dristede han sig ogsaa til paa gal Mands Viis at sige, at intet af Cicero's Skrifter kunde sammenlignes med endog det mindste af Bartolus's Skrifter, f. Ex. hans libellus de insigniis et armis.« Da Juristen hertil føiede stærke Anfald paa »Talerne, som gave sig af med at fange Ord, men ikke brøde sig om Meningen, som satte Priis paa Træernes Løv, men ikke agtede paa deres Frugter«, saa blev Valla saa forbittret (quasi colapho percussus), at han nær havde forløbet sig; men han betvang Vreden og ventede paa bedre Leilighed. For imidlertid ikke »at lade, som om han var en uvidende Barbar, der ustraffet lod sig spotte af en Retskyndig,« ansaae Valla det for sin Pligt først at læse hiint Skrift af Bartolus; han fik det at laane af en Cato Sancius, og i Løbet af een Nat havde han forfattet et Modskrift, som han dedicerede til

---

[1]) Opera. Elegantiæ. cap. 48. pag. 139: »Jurisperiti hoc præsertim tempore se literatorum arcem tenere arbitrantur.“

Candidus December, »en meget berømt og veltalende Mand«, der paa denne Tid opholdt sig ved det mailandske Hof som Secretair[1]).

Efterat Valla nu i dette Skrift, der er affattet som en Epistel, først havde klaget over de mange »ineruditissimi libri et ineptissime scripti, der, istedetfor at henkastes som et Rov for Flammerne, fandt talrige Læsere og Velyndere, som ikke bluedes ved at foretrække disse Skrifter for andre store juridiske Forfattere,« — saa drog han i de stærkeste Udtryk løs mod Bartolus, og udbrød: »O! I udødelige Guder! Hvor er dog Alt i dette Skrift blottet for al Værdighed og berøvet al Fynd (omnia sine gravitate et pondere); hvor er det fuldt af Taabeligheder, saa at man snarere skulde troe, at det var et Æsel end et Menneske, som talte.« Derpaa gjennemgaaer han det Punkt for Punkt, og gjør det til Gjenstand for en bidende Critik, fuld af Sidehug til Bartolus, »der røbede en fuldkommen Uvidenhed i det latinske Sprog,« og til alle Datidens Jurister. »Blandt de Retslærde — hedder det — er der Ingen, uden at han maa foragtes og forekomme En heel latterlig; thi de ere saa udannede i alle de Grene af Videnskaben, som ere en Prydelse for Mennesket; de ere navnlig ganske ubekjendte med Veltalenheden, som dog alle de gamle jurisconsulti lagde sig efter, og uden hvilken disse Mænds Skrifter ikke kunne forstaaes; de ere saa sløve, tankeløse og taabelige, at jeg beklager det romerske Retsstudiums Skjæbne,

---

[1]) Opera. Epistola ad Cand. Decembrem. pag. 634—35.. Valla omtaler paa et andet Sted — pag. 629 —, at han stilede denne Epistel til »sin fortrolige Ven Cato Sancius, facundissimus jurisconsultus«, af hvem han havde laant Bogen. I saa Tilfælde have vi i vor Udgave formodentlig dette Skrift i en anden Bearbeidelse.

fordi dette Fag ganske mangler Fortolkere, eller rettere, fordi det ikke kan blive fri for dem, som det nu har; .... thi i Stedet for de Svaner, der tidligere smykkede Italien, udstøde nu ikkun Gjæs deres hæse Skrig; istedetfor en Paulus, Ulpianus, Sulpitius maae vi nu tage tiltakke med en Bartolus, Baldus, Dinus, Accursius og den Slags Mennesker, som ikke tale Latin, men Barbarisk, — Gjæs, der ikke som hine i Oldtidens Dage forstaae at beskjærme Palatium og Capitolium imod natlige Overfald, men Gjæs, som støie og larme paa Gader og Torve for hver, der gaaer forbi, som bringe Uro i alle Stæder, og dog indbilde sig selv at synge ligesaa smukt som Svaner« [1]).

Denne skaanselløse Critik over Bartolus, »Sandhedens Speil og Fader,« maatte være en haard Tale for det indbildske, juridiske Facultet, og Striden brød derfor aabenlyst ud ved selve Høiskolen, hvor, efter Valla's Beretning, de Studerende deelte sig i to modsatte Leire; paa den ene Side stode Philosopherne, som med deres Rector i Spidsen toge Valla's Parti, skjøndt de kort iforveien, rimeligviis paa Grund af hans Angreb paa Aristoteles og Boethius, havde kaldt ham en »Fjende af Philosopherne«; paa den anden Side kjæmpede Juristerne med deres Rector [2]). Om selve Slagets Udfald have vi ingen nøiere Underretning; Valla's Modstandere kom vel paa et senere Stadium af hans Liv til at dvæle ved dette Ophold i Pavia, og glemte da ikke at udmale Striden med allehaande stærke Farver; Juristerne skulde

[1]) Opera. Epist. ad Cand. Decemb. pag. 633—635.

[2]) Juristerne og Artisterne (ↄ: Ikke-Juristerne — philosophi et medici) dannede i Regelen to fra hinanden afsondrede Universiteter; ethvert af disse blev styret af sin Rector, der blev tagen af Scholarerne. Jvnfr. Savigny: Geschichte d. röm. Rechts. B. 3. cap. 21. S. 162. 297.

saaledes have forfulgt ham med Skjældsord, og han være flygtet ind i en Kirke, hvor han vilde være bleven sønderrevet, hvis ikke Antonius Panormitanus af en Hændelse var kommen til og havde revet ham ud af deres Hænder. — Valla erklærer imidlertid alt Dette for lutter Opspind, der saameget mere røbede sig selv, som Panormitanus allerede dengang var hans Fjende; han tilføier blot, at, da Tvistighederne vare bilagte, bare Juristerne deres Forbittrelse med Taushed, medens Philosopherne, skjøndt de af ham ikke havde modtaget den ringeste Opreisning, lydeligt gave deres Bifald tilkjende [1].

Den unge, neppe 25aarige Critiker havde under sit korte Ophold bragt et særegent Røre i den før saa rolige Universitetsstad; det var ikke blot Panormitanus, som var opfyldt af Had og Misundelse, men mange Andre fnyste af Harme over den Sikkerhed, med hvilken han uddeelte Hug baade til Høire og Venstre. Med hver Dag maatte Valla derfor føle sig mere og mere ene i denne Stad, og det var neppe noget Offer, han bragte, da han i Slutningen af Aaret 1431 saae sig nødsaget til at forlade Pavia. Efter Zumpt [2]) skal han først have opgivet sin Post 1432; men, da der det foregaaende Aar var begyndt at rase en frygtelig Pest, som — efter Antonius Astensis [3]) — drev »alle Gymnasiets Doctorer

[1]) Opera. Invect. in Barth. Fac. lib. IV. pag. 630.

[2]) Zumpt. Anf. St. Side 411.

[3]) Muratori: tom. XIV. pag. 1014:

Tanta enim dicta generata est pestis in urbe,
Ut procul hinc cives fecerit ire suos,
Gymnasiique omnes doctores atque scholares,
Et me compulerit mox celerare fugam.

I Poggius's andet Invectiv mod Valla beskyldes denne for at have begaaet Falskneri i Pavia, og, da han ikke kunde betale den Sum Penge, han havde laant, skal han være bleven offentlig skamkjændet ved at blive kronet med en Papirshue. Det

og Scholarer bort fra Pavia,« saa maa Valla rimeligviis have været i deres Tal. Vel træffe vi under 4de Marts 1433 et retsligt Document[1]), udstedt af Valla fra Pavia, ifølge hvilket han overlod sin Andeel af Fædrenearven til sin Søster, Margaretha, som var gift med den apostoliske Abbreviator, Ambrosius Dardanus; men han kan jo derfor ligefuldt tidligere være fratraadt sit Embede, hvilket nu blev deelt mellem Antonius Panormitanus og Valla's Elev, Antonius Astensis, saa at der af hans Gage, som beløb sig til 50 Fioriner, blev anviist den Første 30 Fioriner, den Sidste 20[2]).

Fra Pavia begav Valla sig derpaa til Mailand »legendi gratia«; men det mangler os paa Oplysninger for nærmere at kunne afgjøre, hvorlænge han har opholdt sig i denne Stad, om han er traadt i noget Forhold til

---

var nemlig Skik at paasætte Forbrydere, navnlig Falsknere, en saadan mitra papyracea: „Falsum committens qualibet vice in falsitate deprehensus et condemnatus...., si præsens fuerit, mitretur cum mitra papiri, in qua sit scriptum nomen et prænomen ipsius mitrati, et cognomen et agnomen, et causa, qua sit mitratus, et per totam civitatem ducatur per loca publica dictæ civitatis, et demum cum dicta mitra ad berlinam ponatur, in qua per totam diem resideat.“ (Du Cange: Glossarinm. dig. Henschel. 1845. tom. IV. pag. 450). Poggius føier nu ironisk til: »Convictus, damnatus, ante legitimum tempus absque ulla dispensatione episcopus factus es«. (Opera. pag. 220). Valla erklærer det for Løgn fra Begyndelse til Ende (Jvnfr. Oper. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 351); men som et Curiosum maae vi anmærke, at L'Enfant, Udgiveren af Poggiana, har taget Poggius's Ironi for ramme Alvor, idet han siger: „On trouve ici une particularité assez curieuse de la vie de Laurent Valla; c'est qu'ayant été ordonné évêque à Pavie, avant l'âge et sans dispense, il quitta de lui-même la mitre et la déposa, en attendant dans le palais épiscopal, où elle était encore etc.“ (Cfr. Poggiana. 1720. tom. I. pag. 212).

[1]) Tiraboschi: tom. VI. p. II. pag. 342.

[2]) Zumpt: Anf. St. Side 411, efter Poggiali's »Memorie.«

den mailandske Hertug og har beklædet et fast Embede, eller om han ikke snarere, som saamange af de andre Humanister, har oprettet en Veltalenheds-Skole. Han omtaler kun, at han i Mailand traf sammen med Raphael Adornus, en »dygtig Jurist og Taler«, som senere spillede en vigtig Rolle i Genua's Historie og i Aaret 1443 blev udvalgt til Republikens Doge [1]). Valla's Ophold i den lombardiske Hovedstad kan forøvrigt ikke have været af nogen lang Varighed; thi i et Elogium [2]), som er taget fra en gammel Vaticanercodex, nævnes ogsaa Genua blandt de Stæder, hvor han skal have levet. Da vi nu ikke kunne finde Plads til et Besøg i denne Stad paa noget senere Stadium af Valla's Liv, maa hans Ophold fra Slutningen af 1431—1435, da han kom til at føre et endnu mere bevæget Liv, have været deelt mellem Genua og Mailand.

[1]) Opera. Invect. in Barth. Fac. lib. I. pag. 462. — Leo: Geschichte Italiens. Th. 3. S. 536.

[2]) Georgius: Vita Nicolai V. (1742). pag. 207: »Multis in urbibus Italiæ Rhetoricam ac Grammaticam docuit, Genuæ, Papiæ, Mediolani, Neapoli« etc.

Tredie Capitel.

Uroligheder i Mellem- og Syditalien. Valla's Reise fra Mailand over Florents til Umbrien; hans Ansættelse som Secretair hos Kong Alphons 5te og hans Forfattervirksomhed i Leiren ved Gaeta.

1435 — 1442.

Skrifter: Oversættelse af 33 æsopiske Fabler. Commentar til Sallust's Catilina (?). Elegantiarum libri VI. Dialecticarum disputationum libri III. De falso credita et ementita Constantini donatione declamatio.

I henved fire Aar havde Valla været borte fra sin Fødestad, Rom; men, skjøndt han jevnlig længtes efter sit Hjem, havde han dog stedse tøvet med at reise tilbage, hvortil vel ogsaa det engang modtagne Afslag af den ansøgte Secretairpost kan have bidraget Sit hos den stolte og ærekjære Romer. Men andre Omstændigheder vare ogsaa traadte til, som gjorde ham mere betænkelig; thi hele Mellemitalien og Egnen omkring Rom vare i disse Aar Skuepladsen for voldsomme Optrin. Pave Eugen 4de ønskede nemlig stadig at flytte det revolutionærtsindede Baselerconcilium til Bologna, for desbedre at kunne controllere Forhandlingerne; men han var derved kommen i Strid med Conciliets Fædre. Hertugen af Mailand og Condottieren, Frants Sforza, benyttede sig af dette spændte Forhold, og, under Paaskud af at handle paa Conciliets Vegne, var Sforza i Aaret 1434 rykket ned imod Rom, og havde inden kort Tid erobret den største Deel af

Kirkestaten. Samtidig hermed forhandt den mægtige Colonnafamilie sig med en anden mægtig Condottiere, saa at Paven stedtes i den yderste Nød, og ikke saae anden Udvei til Frelse end at kaste sig i Armene paa den raae Høvding, Frants Sforza, der til Gjengjæld forlangte Markgrevskabet Ancona som Lehn paa Livstid. Romerne, der vare forbittrede paa Paven for hans Stivsindethed, som havde bragt dem disse Uroligheder, hidsedes snart til Opstand, og Eugen blev beleiret i sit eget Palads; med Nød og neppe fandt han dog omsider Leilighed til at undslippe, ilede forklædt som Munk ombord paa et Fartøi, som laa nede ved Tiberen, seilede ned ad Floden, hvor han blev forfulgt af det forbittrede Folk, der kastede Steen og Pile efter ham, naaede efter mange udstandne Farer Ostia og ankom endelig uskadt til Florents i Juni 1434. Snart efter bilagdes vel Striden mellem Paven og Conciliet for en Stund, og Romerne faldt til Føie; men Eugen vedblev dog at opholde sig i Florents og Ferrara, for at oppebie roligere Tider[1]).

I en saadan politisk Gjæringstid ansaae Valla det vel ikke for raadeligt at tye til Rom; for en Mand, der gav sig af med literære Sysler, var her heller ikke Noget at udrette; han forblev altsaa i Norditalien, indtil der paa en særegen Maade udgik en Kaldelse til ham. I Aaret 1435 døde nemlig den lunefulde og intriguante Johanna den 2den, Dronning af Neapel; hendes Bortgang gav Anledning til, at den anarchiske Tilstand, som allerede i 15 Aar havde hersket i Nedreitalien, nu brød ud i en voldsom Krig mellem Alphons den 5te af Aragonien, der allerede 1420 var bleven adopteret af hende som

---

[1]) Opera. De Constantini donatione declamatio. pag. 793. — Platina: De vitis pontificum. pag. 238. — Muratori. tom III. pars II. pag. 870.

Arving til Neapel, og Renatus af Lothringen, som i hendes Testamente var bestemt til Thronfølger.

Krigen udbrød, og Alphons ilede med at sætte sig fast paa Campaniens Kyster; men her mødte han snart Modstand af Genueserne, som paa den mailandske Hertugs Opfordring havde udrustet en stor Flaade, der stak i Søen og styrede mod Syd. Alphons laa netop dengang og beleirede Gaeta, der ved sin fortrinlige Havn og heldige Beliggenhed kunde bane ham Vei til Neapel over Capua; men Genueserne, som havde oprettet flere store Handelshuse i denne By, skyndte sig med at komme den til Undsætning, og den 4de August 1435 kom det til et af de største Søslag i Middelhavet ved Øen Ponza, hvor Aragonierne trods deres tre Gange saa store Flaade lede et fuldstændigt Nederlag; umaadelige Rigdomme faldt i Seirherrernes Hænder, over 5000 Spaniere toges tilfange, blandt dem mange Adelsmænd, ja endog Kong Alphons med hans tvende Brødre.

Efterretningen om denne glimrende Seir fyldte Genua med grændseløs Jubel; i alle Kirker bleve Takkefester holdte, og det bestemtes, at man hvert Aar skulde feire Mindet om denne Dag. Men Hertug Philip Maria, der var en grusom, egoistisk Italienerfyrste, hvis Liv var deelt mellem talrige Krige og Udflugter til prægtige Villaer, mellem dristige Jagttoure og Læsning i gamle Autorer og franske Ridderromaner[1]), tog ikke megen Deel i denne Glæde; skjøndt Ophavsmand til Toget misundte han Genueserne deres Seirvinding, og befalede, at den kongelige Fange skulde landsættes ved Savona, Vest for Genua. Dette skete; derpaa blev Alphons bragt til Mailand, men her vandt han ved sin

[1]) Petrus Candidus December: Vita Phil. Mariæ Vicecomitis hos Muratori. tom. XX. pag. 986-1020.

skjønne og indtagende Personlighed saaledes Hertugens Hjerte, at denne Fyrste, der ellers i det daglige Liv ikke udmærkede sig ved nogen synderlig Ædelmodighed, løslod Kongen og behandlede ham »ikke som Fange eller som Genuesernes Fjende, men som Konge og Ven« [1].

Ved dette Krigens Udfald, som nødte Alphons 5te til at opholde sig en kort Stund i Norditalien, bragtes Valla udentvivl i Forbindelse med ham, og har formodentlig i Mailand faaet Leilighed til at fremstille sig for den ridderlige og begavede Konge, hvis store Interesse for den classiske Oldtid ogsaa maatte være kommen Valla for Øre. Allerede fra Aragonien havde Alphons brevvexlet med flere af Italiens Humanister, blandt andre med Leonardus Brunus, Valla's Lærer; i sine Breve havde denne smigret Aragoniens Monarch ved i høie Toner at prise Spanien som det Land, hvorfra Rom i Oldtiden havde modtaget sine dygtigste Cæsarer, som Trajan, Hadrian, Theodosius, Arcadius o. fl.; i en anden Epistel havde han ansporet ham til at læse de romerske Forfattere, og havde endt sit Brev med at tildele ham Hæderstitlen: »Decus nostri seculi« [2]. Men Alphons fortjente vel heller ikke uden Grund et saadant Tilnavn, thi skjøndt Spanier af Fødsel følte han sig som en Italiener fængslet til den rige, classiske Jordbund, og saae kun med Længsel fremad mod den Tid, da han som Enehersker over Syditalien kunde gjøre dette Lands Befolkning lykkelig.

---

[1]) Barth. Facius: Rerum gestarum Alphonsi primi, regis Neapolitani, libri decem. lib. IV. pag. 47—50. — Platina. pag. 239. — Muratori. tom. XX. cap. 31. pag. 996.

[2]) Epistolæ L. Bruni. lib. VII. epist. 2. 6. lib. IX. ep. 13.

Valla maa vel derfor ogsaa snart have følt sig tiltrukken af den Høimodighed, Humanitet og det ridderlige Heltemod, der efter samtidige Forfattere skal have udmærket denne Personlighed, og Fyrsten har vel i ham seet den talentfulde Lærer og Forfatter, som kunde føre ham dybere ind i Oldtiden og engang i Tiden blive en Prydelse for hans Hof. Valla's Ønske om en mere fast Ansættelse gik saaledes nu sin Opfyldelse imøde, og, skjøndt der ikke var synderlig lovende Udsigter til et Otiumsliv, hvori han kunde sysle med Videnskaberne, eftersom Alphons først skulde tilkjæmpe sig Thronen i Neapel, saa tog Valla dog ikke i Betænkning at give sig i hans Tjeneste som kongelig Secretair[1]). Som en ung Mand, der endnu ikke havde fyldt sit tredivte Aar, har han maaskee endog følt Lyst til at tumle sig omkring i sit skjønne Fædrelands ubekjendte Egne og for en Tid ombytte det mere eensformige Studereliv med det bevægede Krigerliv.

Da den aragoniske Monarch i Slutningen af 1435 forlod Mailand for at drage til Porto Venere ved Spezzia, hvor en Flaade ventede paa ham for atter at føre ham til Krigsskuepladsen, var Valla dog ikke med i hans Følge; thi, inden han reiste til det Neapolitanske, drog han over Florents, — hvor han traf sammen med Panormitanus[2]), — til Umbrien for at hilse paa Paven. Han kjendte nemlig denne personlig, thi »alt som ung havde han læst sammen med Eugen hos deres fælleds Lærer,

---

[1]) Drackenborch i sin Præfatio til Livius's Historie (pag. VIII) antager med Urette, at Valla af Alphons er bleven ansat som Lærer i Rhetorik. Hvor da? I Neapel? Men denne Stad kom først i Alphons's Hænder 1442. Stedet, som han støtter sig til, nemlig Invect. in B. Fac. lib. IV. pag. 624, er at henføre til Valla's tidligere Lærervirksomhed i Pavia.

[2]) Opera. Invect. in Barth. Faclum. lib. IV. pag. 620.

Rinucius, og, — tilføier han —, han nærede en inderlig Kjærlighed til Paven«[1]). Medens han opholdt sig her, fortaug han dog med Forsæt, at han havde modtaget en Ansættelse hos Alphons, med hvem Paven som oftest stod paa en spændt Fod; dette vide vi af et Brev, som han senere skrev til Eugen, hvori det hedder, »at han ikke vilde være dragen bort fra Umbrien, hvis han ikke var bleven tilskyndet dertil af Længsel efter at besøge sin Broder Michael, som boede i Salerno, og som han i ni Aar ikke havde seet«[2]).

Naar tog Valla da fast Bolig hos Alphons? Vi komme til et temmelig sikkert Resultat, naar vi see hen til en Epistel, som Valla stilede til Cardinal Ludovicus, apostolisk Camerarius; dette er skrevet fra Neapel, »14 Aar efterat han havde forladt sit Fædreland« (ɔ: tidligst 1444). Heri hedder det nu fremdeles, at han dengang »havde været Secretair hos Kong Alphons i otte Aar«; af disse Ord slutte vi da, at han er tiltraadt sin Post i Slutningen af 1436 eller i Begyndelsen af 1437[3]).

Fra dette Aar indtil 1442 træffe vi Valla bestandig ved Monarchens Side, førende et omflakkende Krigerliv og tagende selv Deel i de mange Skjærmydsler, som leveredes mellem Alphons og Renatus. Denne havde vundet Manges Hjerter for sig og erholdt desuden rigelig Haandsrækning baade af Genueserne og af Paven.

---

[1]) Princip. et illustr. vir. epistolæ. pag. 346.

[2]) Ibidem. pag. 423.

[3]) Denne Tidsangivelse stemmer ogsaa med Valla's egne Yttringer i Invect. in B. Fac. lib. IV. pag. 631, hvor det hedder, at han opholdt sig i Gaeta samtidig med Don Pedro, Alphons's yngste Broder. Da denne — efter Drakenborch pag. VII. — døde for Beleiringen af Neapel 17de October 1438, kan Valla's Ansættelse derfor ikke, som af Hanckius (Jvnfr. Bayle: Artiklen Valla), sættes først til Aaret 1443.

Han havde som oftest sin Residents i Neapel, hvis Batterier mod Søsiden ydede ham et godt Værn mod Angreb fra denne Kant. Alphons havde derimod taget sit Opholdssted i Gaeta, der i Begyndelsen af 1436 havde maattet overgive sig til ham; fra denne By styrede han Tid efter anden ud med sin Flaade, snart mod Nord til Etrurien og den liguriske Kyst, for der at møde Genueserne og tage Hevn over dem for de lidte Nederlag, snart mod Syd til Campaniens og Lucaniens Kyster, hvor han angreb Pæstum, beleirede Salerno og kort efter leverede et Søslag ved Inaria (Ischia); snart træffe vi ham i Capua, ivrigt beskjæftiget med Planer til fra Landsiden at gjøre Angreb paa Hovedstaden; snart opgav han igjen alle disse Forsøg og hengav sig til Øieblikkets Nydelser.

Paa alle disse Tog var Alphons ledsaget ikke blot af sin glimrende Hofstat, men ogsaa af de lærde Skjønaander, hvilke han betragtede som den egentlige Kjærne af sine Omgangsvenner. Valla savnedes derfor heller ikke her; han var med overalt, nu tillands, nu tilsøes, saa at han senere hen i sit Liv, da hans Modstander, Poggius, spottede ad denne »Ulysses og Æneas, der ikke havde seet Havet uden fra Neapels Strandbred« [1], med en vis Selvfølelse saae tilbage til de mange overstandne Farer, og med saaret Forfængelighed udbrød: »Hvad er vel mere løgnagtigt end at nægte, at jeg har seet Havet, jeg, som har gjæstet det havomkrandsede Venedig, som har betraadt Øen Sicilien, jeg, som ikke eengang, men mange Gange er seilet forbi den etruriske og liguriske Kyst, som har deeltaget i Søslaget ved Øen Inaria og andre Steder, og det ikke uden Fare for at miste Livet. Hvad er vel mere løgnagtigt end at nægte,

[1]) Opera Poggii. Invect. I. in Vallam. pag. 202.

at jeg er kyndig i Krigskunsten og har seet det blanke Staal, jeg, som har været den berømmelige Kong Alphons's Ledsager paa saamange Tog, seet saamange Kampe, i hvilke ofte mit Liv stod paa Spil, jeg, som endelig selv kjæmpede tappert med i Salerno for at frelse det Kloster, for hvilket min Broder var Prior, og som bevarede det fra Ødelæggelse!« [1])

I Alphons's Leir ved Gaeta skulde Valla imidlertid atter træffe sammen med Antonius Panormitanus, der siden sit Ophold i Pavia havde høstet rige Laurbær. Da han nemlig i Aaret 1433 var truffet sammen med Keiser Sigismund i Siena, havde denne tildeelt ham Digterkronen [2]) som Belønning for den Samling af Epigrammer, som han havde udgivet under Navnet: »Hermaphroditus«, et Skrift, hvori forøvrigt den ureneste Phantasi havde udtømt sig i de frivoleste Indfald og obscøneste Vittigheder. Men, skjøndt Indholdet overgik Alt, hvad Humanisterne som troe Efterlignere af Oldtidens Satirikere havde frembragt [3]), jublede Samtiden dog over disse elegante og ziirlige Vers, bag hvilke der gjemte sig de slibrigste Tanker, og hilste ham som en Fremtidens Digter; en Keiser havde nu bragt ham sin Hyldest, derfor tog Mæcenasfyrsten i Gaeta heller ikke i Betænkning at drage ham til sit Hof, hvor han kom til at indtage Yndlingens udkaarne Plads. Naar Sværdene hvilede, og Kongen blev betagen af Modløshed, fordi han ikke øinede nogen Ende paa den langvarige Kamp, da tyede Monarchen til sin Yndlingsforfatter, Livius, som han altid førte med sig; heri læste han da selv hver

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. I. pag. 273.

[2]) Barth. Facius: De viris illustribus. pag. 4. (Mehus's Udgave. Florents 1745).

[3]) Voigt: Die Wiederbelebung des classischen Alterthums. S. 228.

Dag et Stykke, eller han lod Panormitanus efter Middag forelæse sig visse Afsnit af Virgils Æneide og Cæsars Commentarer[1]; da styrkedes hans Aand ved at see tilbage til Oldtidens af Skjæbnen haardt prøvede Mænd; ja, da han engang laa syg i Capua, og ingen Lægemidler kunde hjælpe, skal han være bleven helbredet(!) ved at høre Oplæsningen af Curtius's »Alexander den Store« [2]).

Foruden denne smidige Hofdigter, der, overmodig ved Fyrstens glimrende Naadesbeviisninger, æggede Valla til Misundelse, og i Gaeta blev hans uforsonligste Fjende [3]), var en anden Skjønaand, ved Navn Bartholomæus Facius, for nylig kommen til Gaeta og traadt i Alphons's Tjeneste. Han var født i Spezzia af simple Forældre; men, begeistret for den classiske Verden, var han dragen til den gamle Guarinus og havde af ham faaet veiledende Underviisning. Noget før sin Ankomst til det Neapolitanske havde han i Genua paabegyndt sin Historie om Genuesernes Kamp med Venetianerne (»De Genuensium rebus adversus Venetos gestis«) [4]), og overtog nu, omtrent paa samme Tid som Valla, en mere underordnet Post ved det fyrstelige Hof, hvorfra han dog snart svang sig op og fik Titel af Hofhistoriograph [5]).

I henved fem paa sjette Aar havde Valla været revet med af Krigens vilde Tummel, hvor han havde oplevet talrige Eventyr og prøvet Skjæbnens mange-

[1]) Ant. Panormitanus: De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum libri quatuor. lib. IV, 18. lib. II, 13. lib. I, 16. (Editio David. Chytræi. Wittenberg. 1585).

[2]) Ant. Panorm. De dictis et factis Alphonsi. lib. I, 43.

[3]) Opera Vallæ: Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 342: »Antequam rex expugnaret Neapolim, fuit mihi ille inimicissimus jam inde a Caieta«.

[4]) Opera: Invect. in B. Fac. lib. I. pag. 361.

[5]) Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 87.

haande Omvexlinger. Men trods dette urolige Liv, og uagtet han jevnlig maatte omgive Fyrstens Person og tage Deel i de glimrende Hoffester, hvor den afslebne Panormitanus og den smigrende Facius kryddrede Gjæstebuddene med deres aandrige og vittige Indfald, saa fik han, mærkeligt nok, dog Otium til at fortsætte de videnskabelige Sysler, som han i Pavia havde paabegyndt, og forfattede paa sin Omflakken tilsøes og tillands flere af sine ypperste Arbeider.

For at følge den chronologiske Orden, ville vi først nævne et lille Oversættelsesarbeide, nemlig 33 æsopiske Fabler, oversatte fra et græsk Manuscript, der var tilfaldet ham som Krigsbytte (ex præda navali). Dette Arbeide fuldførte han i tre Dage, og dedicerede det under 1ste Mai 1438 fra Gaeta af til Renaldus Fonaleda[1]). Om han derimod her eller paa et senere Triu af sit Liv har skrevet sin Commentar til Sallust's Catilina, kunne vi ikke afgjøre; Zumpt har endog paa Grund af disse Noters trivielle Indhold yttret Tvivl om Valla's Forfatterskab, medens de dog allerede i det 15de Aarhundredes Udgaver af Sallust gaae under hans Navn, saaledes blandt Andet i Baselerudgaven af Aaret 1564, hvor Valla's Glosser stilles foran lignende af Omnibonus Leonicenus, Joh. Badius Ascensius o. fl. [2]).

Men blandt hans Arbeider fra denne Tid maae vi dog først og fremmest nævne hans philologiske Hovedværk: »Ele-

---

[1]) Paa det kgl. Bibliothek findes to Udgaver, den ene trykt 1513 i Parma hos Franciscus Ugoletus under Titlen: »Fabulæ ex Græco in Latinum per L. Vallam virum clarissimum versæ«, — den anden udgiven af Valentinus Schuman 1515 under Titlen: »Æsopus Græcus per L. Vallam traductus«.

[2]) Efter Poggiali skal den ældste Udgave, hvori disse Noter findes under Valla's Navn, være den fra Venedig 1491. Jvnfr. Zumpt. a. St. S. 410.

gantiarum libri sex«. De udarbeidedes, medens han »i tre paa fjerde Aar foer omkring paa Hav og paa Land«; han savnede Omgang med literære Mænd, manglede Bøger, Tid og Ro; under det omflakkende Liv paa Søen og midt i Kampens Hede havde han ofte længtes efter sine Studier, men han trøstede sig med, at Savnet af alle disse Goder vilde opveies af alt det Meget, som han fik seet og erfaret, »thi, efter Homer, burde jo den vise Mand ogsaa prøves heri« [1]).

Denne Skildring af Situationen fra hans egen Pen viser os altsaa, at han allerede i Aaret 1439 eller 1440 var rykket langt frem i dette Værk; han ilede nu med at udgive det, tilskyndet dertil af sine fordums Lærere, Leonardus Brunus og Aurispa, og for at Ingen skulde tage Æren fra ham; thi der var Nogle, som fra hans paviensiske Tilhørere havde skaffet sig flere af hans philologiske Bemærkninger, og nu vilde benytte dem i deres egne Værker [2]).

Han indleder sine »Elegantiæ« med en Fortale, hvori han som en ægte Romer udtaler sin Harme over Middelalderens barbariske Udskeielser, men ogsaa sin levende Begeistring for at ophjælpe det forfaldne Romersprog og skaffe det sin classiske Reenhed tilbage. Det havde — saaledes hedder det — i forrige Tider været herskende over hele Occidenten, havde strakt sig op mod Norden og bredt sig ud over en ikke liden Deel af Afrika; inden kort Tid havde det staaet som Dronning for alle de andre Sprog, og dette Herredømme var dog et langt herligere og skjønnere Skue end hele det romerske Keiserdømme; i dette Sprog var der tilflydt alle

[1]) Opera. Elegant. præf. lib. V. pag. 160.
[2]) Opera. Elegant. præf. lib. II. pag. 42.

Nationer al aandelig Næring; ved dette var ikke alene det romerske Folks Storhed bleven forøget, men Frelsen var ogsaa bragt Verden i dette Tungemaal. »Ja, — udbryder han —, der boer isandhed en stor og hemmelighedsfuld Guddom i det romerske Sprog (magnum latini sermonis sacramentum est, magnum profecto numen), som fromt er bleven holdt i Ære og hyldet af Fremmede, af Barbarer og Fjender, gjennem mange Aarhundreder« .... »Vi have mistet Rom, mistet Herredømmet og Herskermagten, dog ikke ved vor egen Brøde, men paa Grund af de uheldsvangre Tider; men vi beherske dog endnu paa en langt herligere Maade en stor Deel af Verden; os tilhører Italien, os tilhører Gallien, Spanien, Germanien, Pannonien, Dalmatien og mange andre Lande; thi, hvor det romerske Sprog lyder, der er det romerske Herredømme. Lad derfor kun Grækerne bryste sig af deres Sprogs Rigdom; vort Sprog, som efter deres Mening er fattigere, men som kun er eet, gjælder dog mere end deres fem Sprogdialecter, den attiske, æoliske, joniske, doriske og vulgære (κοινῶς)« ...[1]). »Men — hedder det videre — nu er jo Alt omstyrtet, opløst og tilintetgjort, saa at neppe Capitolium staaer tilbage; i mange Aarhundreder har ikke alene Ingen talt Latin, men den, som læste det, forstod det ikke engang; de, der studerede Philosophi, kjendte ikke de gamle Philosopher, ligesaalidt som Advocaterne eller Stokjuristerne (legulei) vare fortrolige med de gamle Taleres og Lovkyndiges Skrifter; derfor er det heller ikke til at undres over, at Malerkunst, Sculptur og Architectur ere hensygnede paa samme Tid« ... »Hvorlænge (quousque tandem), Quiriter, ville I dog finde Eder i at see Eders Stad, som er Viden-

[1]) Opera. Elegant. præf. lib. I. pag. 3—4.

skabernes Fostermoder, i Gallernes Vold, jeg mener, finde Eder i at see det romerske Sprog undertrykt af Barbarerne? Hvorlænge ville I med ufølsomt, ja næsten ugudeligt Sind (duris et pene impiis oculis) see paa, at Alt bliver vanhelliget?«.... »En af Eder skriver Historie, en Anden oversætter fra Græsk til Latin, en Tredie forfatter Taler og Digte; dette er vistnok saare skjønt, herligt og priseligt, men derved jages Fjenden dog ikke paa Døren, derved befries dog ingenlunde Fædrelandet. Nei! Vi bør ligne Camillus, der, som Virgil siger, bragte de tabte Faner tilbage til Staden og frelste Fædrelandet«.... »Som en Camillus vil jeg da ruste en Hær, og, saavidt det staaer i min Magt, kjæmpe mod Fjenden; jeg vil drage ud mod den fjendtlige Slagorden, jeg vil gaae forrest for at indgyde Eder Mod og gjøre Eder mere fyrige til at følge mig«[1]).

I Fortalerne til de andre Bøger søger Valla at imødegaae de Angreb, som han muligt kunde vente sig af sine Modstandere, deels af saadanne indskrænkede Hoveder, der ansaae det for en Forbrydelse at læse de profane Skribenter, »eftersom det ikke sømmede sig en Christen at blive Ciceronianer«, deels af saadanne, der betragtede det som en Majestætsforbrydelse at anvende Critik paa Middelalderens Autoriteter. Hine Hængehoveder (sanctiores et religiosiores) maatte han beklage; thi, »medens de undflye den classiske Literatur, suge de en langt skadeligere Gift af andre Bøger; naar desuden de gamle græske og latinske Kirkefædre, Hilarius, Hieronymus, Ambrosius, Augustin o. fl. hentede Guldkorn fra den antike Veltalenhed, saa maa det vel endnu være tilladt at søge derhen«. »Men — vedbliver Valla — Sagen er den, at hine gamle Theologer vare

[1]) Opera. Elegant. præf. lib. I. pag. 5.

som Bier, der med beundringsværdig Kunstfærdighed samlede den sødeste Honning fra langtborteliggende Blomsterenge, medens Nutidens Theologer ligne Myrer, der gjemme deres nærfra stjaalne Koster i skjulte Afkroge« [1]). Og hvad nu Critiken angaaer, da »er det af største Betydning, at man revser selv de største Mænds Vildfarelser; eller mon den, der renser Guldet, Sølvet eller andre Metaller, ikke indlægger sig ligesaamegen Fortjeneste, som den, der udgraver dem? Den, som revser, tilføier jo ikke den, som rettes, noget Tab, thi denne sees jo egentlig først da i sit rette Lys og i sit sande Værd« [2]).

Selve Værket, som var Frugten af mange Aars flittige Læsning i de romerske Forfatteres Skrifter, giver mangehaande Regler for den rene Latinitet. De fem første Bøger, som ere ordnede capitelviis, indeholde fine og skarpsindige Bemærkninger deels med Hensyn til Formlæren, som om Substantivernes og Adjectivernes Aflednings- og Bøiningsendelser, om de inchoative Verber o. s. v., deels med Hensyn til Syntaxen, som om Forskjellen mellem Gerundium og Participium og om den rigtige Brug af Adverbier, Præpositioner og Conjunctioner. Der knyttes hertil vidtløftige Undersøgelser om Brugen af Synonymer; her viste Valla sig som en competent Dommer, der, udrustet med fiin æsthetisk Sands, begrundede sine Paastande ved en uendelig Masse Citater, hentede fra classiske Digtere og Prosaister. I den sjette Bog tilføiede han nogle polemiske Capitler, hvor han »ikke for at revse tidligere Forfattere, men for at rense og gavne det latinske Sprog«, critiserede flere latterlige Derivationer og Definitioner, som i Sprog-

[1]) Opera. Elegant. præf. lib. IV. pag. 118—120.
[2]) Opera. Elegant. præf. lib. VI. pag. 196.

fordærvelsens Tid, fra det andet til det sjette Aarhundrede, vare opstillede af grammatiske Samlere og Commentatorer, som Aulus Gellius og Marcellus, Macrobius og Sextus Pompeius, Servius og Donatus, Priscianus og Boethius samt Justinian og andre juridiske Forfattere [1].

Ved dette omfangsrige Værk var Valla traadt skarpt op imod Samtidens Sprogfordærvere, og havde søgt at udløse det fordreiede og trælbundne Latin fra Scholastikens Indflydelse ved bestandig at pege tilbage mod den classiske Sprogkilde. Hans »Elegantiæ« lagde derved Grunden til et nyt grammatisk Studium og bebudede et

[1]) Som Exempel paa falske Derivationer anfører Valla Ordet: testamentum, som efter Justinian skal kaldes saaledes, »quod testatio mentis est«, en Etymologi, som Valla kalder »explosa et derisa«, og spydigt føier han til: »Mon ornamentum, condimentum, pavimentum eller vestimentum da ogsaa har Noget med mens at gjøre?« — Ikke mindre »inepta« er Donati og Isidori Etymologi af: »oratio = quasi oris ratio«; — »maaskee, føler han til, devoratio, trituratio, operatio ogsaa er afledet af ratio?« (Elegant. lib. VI. cap. 36) — Paa et tredie Sted retter han sig polemisk mod Boethius, der definerer: »persona«, brugt om Gud, som »incommutabilis naturæ individuæ substantia«. Uden at indlade sig paa nogensomhelst dogmatisk Drøftelse erklærer Valla sig som Philolog mod denne ulatinske Brug af Ordet »Persona«. »Huic homini ostendam, Romane loqui nescire«; thi, fortsætter han, »persona betyder, anvendt paa Mennesker, en Qvalitet, hvorved vi adskille os, den Ene fra den Anden, saavel i legemlig som i aandelig Henseende; saaledes er jeg f. Ex. i Forhold til Priamus: persona filii, overfor Astyanax: p. patris, overfor Andromache: p. viri, overfor Achilles: p. inimici; ... jeg er altsaa multiplex persona, sed una tantum substantia. Saaledes ogsaa Ordet brugt om Gud; det bruges ikke her for at udtrykke en substantia, sed quod vere in deo triplex est qualitas ... Jeg kalder lux, vibratio og calor for qualitates in sole, et tales qualitates statuo in deo, et has dico esse persona, quæ ab eo abesse non possunt, et qualitatem significare, non substantiam, ut Boethius voluit, qui nos barbare loqui docuit«. (Elegant. lib. VI. cap. 34.)

Omsving i Dyrkningen af de gamle Tungemaal; i talrige Afskrifter udbredtes det over hele den italienske Halvø og læstes af den literære Verden. Mange af hans iversyge Modstandere søgte vel at frakjende hans Værk al Betydning [1]), hvorved Valla blev indviklet i heftige Stridigheder, som vi senere skulle omtale. Men, hvor ikke Skinsyge eller andre Smaaligheds - Hensyn gjorde sig gjældende, modtoges hans »Elegantiæ« med Bifald og Glæde, saa at de, da Bogtrykkerkunsten i den anden Halvdeel af det 15de Aarhundrede havde naaet Italien, inden kort Tid (1471—1536) oplevede ikke mindre end 59 Udgaver [2]), og selv i de nyeste Tider er dette Værk

---

[1]) I det 16de Aarhundrede, da man harmedes over den Lykke, det gjorde, søgte man endog at udsprede det Rygte blandt de Uvidende, at disse Bøger vare et Værk af Asconius Pedianus, Cicero's berømte Commentator, som blomstrede under Keiser Claudius og Nero. Vossius erklærer, at »en slig Beskyldning maatte stamme fra en frons perfricta«. G. J. Vossius: De historicis latinis. lib. I. cap. 27. pag. 144. Lugd. Batav. 1651.

[2]) Raumer: Geschichte der Pädagogik. Th. I. S. 40. — Et heelt Afsnit af Elegantiæ (Lib. VI. cap. 35—cap. 64), der indeholder lexicographiske Bemærkninger over Steder hos de gamle Jurister, deels til Faststilling af Sprogbrugen, deels til Critik af de gamle Juristers Sprog, fremkaldte senere en heftig Strid. Valla var nemlig heri fremtraadt som Forløber for dem, der i det 16de Aarhundrede virkede til en fuldstændig Reform af Retsvidenskaben; men, da han altfor voldsomt havde søgt at befrie Retsvidenskaben fra de Lænker, der vare paalagte den ved Retsskolernes Tradition, fandt Italiens store Lovkyndige i det 16de Aarhundrede, Andreas Alciatus, sig paa Videnskabens Vegne saaret ved denne bittre Critik, og i Aaret 1529 — over 70 Aar efter Vallas Død — udgav han en »Apologia adversus Vallam«; mod Alciatus skrev Franciscus Floridus Sabinus i sin Bog: »De juris civilis interpretibus« (1538), medens atter en Anonym i Aaret 1576 — skjulende sig under Navnet I. C. P. I. C. A. — tog de gamle Jurister i Forsvar i et Skrift: »Veterum Iconsultorum adversus L. Vallæ reprehensiones defensio«. — Alle Stridspunkterne ere senere blevne samlede af Car. And. Dukerus

af de Faglærde blevet anpriist som et værdifuldt philologisk Arbeide [1]).

Førend dette Værk imidlertid var offentliggjort, havde Valla fuldendt et andet Skrift: »Dialecticarum disputationum libri tres«, som han havde villet udgive tidligere, hvis ikke hans Venner havde raadet ham til først at fremkomme med sine »Elegantiæ« [2]).

Vi gjenfinde i disse dialectiske Disputationer, der ere at betragte som en Slags rhetorisk Logik, den samme Drift til at anspore Samtiden til alvorlig Sprogforskning; men vi træffe ogsaa paa mange Bemærkninger, som ikke ere originale, ja paa hele Capitler, navnlig i tredie Bog, som ere udskrevne af Quinctilian, hvem han betragtede som en urokkelig Autoritet. »Denne Mand, hedder det, anseer jeg for den Eneste, hvis Ord Ingen kan forandre Noget ved, hverken tage Noget fra eller lægge Noget til; selv har jeg vel ofte forsøgt at gjøre det, men jeg bekjender, at jeg ikke har kunnet sætte noget Bedre istedet« [3]).

Idet Valla støttede sig til denne Mester for Talekunsten, rettede han allerede i Fortalen sine Angreb »paa de nymodens Peripatetikere, der forbyde En at afvige et Haarsbred fra Aristoteles, ret som om denne Philo-

i et Skrift, betitlet: »Opuscula varia de latinitate jurisconsultorum veterum« (Lipsiæ. 1773. pag. 1 — pag. 287).

[1]) Zumpt. a. St. S. 414: »Valla's Elegantier indeholde saadanne Sprogbemærkninger, som Sprogfortolkeren af en gammel Autor endnu den Dag idag foredrager paa sine Collegier; der findes intet Trivielt i dem, men det Meste er meget mere af den Natur, at det fortjener atter at blive bragt de nuværende Latinister i Erindring. Man maatte ønske, at der for alle Sprog gaves en Haandbog, der saa kort og træffende gjorde opmærksom paa Sprogbrugen hos ethvert Sprogs classiske Forfattere«.

[2]) Opera. Elegant. præf. lib. III. pag. 80.

[3]) Opera. Dialect. lib. II. cap. 20. pag. 719.

soph er den eneste, der har levet; han har vel skrevet Meget, men skulle derfor alle andre Philosopher erklæres for Asopher, og hiin ansees for en Gud?« ... »Disse Efterabere forgude Aristoteles, hvis Skrifter kunne lyde meget godt i Grundsproget, men, oversatte paa et barbarisk Latin, have de ledet til mange Vildfarelser« ... »Menneskene slappes og sløves desuden ved at stille sig i et saadant Forhold til ham; thi de afskjære sig derved Leiligheden til selv at efterspore og udgrandske Sandheden; de paalægge sig selv en utaalelig Byrde og ville tvinge Andre til at bære den« ... »Ganske anderledes stillede den gamle Kirke sig til Hedenskabets philosophiske Systemer; thi Hieronymus ansaae den stoiske Lære for at nærme sig meest til den christelige Religion, og Augustin kaldte Plato den Største blandt Philosopherne« [1]).

Selve Skriftet falder i tre Afsnit, af hvilke dog den første Bog faaer en langt overveiende Betydning ved den deri indeholdte Polemik mod den aristoteliske Philosophi og Middelalderens Scholastik. Valla indleder saaledes denne Bog med at bestride Aristoteles's Udgangspunkt, »det Værende« (τό ὄν = ens); »thi, siger han, det er taabeligt at stille et Participium i Spidsen, da det dog ikke kan tænkes uden et Substantiv, hvortil det lægges, ens = ea res, quæ est; selve Tingen (res) skal derfor være Konge (res erit rex), thi alle andre Prædicater forudsætte en Ting, hvortil de kunne føies; ... ligesaa urigtig er Aristoteles's Categoritavle, thi hans ti Categorier lade sig reducere til tre, nemlig substantia, qualitas og actio« ... [2]) »Og nu hans Gudsbegreb! Hans »magnus deus« gjør intet Andet end fører et contempla-

[1]) Opera. Dialect. præf. lib. I. pag. 644—645.
[2]) Dialect. lib. I. cap. 2. pag. 646. cap. 13. pag. 673.

tivt Liv, men handler ikke; han hverken gavner eller skader Menneskene, bekymrer sig hverken om de Levende eller de Døde; efter Døden findes intet andet Liv, ingen Gjengjældelse; quæ ergo pietas, quæ religio, quæ sanctitas!« [1]).

Men ligesaa skarpt drager han tilfelts mod den scholastiske Retning, som ved Hjælp af Erkjendelsen indbildte sig at kunne udgrunde Religionens Mysterier, og som meente i den nu eengang for alle fastslaaede Terminologi at have fundet Udtryk, der fuldkommen svarede til Troens Gjenstande. Valla hadede en slig videnskabelig Hovmod, og mindede om, at Mennesket paa saa mange Punkter, men dog meest paa de religiøse Enemærker, maatte føle det menneskelige Sprogs Magtesløshed og Mangelfuldhed, og derfor hylde et vist Bevægelighedens Princip. »Vi, siger Valla, bruge Ordene: »substantia«, »essentia«, — »personæ« og »proprietates« om Gud, men intet af disse Navne er dog tilstrækkeligt til ret at kunne betegne selve Sagen; thi i de guddommelige Ting savne vi ofte ret passende Udtryk og maae derfor tage vor Tilflugt til Lignelser, som ere hentede fra alt det Skabte« [2]).

Den samme praktiske Synsmaade lægger Valla for Dagen paa et andet Sted i samme Bog, hvor han dvæler ved Forskjellen mellem Erkjendelsen og Villien. Den scholastiske Speculation havde ved Mænd, som Abælard og Thomas Aqvin, betonet Erkjendelsen som noget Høiere end Villien, og i denne Virksomhed sat Sjælens høieste Fuldendelse. I Modsætning til denne Middel-

---

[1]) Dialect. lib. I. cap. 8. pag. 660.

[2]) Ibidem. lib. I. cap 8. pag. 658: »Nullum horum nominum satis ad rem ipsam indicandam suppetit, nam in rebus divinis deficiunt apta verba, et accomodamus ea, quæ possumus, et deum comparamus rebus ab illo creatis«.

alderens theoretiske Skole, der fremhævede Tænkningen som det religiøse Livs Toppunkt, betonede Valla Villien som det Høieste. * Han skjelner mellem tre Grundkræfter i Sjælen; »den første Grundkraft (vis seu potentia animæ) er Erindringen (memoria), der ligesom Haanden griber og fastholder; den næste er Forstanden (ratio), hvis Dont er at undersøge og bedømme de ved Erindringen fastholdte Ting, og den tredie Evne er Villien (voluntas), hvis Virksomhed bestaaer i enten at elske eller hade« ... »Dyrene ere i Besiddelse af de samme Grundkræfter som vi; thi ogsaa de have en Sjæl; men Menneskene ere derved forskjellige fra Dyrene, at Gud i os har indblæst en evig Aand, med hvilken vi skulle stræbe fremad mod det Himmelske. Ligesom den jordiske Ild ligner den himmelske, saaledes ligne Dyrene os; men hine skulle engang som Lysene (ut lumina candelarum) udslukkes, vi skulle derimod evigt skinne som Stjernerne. Dyrene mangle Taleevnen, hvorfor de paa Græsk kaldes ἄλογα; men, da der er en Tvetydighed i Ordet λόγος, som betyder baade Tale og Fornuft, har man ladet sig bedrage heraf og med Urette kaldt Dyrene ufornuftige« [1]).

Hvad dernæst angaaer de tre Grundkræfter i Menneskets Sjæl, da »er Forstanden ingenlunde den fornemste; thi Dyden bestaaer ikke i at vide det Rette (scientia juris) men i Retfærdigheden selv (justitia). Den rette Philosophi lægger ikke Vægten paa at kjende de guddommelige og menneskelige Ting (cognitio), men paa det at leve efter Viisdommens Forskrifter (ex præceptis sapientiæ vivere). Det er ikke nogen Roes at kjende det Gode, men at ville det; det er ikke nogen Roes ikke at kjende det Onde, men ikke at ville det; det er ikke nogen Skam ikke at kjende det Gode eller at kjende det Onde, men det er en Skjændsel

[1]) Dialect. lib. I. cap. 9. pag. 662—663.

ikke at ville Hiint og at ville Dette.. Derfor feile de i høi Grad, som gjøre Forstanden til Villiens Herskerinde; hiin belærer ikke Villien, thi Villien lader sig ikke belære, men belærer kun sig selv ved Hjælp af Erindringen, og er saaledes sin egen Lærer. Dersom Forstanden kunde herske over Villien, da vilde isandhed Villien ingensinde synde; naar den derfor synder, da er den selv Skyld deri, fordi den ikke har befalet sig selv at ville det Gode«[1]).

Valla er dog langt fra at ville tillægge de udvortes Gjerninger noget absolut Værd; »Dyden — siger han — maa snarere sættes i Villien end i Handlingen; thi en Handling rose eller dadle vi efter Villiens Beskaffenhed, og Villien fortjener Roes eller Dadel, selv om den ikke kommer til Handling[2]). Dyden bestaaer altsaa i at ville, at elske det Gode og hade det Onde; men al Dyd udrinder af Kjærligheden. I Troen fastholde vi Gud den Almægtige, Alvise og Algode; i Haabet stole vi paa, at han vil vise sig naadig mod os; men Kjærligheden, som bestaaer i at elske Gud og elske Mennesket for Guds Skyld, er en Yttring af Villien[3]). Borttag denne Villieskraft, Kjærligheden, hvorledes skulde da vel Apostlene eller Martyrerne med Styrke og Taalmod have kunnet udholde de mange Farer og Besværligheder, for ikke at nævne de talrige Piinsler, ja selve Døden?« ... »Kjærligheden driver Mennesket fremad til Taalmod og har ikke noget Maal udenfor sig, mod hvilket den stræber.

[1]) Dialect. lib. I. cap. 10. pag. 664.

[2]) Ibidem. lib. I. cap. 10. pag. 664. 669: »Voluntas citra actionem laudabilis vituperabilisque est«.

[3]) Ibidem. lib. I. cap. 10. pag. 667: »Virtus est voluntas sive amor boni, odium mali; hoc cum ita sit, sola charitas est virtus. Nam fides est credere deum omnipotentem, omnisapientem, omnia bona volentem, et spes eum in te fore talem credere, intellectus est (!). At charitas, quæ est deum amare et ob deum amare hominem, id affectus est«.

Det er derfor urigtigt, naar man siger, at Gud bør elskes for Lønnens Skyld, som om Nogen skulde elske Noget af den Grund; nei, Gud bør elskes, fordi han er Skaberen, fordi han er god[1]); thi Kjærligheden har Lønnen i sig selv, da den ikke er Andet end Nydelse (delectatio); Ingen glæder sig for at kunne opnaae Dette eller Hiint, men Glæden har Maalet i sig selv[2]). Denne Glæde kan ogsaa kaldes Nydelse (voluptas — fruitio) eller, som Grækerne kaldte den, ἡδονή; thi, som Augustin har sagt, »»vi nyde det, som vi med Lyst beskue,«« og paa et andet Sted viser han, at Nydelse hører med til Kjærlighedens Væsen, thi: »»At nyde er med Kjærlighed at slutte sig til Noget for dets egen Skyld««[3]). Derfor kommer det ud paa Eet, hvad enten vi bruge Ordet delectatio eller voluptas, fruitio eller amor; men først i det andet Liv naaer denne Kjærlighed sin Fuldkommenhed og kaldes da Salighed (beatitudo vel felicitas)« [4]).

I sine dialectiske Undersøgelser, der nu fortsættes gjennem første Bog, lægger Valla imidlertid stadig Hovedvægten paa det Philologiske, og vender som oftest tilbage til med Skarphed at revse Scholasticismens barokke Former og barbariske Kunstord; som Philolog havde han en naturlig Afsky for saadanne Udvæxter paa Sproget som: entitas, quidditas, perseitas, ecceitas o.s.v.; »man burde — siger han — skamme sig ved at be-

---

[1]) Dialect. lib. I. cap. 10. pag. 668: »Deus amandus est ob efficientem causam, non finalem. Quia creator, quia bonus et cætera huiusmodi, non autem ob remunerationem«.

[2]) Ibidem: »Neque aliud est amor quam delectatio; delectatio autem ultima rerum est omnium; neque quis ob aliquem finem delectatur, sed ipsa delectatio est finis«.

[3]) Augustin. De doctrina christ. lib. I. cap. 4: »Frui est amore alicui rei inhærere propter se ipsam«.

[4]) Dialect. lib. I. cap. 10. pag. 669.

nytte slige Ord, som ere dannede i Barbariets Huler (gurgustia), og som Aristoteles ingensinde har brugt. Men Sagen er den, at Philosopherne, istedetfor at lempe sig efter den almindelige Sprogbrug, finde Behag i at fjerne sig saa meget som muligt fra den sædvanlige Tale og at forvanske Ordenes oprindelige Betydning, for derved at give sig Mine af en vis Dybsindighed [1], saa at ofte Kjærlinger dømme langt sundere om de enkelte Ords Betydning end de største Philosopher; »illæ enim verba ad usum trahunt, isti ad lusum« [2]. — Først i en Rensning af Sproget og i en Tilbagevenden til det Naturlige øinede Valla derfor en Mulighed til at fjerne de mange Misforstaaelser, som havde indsneget sig, og til at redde Sproget fra Undergang. Derfor lægger han ogsaa en særegen Vægt paa Rhetoriken; »i Sammenligning med denne Videnskab er Dialectiken meget simpel og let; ganske anderledes vanskelig er allerede Grammatiken; thi den kræver alene hele Aar for at læres, medens Dialectiken kan gjøres af i lige saa mange Maaneder; men Talekunsten er dog den vanskeligste Kunst, da Taleren ikke saameget skal belære som fornøie og bevæge Tilhørerne; han maa derfor være inde i de forskjelligste Ting, kjende Kunsten at sætte Sjælene i Bevægelse; han maa være begavet med en uhyre Hukommelse, og fremfor Alt være udstyret med en klar Røst, et skjønt Ydre, og være bekjendt som et Mønster

---

[1] Dialect. lib. I. cap. 3. pag. 653: »At philosophia ac dialectica non solent ac ne debent quidem recedere ab usitatissima loquendi consuetudine, et quasi a via vulgo trita et silicibus strata«. — Lib. I. cap. 8. pag. 658: »Philosophus usum consuetudinemque loquendi pro nihilo habens«. — Lib. I. cap. 12. pag. 673: »O depravatrix naturalium significationum peripatetica natio«.

[2] Ibidem. lib. I. cap. II. pag. 649.

paa en pletfri Vandel; thi Taleren er som Folkenes Styrer og Leder (velut rector et dux populi)« [1]).

I anden Bog skrider han over til at tale om »verborum interpretatio«, dvæler ved Sætningen, Affirmation og den rette Brug af Negation, hvorpaa han navnlig i tredie Bog — dog mere som Quinctilians Compilator — behandler Læren om Beviserne (argumentandi ratio); begge Afsnit have imidlertid en overveiende philologisk Colorit og ere fulde af classiske Citater [2]).

Medens Valla som Kriger tog Sværdet i Haand, see vi ham altsaa ogsaa udkaste skarpe Pile mod den faldefærdige Bygning, der var reist i Middelalderen; det er, som om hans Krigerliv afspeiler sig i hans »Elegantiæ« og »Disputationes«, ved hvilke Skrifter han kastede Handsken til alle dem, der endnu holdt paa det Gamle, og udfordrede dem til en Kamp paa Liv og Død. Han er Soldat med Liv og Sjæl ombord paa Alphons's Krigsskibe, han stormer frem med Sværdet og ændser ingen Fare; men til samme Tid hvæsser han sin Pen mod de scholastiske Barbarer, og iler begeistret ud for som en »Camillus« at levere et vældigt Slag paa Literaturens Mark. En Skare af Fjender kaldte han ogsaa frem imod sig, og, da disse lurede paa enhver Leilighed til at fælde ham, glemte de heller ikke senere at benytte hans »Dialectik« imod ham. Men som Beviis paa, at dette Værk ogsaa var faldet i god Jordbund, beretter han selv med en vis Stolthed, at, »ligesom en Gaditaner i sin Tid var kommen fra Spaniens sydligste Egne for at hilse paa Livius, saaledes var ogsaa en meget lærd Mand fra Ferrara (Navnet er udeladt) reist til Neapel,

[1]) Dialect. præf. lib. II. pag. 693—694.

[2]) Vallas »Disputationes« udkom førstegang i Trykken 1499 i Venedig. Jvnfr. Fabricius: Biblioth. med. et infim. latin. pag. 281.

ikke for at besee denne Stad, der er den skjønneste Plet paa hele Jorden, ei heller for at hilse paa den berømmelige Konge, men for at see ham, tale med ham og takke ham saavel for hans andre Værker, som ogsaa for hans dialectiske Disputationer« [1]).

Hidindtil havde Valla udelukkende syslet med philosophiske og philologiske Studier; nu skulde han træde frem paa en anden Kampplads, og vove sig ind paa Enemærker, som det under andre Forhold vilde have været farligt at betræde; nu vare Tiderne ham derimod gunstige. For Orienterings Skyld ville vi imidlertid først kaste et Blik paa de historiske Begivenheder, der falde samtidig hermed.

Pave Eugen, der, paa Grund af nye Uroligheder i Rom, lige siden 1434 levede i Florents og Bologna, laa endnu i Strid med Kong Alphons og modsatte sig af alle Kræfter Foreningen af Neapel og Øen Sardinien, der fra gammel Tid hørte under Aragonien. Rom blev i Pavens Fraværelse styret af en Governatore, hvilken Post var bleven overdraget til Eugens Fortrolige, Johannes Vitelleschus, Biskop af Recanati, en grusom og tyrannisk Mand[2]), der i sin Ungdom havde ført et eventyrligt Soldaterliv og taget Deel i Condottieretroppernes raae Udsvævelser og afskyelige Plyndringer. Med en Hær, bestaaende af 3000 Ryttere og ligesaa mange Fodfolk, var han paa Pavens Ordre ilet ned til det Neapoli-

[1]) Opera. Invect in B. Facium. lib. IV. pag. 625.

[2]) Platina. pag. 238: »Erat Vitelleschus homo imperiosus et sævus, et tyrannicam magis quam religiosam vitam præ se ferens«. — Opera Vallæ. pag. 791: »Monstrum atque portentum, qui gladium Petri ... in Christianorum sanguine lassavit«. — Epist. Poggii i Spicilegium Romanum. tom. X. pag. 291: »Nolo insectari in mortuos (ɔ: Vitelleschum), sed miror dei patientiam, adeo diu tantam iniquitatem, tantam labem seculi nostri tulisse«. — Facius: De gestis Alphonsi. lib. V. pag. 54.

tanske for at hjælpe Renatus, havde været heldig i flere Træfninger, og modtog da i Aaret 1437 som Seirsbelønning Cardinalhatten. Efter to Aars Feltliv drog han atter til Rom, foer der frem som fræk Eneherre, skyede i sin Begjærlighed efter Guld intet Middel for at forskaffe sig det, og betegnede sin Vei overalt med Mord og andre Skjændselsgjerninger; tilsidst indlod han sig endog i en Sammensværgelse mod Eugen, men denne opdagedes og kort derpaa døde han (1440) af sine Saar, eller, som Andre mene, forgivet [1]). Striden mellem Paven og Alphons fortsattes imidlertid i flere Aar.

Men til samme Tid reiste der sig en Uveirssky paa den kirkelige Horizont, som truede med atter at bringe Opløsning og Forvirring ind i Christenheden. Baselerconciliet, dette tunge Arvestykke, som Eugen havde modtaget fra sin Forgjænger, blev Paven mere og mere en Torn i Øiet. Den republikanske Aand havde ikke tøvet med at aabenbare sig her, og allerede i de første Møder havde Reformiveren taget en meget truende Vending for den hellige Stols Autoritet, idet Fædrene havde faststillet som kirkelig Grundsætning, at Kirkeforsamlingen stod over Paven, og at som Følge deraf ingen Pave havde Ret til at hæve eller forlægge Conciliet andetstedshen. Snart skred man videre frem til selve det store Reformværk og begyndte med at forhandle Afskaffelsen af flere Mishrug, som havde givet Menighederne billig Grund til Klage, og som derfor i hele Christenhedens Øine retfærdiggjorde Conciliets energiske Optræden. Dette gjaldt navnlig de pavelige Indtægtskilder: Annater, Recommendationer, Reservationer o. s. v.; Eugen sendte først en Legat derhen

[1]) Poggius: Historia florentina hos Muratori. tom. XX pag. 406. — Raynaldus. Annales ecclesiast. ad ann. 1440. — Papencordt: Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter. S. 481 (1857).

for at gjøre Modforestillinger, eftersom »Patrimonium Petri« var saa oversvømmet af ulovlige Besiddere, at Paven ikke øinede Mulighed til paa nogen anden Maade at friste Livet. Fædrene, som med en vis Skadefryd saae Kirkens Overhoved ydmyget og hans Land i Fjendehaand, svarede hertil, at Annaterne vare en ny Opfindelse, men at de, dersom Paven vilde indvillige i deres og andre Indtægters Afskaffelse, vilde træffe Foranstaltninger til, at han paa en sømmeligere og mere christelig Maade kunde have sit Udkomme. Forholdet blev nu Aar for Aar mere spændt; Fædrene vilde ikke give et Haarsbred efter i deres Fordringer, medens Paven holdt stivt paa sine Rettigheder; da erklæredes Conciliet i Ban og forlagdes til Ferrara, hvorfra det kort efter flyttedes til Florents. Prælaterne her viste sig ligesaa ivrige i at støtte det pavelige Monarchi, som Baselerforsamlingen kjæmpede for den constitutionelle Styrelse af Kirken. Hine fordømte deres Modstanderes Concilium, som de spotviis kaldte Conciliabulum, og alle de Geistlige, som forbleve i Basel, excommuniceredes; men mange af Fædrene hist protesterede mod dets Opløsning af Paven, erklærede denne for en Simonist, Kjætter og Schismatiker, og udvalgte Amadæus af Savoyen til Pave under Navn af Felix 5te (1439). Europa saae nu atter et Forargelsens Skuespil opført af tvende Concilier og tvende Paver, som, idet de hver for sig gjorde Fordring paa Ufeilbarhedens Prædicat, udslyngede Banstraalen mod hinanden, og deelte Landene mellem sig, saa at Eugen hyldedes af den største Deel af Europa, medens Felix maatte tage tiltakke med at anerkjendes af ganske enkelte Fyrster, blandt disse af Alphons, Valla's Patron [1]).

---

[1]) Bower: Unpartheyiske Historie der römischen Päbste. Uebersetzt von Rambach. 1772. Th. 9.

Saaledes var Christenhedens og det kirkelige Overhoveds Stilling, da Laurentius Valla i Aaret 1440[1]) traadte frem med sit berømte Skrift: »De falso credita et

[1]) Beviset for, at Valla har udgivet eller idetmindste forfattet dette Skrift i Aaret 1440, hente vi fra selve Værket, hvor det imod Slutningen — pag. 793 — hedder: »De aliis pontificibus nolo dicere, qui Romam vi semper oppressam armisque tenuerunt, licet quoties potuit rebellavit, ut sexto abhinc anno, quum pacem ab Eugenio obtiuere non posset, nec pax esset ab hostibus, qui eam obsidebant«. Ved dette Oprør tænkes aabenbart paa det i Aaret 1434, som vi — (S. 92.) — have omtalt. Efter Tiraboschi, — der har til Hjemmelsmand Antonius Cortese, pavelig Secretair og Samtidig af Valla, mod hvem han skrev et Modskrift: »Antivalla« —, skal Valla derimod først imod Slutningen af sit Liv have fuldendt det i Rom, da han var apostolisk Secretair, og saaledes »have misbrugt sin Stilling, da han havde det Hverv at gjennemsee og samle de gamle Buller«. (Jvnfr. Tirab. tom. VI. p. II. pag. 353). Med denne senere Affattelse kunde den Kjendsgjerning synes at stemme, at hans Modstandere Bart. Facius, Ant. Panormitanus og Poggius, der senere optraadte mod ham med heftige Invectiver, paa intetsomhelst Sted omtale dette Skrift, som dog ellers kunde yde dem rigeligt Stof til Angreb. Hertil maae vi bemærke, at de to første Modstandere, der vare Alphons's Secretairer, gjerne kunne tænkes at have forbigaaet dette Værk med Taushed, for ikke i deres Polemik mod Valla at støde deres fyrstelige Mæcenas, som udentvivl med Glæde hilsede dette Produkt fra Vallas Pen, der var rettet mod Paven, Alphons's Fjende. — Poggius's Taushed er derimod saameget mere forunderlig, som han var en ivrig Forkjæmper for Pavestolens Rettigheder; — men af hans fem Invectiver mod Valla er den fjerde ikke trykt, og denne har han maaskee ganske specielt benyttet til et Felttog mod dette Skrift. — Da vi nu desuden senest fra 1444 have Breve fra Vallas egen Haand, hvori det omtales som fuldendt (Jvnfr. Epist. Princip. et illustr. vir. epistolæ. pag. 358. 363. 347.), og vi tilmed paa et andet Sted i hans Skrifter høre ham, alt under hans Ophold i Neapel, fortælle om dette Værks Udbredelse (Jvnfr. Opera. pag. 356), saa bliver Resultatet, at det alt 1440 maa være skrevet og kort efter udbredt ved Afskrifter. Dette udelukker jo ikke en senere foretagen Omarbeidelse.

ementita Constantini donatione declamatio« —, et Skrift, der indeholdt et mægtigt Angreb paa den saakaldte »Constantins Gave« og de pseudo-isidoriske Decretaler, disse tvende magiske Grundpiller, hvorpaa Pavernes verdslige og geistlige Monarchi hvilede.

I Christenhedens ældste Tider havde Biskopperne af Rom indtaget en beskeden Stilling som Hyrder for de dem anbetroede Menigheder; men, efterat Rom ved de store Kirkefyrster, Leo I og Gregor I, havde hævet sig op til Midtpunktet for det christne Vesteuropa, vandt den romerske Kirke bestandig i Anseelse. Denne voxede end mere, da Islam havde omstyrtet de gamle Bisperesidentser i Alexandria og Antiochia, medens Patriarchen af Constantinopel, Roms farligste Medbeiler, var bleven mere og mere afhængig af Byzantinerhoffet. Under alle de Trængsler, som vare blevne paaførte de romerske Biskopper af de græske Keisere og Longobarderne, havde St. Peters Efterfølger henvendt sig til de frankiske Konger og af Pipin modtaget visse Landsdele i Gave. Men i Tidernes Løb glemtes snart Giveren over Gaven, og, da Mindet om denne Donation forekom Pavestolen mere og mere ygmygende, dukkede pludselig i Slutningen af det 8de Aarhundrede den Legende op, at allerede Keiser Constantin den Store skulde have skjænket Pave Sylvester Herredømmet over Vesteuropa, og af den Grund selv have forlagt Residentsen til Byzants. Dette Sagn faldt i god Jordbund; det satte Spire og groede, og nu vovede Pave Hadrian 1ste, idet han støttede sig til denne Tradition, at opfordre Carl den Store til at efterligne Constantins Gavmildhed og fornye Gavebrevet. Dette skete vel ogsaa, dog kun for en Deel; men Spillet var nu vundet, og fra denne Tid blev Dogmet om Pavens verdslige Regimente meer og meer udviklet. Dog først, efterat Gratian i det

12te Aarhundrede havde samlet de pavelige Decretaler, blev Legenden i det 13de Aarhundrede indsmuglet under Titlen »Palea« i den canoniske Ret, hvor den, rigt udformet og udsmykket, traadte frem med Fordring paa at gjælde for en virkelig historisk Begivenhed, om hvis mindste Details Hierarchiet nu saae sig istand til at give den nøieste Oplysning. Nu vidste man, at Constantin, inden han antog Christendommen, havde ladet strenge Forbud udgaae mod de Christne, og at Pave Sylvester som en Følge heraf var flygtet bort for at redde sit Liv; men man vidste ogsaa at fortælle om, hvorledes disse strenge Forholdsregler mod Menighederne vare af Herren blevne straffede med en forfærdelig Udslet (lepra), som havde udbredt sig over hele Constantins Legeme; da modtog han en Aabenbaring af St. Petrus og St. Paulus, gik i sig selv og blev helbredet for sin Spedalskhed ved Daaben, som Sylvester meddeelte ham. Som Beviis paa sin Taknemlighed ophøiede nu Keiseren den christelige Religion til Statsreligion, og skjænkede Sylvester og hans Efterkommere ikke alene Lateranpaladset og de keiserlige Insignier, men ogsaa sin egen Hovedstad Rom, Herredømmet over hele Italien, ja over hele Vesteuropa, og forbeholdt sig selv kun Orienten med Hovedstaden Byzants [1]).

Det var imod Paalideligheden af denne Overlevering, der var gaaet i Arv fra Slægt til Slægt, indtil den var slaaet fast som historisk Kjendsgjerning, at Valla ned-

[1]) Münch: Über die Schenkung Constantius S. 6—11 (1824). — Selve Gavebrevet findes under Titlen: Edictum domini Constantini imperatoris i Merlins Udgave af Concil. quat. general. tom. I. fol. 57—58. — Jvnfr. Decretum Gratiani. pars I. dist. 96. col. 497—500 (Antw. 1573) — og E. L. Richters Udgave af Corpus juris canonici. pars I. dist. 96. cap. 12—14. (Leipzig 1839).

lagde sin alvorlige Protest. Vi kunne vel ikke tilkjende ham Fortjenesten af først at have oplyst Verden om dette storartede Bedrageri; thi allerede i Aaret 1324 var Marsilius Patavinus optraadt mod Donationen i sit Skrift: »Defensor fidei« [1]), og blandt Baselerconciliets Fædre havde den som Statsmand og dyb Tænker berømte Nicolaus Cusanus afgivet en frimodig Erklæring mod Gavebrevets Ægthed i det Værk, han 1433 havde udgivet under Navn af: »Concordantia catholica« [2]). Men selv om Valla har kjendt dette sidste Skrift, — hvad ikke er saa urimeligt, da han paa den Tid færdedes i Norditalien, og saaledes var nærmere det kirkelige Brændpunkt, — saa staaer han dog som den Første, der med alle Veltalenhedens Vaaben gik løs mod det saakaldte Gavebrev, og underkastede det en udførlig og dyberegaaende Critik baade med Hensyn til Indhold og Form.

---

[1]) Münch: a. St. S. 80.

[2]) Dette Værk af Cusanus falder i tre Dele; den første handler om Kirken, den anden om Hierarchiet, den tredie om det hellige romerske Rige. I sidste Afsnit yttrer han: »Dersom Keiser Constantin skulde have skjænket Herredømmet over Occidenten til den romerske Pave Sylvester og hans Efterfølgere som en Gave paa evig Tid, saa er det klart, at der ingensinde vilde findes nogen retmæssig Keiser i Occidenten; thi han maatte da erkjende sin Afhængighed af Paven: Men skulde det virkelig forholde sig saaledes med Gavebrevet, saa undrer jeg mig i høi Grad over, at der ikke findes Noget herom i authentiske Skrifter. Jeg har gjennemlæst alle Keisernes og de romerske Pavers Historie, den omhyggelige Samler, Hieronymus's, Augustin's, Ambrosius's og Andres Historie; jeg har gjennembladet alle de hellige Conciliers Forhandlinger siden det nicænske, men har Intet fundet, som kunde tyde paa en saadan Gave.« Jvnfr. F. A. Scharpff: »Der Cardinal und Bischof Nicolaus von Cusa«. S. 30. 64—65. (Mainz 1843).

I Fortalen føres vi levende ind i hele Situationen: »Flere Skrifter — hedder det — ere alt udgivne af mig, og det Skrifter i alle Literaturens Grene; men, fordi jeg ikke stemmer med nogle Forfattere, der i lang Tid have været ansete, have Flere taget mig det ilde op og anklaget mig som en formastelig Person, der forgreb mig paa det Hellige (temerarium sacrilegumque). Hvad ville de da vel nu tage sig for? Hvorledes ville de da nu rase frem imod mig, og, om de kunne, føre mig til Retterstedet, mig, der ikke alene skriver mod de Døde, men ogsaa mod de Levende, ikke mod en Enkelt, men mod Mange, ikke alene mod Private, men ogsaa mod Øvrigheden, og hvilken Øvrighed? Mod Paven, der ikke alene som Konger og Fyrster er udrustet med det verdslige Sværd, men ogsaa med det geistlige«. Trods alle Farer vil han imidlertid ikke afstaae fra sit Forehavende, »thi Paven kan ikke løse eller binde Noget tvertimod jus et fas, og det fortjener desuden den høieste Roes at opoffre sit Liv for at forsvare Sandhed og Ret. Mange have lidt Døden for at forsvare det jordiske Fædreland, og jeg skulde, for at faae Andeel i det himmelske, lade mig afskrække ved Dødens Fare? Al Frygt vige fra mig; thi Sandhedens Sag, Retfærdighedens Sag, Guds Sag bør forsvares med freidigt Mod og godt Haab; ikke skal den holdes for en sand Taler, som vel forstaaer at tale, men ikke vover at tale. Dristig vil jeg derfor anklage Enhver, der begaaer det, som er Anklage værd, og tage Paulus til Forbillede, ham, der i Menighedens Paahør revsede Petrus, fordi han burde revses. Og er jeg ikke Paulus, som kan revse Petrus? Jo, jeg er Paulus, idet jeg efterligner ham, ja, hvad der er meget mere, jeg bliver Eet med Gud, idet jeg adlyder hans Bud« .... »Det er imidlertid langt fra mig at ville skrive philippiske Taler mod

Paven; jeg vil rykke Vildfarelserne ud af Menneskenes Sind, saa at de, deels ved at paamindes, deels ved at revses, bringes bort fra Laster og Forbrydelser. Og, naar jeg nu gjør det, mon der da er Nogen, som vil lukke Ørene til paa sig selv, og stoppe Munden paa mig eller true mig med Døden? Dersom Nogen skulde ville gjøre dette, saa, selv om det var en Pave, hvad skulde jeg da sige? Mon at han var en god Hyrde, og ikke snarere en Øgle, der med sin giftige Braad vilde ødelægge mit Legeme? Jeg har hørt, at man alt i lang Tid har længtes efter at høre, hvad det var for en Beskyldning, som jeg vilde rette mod de romerske Biskopper. Isandhed en uhyre Beskyldning (crimen profecto ingens) enten for dorsk Uvidenhed (supinæ ignorantiæ) eller umættelig Begjærlighed (immanis avaritiæ), hvilket er Afgudsdyrkelse, eller Herskerforfængelighed (imperandi vanitatis), som altid har Grusomhed til Følgesvend. Thi alt i mange Aarhundreder have Paverne enten ikke indseet, at Constantins Gave var et opdigtet Paafund (donatio commentitia fictaque), eller de have selv opdigtet det, og deres Efterkommere, som vandrede i deres snedige Fodspor, have da forsvaret det som sandt, hvad der stod for dem som Løgn. De have vanæret Pavedømmets Majestæt, vanæret de gamle Biskoppers Minde, vanæret den christelige Religion, og, medens de have opfyldt alle Lande med Mord, Skræk og Skjændselsgjerninger, paastaae de, at Staden Rom er deres, at det sicilianske og neapolitanske Kongerige er deres, at hele Italien, Gallien, Spanien, Germanien, ja at hele Occidenten tilhører dem; thi alt Dette skal være indeholdt i Constantins Gavebrev ... Saa alt Dette tilhører dig, summe Pontifex? Du har maaskee i Sinde atter at sætte Dig i Besiddelse af alt Dette, at berøve alle Vestens Konger og Fyrster deres Stæder og tvinge

dem til at betale Dig Tribut? Jeg er af modsat Mening, og jeg troer, at Fyrsterne med større Ret kunne berøve Dig al den Herskermagt, som Du er i Besiddelse af« [1]).

Inden Valla rykker ud for at levere det egentlige Hovedslag, som er at gjendrive selve Gavebrevets Ægthed, indleder han Kampen med nogle smaae Forpostfægtninger, og søger da først at paavise, »at Constantin og Sylvester ikke vare saadanne Mænd, at hiin enten havde villet eller med Rette havde kunnet bortskjænke Noget, ikke heller denne enten havde villet eller med Rette havde kunnet modtage Noget.«

Da Valla er overbeviist om, at hans Skrift ogsaa vil komme i Fyrsters Hænder, vender han sig først mod disse: »Eder paakalder jeg, I Fyrster og Konger! Eders Samvittighed adspørger jeg; dersom Nogen af Eder havde været i Constantins Sted, mon han da af Gavmildhed vilde have bortskjænket til en Anden sin Fædrenestad Rom, Verdens Hovedstad, Dronningen for alle Stæder, herlig ved Magt og Rigdom og hellig blot at see til, og have begivet sig til det ringe, uanseelige Byzants? Mon han vilde have bortskjænket Gallierne, Spanien, Germanien, Brittannien, ja hele Occidenten? Jeg kan vanskeligt bringes til at troe, at Nogen, som er ved Sands og Samling (compos mentis) vilde have gjort det... Hvad tragte I Fyrster desuden vel mere efter, end stedse at føre flere Lande til Eders Besiddelser og at udstrække Eders Herredømme saavidt muligt; for at naae Eders Maal give I Afkald paa alle Nydelser, udsætte Eder for tusinde Farer, ja sætte ofte Eders Liv paa Spil... Og nu skulde Constantin have skilt sig ved den bedste Deel af sit Rige! Jeg vil ikke tale om Rom, Italien og alle de andre Lande; jeg vil

---

[1]) Opera. De Const. donat. declamatio. pag. 761—762.

blot nævne Gallien, dette Land, hvor han selv havde leveret mange Slag, hvor han havde lagt Grunden til sin Hæder og sit Herredømme; og det skulde han have gjort, som havde saamange Sønner, Slægtninge og Venner.... Af hvilken Grund da? Fordi han var bleven en Christen, siger man; altsaa derfor skulde han have skilt sig af med den bedste Deel af sit Rige! Det var, kan jeg tænke, en Forbrydelse at blive ved at regjere? Herredømmet kunde formodentlig ikke forenes med den christelige Religion?... Nei dette er ikke Grunden; men, siger man, han blev ledet dertil af Ærbødighed for Religionen. Skulde det da være mere fromt at nedlægge sin Herskerstav end at bruge den til Kirkens Beskyttelse? Nei, dersom Du, Constantin, havde villet vise Dig som Christen og lægge dit fromme Sind for Dagen, dersom Du havde villet gavne, ikke den romerske Kirke, men Guds Kirke, da burde Du som en Fyrste have kjæmpet for dem, som ikke kunde eller turde kjæmpe, og værnet med din Magt om dem, som vare udsatte for Angreb og Fornærmelser.«

Med en Rhetors Veltalenhed udfører Valla nu sit Æmne videre, idet han opstiller alle tænkelige Grunde, som kunne have bevæget Constantin til denne Gavmildhed, omtaler blandt Andet hans Helbredelse for Spedalskhed, og slutter med at give dette Afsnit en vis dramatisk Colorit, idet han paa de antike Historikeres Viis lader Constantins Sønner og derpaa Senatet træde frem paa Scenen, hvor de i lange livianske Taler, fulde af Liv og Varme, beklage sig over den Uretfærdighed, som vilde vederfares »dem og Fædrelandet og hele det romerske Folk, dersom Constantin af eet Rige vilde danne to Riger med to Ansigter, to Hoveder og to Villier« [1]).

[1]) De Const. donat. declamatio: pag. 763—767.

Kort efter optræder Sylvester, en ægte apostolisk Skikkelse, som ligeoverfor den høimodige Keiser aabenbarer sin christelige Nidkjærhed og Ydmyghed; med Forsæt har Valla skildret ham saaledes, for derved at lade Forskjellen mellem Fortidens Biskopper og hans Samtids gridske Hierarcher springe des stærkere frem. »Jeg er Præst — saaledes begynder Sylvester —, jeg er Biskop (pontifex), og som saadan kan jeg ikke modtage verdslige Besiddelser; ... selv om Du derfor havde Ret til at overlade en Deel af Riget til Andre end dine Sønner, hvad jeg meget betvivler, saa kunde jeg ikke modtage det, med mindre jeg vilde besmitte min Ære, min Reenhed og Hellighed, og ikke alene min, men ogsaa alle mine Efterfølgeres... »»Mit Rige er ikke af denne Verden«« — siger Christus —, og jeg skulde handle saa skjændigt, at jeg ikke vilde adlyde Christi Befalinger?... »»Det var mig bedre at døe, end at Nogen skulde gjøre min Roes til Intet«« — siger Paulus —, og jeg skulde give Andre et saa slet Exempel, jeg, en Christen, en Guds Præst, romersk Biskop og Christi Statholder... Ikke blot det at besidde Rigdomme og Penge, men ogsaa det at omgaaes med disse Ting skader Sjælens Reenhed. Judas, som blandt Apostlene havde Pengekassen i Forvaring, forraadte sin Herre og Mester, ja sin Gud; og Du vil, at jeg skal modtage det, hvad jeg bør undflye som en Pest? Nei, jeg frygter for, at Du vil gjøre mig fra en Petrus til en Judas... Og see, hvor helligt er dog det ypperstepræstelige Embede! Af hvilken Betydning er det at være Kirkens Overhoved! Hvor ansvarsfuldt at sættes som Hyrde over saa stor en Hjord, at være den, af hvis Haand hvert Lam skal kræves tilbage! Christus siger til Petrus: »»Dersom Du elsker mig, saa vogt mine Lam««, — og nu vil Du gjøre mig til Konge, eller rettere til

Keiser?... Nei, vær ikke min Frister, og byd mig ikke at modtage Verdens Riger af din Haand;... gjør mig ikke fra en Lysets Engel til en Mørkets Engel; thi jeg vil lede de Vantroende frem til Gudsfrygt, og ikke lægge et Aag paa deres Nakke; jeg vil bøie dem med Sværdet, som er Guds Ord, og ikke tvinge dem med det haarde Staal; jeg vil bringe deres Sjæle som Offre til Gud og ikke henkaste deres Legemer som et Bytte for Djævelen; om Du derfor end tusinde Gange vilde tilbyde mig dette Herredømme, ingensinde vilde eller kunde jeg dog modtage det«[1].

Efterat Valla paa denne Maade har skildret det kirkelige Primat som en reen aandelig Magt, gaaer han over til det andet Punkt, til at undersøge, om ikke desmindre Sylvester virkelig skulde have modtaget denne Gave. »Jeg vilde — siger han — blot ønske, at man vilde vise mig Actstykkerne om Constantins Overdragelse og Sylvesters Indvilligelse, og det ægte, uforfalskede og paalidelige Actstykker; thi, dersom Constantin kun har overrakt ham en Lap Papir, da har han ikke villet skjænke ham en Gave, men ikkun villet spotte ham. »»Men — sige I — det er sandsynligt, at den, som skjænker Noget, ogsaa overdrager det som Besiddelse.«« Men see I da ikke, hvorledes I snakke hen i Taaget, thi derom er det jo netop, at Striden dreier sig .... Eller har maaskee Constantin ført Sylvester i Triumph op paa Capitolium under de talrige, men desværre endnu vantroende Qviriters lydelige Jubelraab? Har han maaskee i hele Senatets Nærværelse sat ham paa den gyldne Stol (sella aurea)? Har han ladet alle Øvrighedspersoner hilse paa ham som deres Konge? Mon han saa er dragen omkring med ham i hele Italien? Har han derpaa ført ham til Gallien,

---

[1] Declamatio pag. 767—770.

Spanien, Germanien og alle Occidentens Lande? Eller, dersom de begge to ere blevne trætte af at drage gjennem saa mange Lande, hvilke Mænd ere da blevne udnævnte til at røgte det vigtige Hverv, i Keiserens Navn at overdrage Besiddelsesretten og i Sylvesters Navn at modtage den? Det maa isandhed have været store, — i særegen Grad udmærkede Mænd; kun Skade, at vi ikke kjende Navnene paa dem! .... Men, sæt nu ogsaa, at Sylvester ikke havde forlangt, at noget Saadant skulde skee, saa maatte Constantin dog have viist sig saa høimodig, at han erklærede, at han ikke blot i Ord, men ogsaa i Gjerning vilde overdrage ham Besiddelsen; han maatte have givet Befaling til, at hans egne Statholdere bleve fjernede, og at andre bleve indsatte af Sylvester... Men hvilke Mænd har da denne sat til Statholdere over Provindserne? Hvilke Krige førte han? Hvor mange Nationer har han overvundet? »»Vi vide Intet,«« svare I. Ja saa maa det Altsammen, kan jeg tænke, være skeet ved Nattetider, og af den Grund Ingen have lagt Mærke dertil ..... Dog, lader os antage, at Sylvester fik Besiddelsesretten; hvo røvede den da fra ham? Thi han forblev ikke i Besiddelse af den, ligesaalidt som nogen af hans Efterfølgere indtil Gregor den Store, der heller ikke besad den. Men den, som ikke udøver Besiddelsesretten (qui extra possessionem est), og som ikke kan bevise, at den er bleven ham fratagen, han har udentvivl aldrig udøvet den; den, som paastaaer det Modsatte, maa være afsindig .... Eller siig mig da blot Navnet paa den, som har frataget ham den; nævn mig Tiden, naar, og Stedet, hvor det skete! Skete det ved et Oprør, ved et Blodbad? Sammenrottede Nationerne sig imod Sylvester? Hvilke vare det da? Kom Ingen ham til Hjælp, ikke engang de, som vare indsatte af ham til Statholdere? Mistede han det Altsammen paa een Dag, eller lidt efter

lidt? .... O, mærkelige Tildragelse! Det romerske Rige, der saa møisommeligt var blevet samlet, det gik ganske stille og roligt over i de christne Præsters Hænder, og mistedes atter uden nogensomhelst Blodsudgydelse, uden Krig, ja uden mindste Klage! Og hvad der er endnu mærkeligere, — vi vide ikke det Mindste om, naar det skete, ved hvem og paa hvilken Maade. Man skulde virkelig troe, at Sylvester havde regjeret i de tykke Skove blandt Træer, og ikke i Rom blandt Mennesker; man skulde troe, at han var bleven jaget bort af Vinterfrost og Snee, og ikke af Mennesker ..... Vi vide med Bestemthed, hvormange Konger, Consuler, Dictatorer, Tribuner, Censorer og Ædiler der ere blevne udvalgte i Rom; vi vide fremdeles, hvor mange Anførere Athenienserne, Thebanerne og Lacedæmonierne havde, kjende alle deres Slag tillands og tilsøes; vi kjende endelig Navnene paa Persernes, Medernes, Chaldæernes og Jødernes Konger, og Maaden, hvorpaa disse Riger ere opstaaede og atter gaaede tilgrunde. Men Maaden, hvorpaa det romerske eller rettere Sylvesters Rige (imperium Silvestrianum) skal være begyndt og endt, det veed Ingen det Mindste om, ikke engang i selve Rom!«

»Men — vedbliver Valla —, naar I altsaa ikke kunne belære mig, saa vil jeg belære Eder og bevise, at Constantin lige indtil sin Død, og alle Keisere efter ham have udøvet Besiddelsesretten. Det vil, mene I maaskee, blive mig et vanskeligt Arbeide; nei, slaa efter hos alle Grækenlands og Latiums Historieskrivere, læs andre Forfattere, som have skrevet om hine Tider, og I ville da finde dem alle enige i dette Punkt .... Eet blandt tusinde Exempler vil være tilstrækkeligt; læs Eutropius! Han saae Constantin og senere hans tre Sønner som Herskere over Romerriget, han skrev om Julian og Jovian (to Steder citeres); men der findes Intet paa disse

Steder, og dog vilde han sikkerlig ikke med Taushed have forbigaaet dette Gavebrev . . Hvorfor pukke I, Paver, da saa meget paa Constantins Gave, og true saa ofte med at ville hævne Eder paa Fyrster og Konger? Hvorfor fravriste I dem ved deres Kroning den Bekjendelse, at de skulle være Eder lydige og hørige? Dette har aldrig nogen af de gamle Biskopper gjort . . Dersom Paverne desuden have været i Besiddelse af alle de omtalte Lande, hvorfor have de da ikke ladet Mønter præge som Symbol paa deres Herskermagt? Hvorfor træffe vi da altid de latinske Mønter, baade dem af Guld, Sølv og Kobber, med Constantins Navn og Billed, men aldrig Mønter med Billeder af Frelseren, den hellige Petrus eller Paverne?»[1])

Derpaa skrider Valla over til det tredie Punkt, hvor han vil tilføie Modstanderne Naadestødet (lethale vulnus) ved af Historien at paavise, at ikke Sylvester, men hans Forgjænger, Melchiades, havde døbt Constantin, og at derfor denne, ikke hiin, havde modtaget Gaver af Keiseren. »Næsten alle Historikere — siger han —, som fortjene dette Navn, lade Constantin allerede som Barn blive Christen tilligemed Faderen, Constantius Chlorus, og det længe før Sylvesters Pontificat.« Valla anfører nu som sine Autoriteter Eusebius, »hvis Kirkehistorie Rufinus har oversat; begge disse levede paa Constantins Tid og berette dette.« Hertil føier han et Citat af Melchiades, der var Biskop i Rom umiddelbart før Sylvester; »denne Pave — siger Valla — skriver saaledes: »»Kirken voxede derved, at ikke blot mange Folkeslag, men ogsaa romerske Fyrster trængte sig frem til Troen paa Christus og til Troens Sacramenter; blandt disse Fyrster antog Constantin den sande Tro, og gav Undersaatterne over hele Riget Tilladelse til at lade sig døbe og at opbygge

---

[1]) Declamat. pag. 770—772.

Kirker; ..... han skjænkede den christne Kirke rige Gaver, begyndte Opbyggelsen af en Kirke i den hellige Peters Hovedstad, forlod endog sin keiserlige Residents og afstod denne til Petrus og hans Efterfølgere.«« See her — siger Valla — beretter Melchiades intet videre, end at Constantin bortskjænkede det lateranske Palads og hine Landgodser, som Gregorius paa utallige Steder omtaler i sit Register. Hvo kan da nu vel tvivle, om »Donatio Constantini« er gyldig eller ugyldig, eftersom hiin anden donatio jo fandt Sted længe før Sylvesters Tid, og kun bestod af private Godser?« [1])

Valla bliver imidlertid ikke staaende herved, men gaaer nu over til det fjerde Punkt, til nøiere at undersøge selve Privilegiet, hvorpaa »hine Daarer« beraabte sig. »Først og fremmest — siger han — bør da han, som har villet gaae og gjælde for Gratian, og som har føiet denne Tilsætning til Decretalernes Samler, ikke blot revses for sin Nederdrægtighed (improbitas), men ogsaa for sin Uvidenhed, at han kunde troe, at »Pagina privilegii« fandtes hos Gratian; ingen Lærd har nogensinde paastaaet dette, heller ikke fandtes dette Actstykke i noget af de allerældste Haandskrifter af Decretalerne; ..... der findes desuden utallige Steder i dem, som ligefrem stride mod Privilegiet, blandt Andet det omtalte Sted hos Melchiades .... Nogle have meent, at den, som har føiet dette Capitel til, har givet det Titlen: »Palea«, enten fordi det var hans virkelige Navn, eller fordi denne Tilsætning, sammenlignet med Gratian, forholdt sig som Avner (palea) til Kjærnen .... Men, hvorledes det nu end forholder sig, saa er det i høi Grad usømmeligt at antage, at Decretalernes Samler, Gratian, ikke skulde have kjendt det, der af »Palea« er tilføiet, eller have an-

[1]) Declamat. pag. 772—774.

seet det for sandt ..... Den, som Paverne altsaa paaberaabe sig, er ikke Gratian, thi han siger Intet, — men et ganske ubekjendt Menneske, uden mindste Anseelse, ja saa taabeligt, at han har paadigtet Gratian, hvad der ikke lader sig forene med andre Yttringer hos samme Forfatter .... Og en Lap Papir fra et saadant Menneske bruge de til at bekræfte en saa vigtig Sag med! Jeg havde i det Mindste ventet at see aurea sigilla, marmoratos titulos, mille autores. »»Men — sige I — denne »Palea« støtter sig dog til gesta Sylvestri, der omtales af Gelasius.«« O, — udbryder Valla — mageløse Autoritet, uomstødelige Beviis! Siger maaskee Gelasius: »»Jeg læste selve Gavebrevet i Sylvesters Historie?«« Nei han siger: »»Jeg læste Sylvesters Historie, og det i Rom, og mange andre Kirker have fulgt dette Exempel.«« Og nu understaaer denne »Palea« sig til at drive Spøg med saa alvorlig en Sag og spotte svage Menneskers Nysgjerrighed! Dog jeg er en Daare, at jeg vil bekymre mig om dette Menneskes Frækhed, og ikke snarere tage mig af deres Vanvid, som have fæstet Lid til denne Fabel.«

Med bitter Ironi revser Valla derpaa Constantin, fordi han ikke paa bedre Maade havde sørget for Kirken, end at han havde vovet at affatte Gavebrevet paa et Stykke Papir. »De gamle Romere lode deres Love indgrave paa Kobbertavler, saa at de stode ubeskadigede, da Gallerne opbrændte Rom; Moses lod ligeledes de Love, som Gud havde givet ham, indhugge i Steen, og, da Judas Maccabæus havde sluttet Forbund med Rom, lod han Forbundsartiklerne indgrave i Kobber. Men Constantin skulde slet ikke have bekymret sig om noget Lignende, og det, uagtet han vidste, at der intet Beviis vilde kunne føres for Gavebrevet, dersom dette Stykke Papir engang skulde bortkomme.«

I den sidste Halvdeel af Værket dvæler Valla med særegen Forkjærlighed ved selve Privilegiet, der skal være givet den fjerde Dag efter Constantins Daab, gjennemgaaer det Stykke for Stykke, og gotter sig snart over dets meningsløse Indhold, snart over det barbariske Latin, som Bedrageren har lagt Constantin i Munden. »Man læser — siger han — i hiint Privilegium blandt Andet saaledes: »»Utile judicavimus una cum omnibus satrapis nostris«« etc. Hvorledes, udbryder Valla, der har altsaa været Satraper tilstede! O cautes, o stipes! Paa saadan Viis pleie altsaa Keisere at tale, og at udstede Decreter? Hvo har vel nogensinde hørt, at Satraper have siddet med i det romerske Raad? .... »»Eligentes nobis ipsum principem apostolorum, vel eius vicarios, firmos apud deum esse patronos«« etc. O! — føier Valla til — staa dog atter op af Graven, Firmiane Lactanti, resisteque huic asino, tam vaste immaniterque rudenti .... De romerske Biskopper kaldtes altsaa dengang vicarii Petri, ret som om de andre Apostle havde været ringere i Værdighed end Petrus! .... »»Atque decernentes sancimus, ut principatum teneat super quatuor sedes, Alexandrinam, Antiochenam, Hierosolymitanam, Constantinopolitanam«« etc. Hvor meningsløst — udbryder Valla — at tale om et Patriarchsæde i Constantinopel, da der hverken fandtes nogen Patriarch der, ei heller nogen christen Stad af dette Navn dengang var opbygget. Privilegiet skal jo rigtignok være givet, tre Dage efterat Constantin var bleven Christen, men dengang stod endnu Byzants, og der fandtes intet Constantinopel, hvilket denne Taabe, hæc belua, selv indrømmer imod Slutningen af Gavebrevet, hvor han siger, at Constantin i Provindsen Byzants agtede at anlægge en Stad, som skulde bære hans Navn. »»Ecclesiis beatorum apostolorum Petri et Pauli .... possessionum prædia

contulimus«« etc. O furcifer! Af Historien er det jo bekjendt, at de Christne ikke havde saadanne Kirker, men maatte søge ned i mørke Huler for at holde Gudstjeneste .... »»Silvestro tradimus palatium Lateranense, deinde diadema, videlicet coronam capitis nostri, simulque phrygium, necnon superhumerale, videlicet lorum .... verumetiam chlamydem purpuream, atque tunicam coccineam et omnia imperialia indumenta, seu etiam dignitatem imperialium præsidentium equitum, conferentes ei etiam imperialia sceptra, simulque cuncta signa, atque banna, et diversa ornamenta imperialia, et omnem processionem imperialis culminis, et gloriam potestatis nostræ«« etc. O Herre Jesus! — udraaber han — vil Du da ikke svare denne Bedrager, fra hvis Mund der udvælder disse dumme Floskler? Vil Du ikke lade Tordnen rulle, og udslynge det straffende Lyn mod en saadan Gudsbespotter? .... Nei, Du er af stor Langmodighed; lad mig da opløfte min Stemme imod dem: O! I ugudelige Pharisæere og Skriftkloge, som sidde paa Mose Stol! Mon en Keisers pragtfulde Klædedragt, ridderlige Optog og kostbare Levemaade vilde passe sig for Christi Statholder? Mon Sylvester iførte sig denne Klædedragt, levede og regjerede, betjent af saa mange Tyende? .... Nei, I burde have indseet, at Aarons Dragt passede sig bedre for ham end en hedensk Fyrstes; og hvorfor hædrer Constantin ham saaledes? »»Pro honore beati Petri.«« Som om Christus ikke er Hovedhjørnestenen, hvorpaa Kirken er bygget! ... Ja, jeg kalder Gud til Vidne paa, at det ikke er mig muligt at finde skarpe Ord nok, hvormed jeg kan gjennembore denne nederdrægtige Usling (nebulo perditissimus) .... Nei, hele dette Gavebrev stammer ikke fra Keiser Constantin, men fra en eller anden taabelig Klerk, der ikke veed, hvad han skal sige, og hvorledes han skal tale, fra en eller anden fed og

mæsket Geistlig, der, betagen af en Ruus og ophidset af den glødende Viin, fremræber disse Sætninger og Ord.«

Paa denne Maade fortsætter den skarpsindige Philolog sin skjærende Polemik mod »Palea«, gjennemhegler Punkt for Punkt »Sycophantens« Barbarismer og Tautologier, blotter de aabenbare Selvmodsigelser og spotter ad den Masse af overflødige Ord, hvormed han har udspækket sit Product; han levner ham ikke en eneste Sætning, et eneste Ord, men forfølger ham lige til Slutningen, hvor han gjør sig lystig over Privilegiets Datum og Underskrift [1]).

Skjøndt Valla i Grunden er færdig med Actstykket, vender han sig dog atter fra Fortiden til Nutiden, og drager mod Slutningen af »Declamationen« i de stærkeste Udtryk tilfelts mod det politiske Undertrykkelsessystem, som Paverne havde anvendt mod de dem anbetroede Landsdele; han kommer derved til temmelig aabent at aflægge sin egen politiske Troesbekjendelse, den samme, som Petrarca i sin Tid havde hyldet, og for hvilken Cola di Rienzi havde maattet bløde; thi Gjenoprettelsen af en romersk Republik stod endnu som et Ideal for et Parti af frihedselskende, italienske Patrioter, og til deres Tal hørte Laurentius Valla. Derfor revser han med en Uforfærdethed, — der i ingen Henseende stod tilbage for Petrarca's i hans Angreb paa Avignonerpaverne —, Curiens Despoti, Simoni og sædelige Udskeielser; med Længsel seer han tilbage til de Tider, da Kirken dannede et Samfund, hvis geistlige Overhoved uden verdslig Be-

---

[1]) Declamatio. pag. 774—786. Gavebrevets Underskrift lyder saaledes: »Datum Romæ tertio Calen. Aprilis, Constantino Augusto quarto consule et Gallicano quarto consule.« Mirandum est — siger Valla — Augustum leprosum elephantia, qui morbus inter cæteros, ut elephas inter beluas, eminet, velle etiam accipere Consulatum.

siddelse kun var bekymret for at frelse Sjælene, da Reenhed og Simpelhed i Sæder prydede den romerske Biskops Hof, og Kjærligheden bandt Folkene til Christenhedens Overhyrde. »Høit udtaler jeg, — thi jeg kjender ikke til Menneskefrygt —, at i min Tid har Pavestolen ikke været beklædt af nogen Pave, der var en tro og Indsigtsfuld Huusholder. Istedetfor at række Guds Menighed dens Næring paafører han de rolige Lande Krig, og udsaaer Tvistens Sæd mellem Fyrste og Undersaatter; Christi Statholder tørster efter fremmed Guld, og som en folkefortærende Regent (δημοβόρος βασιλεὺς) udsuger han sit eget Land ... Han paamindes og revses derfor af enkelte gode Mænd; han nægter det heller ikke, men tilstaaer det endog aabenlyst, ja praler med, at det er ham tilladt paa enhver Maade at vriste Kirkens Patrimonium, som er skjænket af Constantin, udaf deres Hænder, som have taget det i Besiddelse, ret som om den christelige Religion skulde blive lykkeligere ved denne Besiddelse, og ikke langt snarere trykket ned af Overdaadighed og Vellyst, om den ellers kan trykkes mere ned, og om der forøvrigt kan begaaes værre Forbrydelser, end skeet er« ... »Intetsteds — fortsætter han — findes der nogen sand Religiøsitet, Hellighed eller Gudsfrygt, og de ugudelige Mennesker søge at undskylde alle deres Forbrydelser ved at vise hen til Paven; thi hos ham og i hans Omgivelse finde vi alle Skjændsler, saa at vi med Esaias og Paulus maae udbryde: »»Guds Navn bliver for Eders Skyld haanet blandt Menneskene««; I, som lære Andre, lære ikke selv; I, som prædike for Andre om ikke at stjæle, røve selv; I, som besværge det afgudiske Væsen, vanhellige Guds hellige Huus ... Naar Salomo ved Vellevnet forfaldt til Afguderi, mon da ikke det Samme har gjentaget sig med Paverne og de andre Geistlige? ... Sylvester eiede kun Lidet, saa og alle de

andre Biskopper, der ved deres blotte Personlighed forekom Fjenderne som heelt ukrænkelige Væsener, som f. Ex. Leo den Store, der forfærdede og tæmmede den barbariske Konges vilde Sind. Men de nuværende Paver tragte efter at svælge i Rigdom og Vellyst, saa at disse ere ligesaa ugudelige og uvidende, som hine vare udmærkede ved Hellighed og Viisdom« . . . »Hvilken Christen — slutter han — kan nu med roligt Sind finde sig heri? . . . Dog vil jeg ikke i denne min første Tale opfordre Fyrster og Folk til at sætte den tøileløse Pave Skranker; jeg vil kun, at de skulle paaminde ham, saa at han, belært om Sandheden, trækker sig tilbage indenfor sine egne Grændser. Hvis ikke, — da ville vi ruste os til en anden Tale, som skal have megen mere Klem (tunc ad alteram orationem multo truculentiorem accingeremur). Men gid, gid jeg maatte opleve den Dag, da jeg kunde see, at Paven kun var Christi Statholder, og ikke tillige Keiserens! Da skulde han ikke blot kaldes Papa, men ogsaa være den hellige Fader, Fader for Alle, og Fader for Kirken; da skulde han ikke mere ville opvække Krige blandt de Christne, men ved sin apostoliske Censur og sin biskoppelige Majestæt bilægge alle de Krige, som Andre havde opvakt.« [1])

Ved dette dristige Stridsskrift, der er et glimrende Pragtstykke af den humanistiske Veltalenhedskunst, havde Valla saaret det romerske System paa dets allerømmeste Sted [2]); han havde ført den nedtrykte Christenheds Sag

[1]) Declamat. pag. 794—795.

[2]) Man har i nyeste Tid ved Bedømmelsen af dette Skrift af Valla søgt at frakjende det dets egentlige Betydning, idet man har meent, at det ikke skulde være fremgaaet som et Product af egen Overbeviisning, men snarere være at betragte som et politisk Smædeskrift, skrevet paa Opfordring af Alphons, Engens daværende Fjende. Saaledes Dr. Voigt i sit Skrift: »Die Wieder-

mod det verdsliggjorte, simonistiske Hierarchi, som pukkede paa et Regimente, der vel havde Aarhundreders Hævd, men som, opklaret af Historiens Lys, opløste sig i et Intet og viste sig ikkun at være en skjændigt usurperet Magt. Fra nu af var det derfor ikke blot Philologer og Philosopher, som æggedes til Modstand mod den udfordrende Criticus, der havde indstevnet Aristoteles og Boethius, Bartolus og Priscianus for sin strenge Sprog-

belebung des classischen Alterthums.« S. 224: »Es ist kaum zu bezweifeln, dass Valla im unmittelbaren Auftrag des Königs schrieb; denn dass nicht der ernste Geist der Wissenschaft ihn antrieb, zeigt schon der heftige Ton, mit dem er gleich in der Einleitung gegen die Päbste im Allgemeinen losfährt, dann Pabst Eugen als Tyrannen und Cardinal Witelleschi als einen Bluthund schmäht. Die gelehrte Forschung war ihm nicht der Zweck, sondern nur das Kampfmittel.« Vi tillade os hertil at knytte følgende Spørgsmaal. Dersom »den heftige Tone« skal være et usvigeligt Kjendemærke paa, at Valla »ikke har været ledet af Videnskabens alvorlige Aand«, mon da Lidenskaben i vore Dage — endsige i hine Tider — kan siges at holde sig borte fra Videnskaben? Mon den Mand, der senere hen ved sine Rettelser af Vulgata noksom beviste sig som den, der havde et klart Blik for den catholske Kirkes Brøst, kan bedømmes retfærdigt, naar det forudsættes glatvæk uden Beviis, at han har skrevet et Værk efter directe Ordre, og at han, uden at drives at indre Overbeviisning, skal være gaaet i en Fyrstes Ærinde? Og endelig, dersom Beviset for Valla's partiske Standpunkt skal være at søge i det vistnok ofte lidenskabelige — men derfor ikke mindre berettigede — Angreb paa Pavedømmet, mon da dette alene er Gjenstand for hans skarpe Pile? Eller mon han ikke rammer mangen samtidig Fyrste i sin livlige Skildring af Fyrsternes »cupiditas« og »ardor« efter at udvide deres Riger, »saa at de, om det var dem muligt, vel ogsaa vilde storme selve Himlen. Talis fere est omnium regum voluntas (Alphons laa netop dengang foran Neapel med sine Krigsskibe!), et si non omnium talis audacia. Taceo quanta scelera, quot abominanda propter imperium assequendum ampliandumve admissa sunt, ut nec fratres a fratrum, nec filii a parentum, nec parentes a filiorum sanguine nepharias abstineant manus.« (Declamat. pag. 763.)

domstol, og givet dem Lection i »oratio Laurentiana«; men ogsaa lærde Prælater, Præster og Munke vare ved dette Skrift pludselig blevne skræmmede op af deres trygge Hvilen i Traditionens Arme; de beredede sig derfor til et larmende Anfald mod den frække Humanist, som, uden at være indlemmet i den hellige Kjæde af Geistlige, havde vovet at bestride en af Hierarchiets helligste Privilegier og at tale i en Tone, der mindede om de gallicanske Fædre i Basel [1]).

[1]) Det varede — mærkeligt nok — længe, inden dette Skrift kom i Bogtrykkerpressen. Først 1517 — Reformationsaaret! — traf Ulrich Hutten, kort før sin Tilbagereise til Tydskland, paa et Exemplar i Bologna. Opfyldt af Glæde over at være truffen paa en Aandsbeslægtet, som med Frimodighed og Sandhedskjærlighed havde angrebet Rom, bragte Hutten det til sit Fædreland og udgav det, forsynet med en Fortale, som er dediceret til Leo X., »Restaurator pacis«, og dateret: »ex arce Steckelberg Cal. Dec. 1517. Titlen er: »De donatione Constantini, quid veri habeat, eruditorum quorundam judicium, ut in versa pagella videbis.« Paa Bagsiden: »Hoc in libello hæc continentur. Donationis, quæ Constantini dicitur, privilegium ...... Laurentii Vallensis, Patricii Rom., contra ipsum, ut falso creditum et ementitum privilegium declamatio, cum Udalrici Hutteni, eq. Germ. ad Leonem X. P. R. præfatione.« Jvnfr. D. F. Strauss: Ulrich von Hutten. 1858. S. 282.

Fjerde Capitel.

Neapels Kongeborg, Humanismens Asyl. Valla's Kamp med Philologer og med det obscurantistiske Munkeparti angaaende »Symbolum apostolicum.«

1442—1445.

Skrifter: Disputatio adversus Livium. Epistolæ: ad Guarinum Veronensem et ad Aurispam. Annotationes in errores Antonii Raudensis.

Vi have fulgt Valla's Udvikliug som Forfatter i de fem paa sjette Aar, da han flakkede om med Kong Alphons langs Italiens Kyster. Omendskjøndt han i denne Tid havde udfoldet en mærkværdig Skribentvirksomhed og bragt nogle af sine vigtigste Arbeider for Dagens Lys, følte han sig dog hæmmet i sine Studier, og deelte sin Fyrstes utaalmodige Længsel efter at see sig omsluttet af Neapels Kongeborg, hvor han haabede mere uforstyrret at kunne pleie Omgang med Muserne.

Den langvarige Kamp nærmede sig ogsaa omsider mod sin Slutning, og Neapel, som havde udholdt mange Angreb baade fra Sø- og Landsiden, og hvis Indvaanere havde lidt meget af Hungersnød, blev endelig taget ved List; gjennem en Vandledning ved den capuanske Port snege aragoniske Soldater sig ind i Staden, overrumplede Befæstningen, og den 2den Juni 1442 stod Alphons som Herre over Neapel. Renatus, som var flygtet til Castel nuovo, vilde ikke udsætte et Folk, der havde

viist sig saa trofast og hengivent mod ham, for nye Lidelser; han ilede derfor i største Skynding ombord paa et genuesisk Skib, der førte ham til Norditalien, hvorfra han senere over Marseille vendte tilbage til Frankrig [1]). Et halvt Aar efterat Staden havde overgivet sig, holdt Alphons, den 26de Februar 1443, et glimrende Indtog i sin Residents, — en Triumph, der bestod af en forunderlig Blanding af antike, allegoriske og burleske Figurer; selve Triumphvognen, paa hvilken Alphons sad, var meget høi og stærkt forgyldt, og blev trukken af af fire skinnende hvide Heste; tyve Patricier gik ved Siden, bærende paa Stænger en Baldachin, som skulde skjærme Monarchen mod Solens brændende Straaler. Derpaa kom en Skare Florentinere, klædte som elegante Riddere og svingende deres Spyd med stor Kunstfærdighed; derpaa kom en Vogn med Fortuna og de syv Dyder til Hest. Saa fulgte en Skare Riddere i forskjellige Nationaldragter, nogle costumerede som fremmede Fyrster, hvorpaa en høi Vogn rullede frem, der bar en laurbærkronet Julius Cæsar, som paa italienske Vers forklarede Kongen de allegoriske Figurer. Efter 60 Florentinere, som sluttede denne Afdeling, kom en Skare Cataloniere paa udstoppede Narreheste, der vare bundne paa dem fortil og bagtil; disse styrtede frem og leverede en heftig Fægtning med en Skare udklædte Tyrkere. Derpaa rullede et vældigt Taarn frem; dets Dør var bevogtet af en Engel med et draget Sværd, men foroven stode atter fire Dyder, der hver for sig sang Kongen en Velkomsthilsen; saaledes fortsattes Toget til Domkirken gjennem de festligt smykkede Gader og

[1]) Leo: Geschichte Italiens. Th. 4. S. 708. — Sismondi: Histoire des republiques ital. du moyen âge. tom. 9. pag. 194—195.

under det neapolitanske Folks uendelige Jubel; overalt hilsedes Monarchen som Fredens Budbringer[1]).

Faa Maaneder efter dette Indtog mødte der Gesandter fra alle Italiens Fyrster og Europas Monarcher for at lykønske Alphons til Seiren. Pave Eugenius maatte ogsaa omsider beqvemme sig til at sende sin Legat derned, og Freden blev sluttet den 14de Juli 1443. Paven lovede at erkjende Alphons og hans Efterkommere som retmæssige Arvinger til det neapolitanske Kongerige, medens denne til Gjengjæld forpligtede sig til at ville hylde Eugen som Overherre, at tilbagekalde de Geistlige, som opholdt sig paa Baselerconciliet, og hjælpe ham til at tilbageerobre Picenum, som Sforza havde besat[2]).

Saaledes saae Alphons sig endelig sikkret i Besiddelsen af Thronen; nu kom Fredens Dage, da det Fyrsteideal, som han sværmede for, skulde virkeliggjøres i Livet, og de mange gjorte Løfter indfries. Dette skete ogsaa for en Deel; han kastede et Glemselens Slør over tidligere tilføiede Fornærmelser, og stræbte ved Mildhed og Skatters Eftergivelse at vinde Befolkningens Hjerter. Selve Neapel drog han først Omsorg for; en stor Deel af Staden opbyggedes paany, Fæstningerne udvidede og forbedrede han for at sikkre sig selv og Staden mod Overfald, og Campaniens og Lucaniens Stæder, der havde lidt meest under Krigen, reiste sig af Asken.

Men først og fremmest søgte Alphons at værne om Videnskab og Kunst. Hvor mistænksomme vi end

---

[1]) Alphonsi regis triumphus, Tillæg til Panormitanus's Skrift: De dictis et factis Alphonsi. pag. 94—95. — Barth. Facius: De gestis Alphonsi. lib. VII. pag. 84.

[2]) B. Facius: De gestis Alfonsi. lib. VIII. pag. 85—86.

maae være overfor de overdrevne Lovtaler, der regnede ned over Monarchen fra de Hoflærdes Penne, som levede af hans Pung og skyldte ham deres lykkelige Existents, — hvor varsomme vi maae være i Bedømmelsen af den Virak, der udstrøedes for ham, deri er dog baade samtidige og senere Forfattere enige, at der tilkommer ham med Rette Navnet af en ægte Mæcenasfyrste. Mediceerne stode som hans Forbillede, og inden kort Tid blev hans Kongeborg Humanismens Asyl. Slottet prydedes med antike Statuer, Vaser og Gemmer[1]), og fra hele Italien søgte han at forskaffe sig Mønter fra den romerske Keisertid; ved dem lærte han at kjende sine antike Forbilleder, betragtede dem med en Slags hellig Ærefrygt og bevarede dem i smukt udskaarne Elphenbeensæsker[2]). Med kongelig Pragt grundlagde han i sin Residents et stort Bibliothek, og pleiede at sige, »at han hos de Døde fandt de bedste Raadgivere« (optimos consiliarios esse mortuos ɔ: libros)[3]); rigt paa Afskrifter af Oldtidsforfattere forøgedes dette deels ved Indkjøb, deels ved kjærkomne Gaver. Kongen nøiedes dog ikke med paa udvortes Maade at besidde disse Samlinger, men gjorde dem til sin aandelige Eiendom ved at fortsætte sit classiske Studium, der under Krigen havde lidt et stort Skaar. I særegen Grad roste han Plato[4]), fordi denne havde sagt, at Konger burde beskjæftige sig med literære Sysler eller idetmindste være Befordrere af Videnskaben; thi en Konge, som manglede denne Sands, var for Alphons »ikkun et kronet Æsel«[5]).

---

[1]) Barth. Facius: De viris illustribus. pag. 76—78.
[2]) Anton. Panormit: De dictis et factis Alphonsi. lib. II. cap. 12.
[3]) Ibidem. lib. III. cap. I.
[4]) Ibidem. lib. II. cap. 14.
[5]) Æneas Silvius. Commentarius in libros Panormitani. lib. I. cap. 6. (Trykt sammen med Panorm.'s Skrift i Chytræi Udgave).

Det var imidlertid ikke alene den classiske Literatur, men ogsaa den gamle Kirkes Forfattere, som Alphons dyrkede. Den hellige Skrift skal han saaledes have gjennemlæst fjorten Gange med Glosser og Commentarer, saa at han paa de fleste Steder kunde gjengive Indholdet Ord til andet udaf sin Hukommelse [1]), og Æneas Sylvius fortæller, at han havde læst Augustins: »De civitate dei«, oversat paa Fransk [2]). Ivrig for at tilegne sig Kundskaber i Theologi, Philosophi og Philologi omgav han sit Hof i Neapel med flere af Aarhundredets berømte Mænd, saa at, foruden Valla, Facius og Panormitanus, ogsaa Grækeren Georgios af Trapezunt og Franciscus Philelphus bleve indbudte til at gjæste Residentsen. Slottet blev saaledes Samlingspunktet for Philosopher og Læger, Retskyndige og Musikere, Grammatikere og Historikere, der snart i længere, snart i kortere Tid opholdt sig ved Hoffet og modtoge Beviser paa Alphons's store Gavmildhed og Rundhaandethed [3]).

Under saa gunstige Forhold havde Valla opslaaet sin Bolig i Neapel; han levede ved et Hof, hvor man satte stor Priis paa Samtale om literære Gjenstande, eller idetmindste for Modens Skyld skrømtede Interesse for den antike Tid; han stod hos en Fyrste, der skattede ham høit paa Grund af hans mangesidige Kundskaber, hans fine og skarpsindige Critik. De mange Savn, han tidligere havde følt, vare derfor nu for en stor Deel afhjulpne; thi med mange af de Fremmede, som fra Norditalien, Florents, Rom og Grækenland be-

---

[1]) Ant. Panormitan: De dictis et factis. lib. II. cap. 17.

[2]) Æneas Silvius: Commentar. lib. I. cap. 6.

[3]) Facius: De viris illustr. pag. 78. — Panormitanus: De dictis et factis. lib. II. cap. 60. — Joviani Pontani Opera. tom I. lib. V. pag. 131.

søgte den livlige Hovedstad for at hilse paa den begavede Konge, stiftede Valla Bekjendtskab, og i Alphons's Bogsamling samt de nærliggende Klosterbibliotheker gjorde han stedse nye Opdagelser af Oldtidsskribenter, som forhen havde været ham ubekjendte, eller han traf paa bedre Textrecensioner af Forfattere, som han tidligere havde beskjæftiget sig med.

Valla stod ikke længe ledig paa Torvet, men ansporedes af Monarchen til at fremkomme med en lille Afhandling over et Sted hos Livius. Alphons pleiede nemlig visse Aftener om Ugen at samles med sin Kreds af Skjønaander i sit Cabinet eller i Bibliothekssalen. Her foretog han da i Forbindelse med dem lærde Undersøgelser om et eller andet Sted hos Classikerne, eller han lyttede med spændt Opmærksomhed til Oplæsningen af en Autor, og knyttede da tidt selv Bemærkninger til. Da nu Livius var en af hans Yndlingsforfattere, tog Valla heraf Anledning til at levere en lille critisk Disputation, rettet mod denne Skribent, der i sin Historie omtaler Lucius og Aruns Tarqvinius som Sønner af Tarqvinius Priscus [1]. I en lille Afhandling: »Disputatio adversus Livium«, — der dediceredes til Alphons, »som daglig beskjæftiger sig med Titus Livius, den meest veltalende af alle Roms Historieskrivere,« og »som stræber efter paa enhver Maade at kappes med de Gamle i Dyden« —, forfægtede Valla den Anskuelse, at Lucius (ɔ: Superbus) og Aruns ikke vare Sønner, men Sønnesønner af Tarqvinius Priscus, og støttede denne sin Paastand paa flere Aldersangivelser, hentede fra Livius selv.

[1]) Livius. lib. I. cap. 46: »Hic Lucius Tarquinius (Prisci Tarquinii regis filius neposne fuerit, parum liquet; pluribus tamen auctoribus filium ediderim) fratrem habuerat Arruntem Tarquinium.«

Men, for at værge sig mod kommende Beskyldninger, erklærede han tillige paa det Bestemteste, at det ingenlunde var hans Mening at ville opkaste sig til Dommer over Livius, for hvem han nærede den dybeste Ærbødighed. »Han vilde — skriver han — til Slutning indanke sin Sag for Kong Alphons's Domstol, og haabede at modtage en lille Epistel fra ham, dersom han var enig med ham; i modsat Fald ønskede han i et længere Brev at faae sine Grunde gjendrevne med bedre; Alphons havde altid viist sig som den, der formaaede at overvinde alle Vanskeligheder.« [1])

Denne Afhandling, der forøvrigt kun har speciel historisk Interesse, er dateret: »Neapoli pridie Nonarum Decembrium«, og kan følgelig først være fuldendt efter den 2den Juni 1442, da Neapel blev indtaget. Vi kunne ikke nøiere bestemme Affattelsestiden, men maa sætte den mellem Aarene 1442 og 1445 [2]).

Fra disse Aar er der ogsaa levnet os nogle Breve fra Valla's Pen, som give os flere Vink og Oplysninger om hans Stilling og literære Sysler. Han sender saaledes den gamle Guarinus sin Hilsen, og udtaler sin Glæde over, »at hans begavede Søn, Hieronymus, var ankommen til det neapolitanske Hof, hvor han var traadt i Faderens Fodspor, idet han med Iver søgte at tilegne sig Kundskaber og Dannelse.« Han lovede Faderen at anbefale Sønnen paa det Bedste til Fyrstens Bevaagenhed, at tage sig af ham og være ham i Faders Sted. Men Valla forespørger sig desuden, om Guarinus har læst

[1]) Opera. Disputatio adversus Livium. pag. 438. 445.

[2]) Zumpt sætter Skriftet til 1442; men i et senere Stridsskrift mod B. Morandus, som er forfattet kort efter Pave Nicolaus's Død (ↄ: 1455) omtales denne Afhandling at være skreven »supra jam decem annos«; at udstrække disse 10 Aar til 13 Aar er vel for meget. Jvnfr. Opera Vallæ. pag. 454—455.

hans Skrift om Constantins Gave; hvis ikke, vilde han sende ham det[1]). En anden Epistel fra Valla til Aurispa — ligesom den foregaaende uden Aarsangivelse — giver os et smukt Billede af det inderlige Fortroligheds-Forhold, der havde bevaret sig lige varmt mellem den alderstegne Lærer og den unge Discipel trods de mange Aar, i hvilke de havde været adskilte fra hinanden. Den 70aarige Aurispa havde med Stolthed og Glæde fulgt sin talentfulde Elev paa hans omflakkende Tog, og stadig sendt Breve til ham; Valla takker for disse Epistler »fulde af Kjærlighed og Veltalenhed«(!), beklager, at de mange Breve, han havde sendt som Svar, ikke vare naaede til deres Bestemmelsessted, og udtaler det Ønske snart at maatte træffe sammen med ham i Rom: »dersom Du, som Du skriver, til Februar kommer til Rom, da vil jeg ile derhen for at gjensees med Dig, og jeg vil da tage mine »Elegantiæ« med.« Med en Discipels Aabenhjertighed og Hengivenhed fortæller han derpaa om de Arbeider, som han havde fuldendt eller havde under Hænder. Han nævner saaledes sexten Bøger af Iliaden, som han havde oversat i Prosa, men som han ikke vovede at overgive i Andres Hænder, førend han haade indhentet Aurispa's Mening. Et andet, langt vigtigere Arbeide, der ogsaa omtales her, var Revisionen af Vulgata's Oversættelse af det nye Testamente; »otte Bøger — skriver Valla — ere alt fuldendte; det er et Arbeide, som vel ikke røber noget stort Talent (opus non magni ingenii), men som dog er betydeligere, end man kan vente det af mit ringe Kjendskab til det Græske.« Han haabede imidlertid at faae flere Vink af Aurispa, »qui velut deus es quidem Græcarum litterarum« [2]).

[1]) Princip. et illustr. virorum epistolæ. pag. 357—58.

[2]) Ibidem. pag. 362.

Valla skulde dog ikke længe faae Ro til i Neapel at fortsætte disse paabegyndte Arbeider; thi hans »Elegantiæ«, hans »dialectiske Disputationer« og først og fremmest hans Skrift mod Pavedømmet havde skaffet ham mange Fjender. Vel havde han vundet et Forfatternavn, som Ingen kunde tage fra ham, og i Afskrifter vare hans Værker blevne bekjendte i Mellem- og Norditaliens Stæder, hvor de ved deres rene, flydende Sprog, malmfulde Udtryk og elegante Vendinger havde fundet ikke faa Læsere. Men, medens Mange af reen videnskabelig Interesse følte sig drevne til at stifte Bekjendtskab med hans klare Sprogbemærkninger og frugtbringende, vækkende Tanker, saa lokkedes Andre af heftig Iversyge til Læsning af hans Skrifter, for derfra at hente Stof til at komme denne vældige Titan tillivs, som i den meest udfordrende og bestemte Tone havde vovet at storme løs mod den gammeldags Videnskabelighed, og som med bitter Skaanselløshed havde søgt at svække Troen paa den catholske Kirkes gamle Traditioner.

Denne critiske Skarphed og energiske Optræden, som var Særkjendet for Valla's Characteer, maatte ægge hans Samtidige til Modsigelse, og allerede i disse Aar [1]) træffe vi ham indviklet i en saadan Strid med Antonius Raudensis, en Franciscanermunk, der var ansat som Professor i Veltalenhed i Mailand [2]). Denne havde foruden flere Smaaskrifter i Poesi og Prosa udgivet et stort Værk: »De imitatione eloquentiæ«, der var af lignende Indhold som Valla's »Elegantiæ«, men ordnet alphabetisk. Manuscriptet havde han sendt som en Gave til Alphons, og Valla fik det af Monarchen til Gjennemsyn; men ved flygtigt at

---

[1]) Princip. et illustr. virorum epistolæ. pag. 361.
[2]) Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 338—339.

blade det igjennem og notere sig, hvilke Feil der maatte findes deri, opdagede han til sin største Forbauselse, at flere Steder vare ligefrem udskrevne af hans »Elegantiæ;« dog blev han først ret indtændt af Harme, da han kom til Ordet: »omnis«; thi her mærkede han tydeligt nok, at Antonius Raudensis, dog uden Navns Nævnelse, havde tilladt sig et haanende Udfald mod ham for hans Brug af Ordet »quisque«, der »ingenlunde, som Nogle (ɔ: Valla) mene, alene sættes bagefter Superlativer i Pluralis, men ogsaa — med Macrobius — kan bruges efter Substantiver i Singularis«; Antonius havde spottende tilføiet, »at de, der ikke vidste dette, burde sidde paa den nederste Plads i Skolen (in ludi novissimo loco)« [1].

Da Valla betragtede sig som Sprogmester for sin Samtid, blev han i den Grad forbittret over denne Irettesættelse, at han brød sit tidligere Venskabsforhold til denne Mand, og ikke hvilede, førend han havde forfattet nogle »Annotationes in errores Antonii Raudensis« for »at afvadske den Plet, der var sat paa ham som Stilist, og for at ikke hans »Elegantiæ«, der allerede læstes i Lombardiet, skulde tabe noget af sin Anseelse« [2]. I disse Anmærkninger, der ere tilegnede Johannes Lucina, Secretair hos Alphons, giver Valla sin gamle, fortrolige Ven (vetus familiaris) alvorligt Svar paa haard Tiltale, og gjennemhegler hans Arbeide Skridt for Skridt i alphabetisk Orden. Han frakjender Raudensis enhver Berettigelse til at tale med om Sproget, »thi hans Udtryk røbe Mangel paa al Sands for den rene Elegance og ægte Latinitet; hans Udtryk ere kun Raudensia, intet Andet end — Raudensia« [3].

[1] Opera Vallæ. Annotationes in errores Ant. Raudensis. pag. 390. 412.

[2] Princip. et illustr. virorum epistolæ. pag. 361—362.

[3] Som Exempler følgende. Valla: »Man siger ikke som Rau-

Denne grammatiske Strid, der nærmest har Betydning for Philologen, er dog heller ikke for os uden Interesse, forsaavidt den danner Forspillet til de senere, alvorligere Kampe, og yder os et anskueligt Billede af den rabies philologorum, hvormed Tidsalderens Lærde tørnede løs mod hinanden, saa at ofte for et lille Udtryks, en lille Vendings Skyld den ene Ven bragtes i Harnisk mod den anden, og Videnskaberne, istedetfor at rense Sæderne, mangengang afstedkom heel forargelige Optrin [1]).

Men, skjøndt vi af denne literære Strid have lært at kjende Valla som en Mand, der i sit Sind var saare pirrelig, og hvis Forfatterforfængelighed lettelig kunde saares, saa undlod han dog paa sin Side ingenlunde at

densis: mons Caucasi, men m. Caucasus, ikke: collis Janiculi, men c. Janiculus, ikke: urbs Romæ, men n. Roma.« — Raudensis forklarer »Ariopagus« som: locus Athenis, ubi sapientes conveniebant«; — »Nei, svarer Valla, locus judicum, qui a Solone instituti erant, og skjøndt det vel ikke er paa rette Sted at tale Græsk med En, der ikke forstaaer dette Sprog, vil jeg dog meddele ham en lille Oplysning, at nemlig »Nogle pleie at aflede Areopagus af ἀρής, som de kalde for virtus, hvilket er falsum, da virtus hedder ἀρετή, men ἄρης er Mars. Af denne falske Etymologi kunde man falde paa at kalde det: »locus sapientum et philosophantum.« — Paa et tredie Sted forklarer Raudensis Ordet »apocrisarii« ved »nuntii papæ, quasi secretarii; crisis enim quandoque dicitur secretum, quandoque aurum, quandoque judicium.« Valla gotter sig herover, og beder ham spydigt om »dog endelig blot at ville lade sig nøie med eet Sprog og ikke befatte sig med Ting, som han ikke forstaaer sig paa, thi κρίσις betyder alene judicium, medens aurum hedder χρυσός; forøvrigt er apocrisarii ligesaa lidt et brugeligt Ord paa Græsk som ambassiatores paa Latin; dette bruger Ingen nisi barbarus.« Jvnfr. Opera Vallæ. pag. 394. 401. 410.

[1]) Skriftet udkom i Trykken førstegang i Venedig 1481. Jvnfr. Fabricius: Bibl. med. et inf. latinit. pag. 281.

fælde mindre haarde Domme over andre Forfattere, men vedblev med sine satiriske Angreb, hvorsomhelst han fandt en passende Leilighed, og en saadan skortede det ham sjeldent paa. Derved blev Forholdet til mange af hans Colleger ved Hoffet mere og mere spændt, og Fjendskabet forstørredes Aar for Aar; thi de Retslærde æggede han imod sig ved at see dem over Hovedet og revse dem for deres tykke Uvidenhed og barbariske Sprog; Facius, Panormitanus og mange lignende, bellettristiske Aander vare ham imod, da de i ham saae en Personlighed, der i aandelig Henseende var dem langt overlegen, og hvem de derfor trods alle deres smigrende »Poemata« og »Elogia« ikke magtede at rokke fra den Æresplads, som han ved egen Dygtighed havde tilkjæmpet sig ved Hoffet; Munkene og de Geistlige endelig, hvoraf det vrimlede paa Gader og Torve, hidsede han imod sig, da han ikke alene deelte sin Tidsalders for eń stor Deel berettigede Foragt for denne lade og usædelige Stand, men ogsaa høit og lydeligt udtalte sin Afsky for deres intetsigende Legender og traditionelle Opspind, der istedetfor Guds Ord raktes det uvidende Folk i Skoler og fra Prædikestole.

Blandt de theologiske Skjærmydsler, hvori Valla saaledes snart indviklede sig, fortæller han selv om en Disput, som ganske hændelsesviis udspandt sig mellem ham og nogle Geistlige. Den ærværdige Arnoldus Pallas, Biskop af Urgel, havde nemlig en Dag efter Sædvane været ude for at indvie de kongelige Faner ved Kirken Sta. Maria fuori le mure. Valla, der som kongelig Secretair formodentlig var med i Alphons's Følge, kom her udenfor Neapel i Strid med nogle Geistlige; hvorom denne dreiede sig, vide vi ikke, men i Samtalens Løb anførte en af dem som Vidnesbyrd for sig Christi Brev til Kong Abagarus. Neppe havde Valla hørt ham paa-

beraabe sig en saadan Autoritet, førend han brast ud i en Skoggerlatter, og spottede ham, ikke alene fordi han antog Abagarus for en Konge, men fordi han overhovedet troede, at denne nogensinde havde levet. »Mon Du da ikke veed — tilføiede Valla —, at dette Brev er regnet med til Apocrypherne, og optaget i Decretalerne inter fictas et falsas?« Intet hjalp; den halsstarrige Modstander blev ved at forsvare denne Fabel fra det 4de Aarhundrede, som vi førstegang træffe i Eusebii Kirkehistorie [1]), medens Valla i den historiske Sandheds Navn protesterede mod denne Sammenblanding af Historie og Digtning, Christendom og Mythevæsen [2]).

Kort Tid efter trak der et alvorligere Uveir op over Valla's Hoved, da han vovede at bekjæmpe Troesbekjendelsens apostoliske Oprindelse. De ældste Efterretninger, der findes i Kirken om dette Symbols Oprindelse, skrive sig fra det fjerde Aarhundrede; Nogle, som Cyrillus og Augustin erklærede, at det var uddraget og sammenstillet af den hellige Skrift; Andre, som Rufinus, paastode, at det var forfattet af Apostlene; men snart gik man et Skridt videre og meente, at Apostlene havde forfattet Symbolet paa den Viis, at hver enkelt havde givet sit Led som Bidrag dertil; endelig forsøgte man endog at bestemme, fra hvilke af de tolv Apostle hvert af de tolv Led hidrørte; thi, idet man fastholdt det apostoliske Forfatterskab, havde man inddeelt Troesartiklerne i saamange Dele [3]). I denne fabelagtige Skikkelse herskede Anskuelsen hele Middelalderen igjennem, indtil Valla fremstod som den første,

---

[1]) Eusebius. lib. I. cap. 13.

[2]) Oper. Antidot. in Pog. lib. IV. cap. 356

[3]) C. P. Caspari: Hist. crit. Studier over den kirkelige Daabsbekjendelse i Theol. Tidsskrift for den evang. luth. Kirke i Norge. B. I. S. 15—16. Anm. 7.

der ved given Leilighed yttrede Tvivl om denne Traditions Ægthed.

I Fastetiden, fortæller Valla, pleiede en Minoriter-Munk, Antonius Betontinus, at holde Prædikener paa forskjellige Steder i Neapel; »han vilde, siger han, have været en udmærket Raaber (voci ferator egregius), naar han blot ikke havde den Feil, næsten altid at være hæs; den bedste Prædikant var dengang den bedste Rabulist; thi det kom ikke an paa, hvo der kunde tale bedst, men hvo der kunde brøle Ordene stærkest ud.« Da han nu en Dag ved Paasketid holdt en Prædiken for en forsamlet Mængde af gamle Kjærlinger og hujende Børn, kom Valla af en Hændelse (?) derhen, og hørte ham med stor Vigtighed at belære sine Tilhørere om Oprindelsen af det apostoliske Symbol: at nemlig Petrus havde sagt: »Credo in unum deum omnipotentem«, Andreas: »factorem coeli et terræ,« og saa videre alle de øvrige Apostle, hver sit Led af Rækken. Ved Prædikenens Slutning spurgte Valla den tilstedeværende Angelillus Campanus, »en lærd og dygtig Mand,« der ogsaa var Secretair hos Kong Alphons, om han nogensteds havde læst, at Symbolet var fremkommet paa denne Maade; Campanus benægtede dette, men tilføiede smilende, »at han rigtignok ogsaa først af denne Munk havde faaet at vide, at Kirkefaderen Hieronymus havde været en Romer.«

Valla og Campanus bleve da snart enige om at gaae lidt dybere tilbunds med denne Munk, og Paaskeløverdag, henimod Ave Maria, traf de hinanden udenfor Neapels Mure; da de saae Klosteret hæve sig i det Fjerne oven over Vignemurene, besluttede de strax at styre deres Gang derhen for at udfritte Munken om disse Spørgsmaal. Neppe vare de komne derhen, førend Valla begyndte at indlede Forhandlingerne med at spørge ham, hvo af de Gamle der havde paastaaet, at

Hieronymus var en Romer. »Mange sige dette — svarede Betontius; — hvo siger vel det Modsatte?« — Alt ved dette Svar korsede Valla sig over Mandens Taabelighed og forvirrede Tankegang, idet han dreiede Sagen om, saa at han, der skulde stadfæste Rigtigheden af sin egen Paastand ved at anføre Beviser, nu kastede hele Beviisbyrden over paa sin nægtende Modstander [1]. Valla undlod imidlertid ikke at svare: »Hieronymus kalder sig selv ikke en Romer, men en Dalmatier eller en Pannonier fra Staden Stridon.« — »Ja, ja, — gjentog Munken med Uvidenhedens Vigtighed —, Nogle sige nu saa, Andre saa.« — »En udmærket Maade — føier Valla til — at slippe derfra (egregia tergiversatio), ret som om Andre skulde kunne vide bedre Besked om Hieronymi Fødested end han selv.«

Da Valla havde erfaret Munkens Uvidenhed i dette Punkt, følte han end mere Lyst til at gaae over til det næste Spørgsmaal. »Hvo paastaaer — sagde han —, at Apostlene have forfattet Symbolet Led for Led, Artikel for Artikel (membratim articulatimque)?« — Fortørnet over dette Spørgsmaal svarede Munken med hoverende Mine: »Kirkens Lærere (doctores ecclesiæ)«. — »Hvilke Lærere?« — »Det vedkommer ikke dit Fag.« — Valla forbausedes over Munkens Opblæsthed, at han vovede at foragte En, der ved det forrige Spørgsmaal havde viist sig lærdere end han, og at en Mand, der offentlig prædikede om Beskedenhed, Ydmyghed og Kjærlighed, vilde foragte og forhaane den, der beskedent fremsatte sine Spørgsmaal om hellige og alvorlige Gjenstande.

[1]) Opera. Antidot in Pog. pag. 357: »Multi tradunt, sed quis negat?« — »Primum hominis stultitiam, quasi alius deberet ostendere, quis negaret, et non ipse, qui hoc affirmaverat ac rogabatur, quis traderet.«

Han tog sig dog sammen og svarede: »Dersom det havde vedkommet mig, vilde jeg ikke være kommen for at lade mig undervise af Dig; men, dersom det vedkommer Dig, hvorfor belærer Du mig da ikke istedetfor at spotte mig?« — Munken begyndte taabeligt at lee og gjentog: »Doctores ecclesiæ.« — »Mon der da ikke — svarede Valla — er Forskjel paa Lærer og Lærer? De, der driste sig til som Lærde at skrive Noget, blive vel af den simple Hob kaldte Lærere, men der gives dog flerere Lærere end Lærde. De sande Lærere ere de, som Kirken vedkjender sig: Ambrosius, Augustin, Hieronymus og Gregorius.« — »Er da — raabte Munken ivrigt — er da Bonaventura, som fortæller dette, ikke ligesaa stor en Lærer som hine fire?« — »Lad Bonaventura være nok saa stor — gav Valla til Gjensvar —, ja, om det behager dig, endnu større end hine; han vil dog altid blive regnet med til de mere underordnede Aander og kan ingenlunde sammenlignes med hine. I Dialectik, Medicin og Philosophi kan Eftertiden vel overgaae Oldtiden, men i Kjendskab til den gamle Tid og de forbigangne Tiders Historie, hvorledes kunne vi der modsige eller overgaae vore Forfædre, at sige, naar de berette, hvad der er sandsynligt (si modo probabilia tradiderunt)? Hvor findes forøvrigt det Sted hos Bonaventura?« — Betontinus fortørnedes og beskyldte sin Modstander for at ville gjøre hans Sag til en slet Sag, og, om end Valla erklærede, at han var kommen som Discipel, ikke som Modstander, saa raabte Munken: »Nei, Du taler som en Modstander, der ikke vil lade Dig belære, men yppe Kiv!« — »Dersom Du ikke vil belære mig, hvorledes kan jeg da lære?« — »I saadanne Tilfælde bør man troe.« — »Ja, svarede Valla, man bør troe, hvad der er dogmatisk (oportet credere, quæ sunt dogmatica), men ikke i de Spørgsmaal, som maae være

Prøvelse underkastede (non autem in eis, quæ sunt elenchica).« — »Dersom Du, vedblev Betontinus, vover at stride med mig i mit Fag, vil jeg ogsaa stride med Dig i dit Fag, thi, da jeg neppe var femten Aar, studerede jeg Rhetorik.« — Med disse Ord begyndte Munken at bryste sig af alle Kræfter; han slog ud med Arme og Been til Høire og Venste, han dreiede og krummede sit Legeme, hvilket han pleiede at gjøre, naar han prædikede. Valla kunde derfor ikke dye sig, men udbrød: »Men Rhetoriken lærer ikke, at man saaledes skal kaste sit Legeme frem og tilbage som en Gladiator, eller saaledes slaae ud med Armene.« — Efter disse spydige Ord kom det til Skjændsmaal, og, skjøndt Valla samme Dag havde været Gjæst ved Herrens Bord, formaaede han ikke at tvinge sig, men forlod Klosteret med de Ord: »Du opfører Dig, Betontinus, overalt som en Rasende« [1]).

Den næste Dag, Paaskesøndag, traadte Betontinus atter frem som Prædikant nede i Neapel, og begyndte midt inde i sin Tale at drage tilfelts mod Valla; han nævnede ham vel ikke ved Navn, men sagde blot, at der var En, som nægtede, at Symbolet var sammensat af Apostlene Led for Led, Artikel for Artikel, og som desuden bestred Aristoteles's Categorilære. Munken, som — ifølge Valla's Udtryk — »talede nok saa skjønt om Ydmyghed, Taalmodighed og Foragt for Verden, men som snarere prædikede for sig selv end for Folket, da han jagede efter Folkegunst, og søgte at bedaare Qvindernes Øren,« fik ogsaa udrettet, hvad han vilde; thi Alle forstode, at hans Ord sigtede til Kongens Secretair, Laurentius Valla. Betontinus nøiedes imidlertid ikke med at hidse Folket ved denne ene Prædiken, men

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 357—358.

blev utrættelig ved ogsaa de paafølgende Dage at prædike om det apostoliske Symbol, hvilket Thema han varierede og krydrede med idelige Sidehug til sin Modstander, »ret som om han vilde udæske mig til at forsvare min Sag for Kjærlinger og den uvidende, raae Hob.« Munken standsede ikke, førend Alphons, der af Valla var bleven underrettet om Sagens Sammenhæng, befalede ham at holde inde dermed. Men Valla var ikke tilfreds med dette Udfald; han følte sig altfor meget tirret af ham, og bestemte sig derfor til at ville forsvare de af hans fanatiske Modstandere angrebne Punkter. Ved Infanten Ferdinands Hjælp fik han Tilladelse til at holde en Disputation, hvori han vilde imødegaae Munkepartiet; Anstalter bleve trufne i Aulaen til Sta. Maria Coronata, der godt egnede sig til en saadan Handling; en Talerstol blev opreist der, Tæpper bleve bredte foran, og Infanten tilligemed Hovmesteren, Simon Corellia, blev af Valla indbudt til at overvære Kampen. Alle imødesaae Dagen med Spænding, og Valla's Antagonister, baade de Geistlige og hans iversyge Hofcolleger, ilede raadvilde omkring den Ene til den Anden, og røbede noksom deres Angst og Bekymring for det, som forestod; ja der var endog de, som sagde, at de ikke vovede at indlade sig i Slag, for ikke at blive ynkeligt tilredte af Valla's Veltalenhed. Hvad skeer saa? Dagen før Disputationen bliver Sanctius, Neapels Præfect, sendt til Valla for i Alphons's Navn at byde ham holde inde med sit Forehavende, indtil Kongen var helbredet for sin Sygdom; thi han ønskede at overvære Acten. Valla blev derved nødt til at opsætte sit Forsvar; men, for at nu de Mange, som den næste Dag vilde stimle sammen til Kirken, kunde faae at vide, at Disputationen ikke vilde finde Sted, opslog han paa Kirkens Døre følgende spydige Distichon: »Fredens Konge, som føler

Medynk med de Phalanxer, der i Striden ville blive knuste, har holdt Seirherrens glubende Sværd tilbage«[1]).

Hans Fjender fnyste endmere af Harme over disse Linier, som, opslagne paa alfar Vei, bleve læste af den raae Hob, der ikke ugjerne slog sig til Latterens Side. Da Valla desuden ikke undlod offentlig at bryste sig som Seirherre, gjorde Tiggermunkene Alt for at sværte denne »Kjætter«, og i Munkeleiren lagdes Raad op imod ham, idet de sagde, at det »ikke burde taales, at Mennesker troede, at Symbolet ikke var forfattet af Apostlene«[2]).

Dette levende Røre forplantedes nu lidt efter lidt til den uvidende Mængde, som let bøielig og let føielig skjænkede de folkelige Graabrødre og Sortebrødre fuldkommen Tillid. Men, medens disse hoverede herover, fordybede Valla sig endmere i det reen historiske Symbol-Spørgsmaal, og nedlagde Resultatet af sine Forskninger i et Brev, hvilket han spotviis sendte til de neapolitanske Retslærdes Collegium, der alt i længere Tid havde været ham fjendsk. Deres Forbittrelse kjendte heller ikke nogen Grændse, da de erfarede, at Valla, støttende sig til et gammelt Exemplar af Pseudo-Isidorus, som han havde laant af Antonius Cavianensis (vir imprimis eruditus), paaviste, at man nødvendigviis maatte foretage en Forandring i Decretalernes Text[3]), saafremt

---

[1]) Opera. Antidot. in Pog. pag. 359:
»Rex pacis, miserans sternendas marte phalanges,
Victoris cupidnm continuit gladium.«

[2]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 359.

[3]) Det omhandlede Sted i Decretalerne (Jvnfr. Merlin: Tomus primus concil. quatuor generalium etc. Isidore auctore. Colon. 1530. fol. 58 D. — Decretum Gratiani. Antw. 1573. pars I. dist. XV. col. 56) lyder saaledes: »Ipse enim Constantinus

man vilde ansee Apostlene for Symbolets Forfattere; thi ifølge Texten hos Pseudo-Isidorus, saaledes som den lød i det laante Exemplar, maatte, efter Valla's Formening Symbolets Affattelsestid rykkes fremad til Nicænerconciliet, medens Ordene hos Gratian talte for Symbolets apostoliske Oprindelse; »men — siger Valla — ergo corrupta est scriptura Gratiani; thi der kan dog ikke læses anderledes hos Gratian end hos Isidorus, medmindre vi ville gjøre den Ene til Løgner, og det her Kilden; men, si fons corruptus est, rivus certe sanus non est«.

Det philologiske Beviis, hvormed Valla var fremtraadt, var vel alt Andet end skikket til at svække Troen paa den middelalderlige Legende; Textrettelsen, hvortil Beviset støttede sig, maatte ved første Øiekast vise sig som uholdbar. Men langt vægtigere vare de andre Grunde, som han anførte; han gjorde saaledes opmærksom paa, at, dersom Apostlene havde forfattet Symbolet, »da maatte saa vigtig en Sag nødvendigviis være bleven omtalt af Lucas i Apostlenes Gjerninger; men de, som paastode dets apostoliske Oprindelse, vidste Intet at sige, hverken om Stedet, hvor, eller om Tiden, naar, eller om Maaden, hvorpaa det var affattet. Dersom det havde været apostolisk, af hvad Grund sammen-

---

dedit facultatem Christianis libere congregari; sub hoc etiam sancti patres in concilio Nicæno de omni orbe terrarum convenientes, juxta fidem evangelicam et apostolicam, secundum post apostolos symbolum tradiderunt«. — Valla yttrede om denne Læsemaade: »Peream, nisi legendum est: secundo ɔ: in concilio secundo«, og i det laante Haandskrift fandt han til stor Glæde sin Textgisning stadfæstet: »In concilio Nicæno post apostolos secundo (ɔ: quod fuit secundum ab illo vero concilio apostolico, in quo Petrus et Jacobus decreti formulam acceperunt) trecenti decem et octo patres Symbolum tradiderunt«. Opera Vallæ. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 359—360. Apologia contra calumniatores. pag. 803.

kaldte man da det nicænske Concilium for at fordømme Arius? Dersom det var vitterligt om det apostoliske Symbol, at det var affattet af Apostlene, hvortil da opstille et nyt? Dersom det ikke var vitterligt, hvo tør da sige, at de enkelte Artikler ere givne af de enkelte Apostle? Og endelig, dersom Apostlene havde efterladt et fuldstændigt Symbol, da drister jeg mig til at sige, at dette vilde have faaet næsten større Anseelse end Evangelierne, eftersom disse ere Enkeltes Værk, men Symbolet vilde være et Værk af hele det apostoliske Senat«. For imidlertid at forebygge, at hans Modstandere skulde give det Skinnet af, at han bekjæmpede selve »Symbolets Indhold«, gjorde han tillige opmærksom paa, at dette ingenlunde var Tilfældet, men at han stred for »den rene Sandhed«[1]).

Neppe havde Valla i sit Brev til Retscollegiet nedlagt disse Yttringer, hvorved han ikke alene bekjæmpede den gængse Anskuelse om Symbolets Affattelse membratim articulatimque, men ogsaa overhovedet dets apostoliske Oprindelse, — førend Munkene og hans andre Fjender fik ham indstævnet for Inqvisitionstribunalet.

[1]) Opera. Antidot. in Pog. pag. 360: »Non de intellectu symboli controversia est, sed de rei veritate, utrum ab Apostolis, an a trecentis ac decem et octo sanctis patribus primum sit symbolum conditum... A Luca incipiamus; quomodo fieri posset, ut tantam rem ille Apostolorum Actibus (!) non mandarit? qua nescio an ulla dignior, quæ litteris mandaretur: cuius nec locum, nec tempus, nec ordinem tradunt, qui ab Apostolis factam esse affirmant. Quod si ab Apostolis symbolum factum esset..., quid opus Nicæno concilio ad Arium condemnandum? imo quid opus alio symbolo? Si enim constabat de symbolo Apostolico, quid attinebat novum condere? Si non constabat, quis audeat dicere, singulos eius articulos singulorum fuisse apostolorum?... Si Apostoli perfectum symbolum reliquissent, ausim dicere, pene maioris quam Evangelia autoritatis futurum, quod Evangelia singulorum essent, symbolum vero totius Apostolici senatus«.

Han anede vel Uraad, da han fik Befaling at møde for den ærkebiskoppelige Vicarius, men troede dog ikke, at man vilde lægge Snarer for ham; derfor havde han heller ikke underrettet nogen af sine Venner derom. Da han nu den bestemte Dag begav sig derhen, blev han underveis adspurgt af Flere, hvorhen han gik; han svarede: til Vicaren, og de fulgte da med ham, begjærlige efter at see Udfaldet af dette Møde. Da Valla traadte ind i Inqvisitionssalen, traf han strax paa nogle »Præster og Pharisæere« (pontifices ac pharisæi), og en Frater af Dominicanerordenen, som kaldte sig Inqvisitor, foer øieblikkelig løs paa ham med det Spørgsmaal, om han troede, at Symbolet var forfattet af Apostlene eller ikke. »Jeg troer, — svarede Valla —, at det ikke er forfattet af dem, men af det nicænske Concilium«. — »Hvorledes? Det er Kjætteri«! — »Jeg kan bevise det med mange Grunde«. — »Her er ikke Stedet til at disputere, men til at afsværge«, svarede Inqvisitoren, idet han tog det Brev frem, hvori Valla havde angrebet de hellige Decretaler; derpaa føiede han til: »Dersom Du holder fast ved denne Anskuelse, ville de fordømme Dig som en Kjætter«. Da Valla helst vilde trække sig ud af denne Forvirring, henkastede han undvigende disse Ord: »Jeg har den samme Mening herom som mater ecclesia«. Ikke tilfreds hermed raabte hiin: »Tilbagekald, hvad Du har skrevet og talt om disse Ting«. — »Hvorfor overbevise I mig ikke snarere?« — »Holder Du maaskee endnu fast ved din Mening?« — »Ville I da hellere — svarede Valla — en Bekjendelse af min Mund end en Forbedring af mit Sind (mavultis oris mei quam animi emendationem)? Men hvorledes kan jeg forbedres, naar jeg ikke i mit Hjerte troer, hvad jeg med Munden bekjender? Eller ville I maaskee, at jeg atter engang i Vrede eller af Uforsigtighed

skal tale ud af mit fulde Hjerte og falde tilbage i min gamle Vildfarelse?« Da udbrød hiin »Caiphas«, Biskop Johannes Alesanus: »Ja, ja, netop dette ville vi, at Du atter skal falde, thi vi kjende din Frækhed«. — »Du — tog Valla atter til Orde — Du har ikke vovet at stride med mig i en ligelig Kamp; derfor har Du saaledes overrumplet mig, men min Tid vil ogsaa nok engang komme«. Ved disse Ord sprang Biskoppen op, greb Valla i Brystet, og raabte: »Her, her skal Du aflægge dit Hovmod«; de Tilstedeværende taug og misbilligede Biskoppens Adfærd, men denne vedblev: »Nu, gjenkalder Du, hvad Du har skrevet og talt?« — »Jeg mener det Samme som Moderkirken om alle disse Spørgsmaal«.

Skjøndt dette Valla's Svar forekom de Andre fyldestgjørende, var dog hiin »Annas« (ɔ: Joh. Alesanus) ikke tilfredsstillet; thi det nære Forhold, hvori Philosophien var traadt til Theologien som den, der skulde demonstrere Kirkens Troessætninger, bevirkede, at den, der havde tilladt sig at tale noget mere frit om Aristoteles og at underkaste hans Philosophi en, omend kun løselig, Prøvelse, ansaaes for en Modstander af selve Theologien, og mistænktes for at ville omstyrte den kirkelige Dogmatik. Da nu Valla i flere af sine Skrifter var dragen tilfelts mod Aristoteles og Boethius, Middelalderens videnskabelige Rustkamre, dreiede Kjætterinqvisitoren strax om i dette Hjørne og spurgte: »Hvad er din Mening om de ti Categorier?« — »Hvorledes, udbrød Valla, mon de ti Categorier da ogsaa høre med til Troen ligesom de ti Bud?« De, som stode omkring, misbilligede Biskoppens Spørgsmaal, da de ansaae det for usømmeligt at behandle Dialectiken som Troesartikler; men Alesanus vedblev: »Hvad, skulde dette ikke høre med til Troen? Eller vide I maaskee ikke, at dette Menne-

ske i sine dialectiske Undersøgelser har behandlet de største og vigtigste Troessager?« Da Nogle tilnikkede Biskoppen deres Bifald, medens Andre gave deres Mishag tilkjende, svarede Valla spottende: »Nu velan da! Skjøndt Moderkirken slet Intet melder om disse Ting (etsi ista mater ecclesia ignorat), troer jeg dog det Samme som den«.

Inqvisitoren vilde derpaa være gaaet over til andre Punkter, men blev forhindret derfra; thi Udsendinge fra Kong Alphons kom nu Valla til Undsætning. I Fyrstens Navn befalede de Biskoppen at meddele ham Absolution »more confessorum«, og derpaa skiltes Forsamlingen ad. Men, da Valla var kommen udenfor Kirken, oppebiede han Biskoppens Ankomst, og udskjældte ham under Folkets lydelige Bifaldsraab saa heftigt, at — ifølge Valla — »Alesanus allerede da maatte fortryde at være gaaet saavidt«. Valla gik strax til Kongen, beklagede sig for ham over den Medfart, han havde lidt; Alphons lod Biskoppen kalde for sig, bebreidede ham hans Adfærd, kaldte ham en Aragonier (»quæ gens cerebrosa putatur et pertinax«), og yttrede, at Enhver dog maatte have Lov til at forsvare sig: Gud havde selv givet os et Exempel til Efterfølgelse, ved at vise sig langmodig mod Sodoma og Gomorrha, og ved først at sende Propheten Jonas til Niniviterne for at prædike Omvendelse for dem; han (ɔ: Kongen) vidste forøvrigt meget vel, hvad der havde opbragt ham imod Valla. Derpaa talte Alphons om et andet af dennes Værker, nemlig Constantins Gave, og — slutter Valla — »paa denne Maade blev dette Skrift, som tidligere kun var kjendt af Faa, nu saa udbredt, at det kom selv for Qvinders Øren, og Mange afskreve det, ligesom opfordrede dertil af Kongen; den Ild, som de Geistlige vilde

udslukke, udbredte sig saaledes ved deres Dumhed over hele Italien«[1]).

Saavidt Valla's egen Fortælling om denne inqvisitoriske Kjætterproces. Den giver os et levende Billede paa den ene Side af et despotisk Hierarchi, der, sit Princip tro, krævede en ubetinget Lydighed af sine Undergivne, paa den anden Side af en Mand, der, skjøndt han i Hovedsagen havde Retten paa sin Side, dog manglede Frimodighed til at vove det Yderste for Sandhedens Skyld, men strax var rede til at afgive en Revocation, der dog var saa langtfra ærligt meent, at der meget mere bagved den gjemte sig et vist aandeligt Forbehold.

Anderledes lyder Beretningen om Processens Udfald, naar vi gaae til Poggius[2]), der senere blev Valla's

---

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 361—362. — Hele Beretningen om dette Sammenstød er forøvrigt særskilt trykt i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede under følgende Titel: »Calumnia theologica Laurentio Vallensi olim Neapoli intentata, quod negasset symbolum membratim articulatimque per Apostolos esse compositum. Ipso Laurentio Valla authore«. Argentor apud Huiderichum Morhardum. Anno MDXXII.

[2]) Opera Poggii. Invect. II in Vallam. pag. 232: »Res ad inquisitorem defertur; capitur Valla, damnatur pro hæretico, decernitur illi poena, homo prophanus regis beneficio ignis supplicio liberatur, ea tamen conditione, ut publice ab eo prolata cum revocasset et damnasset, scopis crimen lueret. Tum in claustro, ut aiunt domus Prædicatorum, judices hominem exanguem, exanimatum, pallidum, obsoletum, ut qui mortem exspectasset, constituunt, et ut memoria hominis clarissimi eorum mentibus fixa diutius hæreret, posteriora veste manibusque revinctis circum claustra illum ducentes, spatulas et tergum religiosi viri scopis acriter pulsant, vel potius a sordibus infectum corpus mundant, quo nitidius videretur«. — Af gode og letfattelige Grunde have Pavedømmets begeistrede Forsvarere, Raynaldus, Bzovius og Spondanus, ene og aiene holdt sig til denne Fremstilling, given af Valla's uforsonligste Fjende, uden at see hen til For-

bittreste Fjende. I sine Invectiver dvæler han med særegen Fryd ved denne Begivenhed; udstyret med en rigt udmalende Phantasi brugte han denne ikke sjelden paa Sandhedens Bekostning, især naar han derved kunde gjøre sin Modstander latterlig i Samtidens Øine. Ifølge denne Beretning skal Valla være bleven dømt til at brændes, men være benaadet af Kongen, dog ikkun paa den Betingelse, at han først skulde tilbagekalde sine Meninger og derpaa udsone sin Brøde med Pidskestraf. Han skal væreført hen til Prædikemunkenes Kloster, der være bleven bagbunden og med opkiltrede Klæder være bleven pidsket af Munkene hele Klostret rundt, »eller rettere — siger Poggius — de rensede ved dygtige Pidskeslag hans Legeme fra det Smuds, der klæbede ved det«. Valla erklærer hele denne Historie for et af Poggius's løgnagtige Phantasifostre; »thi, — siger han —, dersom jeg saaledes var bleven brændemærket, vilde Alphons ikke have vedblevet at omgaaes med mig eller fremdeles have givet mig saa store Beviser paa sin kongelige Gunst og Naade«[1]).

---

svaret i Valla's Skrifter. Selv Bayle, der ikke har kjendt Stedet hos Valla, har anseet Poggius for en paalidelig Hjemmelsmand. Jvnfr. Bayle. Dictionaire. S. 2936.

[1]) Opera Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 362.

Femte Capitel.

Valla's Reise til Rom; hans Flugt derfra over Ostia til Neapel og Barcelona (?).

1445.

Skrifter: Epistolæ: ad Ludovicum Camerarium sedis Apostolicæ et ad Gerardum. Oratio ad Eugenium IV.

Valla var lykkeligt sluppen ud af Kjætterforforfølgernes Hænder; men, skjøndt han ved hiint sidste Optrin havde faaet end tydeligere Beviser paa sin Fyrstes Bevaagenhed, længtes han dog mere og mere efter at vende tilbage til sin Fædrenestad Rom, for efter saa mange Aars Skilsmisse at kunne gjensee sin Moder, Søster og andre Slægtninge. De sidste tumultuariske Bevægelser i Forbindelse med de jevnlige Rivninger mellem ham og hans Colleger havde naturligviis maattet gjøre ham Opholdet i Neapel mindre tiltrækkende; de bidroge derfor til at fremskynde hans Reiseplaner.

Pave Eugen var i Aaret 1443 vendt tilbage fra Toscana, triumpherende over den lykkeligt tilveiebragte Union med den græske Kirke og stolt ved Tanken om at vide Armeniere, Æthiopiere og Habyssiniere optagne i den ene saliggjørende Moderkirkes Skjød; i Pavens Nærhed var derimod Alt i Uro og Gjæring, og i Neapel sad Kjætteren, den berygtede Forfatter af Skriftet »de dono Constantini«.

Trods sin store Frimodighed dristede Valla sig dog ikke til uden videre at begive sig til Rom, men sendte under 13de Cal. Dec. 1444 [1]) en Epistel til den apostoliske Cardinal-Camerarius, Ludovicus Scarampus, for paa denne Maade at recognoscere Terrainet; han vidste, at denne Cardinal var altformaaende ved Curien. Med Epistlen fulgte desuden, efter hans Venners Raad, Anbefalingsbreve fra Kong Alphons til Paven og flere Cardinaler; saaledes haabede Valla at skaffe sig sikker Adgang til den hellige Vaticanerstad.

I sit Brev til Scarampus forsikkrede Valla: at han alt fra sin Ungdom af havde elsket Eugen, ligesom ogsaa denne havde viist sin Kjærlighed mod ham ved i sin Tid høilig at rose hans philologiske Ungdomsarbeide. Skjøndt han nu senere havde forfattet et Skrift om Constantins Gave, ja skjøndt han i at skrive, og hvad Lærdommen angik, formaaede ligesaa meget, som (for at han skulde tale reent ud) Nogen af hine formaaede, der sade eller havde siddet i Basel, saa var det dog saa langtfra, at han havde gjort det af Ondskab, at han meget mere ønskede, at det ikke havde været fornødent under Pave Eugen, men under en anden Pave. Valla tilføiede forøvrigt, at han hverken kunde eller vilde forandre eller tilintetgjøre dette Værk, men maatte henvise til Gamaliels Ord: »Er dette Raad eller Værk af Menneskene, bliver det forstyrret; men er det af Gud, da kunne I ikke forstyrre det«. Ikke af Had til Paven var han bleven tilskyndet, men han havde skrevet for Sandhedens og Religionens Skyld, og dreven af en vis Forfatterforfængelighed (cuiusdam famæ gratiæ motus), for

[1]) Dette Brev mangler vel Aarsangivelse, men indeholder i Begyndelsen tydelige Tidsbestemmelser, som lede til Aaret 1444. Jvnfr. Side 96.

at blive anseet som den, der vidste Besked om det, som ingen Anden endnu vidste .... Hvad han havde skrevet, var forøvrigt ikke alene til Beskjæmmelse for de nulevende Slægter, men ogsaa for de hensovede og tilkommende. Han haabede nu af Scarampus at modtage et Brev, af hvilket han kunde slutte sig til Cardinalens og Pavens Sindsstemning imod ham, og stolede paa, at de af Hensyn til hans lange Exil vilde forunde ham den Lykke at gjensee sin Fødestad og sine længselsfulde Slægtninge [1]).

Kort Tid efter modtog Valla et Brev fra sin Svoger, Ambrosius Dardanus, som raadede ham til at anmode Cardinal Gerardus Landrianus om at tale hans Sag hos Eugen. Denne classiskdannede Mand havde fra 1418—1427 været Biskop i Lodi, senere i Como. Paa førstnævnte Sted havde han fundet en meget gammel Codex af Cicero, hvori fandtes Bøgerne: »de Inventione«, »ad Herennium« og »de Oratore« [2]). Valla sendte nu, et Par Maaneder efter sit første Brev, en Epistel til denne Cardinal, dateret 12te Cal. Febr. (1445); Tonen i dette Brev er omtrent den samme som i det foregaaende; vel indrømmer han: at han havde fældet en skaanselløs Dom baade over Levende og Døde, især i det sidste Værk, hvorfor ogsaa Nogle havde søgt at indjage ham Skræk; men dette brød han sig dog Intet om, thi han havde en reen Samvittighed, og var glad ved at have udtalt, hvad der rørte sig i ham. Han var overbeviist om, at, naar Gerardus blot vilde yde ham sin Bistand, var han allerede hjulpen, thi ved sin Viisdom formaaede han Alt hos Paven. — For endmere at vinde den intelli-

[1]) Princip et illustr. virorum epistolæ. pag. 347—348.

[2]) Jagemann. Die Geschichte der freien Künste und Wissenschaften in Italien. B. 3. Th. 3. S. 89.

gente Cardinal for sig og kunne gjøre sig Haab om den begjærede salvus conductus, lovede Valla ved sin Ankomst til Rom at overbringe ham sine philologiske Arbeider, nemlig »Elegantiæ«, de otte Bøger over det nye Testamente og sexten Bøger af Homer, oversatte paa Latin [1]).

Valla blev dog ikke staaende ved at afsende disse Breve; han maa rimeligviis enten gjennem sin Svoger eller ved de Breve, hvilke Cardinalerne sendte ham som Svar, have erfaret, at Stemningen i Rom, og navnlig ved Curien, var meget imod ham. Hvor kunde den vel også være anderledes, da han ikke endnu havde viist det mindste Tegn paa Omvendelse, men haardnakken var vedbleven endog i Epistlerne til Rom at omtale sig selv som en Mand, der havde indlagt sig store Fortjenester af Kirken? Snart skete der imidlertid et mærkeligt Omsving, og efter omtrent en Maaneds Forløb — pridie Idus Martias (1445) — stilede han et langt Brev til Pave Eugen selv, hvori han i høie Toner bevidnede ham sin underdanige Lydighed og Kjærlighed og priste hans Regjering, der var bleven kronet med saa glimrende Resultater som Unionen med Grækerne og Armeniernes Indlemmelse i den sande Kirke. Med de meest smigrende Ord fortsatte Valla sin Lovpriisning af Eugens, i Virkeligheden dog ingenlunde fremragende, Personlighed. Hans Værdighed, Alvor, Klogskab, Sjælsadel, Tapperhed, Taalmodighed, Lærdom og Veltalenhed hæves til Skyerne, og ikke mindre hans Humanitet, Beskedenhed, Ydmyghed, Rundhaandethed [2]) o. s. v. Læseren vilde

[1]) Princ. et illustr. vir. epistolæ pag. 353—355.

[2]) Princ. et illustr. vir. epistolæ: Oratio ad summum pontificem Eugenium IV. pag. 424—425: »Quibus (ɔ: virtutibus) si accesserit potestas, præsertim summa, velut in te fit, quid illæ nisi in terris simulacrum dei quoddam existimabuntur? O te unum

have megen Vanskelighed ved at forstaae, hvorledes Forfatteren af Skriftet om Constantins Gave med sit skarpe Blik og sin stundom overdrevne og letpirrelige Selvfølelse kunde nedværdige sig til et saa usselt Kryberi, dersom vi ikke vidste, at det var et gjennemgaaende Træk i alle de humanistiske Brevsamlinger fra det 15de Aarhundrede, og saa at sige hørte med til Datidens Mode at fylde Epistlerne til høitstaaende Patroner med slige hule Phraser og bombastiske Talemaader, som manglede Ædruelighedens Præg og snarere kunde ansees for Ironi, men som dog klang vel for Øret og gav Stilen en vis Effect.

Efter den lange, indledende Captatio benevolentiæ frembar Valla som sit høieste Ønske at maatte faae Leilighed til at vise sig som trofast Forsvarer af Pavedømmet, hvilket tidligere ikke var blevet ham forundt; han antydede meget fiint, at Paven dog muligt kunde trænge til en Historiker, som kunde give Eftertiden en veltalende (!) Skildring af hans mange, store og herlige Bedrifter... Vel havde han skrevet et heftigt Angrebsskrift mod Pavedømmet, men, saasnart det var fornødent, var han beredt til at tilbagekalde; thi han attraaede Intet mere end at stride under Paven, følge hans Fane, ja endog gaae Døden imøde for at forsvare den hellige Stols Interesser [1]).

Opfyldt af Længsel efter sin Familie, men udentvivl først og fremmest dreven af Lyst til at blive ansat ved Curien, havde Valla bragt sin Overbeviisning som Offer ved at beile til den Paves Gunst, som tidligere var bleven ilde medhandlet i hans Frisprog mod Pavedømmet.

ex omni memoria hominem dignissimum potentia, dignitate, gloria, virtute» etc.

[1]) Princ. illustr. vir. epistolæ pag. 430—431: »Si quid retractatione opus est et quasi ablutione, en tibi me nudum offero» etc.

Epistlen til Eugen forfeilede heller ikke ganske sit Maal; thi Paven, der som ung havde kjendt Valla, tilgav ham de tilføiede Fornærmelser, og gav ham Sikkkerhedsløfte [1]), men intet Haab om Ansættelse ved det pavelige Hof.

I den første Halvdeel af Aaret 1445 finde vi omsider Valla paa Reisen fra Neapel til Rom; efter fjorten Aars Fraværelse saae han sin Fødestad. Men Opholdet her skulde ikke blive af nogen lang Varighed; thi hans Fjender i Neapel, fornemmelig Tiggermunkene, kunde ikke glemme den bittre Haan og det Nederlag, der var blevet tilføiet dem. I al Hemmelighed søgte derfor disse samme Modstandere [2]) at drive deres Planer igjennem fra Neapel af, og, da de ikke havde naaet at faae ham domfældt af Alphons, prøvede de om muligt at føre Sagen videre frem for den pavelige Domstol. I Breve til fanatiske Aandsfæller i Rom fremførte de deres talrige Beskyldninger mod Valla: han havde i sit Skrift: »De vero bono« forsvaret Epicurs Lære om voluptas som det høieste Gode; han havde i: »De libero arbitrio« angrebet Boethius med Hensyn til hans Lære om Guds Forudvidenhed; han havde frækt benægtet Symbolets apostoliske Oprindelse, ja endog skrevet mod Pavedømmet til Gunst for Baseler-Conciliet, da han af dette havde modtaget store Beneficier [3]).

Paven lyttede ikke ugjerne til disse Meddelelser, der bragtes ham af vimse, tjenstvillige Aander; Eugen, som af Naturen var mistroisk og uselvstændig, kunde

---

[1]) Opera. Apologia contra calumniatores. pag. 795: »Me tua fide, quam dederas, tutum esse oportebat«.

[2]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 362.

[3]) Opera. Apologia contra calumn. pag. 795—804.

ikke fæste Lid til en Mand som Valla, der havde hvæsset sine Pile mod Patrimonium Petri og de hellige Munkeordener, — og for Humanistens sjeldne Kundskaber og literære Dygtighed havde han intet Øie; thi først i denne Paves Regjeringstid havde Humanismen begyndt at fæste Rod ved Curien. Mænd som Poggius, Flavius Blondus, Georgios af Trapezunt o. fl. stode vel i Anseelse, men Eugens Hjerte hang dog ved ganske andre Ting; han var opfyldt af en brændende Iver for Klostrenes Reform, og lod sig derfor beherske af Munke, hvilke han skjænkede sin særegne Bevaagenhed, saa at — ifølge Poggius — »Minoriterne, denne skinhellige Slægt, som travle Myrer løb frem og tilbage omkring den pavelige Stol, medens Paven i hele Timer kunde lade dem sladdre for sig, og i deres Kreds følte sig lykkeligst« [1]).

Kort efter Valla's Ankomst krydsede derfor allehaande Rygter omkring i Staden om denne gjenstridige og haardnakkede Kjætter, og lidt efter lidt blev den raae Folkemasse saaledes hidset op imod ham af de folkelige Prædikemunke, at Valla endog maatte frygte for at blive ombragt af Pøbelen [2]). Under saadanne Forhold ansaae han det ikke for raadeligt at opsætte sin Afreise, tilmed da han ikke kunde fæste Lid til Munkepavens givne Sikkerhedsløfte, men snarere kunde vente at gaae en ny Inqvisitionsproces imøde. Efter kun to Maaneders Forløb flygtede han over Hals og Hoved forklædt fra Rom, ilede til Ostia, derfra til Neapel og

[1]) Platina: De vitis pontificum. pag. 246. — Vespasiano: Vita di papa Eugenio hos Muratori. tom. XXV. col. 256—265. — Voigt: Wiederbelebung des classischen Alterthums. S. 281.

[2]) Opera. Apologia contra calumn. pag. 795—797.

[3]) Opera. Invect. in Barth. Fac. lib. I. pag. 465: »Veni altero a profectione mea mense«.

endelig til Barcelona(?)[1], rimeligviis for der at træffe sammen med sin trofaste Beskytter Alphons, Aragoniens og Neapels Konge.

[1]) Valla selv omtaler ikke denne Stad, men Tiraboschi citerer af Cortese's »Antivalla« følgende Linier: »Dissimulato habitu Ostiam primo, deinde Neapolim, postremo Barchinonem aufugisti«. Jvnfr. Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 347.

Sjette Capitel.

Valla tager atter Bolig i Neapel; hans Strid med Facius og Antonius Panormitanus; hans Reise til Leiren ved Tivoli og til Castiglione; hans Tilbagereise til Neapel og Indbydelse til Rom.

1445—1447.

Skrifter: Apologia pro se et contra calumniatores ad Eugenium IV. Ferdinandi Aragonum et Siculorum regis libri III. Recriminationum in Barth. Facium libri IV. Emendationes sex librorum Titi Livii de secundo bello Punico.

Hvor længe Laurentius Valla er flakket omkring, og om han overhovedet er kommen til Barcelona, vide vi ikke; men kort Tid efter træffe vi ham atter i Neapel hos Alphons, der modtog ham med aabne Arme og hædrede ham med et Diplom som den, der havde indlagt sig store Fortjenester af næsten alle Videnskaber, ogsaa af Poesien [1]); ja Valla's Fjender, der fra Neapel af havde søgt at indanke Sagen for den pavelige Domstol, og derved havde viist Ringeagt for deres Konges Bud, bleve endog kaldte for Fyrsten og alvorligt revsede [2]).

[1]) Opera. Apologia cóntra calumn. pag. 797: »Multo maiorem mihi tribuit laudem iis litteris bulla aurea munitis, in quibus me tantus princeps omnibus pene scientiis atque poetica vel fecit insignem, vel esse testatus est«.

[2]) Opera. Ibidem. pag. 797: »Non mea fuga, non amicorum preces... sed rex optimus, deo hanc mentem inspirante, me a mortis periculo subtraxit..., et adeo ægre tum injuriam meam,

Valla stod atter under Alphons's Beskyttelse; Neapel blev for anden Gang hans Asyl. Neppe var han kommen til Ro, førend han fra denne Stad udsendte sin »Apologia pro se et contra calumniatores«, som han dedicerede til Pave Eugen. Han indleder sit Forsvarsskrift med at yttre, at han hellere havde ønsket nærværende at kunne retfærdiggjøre sig mod de fremførte Beskyldninger, end fraværende af skrive derom. Hvori bestode vel hans kjætterske Forsyndelser? Hvad han havde skrevet, røbede jo tvertimod udmærkede Kundskaber og vidnede om den største Hengivenhed for den christelige Religion. Han havde skrevet om Gramma-

---

tum crudelitatem illorum, tum pessimum exemplum tulit, ut nunquam in omni vita visus fuerit iratior,... vocatosque conjuratos non modo ut iniquos judices sed etiam ut falsos accusatores et testes vehementer increpuit«. Naar Tiraboschi (pag. 348) ved disse »conjurati« tænker paa Valla's romerske Fjender og opstiller som Gisning, at Alphons maaskee har fundet Leilighed til at kalde disse for sig, da han 1445 (?) nærmede sig Rom for at komme Paven til Undsætning, saa har han derved skabt sig en Vanskelighed, — »assai difficile a spiegare« —, hvor der ingen findes. Thi i Antidot. in Pog. lib. IV. (pag. 362), der er skrevet under Nicolaus 5., taler Valla om sine neapolitanske Fjender, navnlig hiin »Caiphas«, og vedbliver nu saaledes: »Taceo, quid posteo Romæ contra me sub alio pontifice (ɔ: Eugen 4.) conatus sit«. Heraf er det klart, at Valla selv betragter »Caiphas« og de neapolitanske Zeloter som de egentlige Hovedmænd ogsaa for den romerske »Sammensværgelse«, og Neapel som Agitationens egentlige Hovedsæde. Det falder derfor ganske naturligt at tænke paa hans neapolitanske Modstandere; disse har Alphons stævnet for sig og givet dem en skarp Irettesættelse. — Drakenborch har mærkeligt nok ganske forbigaaet Valla's første Reise til Rom, skjøndt det af hele Apologien og flere andre Steder — f. Ex. Invect. in B. Fac. lib. I. pag. 465 — er tydeligt nok, at han var der og reddede sig ved Flugt. Som en Følge heraf sætter Drakenborch Valla's Ophold i Neapel fra 1436—1447, medens vi sætte en Standsning ved Aaret 1445, da han for et Par Maaneder reiste til Rom.

tica, om det latinske Sprog, om Logica, Rhetorica, Jus civile og Philosophia; hvilken Fortjeneste! Men at hans Fjender bleve overtrufne af en yngre Mand, som støttede sig til sine Kundskaber, det var allerede Spore nok for dem til at hade ham; thi de vare forbittrede over, at han havde vovet at revse de Uvidende, og ligesom, naar store Hunde eller andre ædle Dyr løbe forbi, de smaae Mopper da strax ile til og give Hals, saaledes havde hans Fjender, skjøndt store og mægtige Mænd, dog ligesom Hundehvalpe bjeffet ad Bjørnen... De havde ingenlunde handlet i Religionens eller Dydens Navn, thi den kjendte de ikke noget til, den havde de endog søgt at tilintetgjøre hos Andre; deres skjændige Levnet var allerede af Rygtet noksom bekjendt, hvorimod han kunde pege hen paa sine Gjerninger som Vidnesbyrd om sit Liv [1]).

Valla vendte sig derpaa til selve Anklagepunkterne: hans Modstandere havde med Theologiens Vaaben kastet sig over hans philosophiske Skrift om det høieste Gode og skildret ham som en Epicuræer, ret som om Epicur ene var at fordømme. De forstode forøvrigt ikke, hvad Epicur vilde, eller hvad voluptas betegnede; thi ikke alene hedenske Forfattere, som Plato, Aristoteles, Xenophon og Cicero, havde forsvaret denne Lære, og taget voluptas i samme Forstand som Epicur, nemlig som voluptas animi; men selv Lactantius havde sat det høieste Gode (bonum ipsum) i sola animi voluptas, og den hellige Skrift antydede det Samme; Navnet var her ligegyldigt, man kunde bruge voluptas eller fruitio, delectatio eller gaudium, felicitas eller beatitudo. Han var derfor forvisset om, at han havde talt som en Troens

[1]) Opera. Apologia. pag. 796—797.

Forsvarer, hans Modstandere derimod som Troens Bekjæmpere [1]).

Efterat Valla derpaa havde forsvaret sig med Hensyn til nogle philologiske Bemærkninger i »Elegantiæ«, gik han over til Skriftet »om den frie Villie«, der var rettet mod Boethius; om dette Punkt, meente Valla, havde hiin talt næsten lige imod Paulus og Guds Ord; skulde det da være Kjætteri at bekjæmpe ham? Han vilde hellere følge Paulus, der havde talt, dreven af Guds Aand, end Boethius, der støttede sig til den stoiske Philosophi [2]).

Endelig kom han til Spørgsmaalet om det apostoliske Symbol, der havde afstedkommet saamange sørgelige Optrin fra Fanatikernes Side (quæ tantas apud furiosos tragoedias excitavit). Dersom Nogen, sagde han, vilde belære ham om dets apostoliske Oprindelse, belære ham om, naar dette skete, hvor og af hvem det var berettet, da vilde han være denne megen Tak skyldig; men han kunde ikke lade sig nøie med at blive henviist til ubetydelige Forfattere (minuti et plebeii scriptores). — Valla paavlste atter her, at den gratianske Text stod ligefrem i Strid med Pseudo-Isidors Ord —, og, siger han, »hvo har saa vel forvansket Fædrenes Udsagn? Paa hvilken Side er saa Sandheden, og paa hvilken Kjætteriet, om der ellers kan være Tale om Kjætteri? Viis mig Steder af Hilarius, Ambrosius, Augustin eller Gregorius; hvis ikke, da skal jeg nævne en Skare Vidnesbyrd for mig.... Eller siger man maaskee: det er Ting, man ikke tør tale om, for at det ikke skal skurre i fromme Øren. Hvad er det for fromme Øren? Mon saadanne, som ikke kunne taale at høre Sandheden? Ja

[1]) Opera. Apologia. pag 799—800.
[2]) Ibidem. pag. 802.

Øren, som ikke ville lade sig belære, men som paa ægte jødisk Viis ikke kunne taale at høre Sandheden. Men hvor er det muligt, at den christelige Fromhed skulde stride mod Sandheden, naar den bliver aabenbar?.... Man beskylder mig desuden for at have talt om den Hellig-Aand og deri yttret mig mod Kirken, — det er Løgn; ligesaa forholder det sig med den Beskyldning, at jeg skal have skrevet mod Dig, hellige Fader, til Baselerconciliet, fordi jeg af det skal have modtaget Beneficier«.

Til Slutning anbefaler Valla sig til Pavens Bevaagenhed: han vilde nødig være mistænkt for at smigre Nogen, ja ikke engang bønfalde om Noget; men han haabede, at, dersom han havde feilet, han da maatte blive bedre belært, og at Paven vilde skjænke hans Studier et naadigt Blik [1]).

Valla havde saaledes ved denne Apologi for en stor Deel seirrigt besvaret Modstandernes Angreb; men, uagtet han ved at dedicere sit Forsvarsskrift til Eugen, og, ved stadigt at henvende sig til ham, havde søgt at indynde sig hos Paven, som desuden havde været hans Ungdomsven og Contubernal, — uagtet han i de omtalte Slutningsord paa en meget fiin og devot Maade havde forebragt ham sit Ønske om Optagelse ved den romerske Curie, saa vedblev Forholdet dog altid at være spændt imellem dem. Eugen har rimeligviis ingensinde kunnet forvinde sin Harme over Skriftet om Constantins Gave; Valla vovede derfor ikke, saalænge denne Pave levede, at komme indenfor Roms Mure; forsaavidt havde Munkepartiets ufortrødne Travlhed dog ført til et Resultat [2]).

[1]) Opera. Apologia. pag. 803—804.

[2]) Det er rimeligvis paa denne Tid, at Franciscus Philelphus fra Mailand af gav Valla det Raad at afholde sig fra al Indblanding

Men til samme Tid, som Valla havde maattet udstaae hiint Stormløb fra det propagandalystne Munkeparties Side, havde hans Modstandere ved Hoffet — allerede før hans Afreise til Rom — stræbt at undergrave det Fortroligheds-Forhold, i hvilket han stod til Kong Alphons. Blandt disse Fjender bare Panormitanus og Facius det største Had til Valla; i Aarenes Løb var det voxet, thi alle Tre kappedes om, hver paa sin Maade, at forherlige Fyrsten og hans Huus og derved stige i hans Yndest.

Panormitanus havde, for at indsmigre sig hos den kongelige Mæcenas, forfattet en Samling af »Dicta et facta Alphonsi«; thi, »ligesom Xenophon havde opbevaret Udsagn og Bedrifter af Socrates, for at Efterverdenen skulde mindes denne Viismand, saaledes vilde han sætte sin Fyrste et lignende Eftermæle« [1]. Dette Skrift fører os levende ind i Alphons's stærktbevægede Liv, rigt paa Nydelser og Trængsler, paa Farer og Lykkens Omvexlinger; men det danner en uordnet Sammenhobning

i de Geistliges Sager, da Præsterne ikke at vare spøge med: han skulde derfor hellere offre sig til sin Muse og til sin Konges Tjeneste. Hans Ord i Satyr. dec. II. hecatosticha 4. (Paris 1508) ere disse:

»Valla vide, ne, dum cunctos in prælia poscis,
Incautus pereas ac fias fabula vulgi.
— — — — —
Linque sacerdotum curæ, quæcunque probare
Debet sola fides, non ipsa scientia secli,
Ac Phoebo te redde patri fontemque frequenta;
— — — — —
Sic tibi certa quies, litem fuge amice malignam,
Invidiæ luem, ne, dum contendere verbis
Ipse paras, patiare nefas et tristia facta;
Judice nam pravo superant mendacia verum;
— — — — —
.... sacerdotum furor est insanus et ingens«.

[1]) Jvnfr. Prooemium til Ant. Panormitanus: Dicta et facta Alphonsi regis. lib. IV. pag. 19.

af korte Characteerskizzer, der, sammenheftede til hverandre uden Hensyn til Tid og Sted, alle ere beregnede paa at fremstille Fyrsten i det meest glimrende Lys; man færdes i Gaeta og Bajæ, i Messina og Neapel, men overalt træder Fyrsten En imøde ridderlig og ædeltænkende, gavmild mod sine Venner, eftergivende og høimodig mod sine Fjender; Alt er Lys, der findes ingen Skyggepartier, og Værket slutter med den tidligere omtalte Skildring af Fyrstens seirrige Indtog i Hovedstaden. Dette smigrende Product, hvori Hofpoeten dog sikkert paa mange Steder har givet sin Phantasi vel meget Spillerum, modtoges af Alphons med huldsaligt Blik, og Forfatteren belønnedes med en Sum af 1000 Ducater [1]).

Facius, den kongelige Historiograph, anstrengte sig ikke mindre for at stige i Fyrstens Gunst; han sluttede saaledes sit Værk: »De viris illustribus« med en Skildring af Alphons, den Mand, »som i sig besidder flere Dyder end alle vor Tids Fyrster tilsammen, og som overgaaer dem alle i Viisdom, Lykke og Berømmelse« [2]). Saadan Omtale virkede, og han modtog kort efter det Hverv af Kongen at skrive hans Liv [3]). I mange Aar arbeidede han paa dette Værk, der fik Titlen: »Rerum gestarum Alphonsi regis libri decem«; han erholdt aarlig 500 Ducater, og, da det endelig fuldfærdigt blev overrakt til Alphons, skjænkede denne, der var henrykt over Stilen, som han havde søgt at danne efter Cæsars Commentarer [4]), ham endydermere 1500 Gylden [5]).

---

[1]) Opera J. Pontani. tom. I. cap. 29. pag. 328.

[2]) Facius: De viris illustribus. pag. 76. (Mehus's Florentiner-udgave 1745.)

[3]) Jvnfr. Epist. F. Barbari til Facius i: »De viris illustribus« pag. 90.

[4]) Æneas Silvius: Commentarius in Anton. Panormit. lib. II, 13.

[5]) Voigt: Wiederbelebung des classischen Alterthums. S. 232.

Trods disse Beviser paa kongelig Naade og Bevaagenhed følte Panormitanus og Facius sig dog trykkede af Valla's Overlegenhed; hans Fortjenester som historisk Critiker og skarpsindig Grammatiker kunde de ikke lukke Øinene for, medens Valla paa sin Side vanskeligt kunde dølge sin Skinsyge, naar han saae Panormitanus blive foretrukken til diplomatiske Sendelser. Hvad der endmere bidrog til at gyde Olie i Ilden, vare de Forelæsninger, der om Aftenen samlede den literære Kreds omkring Fyrsten som Præses. I Aarenes Løb vare de jevnlig blevne fortsatte, og, naar da Livius eller andre Forfattere bleve oplæste snart af En, snart af en Anden, blev Oplæseren mangengang afbrudt ikke alene af Fyrsten, som fremkom med philologiske eller historiske Spørgsmaal, men ogsaa af Andre. Her var nu Valla ret i sit Element og spillede Mesterens Rolle; med sikker Mine og i drillende Tone afbrød han tidt sine Colleger og afviste deres Hypotheser, idet han stillede sine egne Forklaringer eller Gisninger om den rette Læsemaade frem som den ene rigtige; som oftest gik han ogsaa af med Seiren, idet Alphons, der i dette Punkt satte størst Priis paa Valla, tilnikkede ham sit Bifald [1]. Frugten af disse philologiske Sammenkomster vare hans »Emendationes« til Livius's sex Bøger om den anden puniske Krig. [2]

---

[1]) Opera. Invect. in Barth. Facium. lib. I. p. 464.

[2]) Opera. pag. 603—620. Over disse Emendationes Livianæ har Drakenborch (Liv. hist. libri. tom. VII. præfat. pag. XXIX.) fældet følgende Dom: »Si de iis sententia ferenda foret, in hoc omnes mihi consensuros confido, licet plura vitiosa in Livii parte a se curata reliquerit, quam inde sustulerit, id tamen non factum esse, quod ingenium eius operi suscepto non suffecerit, sed tantum tempori, quo vixit, adscribi debere.... Plura corrupta, quæ æmuli vel se emendaturos desperarant, vel perperam emendanda censuerant, feliciter integritati restituit.«

Den nærmeste Anledning til Striden mellem Valla og hans Colleger gav imidlertid et Skrift, som Kongen havde overdraget til ham at udarbeide, nemlig Faderens, Ferdinand I's Historie[1]). Dette Værk i tre Bøger havde Valla inden sin Reise til Rom fuldført i Løbet af to Maaneder; derpaa havde han ladet det afskrive og overrække til Fyrsten, »der som Søn bedst vilde være istand til at rette, hvad der kunde trænge til Rettelse«. Med stor Glæde havde denne modtaget Mindeskriftet om Faderen, og lovede snarest muligt at gjennemlæse det og at føie Marginalnoter til; Alphons overleverede det derpaa til sin Bibliothekar og gav ham Ordre til at læse det for sig, naar han engang, efter Dagens mange Forretninger, i Nattens Stilhed ret kunde skjænke det sin fulde Opmærksomhed; dette skete dog ikke for det Første, thi han reiste kort efter bort fra Neapel.

Medens Fyrsten var fraværende, — fortæller Valla —, kom hans Skrift paa underfundig Maade i hans Modstanderes Hænder; Panormitanus bestak nemlig Bibliothekaren, for at komme i Besiddelse af Haandskriftet, og, medens han i flere Dage beholdt det hjemme hos sig, gjorde han i Forbindelse med Facius mange critiske Optegnelser baade med Hensyn til Indhold og Form, hvorpaa de begyndte at sværte Valla for den nu tilbagevendte Konge, idet de forsikkrede, at Facius vilde være meget bedre skikket til at forfatte et saadant Skrift. Valla var

---

[1]) Skriftets Titel er: »De rebus gestis Ferdinandi, Aragonum et Siculorum regis, libri tres.« Det findes ikke i vor Udgave af Valla's Værker, skjøndt det allerede 1521 blev trykt to Gange i Paris, hos Robert Stephanus og Simon Colinæus. I Tydskland udkom det 1546 i Octav uden Sideangivelse, besørget af Johann Lang. Senere trykt i »Hispania illustrata« (tom. I. 1579. 1603). Jvfr. Fabricius: Bibl. med. et inf. latin. pag. 281 og Oudinus: De scriptor. eccl. antiquis. pag. 2440.

endnu ganske uvidende om dette literære Tyveri; da hændtes det, at de en Aften som sædvanligt samledes ved Hoffet; Oplæsningen begyndte, der blev en heftig Ordstrid mellem Panormitanus og Valla om Forstaaelsen af flere Steder hos Livius, Kongen gav den Sidste Ret og tilnikkede ham sit Bifald; da blev Panormitanus optændt af Skinsyge, og blussende af Harme udraabte han: »Denne, der vil mestre de gamle Codices, ja selv en Priscianus, har selv over 500 Feil i sin »Historie om Kong Ferdinand«, thi saamange har Facius fundet« [1]. Da udbrød Valla, som ikke mere formaaede at tæmme sin Vrede: »Hvorledes ere I, Tyve, dog komne til denne min Skat? Hvo har givet Eder Leilighed til at kigge ind i en anden Mands Helligdom?« — Resultatet af denne Dags Strid kjende vi ikke, men den følgende Dag skiltes de ad efter en hidsig Fægtning, og fra dette Øieblik af vexlede de aldrig et Ord med hinanden. Panormitanus og Facius vedbleve at rive Valla ned, hvorsomhelst de haabede at finde villige Øren; denne ventede derfor hver Dag at see de Angrebsskrifter udkomme, der skulde styrte ham fra hans philologiske Høisæde; men al Venten var forgjæves.

Saavidt var Striden naaet; — da reiste Valla, som ovenfor omtalt, til Rom, for om muligt at faae Ansættelse der. Men neppe var han borte, førend hans Antagonister udgave deres heftige Invectiver, som, udarbeidede i Fælledsskab, vare fyldte med mange Uddrag af Valla's

[1]) Critiken var vel ikke uberettiget, navnlig hvad Indholdet angik; i Begyndelsen af anden Bog giver Valla blandt Andet en Skildring af Kong Martin den 1's Corpulence, som turde være temmelig vidtgaaende i Smagløshed. Ogsaa fra Formens Side er dette Arbeide ikke sat høit: »Opus hoc eo styli charactere perscripsit, ut eius minime videri possit, qui ceteris elegantiarum præcepta tradiderit.« Jvfr. P. Jovius: Elogia virorum illustr. pag. 17. (1577).

historiske Skrift, — og dog var dette endnu ikke færdigt fra Forfatterens Side, men skulde først modtage nogle Rettelser fra Alphons's Haand. For endmere at bearbeide Stemningen sendte Facius Breve med Afskrifter af disse Invectiver rundt omkring i Italien [1]), og de forfeilede ikke deres Hensigt: at skade Valla's literære Navn og Rygte. De sendtes til Poggius, der bar et gammelt Had til Valla, og til den aldrende Guarinus, som havde været Facius's Lærer, da han fra Spezzia var kommen vandrende til Ferrara for at indvies i Classikerne. [2])

Valla vendte efter omtrent to Maaneders Forløb tilbage fra Rom, og var netop ifærd med at skrive hiin forhen omtalte Apologi til Pave Eugen, — da fik han Nys om dette Flankeangreb. Han maatte saaledes paa samme Tid forsvare sig mod disse rænkefulde og lysskye Modstandere, af hvilke Panormitanus endog havde viist sig saa feig, at han havde skudt Facius frem paa Arenaen og ladet ham bære Fadernavnet og Ansvaret for Invectiverne, medens han selv krøb i Skjul og spillede den uskyldige Tilskuers Rolle. Da Valla ved sin plud-

[1]) Opera. Invect. in Barth. Facium. lib. I. pag. 465: »Itaque me vix profecto, libri invectivarum circumferuntur, passim ostentantur, publice recitantur.«

[2]) I Facius's Skrift: De viris illustribus (pag. 82-83) findes et Brev til Poggius, der er skrevet omtrent paa denne Tid. Valla stemples som: »homo arrogans, tibique cognitus, qui ob id Romam venerat, ut a pontifice in ordinem tuum referretur ... Videbis præter animi vitia, quam sit indoctus. Innumerabiles enim errores collegi ab eo commissos in quodam historiarum libro ..., qui in omnes doctos homines, nec minus in mortuos, quam in vivos, morbo quodam animi petulantissime invehitur; sed hominis mores nosti, scientiam propediem nosces.« I et andet Brev, til Guarinus (pag. 87), kaldes Valla: »insanus ..., in cuius libro plura profecto vitia reperi, quam enumerare quisquam possit. Omnes sibi inimicos esse vult, cum omnibus pugnat. Sed spero eius ignorantiam, quæ adhuc latuit, detegere.«

selige Ankomst overraskede dem begge, søgte de saavidt muligt at holde deres Skrifter skjulte, — ja i lang Tid maatte Valla endog forgjæves søge efter at komme i Besiddelse af det Modskrift, der var stilet mod hans »Historie«. Endelig lykkedes det ham gjennem en af hans Venner i Rom at faae en Afskrift efter det Exemplar, som Facius havde tilsendt Poggius [1]), og inden kort Tid havde han fuldendt sine »Recriminationes (v. Invectivæ) in Facium«, som, fordeelte paa fire Bøger, var det stærkeste personlige Stridsskrift, der hidindtil var udgaaet fra hans Pen. Hele den kamplystne Tidsalder, i hvilken det gjaldt som høieste Opgave at værne om sin Forfatterære med alle de Vaaben, der stode til Ens Raadighed, afspeiler sig i dette Feideskrift. Hans Valgsprog var: »Turpe quidem contendere erit, sed cedere visum turpius« [2]); med dette Banner rykkede han ud mod sine Fjender, og blottede for hele Verden deres skamløse Færd; sin fuldtberettigede Harme over det skjændige Ran gav han Luft i lidenskabelige Udbrud, og drog med de skarptslebne Vaaben ikke blot løs mod den navngivne Facius, men tvang ogsaa med bidende Spot og Ironi den rædde Panormitanus til at komme frem af sit Smuthul.

Det var vel ikke noget Nyt, — saaledes begynder Valla —, at Facius, den Frækkeste af alle Frække, havde vovet at angribe Bøger, som endnu ikke vare offentliggjorte, thi det havde han alt flere Gange tidligere forsøgt; men han (ɔ: Valla) kunde ikke noksom undre sig over den Dristighed, som denne Facius, denne »Fa-

[1]) Opera. Invect. in Barth. Fac. lib. I. pag. 464—466. — Facius's Invectiver kjende vi kun af Valla's Forsvarsskrift; der skal kun findes enkelte Brudstykker trykte i »Miscellanee di varie opere.« Venedig 1743. Jvnfr. Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 88.

[2]) Opera. Invect. in Barth. Facium. lib. I. pag. 460.

tuus« var opfyldt af, at han, denne Muldvarp (talpa) turde optræde og rette ham i Stilen; ... hvis Facius havde levet i Oldtiden, vilde de græske Digtere strax have bragt ham frem paa Scenen som en Ugle (bubo), en Frø eller et vildt Æsel (onager) ... Han vilde blot minde Facius om hans simple Herkomst fra Spezzia, hvor hans Fader havde været Skomager eller rettere Skoflikker for fattige Fiskere; han skulde derfor gjerne have hørt Facius tale om Fiskere og Skoflikkere, men det faldt ham meget haardt, naar han saae ham skrive om Konger og Stater ... De Rettelser, som han havde foretaget, vare desuden høist maadelige; han (ɔ: Valla) havde engang hørt tale om Nogle, som vilde rette nogle Vers hos Homer som upoetiske, men som ved denne Yttring kun havde lagt deres Dumhed end mere for Dagen; saaledes var det ogsaa gaaet »Fatuus«, thi denne havde gjort sig al Umage for at rette ham, der forøvrigt kun var semidoctus; ja han havde endog kaldt Andre tilhjælp, men Rettelserne vare dog altid faldne høist uheldige ud ... Fatuus skulde blot have gjennemlæst hans »Elegantiæ«, da vilde han have lært Meget, skjøndt han dog virkelig allerede havde lært endeel af hans historiske Skrift.[1])

Ikke bedre gik det Panormitanus, »denne Person, der er blottet for al Lærdom og Besindighed, og der indeni mangler ligesaa megen Undseelse, Værdighed og Kundskab, som det udenpaa skorter ham paa Haar paa hans Hoved.« [2]). Valla lod heller ikke denne Leilighed gaae ubenyttet hen til at kaste sig over hans smudsige Skrift, »Hermaphroditus«, der, skjøndt det fra mange Kanter var blevet hilset med Glæde, dog havde mødt

---

[1]) Opera. Invect. in Barth. Facium. lib. I. pag. 497. 501. lib. II. pag. 526.

[2]) Ibidem. lib. II. pag. 522.

saa alvorlig Modsigelse i Italien, at der fra Prædikestolene var blevet holdt Straffetaler mod Forfatteren, ja endog hans Billede blevet brændt paa de offentlige Pladse i Ferrara og Mailand. Valla nærede det Haab, at Forfatteren, der pralede af sin Doctorhat og sin vundne Laurbærkrands, snart selv maatte blive brændt, da der ikke fandtes Nogen, som nærede en nedrigere Tænkemaade og dømte værre om Christendommen, end han.[1])

Den af Valla saa meget yndede dialogiske Form gjorde han ogsaa i dette Skrift Brug af, idet først Facius's Ankeposter bleve opstillede, hvorpaa Valla gjennem hele den første Bog og anden Bogs første Capitel forsvarede sig Punkt for Punkt, og seirrigt gjendrev Modstandernes, ofte intetsigende, stilistiske Bemærkninger. Derpaa vendte Valla i anden og tredie Bog Forholdet om; her angriber han Stilen og Udtrykkene i et Skrift af Facius: »De vitæ felicitate«, og som en Jagthund, der har faaet Øie paa Vildtet, forfølger han ham fra Sted til Sted, over Stok og Steen, og levner ham ikke et Øiebliks Pusterum. Den fjerde Bog indeholder endelig et Selvforsvar mod de Angreb, der vare gjorte paa ham som Forfatter og

[1]) Opera. Invect. In Barth. Facium lib. II. pag. 543. lib. IV. pag. 630. 632. — Hele Skriftet frembyder et rigt Udvalg af de groveste Skjældsord og Øgenavne, udsendte af Valla til Gjengjæld for Modstandernes ligesaa nærgaaende Grovheder og frække Beskyldninger. Facius tituleres heelt igjennem: »Fatuus eller Fatuorum princeps; fremdeles: pecus, — perversissimus et maleficus Scytha, fustuario dignus, — pædagogorum sterquilinum, — rabiosa canicula, — emendator politicus, qui lotas alteri manus suis illotis atque omni madentibus illuvie conatur abluere.« — Panormitanus stemples som: »impudicæ foeminæ simillimus, — mango puerorum, — hans »lingua« saaledes, at en scortum et leno vilde skamme sig ved den, — amator puellarum, qui hoc solum deos, deasque et præcipue Venerem orat, ut lepidissimam quamque et maxime molicellam convertat in pusionem« etc. etc.

sædelig Personlighed: »Han skulde saaledes ikke selv have forfattet Værket »de voluptate«, men hans Farbroder.« Valla beklager, at han ikke havde havt nogen Farbroder. »Han skulde heller ikke have oversat de sexten Bøger af Iliaden, men plagieret dem efter en haandskreven Oversættelse af Leontius Pilatus, der fandtes i Florents«; Valla udbryder: »O meri, non Homeri cultor! Jeg har vel hørt, at der skulde findes en ordret Oversættelse af Homer i Mailand, men det en barbarisk; jeg har ogsaa hørt tale om en i Florents, men jeg vil kaldes en Løgner, dersom jeg nogensinde har seet enten den ene eller den anden.« [1]).

Skjøndt disse Invectiver, hvortil som Tillæg føiedes »Emendationes Livianæ«, nærmest maae have Krav paa Philologens Interesse, ere de dog ikke uden Betydning ogsaa for os, da de give et dybere Indblik i Valla's hele Betragtning af det latinske Sprog og i hans Stilling til den classiske Oldtid. Han havde fra sin tidligste Ungdom af dannet sit Sprog efter de antike Mønstre, efter Livius og Cicero, Virgil og Horats, Sallust og Quinctilian, og til disse Autorer henviste han, naar det gjaldt om at stadfæste sin Latinitets classiske Reenhed. Men, naar han vendte Øiet tilbage mod Literaturens Guldalder og haabede, at Sproget vilde gaae sin Gjenfødelsestid imøde, jo mere det hentede sin Ordrigdom fra Oldtidens Forraadskamre, saa billigede han dog ingenlunde sin Tids sproglige Affectation, der aabenbarede sig deri, at den paa mange Punkter vilde overspringe hele den middelalderlige Culturudvikling og sætte Sprogets Fuldkommenhed i en slavisk Efterligning og stereotypagtig Gjengivelse af antike Benævnelser og hedenske Talemaader. Valla viste meget mere ogsaa i dette Punkt

[1]) Opera. Invect. in Barth. Facium. lib. IV. pag. 621—622.

sin Selvstændighed ved at stille sig i et frit, naturligt Forhold til de classiske Mønstre. Det latinske Sprog stod ikke for ham som en død Masse af Ord og Sprogformer, der til en vis given Tid havde naaet sin størst mulige Fuldkommenhed, og nu ikke var istand til at modtage en videre gaaende Uddannelse; Latinen var ham meget mere et levende Sprog, der som saadant maatte lade sig paavirke af Tidens forskjellige Strømninger og gjennemgaae en stadig Udviklingsproces. I Aarhundreders Løb havde Christendommen arbeidet sig frem i Verden, omformet dens Tankesæt og kaldt nye Ideer tillive; derfor havde ogsaa Sproget maattet iføre sig et nyt Klædebon, og Ord vare blevne optagne i Latinen, der, om de end ikke vare brugte af Classikerne, dog havde vundet ubestridelig Borgerret ved at benyttes af den christne Kirkes hellige Fædre.

I Striden med Facius kom dette Spørgsmaal frem, idet Valla gjorde opmærksom paa, at man maatte huske paa, for hvilken Tid man skrev: »Mon jeg ikke tør bruge Ordet: Prophetæ? Jeg skulde maaskee snarere have skrevet: Haruspices eller Augures, som om jeg skrev under Numa Pompilius?« [1]... »Dog, jeg indseer Grunden til dine Klager; det skurrer formodentlig i dine Øren at høre Ordet Jesus istedetfor Jupiter, Maria istedetfor Minerva eller Venus, Jacobus for Bacchus, Gabriel for Briareus eller Priapus? Det er rimeligviis Navne, som ere for ringe for Eder, Navne, som ingen dannet og lærd Mand kan være bekjendt at tage i Munden, Ord, som besudle den elegante Stiil?« ... »Og nu Ordet: Sanctimoniales, som Facius har rettet til: Virgines divo Dominico dicatæ! O! — udraaber Valla med bidende Ironi, — I Daarer, Cyprianus, Hilarius, Ambrosius, Hieronymus,

[1]) Opera. Invectiv. in Barth. Fac. lib. II. pag. 531.

Augustinus, Gregorius! Og ikke blot I, men ogsaa Basilius, Chrysostomus, Gregor af Nazianz, kort sagt alle de græske og latinske christne Forfattere, der have brugt et Navn, som de hedenske Forfædre ikke kjendte!« ....
»Dog hvo har vel lært Eder, Facius og Panormitanus, at vie hine Jomfruer til divus Dominicus, divus Franciscus, divus Benedictus, og ikke til Gud? Mon, fordi Oldtidens Mennesker indviedes til Guderne, ogsaa de Christne bør indvies til Guderne. Thi saaledes har jeg undertiden fundet de hellige Mænd benævnede. Nei, I Elendige! Læser dog de Forfattere, der have skrevet om de høieste Ting (rerum optimarum scriptores), og lader Eder ei nøie med enkelte Smuler fra Oldtiden, hvoraf I kun have øst mere Opblæsthed end Kundskaber, for at jeg ikke skal sige, at I med Modermælken have indsuget Daarskab, Raseri og Ondskab.« [1]).

Uagtet denne heftige Kamp med Colleger maatte forbittre Valla Opholdet i Neapel, vedblev han dog at beklæde Secretairposten ved Hoffet; men han lod sig ikke nøie med sin Virksomhed som Forfatter og Oversætter; thi, hvad han ved Pennen søgte at udrette til Sprogets Udbedring og Forædling, det følte han ogsaa en Trang til ved Ordet mere directe at indprente Datidens Ungdom. Vi see ham derfor, ligesom forhen i Pavia, ogsaa nu i Neapel optræde som Lærer og grundlægge en Veltalenhedsskole [2]), hvis Formaal var at vække Sandsen for den classiske Oldtids Skrifter. Om denne Skole forøvrigt først nu blev stiftet, eller allerede havde bestaaet før hans Afreise til Rom, vide vi ikke; men blandt hans Elever udmærkede sig Guarinus's unge, haabefulde Søn, Hieronymus og Johannes Antonius Campanus, der under

---

[1]) Opera Invect. in Barth. Facium. lib. II. pag. 522.
[2]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 349.

Pave Pius den 2den blev kaldet til den romerske Curie, og senere hen som Biskop af Crotone gjorde sig bekjendt som Forfatter af flere historiske Arbeider. [1])

Det varede imidlertid ikke længe, førend Valla maatte opgive sine fredelige Sysler og forlade Neapel; [2]) thi Krigstrompeten havde atter kaldt Alphons ud paa Valpladsen. Frants Sforza, hvis Ærgjerrighed ikke levnede ham nogen Ro, havde nemlig bragt de italienske Stater til at spalte sig i to fjendtlige Liguer, den republicanske, der dannedes af Venedig, Genua, Bologna og Florents,

---

[1]) Princip. et illustr. vir. epistolæ. pag. 358. — Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 255-256.

[2]) Den af os flere Gange omtalte Poggiali omtaler — ifølge Zumpt a. St. S. 422 —, at Valla skal have eiet en lille Villa ved Mergellina, i Nærheden af Neapel. For at stadfæste Rigtigheden af denne Notitse støtter han sig til et Brev fra Lægen Antonius Ferrari — kaldet Galateus efter Staden Galatona — til Sanazzarius, der i Slutningen af det 15de Aarhundrede udmærkede sig som Forfatter af en latinsk Hyrderoman, kaldet Arcadia. Dette Brev, — der findes aftrykt som Tillæg til Galateus's geographisk-historiske Skrift: »De situ Japygiæ« i Grævii og Burmans: Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiæ (1723.) tom. IX. p. V. pag. 44—46 — har til Overskrift: »De villa Laurentii Vallæ«, og indeholder en livfuld Skildring af et yndigt beliggende Miniatur-Landsted ved Foden af Posilippo; men, da Eieren omtales som en Jevnaldrende af Galateus (»noster Valla«), kan dette ikke passe paa vor Valla, eftersom Galateus — ifølge Tiraboschi VI. II. pag. 96 — først var født 1444, og saaledes ikkun var 13 Aar gammel, da Valla døde. Der omtales desuden i Brevet, at en »heros Fridericus« gav Villaen en Indgang »per mediam Mergellinam«, men ved denne Fridericus maae vi tænke paa Alphons 5's Sønnesøn, Ferdinand 1's Søn. Disse Grunde maae lede til enten med Zumpt (S. 422) at antage Villaen for at have tilhørt »en senere, forøvrigt ubekjendt Laurentius Valla«, eller at erklære Fornavnet Laurentius for en falsk Tilsætning af Galateus's Skrifters Udgiver, og da maaskee tænke paa den Petrus Salvator Valla, til hvem Pontanus — Opera. tom. III. pag. 2597, — stilede et Brev, dateret 1 Januar 1460.

hvis Feltherre Sforza var, og den fyrstelige, der bestod af Paven og Hertug Philip Maria af Mailand. Kong Alphons, der paa Grund af den høimodige Behandling, denne Fyrste havde udviist mod ham under hans mailandske Fangenskab i Aaret 1435, følte sig kaldet til at afbetale sin Taknemmelighedsgjæld, tog strax den Sidstnævntes Parti og ilede i Slutningen af 1446 mod Nord for at undsætte Rom og angribe Toscana.[1])

Kong Alphons havde allerede i flere Maaneder været borte fra Neapel; han var rykket op imod Rom og havde i Januarmaaned 1447[2]) opslaaet sin Leir i Sabinerbjergene; men her savnede han sin vante Omgang, og kaldte blandt Andre ogsaa Valla til sig. Denne ilede da i Begyndelsen af 1447 til Tivoli, hvor han i de Timer, da Fyrsten hvilede fra sine militaire Operationer, maatte vederqvæge ham ved Oplæsning af Classikerne. I flere Maaneder opholdt han sig ved Leiren, og benyttede uden Tvivl denne gunstige Leilighed til at aflægge et lille Besøg i sin Fødestad Rom, som ikkun laa fire Miil borte; der gjensaae han sin Familie og forebragte vel atter for de mere fremragende Cardinaler sit Ønske om Ansættelse ved Curien.

Da den neapolitanske Fyrste senere hen — i Martsmaaned 1447 — brød op fra Sabinerne og drog frem mod Siena, ledsagede Valla ham ogsaa derhen; ved Castiglione (ad montem Castellum), Østen for Siena, opslog Armeen sin Leir; men, da heftige Regnskyl fremkaldte Sygdomme i Hæren[3]), og Valla's Helbred

---

[1]) Leo: Geschichte Italiens. Th. 3. S. 146. Th. 4. S. 337.

[2]) Diario della citta di Roma hos Muratori. tom. III. p. 1130. — B. Facius: De gestis Alfonsi. lib. IX. p. 109.

[3]) Facius: De gestis Alphonsi lib. IX. pag. 114: »Cæterum dum castellum obsidetur, aliud malum præter famem vexare milites coepit. Namque ea imbrium magnitudo, eaque vis ventorum

desuden kun stod paa svage Fødder, tilbød Alphons ham at drage tilbage til Neapel. Dette skete; Valla forlod Leiren, skiltes fra sin Fyrste og Velgjører og lagde Veien over Siena; i Nærheden af denne Stad kom han i Livsfare, da en Røverbande paa 160 Mand anfaldt ham og flere af hans Colleger; den unge Hieronymus Guarinus blev endog tagen tilfange og maatte udstaae haarde Pinsler, men Valla slap uskadt til sit Bestemmelsessted [1]).

I Rom var der imidlertid foregaaet en vigtig Forandring, som fik stor Indflydelse paa Valla's Liv; thi, medens Alpbons endnu opholdt sig i Tivoli, var Pave Eugen 4de død den 23de Februar 1447 [2]). En bevæget Tid indtraadte nu i Rom, thi de urolige Hoveder benyttede sig som oftest af Pavestolens Vacancetid, og histude i Tivoli laa Alphons; han tilbød, om det skulde gjøres behov, med sin Hær at ville forsvare den hellige Stols Autoritet, men havde dog egentlig kun i Sinde at fiske i rørt Vande og at indvirke paa Pavevalget [3]). En Skare af omkringboende Landbaroner og al Slags Pøbel var imidlertid strømmet ind i Staden, — hine interesserede for at faae denne eller hiin Cardinal hævet paa Pavestolen, disse rede til blot paa et givet Vink at tage Deel i Oprør og Tumult. Men værre end disse Skarer var den Pøbel og de unge Adelige, som lode sig henrive af den veltalende Demagog Stephano de' Porcari,

fuit, ut neque extra tentoria neque intra magis quiescere quisquam posset multis eorum discerptis, multis per aërem raptatis.»

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 354—355. Jvnfr. Muratori. tom. XXI. col. 1130: »L'anno 1447, creato papa Niccola, il re Alphonso se partio da Tivoli, e venne in Toscana, e pigliò Castiglione.«

[2]) Diario di Roma hos Muratori. tom. III. pars II. col. 1130. — Poggius: Historia florentina hos Murat. tom. XX. col. 420.

[3]) Facius: De gestis Alfonsi lib. IX. pag. 109.

et i bundløs Gjæld nedsunket Menneske, der, sværmende for den romerske Republik, ophidsede Romerfolket til nu at afkaste det forhadte Præsteaag og gjenopreise Republiken, medens Cardinalerne tvistedes i Conclavet [1]. Det paatænkte Oprør qvaltes dog i Fødselen, Porcari forvistes til Bologna, og Conclavet endte: men trods Alphons's Anstrengelser for at faae en Cardinal af Huset Colonna til Pave, udvalgtes Thomas Sarzanus til St. Peters Efterfølger. Denne vægrede sig vel i Begyndelsen ved at modtage et saa ansvarsfuldt Embede, hvortil han følte sig uværdig; men, da Cardinalerne trængte ind paa ham og forestillede ham, at et saadant Afslag vilde være »at modsætte sig den Hellig-Aands Styrelse,« gav han omsider efter og besteg Pavestolen under Navn af Nicolaus 5te [2].

Kort efter sin Thronbestigelse søgte denne classiskdannede Mand at omgive sit Hof med literære Notabiliteter, og der udgik da ogsaa strax til Valla i Neapel en Indbydelse, hvori Paven lovede at tilgive ham Alt, hvad han havde forbrudt mod Kirken [3]. Maaskee Valla allerede i Tivoli havde modtaget dette Tilbud underhaanden, og dette var en af de skjulte Grunde til, at han saa pludselig forlod sin Velgjører; maaskee han fra Tivoli af havde faaet Leilighed til at fremstille sig for den berømte Cardinal Bessarion, thi det var egentlig denne Mand, som havde forestillet Nicolaus, hvilken betydningsfuld Plads Valla indtog som Skribent [4]. Vist

[1] L. B. Alberti: De Porcaria conjuratione hos Muratori. tom. XXV. col. 309—314. Porcari vilde »omnem pontificiam turbam funditus exstinguere.«

[2] Platina: De vitis pontificum. pag. 247.

[3] Efter Cortese's »Antivalla« hos Tiraboschi VI. II. pag. 351.

[4] Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 340: »Cardinalis Nicænus (ɔ: Bessarion), vir de me optime meritus, ut Romam venirem, mihi autor exstitit.«

er det, at Valla ønskede Intet mere, end at komme til Rom; thi trods de mange Velgjerninger, han havde modtaget af Alphons, havde han seet sine Studier afbrudte og følt sit Liv forbittret ved de heftige Stridigheder, som dog for en stor Deel vare selvforskyldte. Da det desuden ikke var sandsynligt, at Krigen snart vilde faae Ende, og Kongens Fraværelse fra Hovedstaden derfor vilde blive af større Varighed, fulgte han med ublandet Glæde den pavelige Indbydelse og rustede sig til Afreisen. »Efterat mine Sager, — siger Valla selv —, »ti Fade Viin og flere Kaniner, som jeg vilde forære to af mine unge Sødskendebørn, vare blevne bragte ombord paa et Skib, reiste jeg selv med en Tjener og tre Heste, som jeg dengang holdt, over Land til Rom; der tog jeg ind til min Søsters Mand, Ambrosius Dardanus, hos hvem ogsaa min Moder boede« [1]).

---

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 355. — I det af Georgius (Vita Nicolai V. pag. 208) meddeelte Elogium hedder det: »Valla Neapoli propter contentionem ortam inter ipsum et Facium Spediensem ... diutius esse non potuit, ob quam æmulationem Romam ad Nicolaum Pont. accessit.« — Efter Poggius (Opera. Invect. in Vallam. lib. II. pag. 220—222) er Grunden til Afreisen fra Neapel naturligviis en ganske anden: Valla skal have stjaalet nogle Codices, som han saae i et Nonnekloster, og derfor være flygtet fra Neapel med dem, og i hvilken Tilstand! »Cum Neapoli Romam revertisses, nil tecum ferens præter esurientem ventrem, macilientum corpus, pallidam faciem, dentes famelicos, genas pilosiores annis, pannisque obsitus, sicut hi solent, qui diutius in carceribus fuerunt, omnium verum præterquam stultitiæ inops, adeo ut non homo, sed phantasma quoddam subrusticum esse videreris, in domum sororis divertisti.«

Syvende Capitel.

Pave Nicolaus 5te og den lærde Republik i Rom. Valla apostolisk Scriptor og Lærer i Veltalenhed.

1447—1452.

Skrifter: Omarbeidelse af „Elegantiæ." De reciprocatione Sui et Suus libellus. Oversættelse af Thucydid og af Iliaden(?). Annotationes in novum Testamentum.

Thomas Sarzanus, der under Navn af Nicolaus 5te eenstemmig var bleven udkaaret til St. Peters Efterfølger, hilstes som Pave med almindelig Jubel af Italiens Humanister; thi de saae i ham den Mand, der skulde berede Rom og det videnskabelige Liv en mægtig og glimrende Fremtid.

Født i Pisa 1398 af fattige Forældre var den unge Thomas, — kaldet Sarzanus efter en lille ligurisk By, hvor hans Forældre stammede fra —, gaaet til Høiskolen i Bologna; thi alt som ung havde han yttret en varm Interesse for Literaturen. Ved Universitetet studerede han Theologi; men, da han manglede Midler til at kunne fortsætte dette Studium, reiste han til Florents, og tilbragte i denne Literaturens Hovedstad to Aar som Huuslærer for Rinaldo degli Albizzi's og Palla de Strozzi's Børn. Efterat han her havde samlet sig en lille Formue, vendte han atter tilbage til Bologna, hvor han i sit 22de Aar tog den theologiske Magistergrad. Bo-

logna's daværende Biskop, Niccolo d'Albergati, som paa denne Tid var bleven ophøiet til Cardinal af Martin 5te, tog ham i sin Tjeneste, og i samfulde tyve Aar stod Thomas sin Herre trolig bi med Raad og Daad. Da han i sit 25de Aar var bleven viet til Præst, lagde han sig ikke alene efter Studiet af den hellige Skrift, men gjorde sig ogsaa nøie fortrolig med alle de classiske Forfattere, baade de romerske og græske, saa at der kun skal have været faa Skribenter, som han ikke kjendte [1]).

Da Pave Eugen i Aaret 1434 ankom fra Rom til Florents, havde Albergati med sin Famulus alt i længere Tid opholdt sig i denne Stad. Dette Florentinerliv modnede Sarzanus, da han fik rig Leilighed til at stifte Bekjendtskab med Tidsalderens meest talentfulde Mænd. I Nærheden af Pavens Palads pleiede Curiens og Florents's Skjønaander at samle sig hver Aften og Morgen, og i de hvælvede Buegange eller under aaben Himmel gik Disputationerne deres fulde Gang; her mødte Leonardus Brunus og Carolus Marsuppinus, Poggius og Aurispa og mange Andre. Sarzanus fandt stor Behag i at omgaaes med denne Kreds, traf ogsaa her paa beslægtede Aander, som Camaldulenseren Ambrosius og den ivrige Samler Nicolus, af hvis Omgang han høstede mange Frugter, der senere kom ham til Gode. Han havde alt under sit Ophold i Florents »erhvervet sig

---

[1]) Af samtidige Biographier over denne navnkundige Pave maae vi nævne: »Commentario della vita di papa Niccola« af Vespasiano, som var lærd Boghandler i Florents, og som affattede dette Skrift efter Nicolaus's Død under Paul 2. Det findes hos Muratori tom. XXV. col. 270 og i Spicileg. Rom. tom I. pag. 24—61. — En anden Samtidig, Orientalisten Jannotius Manettus forfattede en Biographi i tre Bøger, ligeledes hos Muratori tom. III. p. II. col. 907—960. — Den nøiagtigste Biographi er givet af Georgius i hans »Vita Nicolai V. ad fidem veterum monumentorum conscripti.« (Romæ. 1742).

saamange Kundskaber og besad en saa ypperlig Hukommelse, at han kunde underholde sig med Enhver i dennes specielle Fag, og talte da saaledes, at Enhver maatte troe, at han kun havde dyrket dette Fag« [1]).

Pave Eugen og Mediceerne lagde derfor ogsaa Mærke til hans Evner og fandt snart Brug for dem; thi, da Cosmus trængte til en Mand, som kunde ordne hans Samling af Manuscripter, traf han netop i Sarzanus Manden, som kunde fuldføre dette Hverv; han kaldtes til Hove og forfattede som den veløvede Bibliothekar et Schema over Bøgernes Classification, hvorefter Marcusbibliotheket i Florents, et mindre i Fiesole og mange andre i Italien indrettedes; saaledes blev han da den egentlige Begrunder af den moderne Bibliotheksvidenskab [2]).

En endnu større Tjeneste ydede Sarzanus Paven ved at tage virksom Deel i Florentinerconciliets Forhandlinger, hvor han ved sin Veltalenhed slog de græske Kjættere af Marken; senere bleve vigtige Sendelser til Tydskland og Frankrig ham betroede, og Lykken fulgte ham ogsaa her. Fra disse Legationsreiser vendte han imidlertid ingensinde hjem til Italien uden at medbringe et eller andet Værk, som ikke fandtes i hans Fædreland, blandt disse Leo den Stores Prædikener og Thomas af Aquin's Postille over Matthæi Evangelium. Skjøndt han hidindtil havde maattet kjæmpe med trange Kaar, havde han dog bestandig forøget sin Bogsamling med Haandskrifter;

---

[1]) Vespasiano. a. S. col. 271. 72. 74. — Manetti. a. S. col. 912.

[2]) Vespasiano. a. S. col. 274: »Mandogli un ordine.. e scrissela di sua mano e mandolla a Cosimo, e così seguitò l'ordine suo in queste due librerie di S. Marco e della Badia di Fiesole, e il simile seguitò in quella del Duca d'Urbino, e quella del Signore Alessandro Sforza, e chi avrà pe' tempi a far libreria, non potrà fare sanza questo inventario.«

deri havde han sat sin høieste Glæde, og, for at kunne kjøbe eller lade Andre afskrive disse Værker og pryde dem med Miniaturmalerier, havde han ofte laant Penge, som han først langt om længe saae sig istand til at kunne betale tilbage; i den fattige Præst's Bibliothek saae man saaledes, blandt andre kostbare Skrifter af ældre og nyere Forfattere, Augustin's Værker, indbundne i tolv, elegant udstyrede Bind [1]).

Tiden nærmede sig nu snart, da Sarzanus skulde gaae en mere glimrende Fremtid imøde; thi, da Albergati døde 1443, blev den forarmede Famulus for sin troe Tjeneste mod Pavedømmet belønnet med Bispestolen i Bologna (1444), ophøiedes kort efter til Cardinal, og, for at reddes ud af sin slette økonomiske Forfatning, udvalgtes han til Pavens Vicecamerarius. I Løbet af tre Aar [2]) var Subdiaconen, der ved Processionerne havde maattet lade sig nøie med at bære Korset foran den pavelige Vicarius og svinge Røgelsekarret ved Messen, stegen fra Trin til Trin, og blev nu efter Eugens kort paafølgende Død af samtlige Cardinaler udnævnt til Kirkens Overhoved.

Nicolaus 5te modtog en tung Krone og et vanskeligt Hverv fra sin Forgjænger; thi sjelden havde et Pontificat bragt saamegen Elendighed over Italien som

---

1) Vespasiano. a. S. col. 273—274.

2) Vespasiano sætter (a. S. col. 278) denne hurtige Forfremmelse som foregaaet i Løbet af 18 Maaneder. Ligesaa Platina i sin Pavehistorie pag. 248, hvor det hedder: »Uno eodemque anno Thomas Sarzanus et episcopatum Bononiensem et cardinalis dignitatem et pontificatum adeptus est.« — Men Georgius retter i sit »Vita Nicolai V« (pag. 19. 24) denne indløbne Feil, idet han støtter sig til nogle tabulæ apostolicæ i Vaticanerbibliotheket, hvoraf det sees, at Sarzanus allerede 1444 blev udnævnt til Biskop.

Eugens. Landet var udplyndret i de mange Krige, Stæderne lagte i Aske, og Landeveiene blevne usikkre paa Grund af de mange omflakkende Røverbander. Selve Rom havde gjentagne Gange været Skuepladsen for de blodigste Optrin; den frugtbare Campagne laa øde hen, Agerdyrkningen var ophørt, og de store romerske Familier havde leiet deres Marker ud til Græsning; Roms Indvaanere vare udpiinte af svære Skattepaalæg, og, da Regjeringen ikke godvillig vilde give dem Lettelser, søgte de ved Magt at tiltvinge sig disse. »Hvor ofte — siger den samtidige Poggius — have vi ikke seet Italien omspændt af Krigens Luer, hvormange Stæder ere ikke blevne fortærede ved Fjendens Raseri og indvortes Partikampe. Jeg kunde, hvis det ikke blev for vidtløftigt, opregne utallige Krige, som ere blevne førte mellem os og de fyrstelige Familier, hvori næsten hele Italien har været indblandet« [1]).

Baselerconciliets stormende Møder havde vel udraset; men den savoyenske Modpave, Felix 5te, søgte dog endnu at gjøre sin Værdighed gjældende ligeoverfor Vaticanet, og mod Øst skjød den tyrkiske Halvmaane sig bestandig længere frem mod Constantinopels Mure. Forgjæves lod Nicolaus et Opraab udgaae til Europas Fyrster, forgjæves udrustede han selv en Flaade, som løb ud for at hjælpe Grækerne; Tidens Fylde var kommen, Constantinopel faldt, og dette Fald rystede hele Italien med Forfærdelse, ikke mindst Paven. Heldigere var han derimod i at ophjælpe Papatets sunkne Herredømme; Felix blev Aar for Aar mere træt og kjed af at kjæmpe for sin Anerkjendelse som Pave; han ydmygede sig for Nicolaus (23de April 1449), og det reformatoriske Concilium i Basel hensygnede ligesaa mat, som det var

[1]) Opera Poggii: De miseria conditionis humanæ. pag. 127—128.

kraftigt begyndt. Schismaet var nu endt og Jubelen almindelig, men dog størst i Rom, hvor Paven lod feire en stor Takkefest i Vaticanet, medens det romerske Folk gav sin Glæde tilkjende ved om Nætterne at drage jublende gjennem Roms Gader med brændende Fakler og syngende: »Lux fulsit mundo, cessit Felix Nicolao [1].«

I de politiske Forhold stræbte Nicolaus ved en forstandig Regjering at ophjælpe det sønderrevne Italien; han formanede Fyrsterne til at holde inde med deres Stridigheder og bevarede selv en streng Neutralitet i de italienske Anliggender. Efterat han i tre Aar havde beklædt St. Peters Stol, kunde han derfor ikke med Urette høitideligholde det kommende Jubelaar (1450) som en Ophøielsesfest for det ydmygede Pavedømme; og, skjøndt Kirkens Overhoved i de sidstforløbne 80 Aar havde maattet kjæmpe en Kamp paa Liv og Død om sin egen Existents, saa at det skulde synes, som om Troen paa Pavens Ufeilbarhed maatte have lidt et fuldstændigt Skibbrud, saa var dog Begeistringen for Pilegrimsfarterne til Apostelstaden nu atter vakt saa stærkt som nogensinde. »Der var — siger den samtidige Vespasiano — i dette Aar en saadan Sammenstimlen af Folk fra alle Lande, at Landeveiene fra Florents til Rom vrimlede af Mennesker, som om det kunde være Myrer« [2]. Staden blev overfyldt af Fremmede, og en frygtelig Pest begyndte at rase i de stærkt bepakkede Qvarterer; men Festerne vedvarede, Messerne fordobledes, og end flere Masser af Gaver og rede Penge strømmede til Kirkerne og derfra ind i Curiens Kasse, saa at mere end 100,000 Floriner bleve deponerede alene i den mediceiske Bank [3].

[1]) Platina: De vitis pontific. pag. 250. — Georgius: Vita Nic. V. pag. 66.
[2]) Vespasiano. a. S. col. 282.
[3]) Vespasian . a. S. col. 279. — Manetti. a. S. col. 925.

Hvad der af Gaver var blevet nedlagt af de troende Catholiker i Kirkens Moderskjød, skulde snart blive anvendt af Pave Nicolaus, der ved de rige Midler nu saae sig istand til at virkeliggjøre sit Ideal: at staae som trofast Beskytter af Kunst og Videnskab. Han pleiede selv at sige, at der var to Ting, som han vilde anvende alle sine Penge paa, »nemlig paa Bygninger og Bøger« [1]), og han maatte ogsaa føle sig endmere tilskyndet til at lade Handlingen følge Ordet, eftersom Rom i begge Henseender frembød et sørgeligt Skue. I de borgerlige Uroligheder, der lige siden Aarhundredets Begyndelse havde hersket i Rom, vare Kirker, Klostre og Hospitaler indenfor Murene blevne befæstede, medens andre, i militair Henseende vigtige Punkter udenfor Murene, som Kirkerne St. Paolo, Sta. Agnese og St. Lorenzo, vare blevne benyttede som Stalde. Ogsaa Oldtidens Mindesmærker havde lidt Meget. Da saaledes Emanuel Chrysoloras i Aaret 1404 kom til Rom, skrev han til sin Keiser, at der neppe fandtes nogen antik Statue mere i Rom, da de vare blevne brugte som Materiale til Trapper, Krybber, Paladser og andre Bygninger [2]), og trøsteligere bliver ikke Billedet, naar vi læse den Skildring, som Poggius har efterladt os af det gamle Rom, saaledes som det paa hans Tid saae ud. Da han i Aaret 1402 førstegang kom til Rom, saae han endnu det saakaldte Concordiatempel (rettere Vespasianstempel) ved clivus Capitolinus; men, da han var vendt tilbage fra sine literære Reiser, fandt han den hele Cella og en Deel af Porticus ødelagt, og noget senere saae han kun de otte Søiler, som have holdt sig indtil den Dag idag. August's Mausoleum var blevet til en Høi, beplantet med

---

[1]) Vespasiano. a. S. col. 273.

[2]) Papencordt: Geschichte der Stadt Rom. S. 493.

Viinstokke, og ikkun Navnet »Agosta« var bevaret; ved via Appia var en stor Deel af Cæcilia Metella's herlige Gravmæle, der havde trodset saamange Aarhundreders Storme, først for nylig bleven ødelagt. Fuld af Veemod over denne Ødelæggelse vandrede Poggius henover Forum og sammenlignede sig med Marius, der landflygtig havde vanket omkring paa Afrika's Kyster og skuet ud over Carthago's Ruiner. Han mindedes den Strophe af Virgils Æneide: »Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis« [1]), men meente, at man nu snarere kunde vende den om og sige: »Aurea quondam, nunc squalida, spinetis vepribusque referta« [2]).

Nicolaus 5te, der higede efter Berømmelse, saae her en rig Mark ligge for sig; med Øiet henvendt paa den romerske Keisertid, hvis colossale Ruiner daglig mindede ham om at udføre lignende Bedrifter, tragtede han efter at udstyre det nye Rom med pragtfulde Kirker og Klostre og at fremtrylle en glimrende Periode, i hvilken Architectur, Maler- og Billedhuggerkunst skulde feire sin Gjenopstandelse. Han hvilede derfor ikke længe, førend han fik begyndt; Broerne over Tiberen, Murene omkring Rom og de Vandledninger, der ved Krigene vare blevne ødelagte, bleve udbedrede; en Mængde af Roms gamle Kirker og Templer, som St. Stephano og Pantheon, St. Lorenzo og St. Paulo, Maria Maggiore og Sta. Prassede bleve restaurerede. Hele det leoninske Qvarteer af Staden anlagde han efter en større Maalestok, udvidede det vaticanske Palads, byggede Bastioner og Taarne ved Engelsbroen, befæstede Engelsborg for at hindre det romerske Folk fra at gjentage

[1]) Virgil. Æneid. lib. VIII, 348.

[2]) Opera Poggii: De fortunæ varietate urbis Romæ et de ruina eiusdem descriptio. pag. 131—137.

sine Stormløb mod Vaticanet og lagde Grunden til den nye Peterskirke efter en Tegning, der efter Manettus's Udsagn skulde have gjort denne Apostelkirke til et af Verdens største Underværker, hvis den var bleven fuldført. Architecter og Malere bleve i dette Øiemed kaldte til Rom fra alle Egne af Italien; Florentineren Leon Battista Alberti, udmærket i alle ridderlige Kunster, berømt som Digter og Historiker, Mathematiker og Architect, forskjønnede Rom; Antonio og Bernardo Rosellini skjænkede mange af Kirkestatens Byer, som Viterbo, Narni, Ostia, Assisi, architectoniske Kunstværker[1]), og den gudhengivne Munk, Fra Angelico da Fiesole, hvis Malerier med det lyse Grønne og det glimrende Farveskjær vare som Offere, han bragte sin Gud, endte paa denne Tid sit fromme Malerliv i Rom, hvor hans Been stedtes til Hvile i Maria sopra Minerva[2]).

Men med ikke mindre Iver og Varme omfattede Nicolaus 5te Literaturen, navnlig den classiske, og kom Videnskabens Dyrkere imøde med Gjæstfrihed og Rundhaandethed. Mindet om den haarde Trang, han selv i tidligere Dage havde maattet kjæmpe med, ansporede ham vistnok nu endmere til fra sit ophøiede Stade at række Musasønnerne en hjælpsom Haand. Neppe var det blevet bekjendt over Italien, at Sarzanus havde modtaget Tiaren, førend lærde Mænd fra alle Italiens Egne strømmede ned til det romerske Hof for at anbefale sig som Curiens trofaste og lydige Tjenere. Pave Nicolaus modtog dem naadigt og understøttede Mange rigeligt med Penge og Embeder, saa at han, »skjøndt han vel afholdt sig fra sine Forgjængeres vidtdrevne Simoni«[3]),

[1]) Manetti. a. S. col. 930--940. — Platina. a. S. pag. 254—255. — Georgius. a. S. pag. 166—169.

[2]) Jvnfr. Opere di G. Vasari. vol. II. pag. 233—247.

[3]) Vespasiano. a. S. col. 279. — Platina. a. S. pag. 254—255.

dog bortgav Kirkens Embeder til Mænd, som arbeidede mere i Pavens, end i Kirkens Tjeneste. Det synes navnlig at have været hans Yndlingstanke at faae hele den græske Literatur, baade den profane og christelige, oversat paa Romersproget; derfor omgav han sig især med dygtige Grammatikere og critiske Sproglærde, som hjalp ham med at oversætte, gjennemsee og ordne de gamle Codices. Og midt i Kredsen af disse Lærde stod nu Pave Nicolaus, selv en Lærd, lille og spinkel af Væxt, men med et Par mørke, spillende Øine, som vidnede om den Ild, der boede i hans rastløse Sjæl; hastig til Vrede, naar Noget gik ham imod, fortrød han det dog snart, og var da nedladende og godmodig; jevn i i Samtale, derfor en Hader af krybende Smiger, — aaben og ligefrem i Omgang, derfor en afgjort Fjende af al Forstillelse og Hykleri[1]). Som Privatmand havde hans Samlerlyst ofte drevet ham til at sælge Alt, hvad han eiede; som Pave fortsatte han, hvad han havde begyndt, saa at han mangengang ikke levnede sig Stunder til at spise, end sige til at sove; han levede for Bøger og sparede Intet for at komme i Besiddelse af romerske og græske Haandskrifter: »Hvilken Berømmelse — skriver Philelphus til Pave Calixt 3die — erhvervede din Forgjænger sig, da han foruden sine mange andre Dyder glimrede ved Lærdom, Viisdom og Veltalenhed. Alle, der ved Kundskaber og Talenter udmærkede sig,

---

[1]) Manetti. a. S. col. 918—919. — Æneæ Silvii oratio de coronatione Nicolai hos Muratori tom. III. p. II. col. 895. — Platina. pag. 255: »Facilis ad iram fuit, ne mentiar, quippe qui biliosus erat; facilis etiam reditu ad benevolentiam.« — Vespasiano. a. S. col. 274: »Era un uomo aperto, largo, sanza sapere fingere o simulare, e nemico di tutti quegli fingevano e simulavano Era nemico di ceremonie e adulazioni, con ognuno usava grandissima dimestichezza.«

drog han til sig og belønnede dem; ved hans Iver og Gavmildhed blev det alene muligt, at en talrig Mængde græske Skrifter, som tidligere havde været ukjendte for vore Landsmænd, nemlig de største Philosopher, Talere og Historieskrivere, bleve oversatte paa Latin. Det Samme skete med theologiske og mathematiske Skrifter, saa at vi nu ikke mere have nogen Aarsag til at misunde Grækerne, da vi kunne læse de fleste af deres Værker paa Latin. Hvis Nicolaus 5te havde levet længere, vilde ogsaa de andre fortrinlige Digtere og Skribenter, navnlig den guddommelige Homers to herlige Digtninger, der tjene til Lærdom og Prydelse for Menneskenes Liv, være blevne oversatte... Efterat Constantinopel — hedder det videre — var faldet og udplyndret, sendte Nicolaus Befuldmægtigede til alle de Dele af Asien og Europa, som vare Tyrkerne underkastede, for at opsøge og opkjøbe græske Haandskrifter. Dette var ikke forgjæves; thi utallige Skrifter bleve kjøbte til høi Priis og bragte til Italien, saa at man med Rette kan sige, at Grækenland vel er gaaet tilgrunde, men ved Nicolaus 5te bragt over til Italien, af hvilket Land jo ogsaa tidligere en Deel bar Navnet Stor-Grækenland. Men, da han ikke vilde gjælde for at være mere Græker end Romer, sendte han ligeledes Sendebud over hele Europa for at opspore, hvor der maatte ligge Skatte skjulte af den romerske Literatur. Jeg veed, at Enoch Asculanus, tidligere min Tilhører, i dette Øiemed reiste lige til Dacien (Danmark?), og, som Andre sige, til Candavia (Sverrig?), den i Oceanet længst borteliggende Ø, som de Gamle omtale« [1]).

Paa samme Tid, som Pave Nicolaus skaffede sine Agenter i Europa og Asien nok at bestille, havde han

[1]) Fr. Philelphi epistolæ. lib. XIII. ep. I. (1506).

selv ikke mindre travlt hjemme i Rom, hvor det vaticanske Palads om Vintren husede en Mængde Afskrivere, der om Sommeren flyttede ud med Hs. Hellighed paa hans forskjellige Villaer ude i Sabiner- eller Albanerbjergene. Da der saaledes i Somrene 1451 og 1452 herskede ondartede Sygdomme i Rom, ilede han strax med sin Coloni af Lærde ud til sit Yndlingsopholdssted St. Fabriano, og, for at ikke hans travle Bier skulde paadrage sig Sygdommen ved Smitte, forbød han under Livsstraf, at Nogen, som kom fra Rom, maatte komme hans Villa nærmere end syv Miglier [1]).

Ved sin egen Ufortrødenhed og sine Afskriveres Flid havde Nicolaus saaledes lidt efter lidt faaet samlet over 5000 Haandskrifter af grammatiske, poetiske, historiske, medicinske og theologiske Forfattere, og blev derved den egentlige Grundlægger af det senere saa berømte Vaticanerbibliothek [2]). Ved Pavernes Flytning fra Rom til Avignon vare nemlig de pavelige Bog-Samlinger, der hørte deels til Lateranpaladset, hvor Paverne dengang boede, deels til Peterskirken, blevne adspredte, og de faa Levninger vare kun af ringe Betydning. Camaldulensergeneralen Ambrosius, der 1431 opholdt sig i Rom, skriver saaledes i et Brev: »Jeg ønskede at see St. Peters Bibliothek, da jeg haabede at finde noget Nyt, thi jeg havde hørt, at der skulde være flere betydelige Værker, men jeg fandt ikke Noget, som er værd at omtale.« Ligesaa skuffet blev han, da han undersøgte Pave Eugens private Bogsamling, hvor han kun traf »enkelte græske Haandskrifter, men intet Nyt undtagen Isak Syrerens Værk: de perfectione vitæ religiosæ« [3]). Nu modnedes den Tanke hos

[1]) Manetti. a. S. col. 928. — Voigt: Æneo Silvio de' Piccolomini. S. 408.
[2]) Manetti. a. S. col. 926.
[3]) Ambr. Traversarii epistolæ. lib. VIII. ep. 42. 43. (Florentiæ 1759.)

Pave Nicolaus at anlægge et Bibliothek, der skulde tjene til Brug for hele det romerske Hof og være tilgjængeligt for Alle; men Planen kom ikke til Udførelse, da Døden rev ham bort midt under Arbeidet [1]).

Med Rette var Nicolaus 5te ved sin Regjerings Tiltrædelse bleven hilst af alle Humanismens Tilhængere med jublende Begeistring, og denne hendøede heller ikke i de otte Aar, han førte St. Peters Sværd; thi, som vi have seet, Kunsten og Videnskaben havde i ham faaet sin Mæcenas, Kirkestaten en dygtig og fredsæl Regent, og Kirken et Overhoved, der, skjøndt en Modstander af kirkelige Reformer og uden dybere Sands for det christelige Livs Fremme, dog ved sin Personlighed hævede sig langt over sine uværdige Forgjængere og derved gjengav Pavestolen Noget af sin tabte Anseelse.

Den første literære Dygtighed, som Paven lod kalde til sig, var Laurentius Valla, den Mand, der ved sit Skrift »om Constantins Gave« havde kastet en vældig Brand ind i Christenheden, der havde spottet ad Neapels uvidende Tiggermunke og haanet det høihellige Inqvisitionstribunal. Den Mand, der for ikke mere end to Aar siden havde vandret om paa Roms Gader som en mistænkt Kjætter, og for ikke at blive sønderslidt af det rasende Munkeparti havde seet sig nødsaget til at flygte over Hals og Hoved ud af den hellige Stad, — denne Mand stod nu atter i Rom, og ikke var han kommen vandrende ind ad Stadens Port som en bodfærdig Kjætter, der med Pilegrimsstav i Haand vilde trygle om Naade ved Pavens Fødder, men han var dragen ind som Gjæst, indbudt af Nicolaus til at være Medlem af den literære Vaticanerrepublik. Et slaaende Beviis paa det mærkelige Omsving, der under Nicolaus 5te var foregaaet i hele Curiens

[1]) Vespasiano. a. S. col. 282. — Manetti. a. S. col. 926.

Opfattelse af sin Stilling! Nu havde Munkeherredømmet udspillet sin Rolle og havde maattet bukke under for et Skjønaandsregimente, hvor de kirkelige Interesser kun fik en mere underordnet Plads, medens Kunst og Videnskab gjaldt som det Vigtigste, og dygtige, talentfulde Personligheder stode høiest i Priis.

Blandt de Mænd, som vare gaaede i Arv til Nicolaus fra hans Forgjænger, indtog Poggius den fornemste Plads. Vi have tidligere havt Leilighed til at omtale denne Mands store Fortjenester af Literaturens Fremme ved de vigtige Fund, som han havde gjort paa sin Reise til Costnitzerconciliet, men maae endnu dvæle en Stund ved ham, da han kom til at indtage saa vigtig en Plads ligeoverfor Valla [1]).

Efterat Poggius var vendt tilbage fra Tydskland og England, modtog han atter sin Secretairpost ved Martin 5's Hof; dette bundne Liv fandt han dog ikke synderlig Behag i, hans Hu stod mere til at streife omkring paa Jagt efter Bøger, hvorfor han ogsaa i nogle Breve fra London havde skrevet til Nicolaus, at han vilde foretrække et florentinsk Professorat med 600 Gylden aarlig for sin Post i Rom, thi »Friheden var ham altfor dyrebar« [2]). Han maatte dog bide i det sure Æble og forblive i sit Embede, men udstødte jevnlig Beklagelser over ikke at blive anseet og paaskjønnet efter Fortjeneste [3]). Født i Toscana saae han med Længsel hen til det aandrige Mediceerhof, hvis Lærde han ved Breve stadig meddeelte

---

[1]) Vita di Poggio af hans Samtidige, Vespasiano Fiorentino i Spicileg. Rom. tom. I. pag. 547—555. — Recanati: Vita Poggii hos Muratori. tom. XX.

[2]) Ambr. Traversarii epistolæ. lib. XXV. ep. 38. 39. pag. 1124.

[3]) Opera Poggii: Historia convivalis. præfat. pag. 32. Oratio ad Nicolaum V. pag. 292.

om sine Fund og Arbeider; da nu Eugen i Aarene 1434—1443 opholdt sig i Florents, greb han med Glæde denne Leilighed til at fornye Bekjendtskabet med gamle Venner og lære nye at kjende, blandt dem Thomas Sarzanus. Da denne udnævntes til Biskop, helligede Poggius ham sit Skrift: »De infelicitate principum«, — den første Hylding, der var bleven bragt Sarzanus af en af Humanismens Coryphæer [1]); og da han kort efter ophøiedes paa Pavestolen, anvendte Poggius alle sine Kræfter for at kunne sætte sig fast i Kirkefyrstens Yndest; han hilste ham velkommen i en Lykønsknings-Epistel, hvor han i fine og elegante Vendinger udbredte sig over Pavens Kundskaber og Lærdom og frembar det Ønske, at han blandt de mange andre Ting, som maatte ligge ham paa Sinde, ogsaa vilde opfylde de Forventninger, som Videnskabens og Kunstens Dyrkere nærede til ham; til Slutning kom han frem med sit egentlige Ærinde: »Jeg beder Dig, helligste Fader, at Du ikke vil forglemme dine gamle Venner, blandt hvilke ogsaa jeg tør regne mig; Du veed jo selv bedst, hvorledes Fællesskab i Studier, Sæder og Skikke knytter Venskabets Baand; .. lad dette derfor ikke mindst ligge Dig paa Hjerte, at Du kommer dine gamle Venner tilhjælp, ikke lader dem omkomme af Trang, men viser Dig de skjønne Aander bevaagen... Af hvem skulle vi vel vente os nogen Frelse, dersom Du svigter os, Du, hvem de skjønne Videnskaber hidindtil have fostret som deres Yndling? .. Saa være dette da din egentlige Opgave; det vil bringe dit Navn Berømmelse og være den herligste Frugt af dit Pontificat; dette vil forskaffe Dig en evig Løn hos Gud og et udødeligt Navn blandt Menneskene .. Men da Du, helligste Fader, allerede i lang Tid har foresat Dig at gjøre dette,

[1]) Opera Poggii. pag. 390. — Georgius: Vita Nicolai V. pag. 176.

saa beder jeg Dig om at tænke paa din Poggius, der nu som Curiens Veteran (veteranus in Curia miles) alt har tjent Pavedømmet i 40 Aar« [1]).

Denne Epistel virkede, Nicolaus tilfredsstillede hans Fordringer, og Poggius ophørte for en Stund at klage over Tiderne og syntes at forsone sig med sin Skjæbne [2]). Men, skjøndt han nu, 67 Aar gammel, var traadt i Tjeneste hos den ottende Pave, og skjøndt han havde seet mere end 50 Cardinaler døe bort Aar efter Aar [3]), vare hans Characteer og Sæder dog forblevne uforandrede. Han var af Naturen udrustet med store Talenter, med et ypperligt Hoved og en Vittighedsaare, der sprudlede frem i Satirer, hvori han skar løs paa sin Samtid. Som Lærer var han aldrig optraadt, dertil manglede det ham udentvivl paa egentlig Lyst; men en mægtig Indflydelse havde han udøvet paa sin Tid som utrættelig Samler af Haandskrifter og som Forfatter deels af historiske Bøger, som hans »florentinske Historie« i otte Bøger, deels af populairphilosophiske Afhandlinger. Han var desuden en ivrig Beundrer af de antike Oldtidslevninger og gav det første Stød til de archæologiske Studier og de store Udgravninger, som senere fandt Sted under Pave Alexander 6te, Julius 2den og Leo 10de. Ruinerne af de store Keiserpaladser og Templer, Bade og Triumphbuer, Vandledninger og Theatre satte Poggius ligesaa levende ind i de forbigangne Aarhundreder som de classiske Skribenter; derfor færdedes han jevnlig i den romerske Campagne, hvor Gravmælerne med deres Indskrifter fængslede hele hans Opmærksomhed [4]); han optegnede disse og anstillede allehaande Forsøg paa

[1]) Opera Poggii: Oratio ad Nicolaum V. pag. 290—292.

[2]) Ibidem: Hist. convivalis. præfat. pag. 32.

[3]) Ibidem: Oratio in funere Cardinalis S. Crucis. pag. 269.

[4]) Recanati: Vita Poggii hos Muratori. tom. XX. col. 177.

at faae dem læste og tydede rigtigt; men høiest voxede dog hans Begeistring, naar han paa disse landlige Udflugter traf paa Antiqviteter, paa Vaser eller Buster, der kom til at smykke hans lille Antikmuseum [1].

Men hans Feil og Laster traadte ikke mindre stærkt frem; sandselig og vellystig var han, endnu som Olding, en Bold for sine tøileløse Lidenskaber; skjøndt Geistlig havde han ikke mindre end tre Bastarder, der alle med Faderens Navn løb omkring i Rom; dette var ham dog ikke i mindste Maade til Uleilighed, thi, da en Cardinal engang bebreidede ham, at »han havde Børn, hvad der ikke sømmede sig for en Geistlig, og at han levede som Fader uden Hustru, hvad der var upassende endog for en Lægmand, saa slog Poggius det hurtigt hen i Spøg og svarede, at han havde Børn, hvad der vel anstod en Lægmand, og at han levede uden Hustru, hvad der jo var en gammel Skik blandt de Geistlige« [2].

Det Sted, hvor han i tidligere Dage havde givet sin letfærdige Vittighedstunge de slappeste Tøiler, var et Selskab af frivole og letsindige Secretairer, der paa Martin 5's Tid havde dannet sig under Navnet »Bugiale« (bugia). Poggius havde været Sjælen i denne Kreds, der holdt sine Sammenkomster i en afsides liggende Sal i Lateranpaladset; der søgte de vittige og forslagne Hoveder »jocandi gratia« at forlyste hverandre efter Dagens Besværligheder med letfærdige Anecdoter og smudsige Historier; der skjemtede og skoggerlo man, der tiljublede man den sit største Bifald, som kunde bringe de nyeste Skandaler tiltorvs, der skaanedes Ingen, selv ikke Hs.

---

[1]) Opera Poggii: De fortunæ varietate. pag. 131—137. — Ambr. Traversarii epistolæ. lib XXV. ep. 42 ad finem. — Recanati: Vita Poggii hos Muratori. tom. XX. col. 183.

[2]) Recanati: Vita Poggii hos Muratori. tom. XX. col. 171.

Hellighed, Pave Martin 5te. Frugterne af disse »Løgnefabrikanternes« [1]) Aftenunderholdninger undsaae Poggius sig ikke ved paa sine gamle Dage at offentliggjøre i sine »Facetiæ«, et Skrift, som indeholder enkelte vittige Indfald og morsomme Bonmots, men som for største Delen er en Samling af obscøne Smaahistorier om usædelige Skriftefædre og liderlige Cardinaler, dumme Præster og uvidende Munke, forslagne Læger og nedrige Advocater; let og spøgefuld dvæler Forfatteren ved disse Smudsigheder, og føler en vis Glæde over, at det latinske Sprog kan lade sig bruge til Meddelelse af slige Anecdoter i glat og ziirlig Stiil[2]). Hvor stor er dog ikke Afstanden mellem denne Kreds af pavelige Secretairer, der om Dagen forfattede Buller og Brever, men om Aftenen hendreve Timerne med selvlavede Krøniker og piquante Løgne, — og saa den langt alvorligere Gruppe af Mænd, som et Decennium senere samlede sig om Kong Alphons i Neapel! Og dog var Poggius's »Facetiæ« trods sit uanstændige Indhold Samtidens meest yndede Læsning, der tjente selv Prælater og Cardinaler til Moro[3]). Saa fordærvet og forblindet var Tidsalderen, at, medens Valla som en Kjætter indstævnedes for Inqvisitionstribunalet i Neapel paa Grund af sine berettigede Angreb paa det verdsliggjorte Pavedømme og dets tomme Traditioner, saa husede Christenhedens Hovedstad, ja det pavelige Palads den langt farligere Poggius, der med sin giftige, for-

---

[1]) I Conclusio til libri facetiarum — Opera Poggii. pag. 491 — forklares dette Selskabs Navn (»Bugiale«) nøiere som »mendaciorum veluti officina«.

[2]) Opera Poggii: Facetiæ. præfat. pag. 420.

[3]) »Facetiæ« udbredtes senere over Frankrig, Tydskland, Spanien og Brittanien, og fra 1470—1500 oplevede de ikke mindre end 26 Oplag og tre italienske Oversættelser. Jvnfr. Voigt: Die Wiederbelebung des classischen Alterthums. S 466.

førerske Pen undergravede Grundvolden for det menneskelige Samfund ved at svække Troen paa Sædelighedens Grundsætninger og Religionens Hellighed.

Paa sine gamle Dage vedblev Poggius imidlertid at være ligesaa umættelig i Livsnydelse som i sin Ungdom; for at have friere Hænder traadte han udaf den geistlige Stand, og Antallet af hans uægte Børn skal, om vi ellers tør troe Valla, endog være steget til tolv Drenge og to Piger[1]); da ægtede han — dog vistnok ikke af Samvittighedsskrupler — i sit 55de Aar en rig, attenaarig Florentinerinde, Selvaggia Buondelmonti, skrev i denne Anledning en Apologi betitlet: »An seni sit uxor ducenda«, som gjorde stormende Lykke, og havde endnu i sit 70de Aar store Faderglæder, da hans Hustru fødte ham et Svendbarn, som i Vægtfylde overgik alle de tidligere Exemplarer[2]).

Skjøndt Poggius saaledes ingenlunde stod som et Dydsmønster, tog han dog ikke et Øieblik i Betænkning at udkaare den geistlige Stand og navnlig Munkeordnerne til Yndlingsskive for sin vittige og skarpe Pen; skjøndt han selv aldrig var tilfreds med den Gage, han oppebar ved Curien, drog han dog idelig tilfelts mod Præster og Munke, »disse gjerrige Mennesker, der under Troens Maske blot hige efter at kunne blive rige og kun for Pengenes Skyld tragte efter at faae Embede«[3]). Med Undtagelse af enkelte Mænd, som Camaldulenseren Ambrosius, skar han alle Geistlige over een Kam, og, blottet for al dybere religiøs Sands, kunde han ikke tænke sig Andet end reen udvortes Motiver til at søge ind bag Klostrets Mure. »Disse Tiggermunke — siger han —

---

[1]) Opera Vallæ: Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 363.

[2]) Recanati: Vita Poggii hos Muratori. tom. XX. col. 173.

[3]) Opera Poggii: De avaritia. pag. 12. 22.

synes snarere at gjøre Andre til Tiggere, idet de leve af Andres Sved, medens de selv ville være frie for alt Arbeide; de, der kalde sig Minoriter, antage Munkekutten, ikke for at føre et fromt og helligt Liv, men fordi de have Lyst til at henleve i Ladhed og Dovenskab; og saa mene de, at en skiden Ordensdragt, Fødder, ombundne med Sandaler, et Hoved, der luder ned mellem Skuldrene, en Hals, der er dreiet om paa Siden, og et blegt Ansigt ere Tegn nok paa et dydigt og gudfrygtigt Levnet.« .. »De forlade deres Klostre og drive omkring paa alle Veie; man møder dem i Slagterboderne, paa Torvene, hvor Olie og Fisk forhandles; der trænge de sig ind paa Folk, gribe med Hænderne fat i de Forbigaaendes Kapper og tigge om Penge, Skotøi og andet Lignende.« [1] .... »Og nu deres Prædikener! Ofte er jeg gaaet derhen for at forlyste mig over de Dumheder og Taabeligheder, som de opvarte med; siden den hellige Bernhardinus har gjort saa stor en Lykke, ville de Alle efterabe ham og være Bodsprædikanter.« ... »Jeg maa briste i Latter, naar jeg seer, hvorledes disse Munke fare op i Veiret, ret som om de vilde springe ned fra Prædikestolen, hvorledes de snart brøle som Vanvittige, snart hviske ganske sagte, snart lee, snart græde, ligesaa foranderlige som en Proteus og lignende mere Aber end Prædikanter; efter saadanne Prædikener gaae de selv bort endnu mere hæse og dryppende af Sved, end da de kom, og Tilhørerne endnu dummere end før; saaledes gjøe og brøle de hele Aaret igjennem, og dog bliver intet Menneske i Verden derved bedre.« [2]

---

[1]) Opera Poggii. De miseria conditionis humanæ. lib. I. pag. 102. — Ibidem. Epistolæ pag. 318.

[2]) Ambros. Traversarii epistolæ. lib. XXV. ep. 41. — Voigt. a. St. Side 474, som jeg maa henvise til, da det ikke har været

Uagtet saaledes Intet laa Poggius fjernere end Kirken, hvis høitbetroede Tjener han var, havde han dog i sin Levetid affattet mangen Kjætterbulle og havde nu af Pave Nicolaus faaet det Hverv at affatte et Stridsskrift mod Felix 5te. Poggius greb med Glæde denne Leilighed til at kunne glimre som Forfatter og vise sit declamatoriske Talent. Med salvelsesfuld Pathos udslyngede han et Invectiv mod den hæderlige Felix af Savoyen, der stempledes som »en Cerberus, paany sluppen ud af Underverdenen for at forstyrre Religionen og omstyrte de Troendes Menighed«, som »en Ulv i Faareklæder«, som »Guldkalven, der var opreist til Skjændsel for Troen, til Skam for det nuværende Aarhundrede, og det af en Synagoge, som bestod af ryggesløse Mennesker«, som »Troens Omstyrter, Religionens Fjende, Ondskabens Fyrste, Satans Yngel, en anden Muhamed.« Ikke bedre gik det Baselerconciliets Fædre, »disse Apostater, Hoerkarle, Røvere, Overløbere, Gudsbespottere, der ere overbeviste om alle skjændige Forbrydelser, der ere Rebeller mod Gud og hans Øvrighed, ere de meest forbryderske og ryggesløse Pharisæere.« [1]) Isandhed, dersom Kirkens Velfærd, dersom Sandhed og Ret kunde tænkes at blive fremmet ved slige Skjældsord og cyniske Udbrud, da maatte Curien bryste sig af at besidde en Advocat som Poggius, der, trods alle sine Udfald mod Munkepartiet, dog ved nøiere Eftersyn syntes at have tilegnet sig ikke saa ganske Lidet af Munkeskolens Methode.

Foruden Poggius traf Valla sammen med Georgios Trapezuntios, der var Cretenser af Fødsel, men hvis Familie stammede fra Lilleasien. Han var allerede mel-

---

mig muligt at komme paa Spor efter Samlingen af Poggius's: »Epistolæ LVII«.

[1]) Opera Poggii: Invectiva in Felicem antipapam. pag. 155—164.

lem 1420 og 1430 kommen til Italien, hvortil han navnlig var bleven opfordret af Humanisten, Franciscus Barbarus. I Mantua havde han opholdt sig en Stund hos Victorinus af Feltre, der i denne Stad havde grundlagt en Opdragelsesanstalt, hvor Yngre og Ældre fra Tydskland, Frankrig og Grækenland ikke blot indviedes i de classiske Studier, men ogsaa øvedes i allehaande legemlige Færdigheder, som Riden, Bryden og Fægten [1]). Her erhvervede Trapezuntios sig saamegen Færdighed i det latinske Sprog, som var fornøden for med Held at kunne gjøre sig forstaaelig for Italiens videlystne Ynglinge. Men i Begyndelsen af sin Optræden havde han andre Vanskeligheder at kjæmpe med, og som Familiefader for en talrig Børneflok maatte han finde sig i foreløbigt at flakke omkring og opslaae sin Lærestol i den græske Literatur i forskjellige Stæder, først i Vicenza, senere i Venedig. Da han senere havde afsvoret den græske Kirkes Kjætteri og med Iver taget Deel i Unionsværket, anbefalede Franciscus Barbarus ham som en ivrig Tilhænger af den rettroende Lære, og ved Cardinal Scarampus's Hjælp modtog Georgios under Eugens Pontificat en Kaldelse til Rom [2]). Her var han optraadt omtrent 1440 og havde gjort stor Lykke baade som offentlig Lærer i Veltalenheden og som Skribent; nøie fortrolig med den græske Grammatik var han mere end nogen Anden istand til at kunne føre de mange Disciple, der strømmede ned til Italien, dybere ind i den helleniske Oldtid. Derfor fandt Nicolaus 5te ogsaa i ham ret en Mand efter sit Hoved, og Georgios blev ansat som apostolisk Secretair; men trods sine mange Kundskaber var han meget eensidig,

---

[1]) Spicileg. Rom. tom. I. pag. 641. — Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 308.

[2]) Papencordt: Geschichte der Stadt Rom. S. 498.

og, da han hermed forbandt et meget lidenskabeligt Temperament, som han ikke vidste at dæmpe, skabte han sig mange Bryderier og stod i Rom paa spændt Fod med flere af de meest fremragende, italienske Colleger [1]).

Stille og fordringsløs var derimod Flavius Blondus, en grundig og samvittighedsfuld Historieforsker, der havde tjent i Rom under Martin 5te og Eugen 4de; denne Sidste havde han helliget et Skrift i tre Bøger, betitlet »Roma instaurata«, som indeholder en Beskrivelse af alt Det, der var tilbage af det gamle Rom, og hvori han heelt igjennem støtter sine historiske Undersøgelser paa de gamle Forfattere. Et andet Skrift var »Italia illustrata«, hvor Blondus deler Italien i de gamle tolv Regioner og fortæller hver Provinds's og Stads Historie. Men, skjøndt han ved denne Art Undersøgelser brød en ny Bane, skattedes han ikke meget høit af Nicolaus. Grunden hertil var vel den, at han kun var lidet inde i det græske Sprog, saa at han ikke kunde fremme Pavens Plan, at faae den græske Literatur omplantet paa italiensk Jordbund. Blondus forlod endog Rom 1450, opholdt sig tre Aar i Ferrara, men vendte allerede 1453 tilbage og blev atter tagen til Naade af Paven [2]).

Endnu en Mand, som gik i Arv til Nicolaus, var Johannes Tortellius fra Arezzo; han havde under Eugen været apostolisk Cubicularius og staaet i fortroligt Forhold til ham; ogsaa hos Nicolaus havde han en høi

---

[1]) Barth. Facius: De vir. illustr. pag. 20—21. — Spicileg. Rom. tom. I. pag. 633—636. — Tiraboschi. tom. VI. p. I. pag. 307—318.

[2]) Hans Vita af Vespasiano Fiorentino i Spicileg. Rom. tom. I. pag. 648—650 — Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 3—7. — Jagemann: Geschichte d. fr. Künste und Wissenschaften. B. 3. Th. 3. S. 451—454. — Voigt: Wiederbelebung des classischen Alterthums. S. 306—307.

Stjerne paa Grund af sin Lærdom, og til Beviis paa sin Yndest overdrog Paven ham Opsynet med sin kostbareste Perle, det pavelige Bibliothek [1]).

Men Curien forøgedes ogsaa med nye og friske Kræfter; saaledes gjenfandt Valla i Rom sin gamle Lærer Aurispa, der 1450 blev apostolisk Secretair, dog vistnok mere af Navn end af Gavn [2]); en anden Bekjendt traf Valla i Petrus Candidus December, der havde tjent som Secretair ved Visconti's Hof i Mailand, da Valla beklædte Lærestolen i Pavia, og til hvem han dengang havde dediceret sit lille Skrift mod Bartolus. Efter Philip Maria's Død (1447) havde December taget virksom Deel i de mailandske Frihedsbevægelser, og var paa Grund af sit heftige, republicanske Sindelag bleven nødt til at forlade det sforziske Hof; han var da reist til Rom, hvor der ikke spurgtes om nogen religiøs eller politisk Troesbekjendelse, men om literær Dygtighed, og Nicolaus havde overdraget til ham Overopsynet over de pavelige Abbreviatorer [3]).

Mediceernes Hovedstad, hvor Nicolaus 5te havde færdedes med flere af Aarhundredets dygtigste Mænd, ydede ham ikke mange Talenter, thi den gamle Kreds af Humanister, som havde omgivet Cosmus, var bleven meget fortyndet; Døden havde bortrevet Nicolus (1436), Camaldulenseren Ambrosius (1439) og Leonardus Brunus (1444); Florentineren Jannotius Manettus, den berømte Orientalist, der var vel bevandret i det Græske, Hebraiske og Syriske, stod endnu tilbage. Som ungt Menneske havde han lært Græsk af Ambrosius og Hebraisk af en

---

[1]) Hans Vita af Vespasiano i Spicileg. Rom. tom. I. pag. 658—660. — Muratori. tom. XXV. col. 282.

[2]) Barth. Facius: De vir. illustr. pag. 18. — Voigt. a. S. Side 316.

[3]) Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 72—73. — Voigt. a. S. S. 317.

lærd Jøde; senere levede han sammen med denne og to Grækere, og øvede sig med dem saaledes, at han talte disse Sprog ligesaa flydende som det Italienske[1]). Som Biskop af Bologna havde Sarzanus sat stor Priis paa hans vidtudstrakte Sprogkundskaber og rost ham som den Mand, hvem »den gamle romerske Republik ikke vilde kunne opvise Mage til.« Da det derfor var rygtedes til Florents, at Sarzanus havde besteget St. Peters Stol, drog Manettus som Republikens Gesandt til Rom, og i den pavelige Audientssal, der var opfyldt af en talrig Menneskemasse, af Gesandter fra alle Italiens Hoffer, af Cardinaler og Lærde, holdt han en glimrende Tale til sin fordums Ven. Den varede over fem Qvarteer, men Alle bleve grebne af hans mægtige Veltalenhed, og Paven selv blev dybt bevæget; han stod en Tidlang stille med tillukte Øine, saa at det syntes, som om han var fraværende; men, da Talen var tilende, besvarede han hvert enkelt Punkt af Florentinerens Tale[2]). Nicolaus søgte nu at faae Manettus i sin Tjeneste, men først i Aaret 1454 var han at bevæge til at forlade sit kjære Florents og drage til Rom, hvor han blev apostolisk Secretair og erholdt Løfte om en aarlig Gage af 600 Scudi[3]); denne Gavmildhed gjengjældte Manettus rigeligt, da han senere satte Pave Nicolaus et hædrende Minde i sin Biographi over ham.

Til disse Mænd maae vi endnu føie den berømte Platoniker Bessarion, Cardinal af Nicæa, der i sin Iver

---

[1]) Jagemann. a. S. B. 3. Th. 3. S. 541.

[2]) Vespasiano: Vita di papa Niccola 5. col. 280. — Naldi: Vita J. Manetti hos Muratori tom. XX. col. 558—559. — Spicileg. Rom. tom. I. pag 578—616.

[3]) Vespasiano a. S. col. 282. — Manetti: Vita Nicolai hos Muratori. tom. III. p. II. col. 927—928.

for at anskaffe sig Haandskrifter og i Interesse for Literaturens Fremme kappedes med selve Paven. Hans Palads i Rom dannede ligesom Vaticanet et literært Midtpunkt for græske og italienske Lærde, som Theodoros Gaza, Nicolaus Perottus [1]) og Platina, Forfatteren af den bekjendte Pavehistorie. Men denne Kappesyge vakte snart Pavens Skinsyge; Bessarion, der i Rom spillede en lille Mæcenas, fjernedes fra Hoffet og udnævntes til Biskop af Bologna, hvor han en Tidlang arbeidede med Iver paa at ophjælpe det forfaldne og forældede Universitet; opfyldt af antik Patriotisme havde han imidlertid samlet sig henimod 600 Codices, hvilke Skatte, baade af hedensk og christeligt Indhold, endnu den Dag idag gjemmes i Venedigs Marcusbibliothek [2]).

Det var ved dette Nicolaus 5's classisk-dannede Hof, i Kredsen af disse Humanister fra Grækenland og Italien, at Laurentius Valla kom til at indtage sin betydningsfulde Plads. Skjøndt han vistnok allerede i Aaret 1447 [3]), umiddelbart efter Nicolaus's Thronbestigelse, var kommen til Rom, hvor der var blevet lovet ham en »conditio non aspernanda« [4]), saa varede det dog over et Aar, inden han modtog fast Ansættelse som »Scriptor apostolicus«, hvilken Post han

[1]) Spicileg. Rom. tom. I. pag. 276—280.

[2]) Spicileg. Rom. tom. I. pag. 191—196. — Tiraboschi. t. VI. p. I pag. 306—307. — Voigt. a. S. S. 334—335.

[3]) Nogle Historikere, som Zeno, sætte (ifølge Tiraboschi. t. VI. p. II. pag. 350) Valla's Ankomst til Rom først til Aaret 1451, og støtte denne Antagelse paa et Brev fra Franciscus Philelphus (Epist. lib. IX. ep. 3) til Valla, dateret Mailand i Marts 1451. Heri skriver han, at »han havde hørt, at Valla havde forladt Alphons og bosat sig i Rom«. Saafremt Marini's efterfølgende Notitse er paalidelig, har dette Brev som Beviissted mistet sin Kraft; Philelphus, som levede i det dengang saa urolige Mailand, kan desuden godt tænkes først to Aar efter at have faaet Underretning om Valla's Forflyttelse.

[4]) Opera Vallæ. Antidot. in Pog. lib. IV. p. 355.

tiltraadte den 10de November 1448.[1]) Efter sytten Aars Forløb havde Valla saaledes omsider opnaaet som Mand, hvad han som fyrig Yngling paa 24 Aar havde attraaet som høieste Maal. Mange Tilskikkelser havde han i de mellemliggende Aar maattet prøve, mange Pennekampe havde han maattet føre for at værne om sin literære Ære; nu længtes han efter at komme til Ro, og det var derfor hans Haab, i Rom at kunne finde en sikker Havn, hvor der kunde levnes ham Tid til at bruge sine endnu usvækkede Kræfter i Literaturens Tjeneste og forfølge sit Maal uden Standsninger.

Da Valla kom til Rom, saae han Nicolaus 5te allerede i fuld Virksomhed med Afskrivnings- og Oversættelses-arbeiderne; man betragtede Grækenland som Moderlandet og Hjemstedet fór den egentlige Kunst og Videnskabelighed; men, da Kjendskabet til Sproget endnu var saa ringe, maatte alle Curiens Tjenere hjælpe med til at erstatte dette Savn ved Oversættelser. Poggius var vel kun lidt fortrolig med Græsken og fandt mere Behag i selv at producere; men Paven fik dog udvirket, at han forsøgte sig paa Cyropædien og Diodorus Siculus; naar han manglede Indsigt i det enkelte Ords rette Betydning, maatte et genialt Pennestrøg og en dristig Vending erstatte det mindre nøiagtige Udtryk.[2]) Georgios fra Trapezunt savnede omvendt Færdighed i Latinen, men

---

[1]) Marini: Degli archiatri pontifici. vol. I pag. 241. Not. 6. (Roma 1784.): »Lorenzo della Valle fu fatto scrittore da Niccolo V alli 10. di Novembre del 1448 nel posto di Stefano da Valenza«. (Med Henviisning til de vaticanske Registre.)

[2]) Jvnfr. Epist. Poggii til Petrus Thomasius i Spicileg. Rom. tom. IX. pag. 647: »Historiam Xenophontis, quam Cyri Pædiam vocant, latinam feci; ... ita a me traducta est, ut latina esse videatur. Non enim singula verba aut sententiolas expressi, sed scripsi more nostro, ita ut sperem futurum ne contemnatur a doctis.«

Intet hjalp, og mange af Aristoteles's og Plato's Skrifter, Eusebius's »Præparatio evangelica« og flere af Chrysostomus's Homilier omplantedes ved ham paa romersk Jordbund. Candidus December oversatte Appianus og Perottus Polybius; Pave Nicolaus skjænkede navnlig den Sidstes Arbeide sit udeelte Bifald og vexlede flere Breve med ham, hvori han udtalte sin Beundring »over det lette og flydende Sprog, saa at man ikke skulde troe, at det nogensinde havde været skrevet paa Græsk, men fra først af var forfattet paa Latin«.[1]) Da Manettus noget senere traadte til, begyndte denne paa et meget betydningsfuldt og omfangsrigt Arbeide, nemlig en ny Oversættelse af hele den hellige Skrift fra Grundsprogene af; dette Foretagende, der paabegyndtes under Pavens Auspicier, vidnede om et mærkeligt Fremskridt, da der deri laa en taus Indrømmelse af det Mangelfulde ved Vulgata, der var den eneste, af Kirken som authentisk stemplede Oversættelse. Men Arbeidet kom desværre ei til Fuldførelse, da Nicolaus døde kort efter; Manettus drog da til Neapel, men fuldendte der kun sin Oversættelse af det nye Testamente fra det Græske og af Psalmerne fra det Syriske.[2])

Valla maatte ogsaa bidrage Sit til at fremme Pavens Yndlingsplan, og han fik en vanskelig Opgave at løse, da det overdroges ham at oversætte den græske Historieskriver Thucydid. Ingen havde tidligere forsøgt sig paa

---

[1]) Disse Breve fra Nicolaus til Perottus findes hos Georgius: Vita Nicolai V. pag. 206—207.

[2]) Angaaende denne og de mange andre Oversættelser af græske Forfattere, profane og christelige, henvise vi til Vespasiano: Vita di papa Niccola, hos Muratori. tom. XXV. col. 282. — Naldi: Vita Manetti hos Murator. tom. XX. col. 607. — Manetti: Vita Nicolai hos Murator. tom. III. p. II. col. 927—928. — Georgius: Vita Nicolai V. pag. 176—202.

denne Forfatter, men derfor meente Nicolaus 5te maaskee, at dette Arbeide netop vilde komme i de rette Hænder, naar det blev overgivet til Italiens første Grammatiker og Stilist. Valla havde vel i Neapel prøvet paa at gjengive Iliaden paa latinsk Prosa; men Vanskelighederne havde han allerede dengang erkjendt, hvilket vi saae af det Brev til Aurispa, hvori han klagede over sit ringe Kjendskab til Græsken.[1]) Nu stillede det sig vel ikke meget anderledes for ham; thi ved Oversættelsen gjaldt det jo om saameget som muligt at give Afkald paa sin egen Udtryksmaade, for med desstørre Nøiagtighed og Troskab at kunne overføre i Modersmaalet Originalens stilistiske Eiendommeligheder. Men denne Opgivelse af sig selv maatte falde en saa skarpt udpræget Personlighed som Valla meget vanskelig, og han kom derfor til at indtage et vaklende Standpunkt; snart var det ham om at gjøre at faae en correct Gjengivelse af Forfatterens Ord og Tankeindhold, men snart forlod han atter Originalen for ikke at bryde med de Regler for den skjønne grammatiske Latinitet, som han selv havde opstillet i sine »Elegantiæ«, og som han med saa stor Strenghed krævede efterlevede af Samtidens Skribenter. Arbeidet skred langsomt fremad, deels fordi han, som det synes, ikke nærede nogen synderlig Interesse for den Slags Productivitet paa anden Haand, deels fordi han jevnlig blev afbrudt ved de literære Kampe, hvori han ogsaa i Rom indvikledes. Først i Aaret 1452[2]) var Oversættelsen

[1]) Jvnfr. Side 147. — Denne Oversættelse af de sexten Bøger af Iliaden er udentvivl ved Aurispa's Hjælp bleven færdig paa denne Tid og da offentliggjort. I Aaret 1474 tryktes den førstegang i Brescia, senere i Venedig 1502, Cøln 1522. Jvnfr. Fabricius. Bibl. med. et infim. latin. pag. 282.

[2]) Georgius i sit »Vita Nicolai« (pag. 185) beretter, at der i Vaticanet findes en Codex med følgende Overskrift: »Laurentii

færdig, og ved dens Overlevering modtog Valla 500 Scudi[1]) af Nicolaus, som var henrykt over dette Arbeide. Eftertiden, der i Aaret 1513[2]) saae det førstegang udkomme i Trykken i Paris, udtalte derimod en haard Dom over det.[3])

Det første Skridt, som kostede meest Overvindelse, havde Valla nu gjort. Kort Tid efter see vi ham tage fat paa et lignende Arbeide for Paven, nemlig paa en Oversættelse af Herodot. Det var vel ikke Lysten, som drev ham, men snarere reent materielle Grunde, thi at lægge Vind paa Græsken var jo den sikkreste Maade, paa hvilken man kunde bane sig Vei til Pavens Hjerte og forskaffe sig Udsigter til en mere fordeelagtig Stilling ved Curien. Det berettes os ogsaa, at Pave Nicolaus engang spurgte Valla, hvorfor han, der var saa vel bevandret i den romerske Literatur, med saamegen Iver lærte Græsk paa sine gamle Dage, og at Valla da

Vallensis e Græco in Latinum translatio Thucydidis ad sanctissimum dominum nostrum Nicolaum papam quintum». Mod Slutningen læses følgende Tidsangivelse: »Octavus et idem ultimus Thucydidis liber finit. millesimo CCCCLII Domini Nicolai Papæ Quinti anno sexto.

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 335: »Quingentos aureos papales.« Drakenborch har urigtigt: quinquaginta.

[2]) Heeren: Geschichte des clas. Stud. B. 2. S. 74.

[3]) I Joh. Hudson's Udgave af Thucydid (Oxoniæ 1696), — hvor den græske Text staaer foroven, Valla's Oversættelse med Stephani Noter nedenunder, — hedder det i Fortalen, at Valla's Oversættelse »incuriam et negligentiam (graviori enim verbo uti non libet) summam ubique prodit«. — Ikke skaansommere er Huetius, der (Ifølge Bayle. pag. 2937) i sit Skrift: »De claris interpretibus« kalder Valla som Oversætter »inelegans et pæne barbarus«; han har vel en vis »copiam bene et eleganter dicendi; ... sed græcis litteris leviter tinctus, ad auctorum sententias parum attentus, oscitans sæpe et alias res agens, fidem apud eruditos decoxit.«

svarede: »Ut duplicem abs te, Pontifex, mercedem accipiam«. [1])

Men Valla havde til samme Tid ikke undladt at virke i sit egentlige Kald, som bestod i baade ved Tale og Skrift at uddanne Sandsen for det latinske Sprogs classiske Former. Kort efter sin Ankomst til Rom længtes han efter at begynde en mere praktisk Virksomhed, og det laa ham da nærmest at optage det, hvad han tvende Gange tidligere, i Pavia og Neapel, havde begyndt, men paa Grund af Forholdene havde maattet afbryde. Valla hørte i det Hele taget ingenlunde til det Slags Lærde, som, indmurede i deres Bibliothek eller fastnaglede til deres Studerestol, tabe den virkelige Verden af Syne; han var meget mere en praktisk Natur, der igjennem haarde Livserfaringer var bleven modnet til det, som han var; det virkelige Liv havde han at takke for Meget af den Selvfølelse, Bestemthed og Sikkerhed, med hvilken han som oftest træder os imøde; derfor spottede han ad hine Systemer og Theorier, der som Levninger fra Middelalderen i hans Øine kun havde tjent til at forqvakle Menneskenes Hjerner og gjort dem udygtige til at virke med Gavn i Samfundslivet. For nu at skaffe Videnskaben mere Indgang og gjøre Sprogkundskaben mere frugtbringende, havde han til Hensigt atter at aabne en Veltalenhedsskole med Forelæsninger og stilistiske Øvelser; men, da han netop paa denne Tid havde fuldtop af Arbeide ved Curien, vilde han maaskee have ventet længere hermed, hvis han ikke udenfra var bleven ansporet til at begynde jo før jo heller.

Georgios fra Trapezunt var, som omtalt, allerede under Eugen 4de optraadt i Rom som Lærer i Rhetorik. Skjøndt Græker havde han inden kort Tid erhvervet sig

[1]) Opera. Jov. Pontani. tom. I. pag. 270.

saadan Færdighed i Latinen, at hans Forelæsninger vare talrigt besøgte baade af Gamle og Unge; fra alle Lande flokkedes man om hans Lærestol, og af sin Samtid blev han almindelig anerkjendt som »doctissimus omnium Rhetorum«[1]). Dette var Valla allerede en slem Torn i Øiet; men Skinsygen voxede til heftig Forbittrelse, da han erfarede, at Grækeren havde benyttet sit Catheder til ved enhver Leilighed at angribe Quinctilian og nedsætte denne Mands Fortjenester. Den vælige Kappelyst, som fandt Sted mellem Grækenlands og Italiens Humanister, — en Strid, som danner et væsentligt Hovedtræk i det femtende Aarhundredes Physiognomi, — yttrede sig nemlig ofte deri, at hver Nations Lærde hævede deres classiske Skribenter til Skyerne paa Bekostning af det andet Lands store Forfattere. Ved at omtale den romerske Veltalenheds Lærer med Foragt havde Georgios imidlertid tilføiet Valla ligesom en personlig Krænkelse; thi alt som ungt Menneske havde hans Øie opdaget de mange Guldkorn hos Quinctilian, og han havde henledet den literære Verdens Opmærksomhed paa denne Classiker ved sit Debutantskrift: »De comparatione Ciceronis Quinctilianique.« I sine Manddomsaar havde han læst og atter læst ham, saa at han næsten kunde ham udenad[2]); Cicero og Quinctilian stode vel begge for ham som Mønsterforfattere, der supplerede hinanden; de vare ham som »duo lumina atque oculi cum omnis sapientiæ tum eloquentiæ Latinæ«[3]), men den Sidste bar dog som hans Ungdoms Kjærlighed Prisen for alle andre; »thi — siger han — ikke har Nogen været veltalende eller formaaet at blive det, medmindre han har stræbt efter at

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 348.
[2]) Opera. Invect. in B. Facium. lib. I. pag. 477.
[3]) Opera. Elegant. lib. I. cap. XIII. pag. 19.

sætte sig ind i Quinctilians Skrifter og efterligne hans Regler« [1]).

Valla ønskede derfor at tage Hevn over sin Modstander, men vidste ingen bedre Maade at forherlige sin Yndlingsforfatters Navn, end ved selv at optræde som Lærer, grunde en Veltalenhedsskole og saaledes vriste Magten ud af Trapezuntierens Hænder. Denne Plan bragtes ogsaa til Udførelse inden føie Tid, men ad Omveie og i al Hemmelighed; thi Pave Nicolaus saae nødigt, at hans Secretairer beskjæftigede sig med andre Sysler end de befalede Oversættelser, og Georgios nød desuden i særegen Grad Kirkefyrstens Yndest; dersom Anslaget derfor blev bekjendt, maatte Valla befrygte, at Paven vilde misbillige hans Skridt, ja maaskee endog lægge Hindringer iveien. Men da nu flere Mænd, som vare begjærlige efter at blive underviste i Ars rhetorica, underhaanden henvendte sig til Valla med Anmodning om, at han vilde være dem behjælpelig, saa viste denne sig strax imødekommende og tilbød dem sin Tjeneste under visse Betingelser. Hine Personer havde atter iforveien underhandlet med flere Cardinaler for ved dem at faae udvirket en Tilladelse; saaledes lykkedes Planen, en Skole aabnedes, og Valla stod nu omtrent fra Aaret 1450 som Lærer i Rhetorik ved Siden af Georgios og med ligesaa høi en Gage som denne [2]).

---

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. I. pag. 266.

[2]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 348: »Cum aliquot Cardinalibus egerunt, ut ego pari cum Trapezuntio salario ad legendum conducerer«. Hvad Tidsbestemmelsen angaaer, da udfindes denne ved at see hen til Poggius's 2det Invectiv mod Valla, som, ifølge pag. 230, er skrevet 1452. Hermed forbinde vi Valla's 4de Antidoton, som er Svar paa hiint Angreb, og altsaa formodentlig skrevet 1452 el. 1453; heri hedder det (pag. 342), at »han (ɔ: Valla) først for 3 Aar siden begyndte at holde Skole«.

Concurrencen var nu aabnet, og fra de to Lærestole udslyngede de rivaliserende Docenter hele Vinteren igjennem heftige Stridsord mod hinanden; Georgios vedblev med sine Udfald mod Quinctilian, medens Valla stillede denne Forfatter frem som det rette Mønster og lagde ham til Grund ved sine Foredrag og skriftlige Øvelser. Valla gjorde megen Lykke ved disse grammatisk-rhetoriske Forelæsninger, og Ældre og Yngre tyede hen til hans Høresal, thi i disse Dage var »Eloquentia i stort Ry og ansaaes for saare vigtig baade for Theologen og Juristen, Dommeren og Advocaten«. Efter et halvt Aars Forløb havde han allerede vundet saa stort et Terrain, at Trapezuntios, der følte sin Modstanders Overlegenhed, hellere vilde høre op med sine Forelæsninger end fortsætte denne Væddekamp[1]). Saaledes bilagdes Striden, og Valla gik af med Seiren; men til Ære for Georgios forvandledes Fjendskabet snart til Venskab, og Valla beklædte den romerske Lærestol i Ars rhetorica lige indtil sin Død, da hans dygtige Discipel, Pomponius Lætus, der under Paul 2den og Sixtus 4de spillede en meget vigtig Rolle, overtog denne Post[2]).

Saaledes udfoldede Laurentius Valla allerede et Par Aar efter sin Ankomst til Rom en rig Virksomhed baade som Oversætter og Lærer. Men den rastløse Mand, der ikke var bunden af Pligter mod Huus og Hjem, fik dog ogsaa Stunder til at fortsætte sin egen literære Virksomhed. Vi have tidligere omtalt, at han i Neapel havde udgivet sine »Elegantiæ«; men, da han dengang, for at komme sine misundelige Modstandere i Forkjøbet, havde maattet skynde sig med at bringe dette Arbeide

---

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. II. pag. 286. lib. IV. pag. 335.

[2]) Tiraboschi. tom. VI. p. II. pag. 12. — Blume: Iter Italicum. B. 3. S. 213. — Burckhardt: a. St. S. 275—277.

frem for Dagens Lys [1]), vare flere Feil og Unøiagtigheder indløbne, som han nu ønskede ændrede. Han foranstaltede derfor en ny Udgave, der for hans talrige Disciple maatte være en kjærkommen Gave; men han forøgede tillige dette Værk med det Dobbelte, saa at han til de sex tidligere Bøger føiede endnu sex andre [2]), hvilke han dedicerede til den før omtalte Johannes Tortellius, »cubicularius apostolicus et theologorum facundissimus«. Denne Mand, der som Præfect over det pavelige Bibliothek indtog en Yndlings Plads ved Curien, havde ogsaa gjort sig fortjent af Videnskaberne deels som Oversætter, deels som Forfatter af et betydeligt Værk over Orthographien, et Slags Lexicon, der var meget tjenligt for Afskrivere og for alle dem, som gave sig af med at udbedre Texten [3]). Man var nemlig paa denne Tid i fuldstændig Forvirring med Hensyn til Retskrivningen af de Ord, der stammede fra Græsken; dette Værk af Tortellius, som er ordnet alphabetisk, og som indeholder mange historiske, geographiske og mythologiske Notitser, afhjalp derfor et føleligt Savn for de Mange, som endnu vare ukyndige i det Græske, og ydede hele Samtiden en god Haandsrækning til For-

---

[1]) Jvnfr. S. 101.

[2]) Valla angiver selv dette Antal i sin Dedication, hvor det (Opera. pag. 1) hedder: »Quum sex essent libri, quos tibi repromiseram, nunc totidem ad illos accedunt, eiusdem germanæque materiæ, et quasi semissi semis additus explet assem lucri«. Naar vi desuagtet i Udgaven af Valla's Værker kun træffe sex Bøger, da kan han dog ikke tænkes at have sveget det Løfte, som han giver i selve Fortalen; men de manglende sex Bøger ere formodentlig som saamange andre Skrifter fordømte til at ligge hen som døde Skatte, lænkede indenfor Vaticanerbibliothekets Bogskabe.

[3]) Tortellii commentariorum grammaticorum de Orthographia dictionum e Græcis tractarum opus. (Venet. 1501.)

staaelsen af Hellas's Oldtid. Den sprogvidenskabelige Drift hos Tortellius har udentvivl bidraget Sit til at knytte et endnu inderligere Venskabsbaand mellem denne og Valla [1]).

I Dedicationen til sin Ven glemte Valla forøvrigt ikke at strøe Virak for den pavelige Mæcenas. »Da, hedder det, ingen af Curiens Mænd stod Hs. Hellighed nærmere end Tortellius, vare de Ord, som han her udtalte, talte saa godt som til selve Paven«. I høie Toner udbredte Valla sig om Nicolaus 5te, »i hvem Gud havde skjænket Aarhundredet en særegen Velgjerning; saalænge denne levede vilde Menneskeslægten gaae en lykkelig Fremtid imøde; ... vanskeligt var det imidlertid at afgjøre, hvad der hos Nicolaus var meest fremtrædende, hans Dyder eller hans Anseelse blandt Menneskene, og atter hvilken blandt hans Dyder, der havde Forrangen, om overhovedet nogen bar Prisen og ikke snarere hver enkelt af dem indesluttede alle de andre i sig; thi der var Intet saa vanskeligt, uden at han med sin Tanke havde gjennemforsket det« ... »Guddommelig var den Hurtighed og Kraft, som boede i hans Aand; hvor ofte havde han ikke, naar Forretningerne vare tilendebragte, samtalet med sine Secretairer og Lærde angaaende Literaturen ... Intet var saa ophøiet, Intet saa skjult i Dybet, Intet saa ringe og ubetydeligt, uden at han havde sin Opmærksomhed henvendt derpaa. Derfor bar han ogsaa med Rette de apostoliske Nøgler i sine Hænder, i den ene Haand Viisdommens, i den anden Magtens Nøgler«. — Til Slutning bad han Tortellius paa det Indstændigste om ikke at vise denne

[1]) I Forordet til »Elegantiæ« kalder Valla ham den, »cui omnia debet«. Jvnfr. Epist. Poggii ad Joh. Aretinum i Spicileg. Rom. tom. IX. pag. 635, hvor Tortellius benævnes »fautor Laurentii«.

Epistel til Paven; thi, naar denne rostes heri, da var denne Lovtale dog ikke (?) bestemt for Paven, men for Andre. Men, — ligesom de Gamle smykkede deres Triumphbuer og Søiler med Billeder af en eller anden Guddom eller guddommelig Person, saaledes vilde han pryde sit Skrift ved at stille Nicolaus's Billede, indridset med egen Haand, i Spidsen, for at en Straale af Majestætens Glands kunde blive hans »Elegantiæ« tildeel. Han haabede, at hans Værk maatte finde Plads i det pavelige Bibliothek, og at Tortellius, Pavens »contubernalis et studiorum intimus comes«, vilde sørge for, at denne engang imellem kom til at blade i hans Bog; dette vilde for ham være den skjønneste Frugt og den største Belønning for den anvendte Flid [1]).

Som Tillæg til denne nye Udgave af »Elegantiæ« føiede Valla et lille, ikke uvigtigt, sprogligt Arbeide, betitlet: »de reciprocatione Sui et Suus«, hvilket han ogsaa dedicerede til Tortellius. »Han havde, — hedder det —, lagt Mærke til, hvorledes man ofte brugte disse Pronomina, hvor de ikke skulde bruges; og at man undlod at bruge dem, hvor de skulde bruges, og dog vare disse Ord saa vigtige ikke blot for Grammatikeren, men ogsaa for Philosophen, Dialectikeren, Theologen, Juristen og Rhetoren, ja for Alle, som gjorde Brug af Talen. Ligesom Saturns tre Sønner deelte Alt imellem sig, saa at Jupiter fik Himlen, Neptun Havet og Pluto Underverdenen at regjere over, saaledes omfatte de tre Pronomina (ego, tu et sui), der ere indbyrdes beslægtede og de første af alle Ord, alle Personer (omnem personarum numerum complectuntur). Ego har som Jupiter størst Værdighed, Tu er Neptun og Sui Pluto; thi, som Pluto's Herredømme er afhængigt af den anden Verden,

[1]) Opera. Epist. ad Tortellium. pag. 1—2.

hvorfra Sjælene, uden hvilke han intet Herredømme vilde besidde, bringes ned til ham, saaledes er Sui ogsaa afhængigt af de andre Pronomina og kan ikke bestaae ved sig selv; og, ligesom Pluto holder Dom over Menneskenes gode og slette Gjerninger, saaledes afhænger ogsaa især af dette Ords Brug den Dom, der skal fældes over Enhver, om han taler godt eller slet« [1]).

Valla lod sig imidlertid ikke nøie med blot at fæste sit Blik paa den classiske Literatur, men fandt ogsaa endnu engang Leilighed til paa de kirkelige Enemærker at bruge sin critiske Pen. Denne Gang gjaldt hans Angreb vel ikke nogen af den catholske Kirkes udsmykkede Traditioner eller fabelagtige Legender, men den traditionelle Oversættelse af det nye Testamente paa Latin, som i Slutningen af det fjerde Aarhundrede var bleven udbedret af den hellige Hieronymus. Uagtet denne Kirkefader var udrustet med Sprogkundskaber, som kunde berettige til at vente en fuldstændig og nøiagtig Oversættelse, saa var han dog af en vis Ængstlighed bleven forledet til ikke at anvende den fornødne Critik. Han havde derfor kun benyttet de gamle græske Haandskrifter, som i ringe Grad afvege fra den paa hans Tid almindelige latinske Oversættelse; thi han vilde ikke ved altfor mange Text-Forandringer afskrække sin Samtid fra Læsning i den hellige Skrift. Skjøndt han derfor gjerne vilde have leveret et fuldstændigere og mere critisk Arbeide, lod han sig dog hæmme af sin Tidsaand, og blev staaende paa Halvveien ved et udbedrende Revisionsarbeide [2]). Denne Hieronymus's Oversættelse, som gik under Navnet Vulgata, havde i Aarhundreders Løb ved

[1]) Opera. De reciprocatione Sui et Suus libellus. præf. pag. 235—236.
[2]) Leander von Ess: Pragmatisch-critische Geschichte der Vulgata. § 11 (Tübingen. 1824).

den jevnlige Afskrivning været underkastet mangfoldige Forvanskninger, men ansaaes desuagtet gjennem hele Middelalderen for Kirkens høihellige Palladium, og stod som Gjenstand for Christenhedens dybeste Ærbødighed, en Ærbødighed, der, efter den almindelige Lov for slige Kirke-Arbeider, var voxet stærkt med hvert Aarhundrede.

Dette afskrækkede imidlertid ikke Valla fra ogsaa her at bruge sine critiske Sporer, for ved dem at vække Samtiden op af dens tankeløse Forguden af og overtroiske Vedhængen ved en overleveret Textform, der var fuld af store Mangler og paa flere Steder røbede en reen Misforstaaaelse af Bibelens Grundtext. Skjøndt han levede i en Tid, da det syntes at være en Forbrydelse at erklære en eneste Læsemaade i Vulgata for mistænkt og at underkaste den en nøiagtigere Prøvelse, erklærede han dog med Frimodighed, at, »skjøndt Hieronymus vel ikke havde oversat det nye Testamente, men kun renset den gamle Oversættelse, saa vilde denne dog, hvis han nu atter levede op, sikkerlig foretage Forandringer og Rettelser af mange indløbne Feil«; thi, »dersom Strømmen dengang, efter firehundrede Aars Forløb, var bleven saa plumret fra Kildens Udspring, hvad Under er det da, om denne Strøm efter tusinde Aars Forløb, — thi saalænge er det, siden Hieronymus levede —, uden at være bleven renset, for en Deel er bleven opfyldt af Mudder og Dynd?« [1]).

I flere Aar havde Valla arbeidet paa disse critiske Optegnelser til det nye Testamente; han havde paabegyndt dem, kort efterat Tvistighederne mellem ham

[1]) Opera. Antidot in Pog. lib. I. pag. 268. — lib. IV. pag. 339: »Si post quadringentos annos ita turbidus a fonte fluebat rivus, quid mirum, si post mille annos ... hic rivus nunquam repurgatus aliqua ex parte limum sordesque contraxit?«

og Antonius Panormitanus vare udbrudte i Leiren ved Gaeta[1]). Under Opholdet i Neapel var han allerede rykket saa vidt frem, at han i det Stridsskrift, som han derfra udsendte mod Antonius Raudensis, havde omtalt sine »Fortolkninger til det nye Testamente« (libri interpretationis)[2]) paa en Maade, der kunde lade En formode, at han allerede ved Alphons's Hof var bleven færdig med dem. Dette er dog ikke Tilfældet; thi i det tidligere omtalte Brev til Aurispa, skrevet fra Neapel, yttrede han, at han »paa Grund af sit ringe Kjendskab til det græske Sprog« hverken vovede at udgive sin Oversættelse af Homer eller offentliggjøre »de otte Bøger de collatione novi testamenti«, førend han havde faaet Leilighed til at fremlægge dem for sin fordums Lærer og af ham modtaget Vink og Oplysninger om forskjellige Ord[3]). Valla maa derfor tænkes at have indskrænket sig til i Neapel at have gjort en snevrere Kreds af Venner bekjendt med enkelte Dele heraf. I Rom tog han nu atter fat derpaa, og det med fornyede Kræfter; thi, uagtet dette Foretagende indeholdt et ligefremt Angreb paa den af Kirken autoriserede Oversættelse, og saaledes fra det hierarchiske Standpunkt maatte ansees som en selvklog Opsætsighed mod den kirkelige Myndighed, saa kom ikke desmindre Curiens øverste Geistlige ham med Velvillie imøde, og hjalp ham med Raad og Daad, saa at Opholdet i Vaticanerstaden langtfra at hæmme tvertimod fremmede det Værk, som han nu skulde til at lægge den sidste Haand paa. I dette Phænomen tør vi see en Frugt af Humanismens

1) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 342.
2) Opera. Annotationes in Raudensem. pag. 421.
3) Princip. et illustr. vir. epistolæ. pag. 362: »Tuo (ɔ: Aurispæ) præsidio ac quasi numine, qui velut deus es quidem Græcarum literarum, quicquid in me deest, supplebitur tua auctoritate«.

forfriskende Aand, der selv ved Curien havde formaaet at sætte Bevægelse i de stillestaaende Vande og vidst at fremkalde Interesser, som indtil en vis Grad neutraliserede den streng-kirkelige.

Foruden Aurispa, der 1450 opholdt sig i Rom, omtaler Valla ogsaa andre Mænd, af hvem han modtog exegetiske Vink og Oplysninger angaaende Texten. Cyriacus Anconitanus, som i Lombardiet havde opdaget fire Haandskrifter, hvis Text paa flere Steder afveg fra Vulgata's, bragte ham saaledes vigtige Meddelelser med Hensyn til en forbedret Læsemaade; Johannes Tiburtius, en af Valla's fortrolige Venner i Rom, og Cardinalen af Ilerda gjorde ham opmærksom paa en ældgammel Evangeliecodex, som de havde fundet ved Kirken St. Chrysogono; Cardinalen af Nicæa, den berømte Bessarion, tog sig ligeledes med Iver af Sagen, saa at Valla tilskrev ham en ikke uvigtig Andeel i selve Værket; Nicolaus, Cardinal af St. Pietro, bevidnede ham sin Glæde over dette Skrift, hvoraf han udbad sig en Copi, thi »han ansaae det for meget nyttigt til Forstaaelsen af den hellige Skrift«, og selve Pave Nicolaus 5te ønskede Valla tillykke med Annotationerne; han læste dem, skjænkede Forfatteren sit Bifald og beklagede kun, at han ikke havde overdraget ham Oversættelsen af Aristoteles's Værker[1]).

Men, uagtet Valla havde faaet disse Beviser paa Pavens og Prælaternes Interesse, og uagtet han flere Gange blev tilskyndet til at udgive dette Skrift, beholdt han det dog for det Første hos sig selv og indviede kun enkelte af sine høie Patroner og fortrolige Venner deri. Vi vide med Bestemthed, at han i Aarene 1452—1453 endnu ikke havde udgivet det; thi i Striden, som han paa den Tid førte med Poggius, bemærker han, at

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 340.

han »paa Grund af andre Beskjæftigelser endnu ikke havde faaet Stunder dertil« [1]). Om Valla's »Annotationer« overhovedet ere blevne udgivne i Forfatterens Levetid, ere Meningerne deelte; Drackenborch antager dette [2]), hvorimod Revius og Zumpt mene, at han har maattet holde dem skjulte [3]). Men af hvad Grund skulde Valla vel have undladt at offentliggjøre dem, naar han forøvrigt var bleven færdig med dem? Paa en Tid, da den almindelige Indifferentisme for det Kirkelige og Religiøse havde avlet en mere slap-liberal Tænkemaade, og da han stod under en Bessarions og en Nicolaus 5's særegne Beskyttelse, kan Valla neppe have frygtet for Munkes Efterstræbelser eller for en Gjentagelse af hiin inqvisitoriske Proces i Neapel. Og efter Nicolaus's Død vil man ligesaa vanskeligt kunne tænke sig Hindringer lagte i Veien for Udgivelsen, eftersom Pave Calixtus paa enhver Maade begunstigede Valla. Men, om vi end derfor maae antage det som sandsynligt, at »Annotationerne« inden Vallas Død have seet Dagens Lys, ja endog i Afskrifter ere førte til andre Lande Nord for Alperne, saa kunde dog det for Christendom og christelig Literatur ligegyldige Aarhundrede ikke have noget Øie for dette Arbeides Betydning. Medens derfor hans »Elegantiæ« skattedes høit, og gjentagne Gange bleve trykte i Aarhundredets Slutning, tabte hine Afskrifter af »Annotationerne« sig uændsede i Krogene; man vidste neppe

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. I. pag. 270. lib. IV. pag. 339.

[2]) Jvnfr. Præfat. til Liv. hist. tom. VII. pag XXIII.

[3]) I Revius's Udgave af »Annotationerne« (1638) hedder det (pag. 213. 216): »Non edidit hoc opus Ipse Laurentius, licet cum viris literatis ac præstantibus haud gravate communicarit; . . . Poggius's og Facius's Bestræbelser have forhindret (?) ham i at udgive dem«. Zumpt. (a. St. S. 432) støtter ikke sin Mening til Noget, men siger blot; »Traurig genug, dass er diese Arbeit geheim halten musste«.

engang af, at han havde forfattet dem, indtil Erasmus, 50 Aar efter Valla's Død, pludselig overraskedes, da han i Sommeren 1504 drog omkring paa Jagt efter Bøger, og i et gammelt Kloster i Nærheden af Brüssel ganske tilfældigviis traf paa et Exemplar af dette Skrift[1]). Hans Glæde over denne »sjeldne Fangst« (præda neutiquam vulgaris) var saa stor, at han strax følte Trang til at gjøre hele den literære Verden deelagtig i sit Bytte; thi, det forekom ham »lavt og uædelt, i Stilhed at ville mætte sig selv ganske alene med dette Vildt. Han havde vel havt nogen Betænkelighed ved at udgive dette Arbeide, fordi man allerede i lang Tid havde forbundet de hadefuldeste Forestillinger med Valla's Navn, og fordi selve Gjenstanden, som det synes, vilde vække Modvillie«. Men Erasmus overvandt alle Betænkeligheder, da han var overbeviist om, at disse Bøger vilde være til Gavn for de mange Tusinder, som interesserede sig for denne Sag, og i Aaret 1505 bragte han »Annotationerne« til Bogtrykkerpressen i Paris, hvorfra de førstegang udgik trykte, ledsagede af en Apologi for Valla, hvilken Erasmus, i Form af en Epistel, stilede til den apostoliske Protonotarius, Christopher Fischer[2]).

---

[1]) Opera Erasmi. Epist. CIII. (Lugd. Batav. 1703.) — Opera Vallæ. pag. 801.

[2]) Erasmi Udgave af Aaret 1505 fører Titlen: »Laur. Vallæ annotationes in latinam N. T. interpretationem ex collatione græc. exemplarium«. — En bedre Udgave besørgede Jacobus Revius i Aaret 1638; den udkom i Amsterdam med Tilføielse af Erasmi Fortale, med Angivelse af hvert enkelt Vers og med Marginalnoter, der angive de af Valla citerede Parallelsteder. Titlen er: »L. Vallæ viri clarissimi de collatione n. testamenti libri duo«; de fire Evangelier udgjøre den ene Bog, Apg. og Brevene den anden; »Annotationerne« ere efterfulgte af en Critik af Revius. I Fortalen roser han Valla's »ingenium acerrimum, judicium limatissimum, pectus apertissimum«, roser ham som den, »qui, velut Hercules quidam ἀλεξίκακος, post debellata varia errorum

Som »Annotationerne« nu foreligge fra Erasmi Haand, give de os Billedet af Valla som en ægte Fremskridtsmand, der, dannet ved Studiet af græske og latinske Autorer, øvet i critiske Undersøgelser og forsynet med tre latinske og ligesaa mange græske Codices [1]), stræbte at overbevise sin Samtid om Nødvendigheden af den kirkelige Bibeloversættelses Forbedring. Men, da dengang baade det critiske Apparat var saa ufuldstændigt tilstede, og Critiken selv endnu var i sin Barndom, er det en Selvfølge, at Udbyttet, man faaer ved Læsningen, ikke kan være meget righoldigt. »Annotationerne«, der strække sig til alle det nye Testamentes Skrifter, dog uden Angivelse af de Haandskrifter, som Valla har benyttet, have for det Meste en reen philologisk Characteer, men angaae næsten aldrig selve Indholdet betragtet fra den religiøse Side; paa Grund af hele sin Aandsretning og personlige Tilbøielighed bekymrede Valla sig ikke saameget om at stille Meningen i det rette Lys, men beskjæftigede sig desmere med det Lingvistiske og blev derved efter Sagens Natur ofte staaende ved smaalige Bemærkninger.

Vi eie ingen Fortale til Værket fra Valla's egen Haand, og maae derfor nøies med enkelte Udtalelser,

---

monstra, etiam Augiæ stabulum, barbariem dico et falsimonias, quibus hominum vitio scatebat divinæ scripturæ codex, ea dexteritate eoque successu repurgare aggressus est, ut illud elogium ... a Bellarmino meruerit, »quod velut præcursor quidam Lutheranæ factionis fuisse videatur«. — Da Tridentinerconciliet faststillede den reviderede Vulgata som den ene gyldige Oversættelse, erholdt Valla's »Annotationes« en Hædersplads i Rækken af »Libri prohibiti«, dog ikke absolut, men med den Clausul: »Donec corrigantur«. (Jvnfr. Index librorum prohibitorum. Romæ. 1819. pag. 319.)

[1]) Opera. Annotat. in N. T. ad Matth. 27, 22 (pag 822): »Tres codices latinos et totidem græcos habeo, cum hæc compono, et nonnunquam alios codices consulo«.

som, adspredte i hans andre Skrifter, kunne give os nogen Oplysning om hans Hensigt med dette Arbeide. »Hvad er vel, — siger han i et af sine Stridsskrifter mod Poggius —, hvad er vel den hellige Skrift? Mon Oversættelsen af det gamle og nye Testamente? Men der gives mange og meget forskjellige Oversættelser, som endog i høi Grad modstride hinanden. Vi have først de 70 Fortolkeres Oversættelse fra Hebraisk til Græsk, dernæst Aquila's og Theodotion's, og saa fremdeles indtil sex Oversættelser, saa at der har hersket stor Uvished om den rette Læsemaade baade hos Grækere og Romere, og det især angaaende det nye Testamente, som har havt saamange Fortolkere .... » »Men, vil Du sige, Hieronymus har senere oversat baade det gamle og nye Testamente.«« Ja, gid vi havde denne Oversættelse uforfalsket;.. men, dersom Hieronymus levede op igjen, vilde han vistnok rette mange Feil og Forvanskninger. Det er nu dette, jeg har til Hensigt med mit Værk: de collatione novi testamenti; derfor, dersom jeg berigtiger Noget, da berigtiger jeg ikke den hellige Skrift, men Hieronymi Oversættelse, og ikke tilføier jeg ham nogen Fornærmelse, men øver en Fromhedsgjerning, idet jeg ikke gjør Andet end oversætter den hellige Skrift bedre end den tidligere Interpres« [1]).. »Naar — hedder det et andet Sted, — jeg har sagt, at Hieronymus hellere har villet tale Latin end tale grammatisk, .. da har jeg ingenlunde villet angribe hans Personlighed; thi en god Oversættelse af den hellige Skrift gjør ikke nogen god og hellig Mand, ei heller røber en daarlig Oversættelse nogen slet og vanhellig Mand; thi Menneskene dømmes ikke efter deres Lærdom og glimrende Sprog, men efter deres

---

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. I. pag. 268.

Tro og deres Hjertes Reenhed« [1]) .. »Hvo nægter vel, at Hieronymus var en hellig Mand; men, dersom jeg nu omtaler en af de hellige Fædre, hvis Homilier vi læse, som en Mand, der havde kunnet tale bedre Latin, mon jeg derfor strax stempler ham som ugudelig og vantroende? Nei, jeg dadler saadanne Mænds Sprog, ikke deres Hjerte: sonum, non sensum: verba, non res« .. »I hvad Hensigt har jeg da villet sammenligne den latinske Oversættelse af det nye Testamente med den græske Text? Mon for ligesom Porphyrius at bekjæmpe selve det nye Testamente? Mon for at svække Tilliden til vor Religion og erklære Christus Krig? Mon ikke snarere for at tjene ham? Jo, med Tilsidesættelse af alle Vindingshensyn, har jeg villet forfatte dette Værk alene til Ære for den christelige Religion.« [2])

Da Valla's »Annotationer« maae erkjendes for at være det første Forsøg paa at bryde Banen for den philologiske Skriftfortolkning, turde nogle Steder, hentede fra selve Værket, være her paa rette Sted for at vise, hvorledes han ligeoverfor Samtidens Theologer, der med Foragt saae ned paa det grammatiske Studium, hævdede den philologiske Lærdoms Betydning paa Theologiens

[1]) Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 339: »Non enim sanctum virum vel facit vel ostendit sancta scriptura bene interpretata; nec prophanum ac malum male et indocte interpretata, quia non e doctrina aut linguæ nitore sed fide et cordis puritate homines judicantur«.

[2]) Opera. Antidoti. in Pog. lib. IV. pag. 341: »Cur ego conferebam rivum latinum cum græco fonte novi testamenti? An sicut Porphyrius, ut ipsum novum testamentum impugnarem? Vt religionem nostram labefactarem? Ut Christo per illud opus bellum indicerem? An ut ei servirem? .... Ego, omissa omni alia lucrandi ratione, hæc opera in honorem religionis Christianæ composui«.

Omraade. »Det er Afsind — siger han mod sin Tids Scholastikere — med Overlæg og forsætligt (consulto et de industria) at ville afvige fra de latinske og græske Forfattere, baade profane og christelige, medmindre en tvingende Nødvendighed byder os det; ubevidst at gjøre det, røber Uvidenhed. Der gives dem, som erklære, at Theologien ikke bør rette sig efter Grammatikens Regler; men jeg paastaaer, at den bør rette sig efter ethvert Sprogs Brug; thi hvad er vel taabeligere, end at man vil forvanske det Sprog, som man bruger, og derved afskjære sig Muligheden til at kunne blive forstaaet af dem, for hvilke man taler; thi Ingen forstaaer den, som ikke iagttager Sprogets Eiendommelighed.« [1])

Ikke mindre skarpe Bemærkninger retter Valla i dette Skrift mod Hieronymus, Augustin og den scholastiske Skoles Coryphæer: »Hvor der er Tale om den græske Text, der maa Augustin, som ellers er en stor Forfatter, paa ingen Maade ansees for nogen stor Autoritet.« [2]) Paa et andet Sted hedder det: »Jeg undrer mig over, at Remigius og Thomas Aquinas, som vel ikke manglede Dannelse, som heller ikke vare fremmede for de skjønne Videnskaber, men som vare aldeles uvidende i det Græske, have dristet sig til at fortolke Paulus, som talte Græsk, især efter saamange græske Commentatorer og latinske Fortolkere, der vare kyndige i dette Sprog. Og saa fortæller man desuagtet, at Paulus, efterat Thomas havde fuldendt sine Commentarer, skal have aabenbaret

---

[1]) Opera. Annotat. in N. T. ad Matth. 4, 10.

[2]) Annotat. ad Joh. 21, 18: »Ubi de scriptura græca sine autoritate agitur, ibi Augustinus, magnus alioquin autor .... neutiquam magnæ habendus est autoritatis«.

sig for denne og forsikkret ham om, at Ingen i den Grad som han havde forstaaet ham, ret som om Basilius, Gregorius af Nazianz og Chrysostomus ikke havde forstaaet ham bedre. Dog, hvorfor nævne Grækere? Nei, blot Hilarius, Ambrosius, Augustin og Hieronymus. Jeg vil døe paa, at det er Løgn (peream nisi id commentitium); thi i modsat Fald, hvorfor belærte Paulus ham da ikke med det Samme saavel om hans mange andre Feil, som ogsaa om hans Uvidenhed i dette Sprog« [1]).

Hvad selve »Annotationerne« angaaer, kunne de efter deres Indhold passende henføres til to Hovedarter, da de indeholde deels Berigtigelser af den latinske Oversættelse, hvor Valla's Bestræbelse fornemmelig gaaer ud paa at undersøge, om »Interpres« har gjengivet de græske Ords Betydning saaledes, at det latinske Udtryk nøie svarer hertil, — deels critiske Bemærkninger over selve Texten, hvor Forfatteren, for at begrunde sin rigtigere Læsemaade eller rigtigere Interpunction, tager baade den græske Text og gamle latinske Haandskrifter med paa Raad.

Som Exempler paa hine sproglige Rettelser af Vulgata kunne følgende tjene: Matth. 1, 19. Vulg: »Et nollet traducere eam.« (παραδειγματίσαι). Val: Melius: facere exemplum. — Matth. 2, 12. Vulg: »Responso accepto in somnis.« (χρηματισθέντες κατ' ὄναρ). Val: Optime transferri potest: accepto oraculo. — Matth. 5, 13: »Quod si sal evanuerit.« (μωρανθῇ). Græce est: infa-

[1]) Annotat. ad 1 Cor. 9, 13: »Remigium et Thomam Aquinatem, non dico homines non sane excultos neque ita multum bonis literis eruditos, sed ignaros omnino linguæ græcæ, miror ausos commentari Paulum græce loquentem, præsertim post tot græcos commentatores et latinos eiusdem linguæ peritos«.

tuatus fuerit; ego dixissem: desipuerit; nam evanescere est in modum fumi deficientem consumi. — Matth. 6, 16: »Hypocrita«. (ὑποκριταί). Hvorfor ikke snarere histrio eller noget Lignende? Sed nonnunquam interpretem delectat græca vox, ut: ethnicus pro gentilis, et thronus pro sedes et alia multa. — Matth. 26, 36: »In villam (Marc. prædium), quæ dicitur Gethsemane«. (χωρίον). Ingen af disse Ord vilde jeg have sat, nam villa est domus rustica; .. at græcum nomen significat locum sive regionem. — Marc. 4, 12: »Ut videntes videant et non videant«. (ἵνα βλέποντες βλέπωσι καὶ μὴ ἴδωσι). Melius: Ut cernentes cernant et non videant. — Marc. 12, 14: »Non enim vides in faciem hominum«. (εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων). Melius: In personam hominum ɔ: in conditionem, differentiam, qualitatem hominum. — Luc. 1, 2: »Qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis«. (ὑπηρέται τοῦ λόγου). Valla undrer sig over denne Misforstaaelse, og oversætter: ministri verbi, quum λόγος possit referri ad Iesum, qui est verbum. — Luc. 1, 28: »Ave gratia plena«. Non magis est ave quam salve (χαῖρε), cuius significatio est eadem quæ gaude; for »gratia plena« (κεχαριτωμένη): gratificata, quod videlicet in gratiam recepta est. — Luc. 2, 2: »Hæc descriptio facta est a præside Cyrino«. (ἡγεμονεύοντος .... Κυρηνίου). Ikke »a«, men »under«; ikke »Cyrino«, men »Cyrenio«. — 1 Cor. 11, 24: »Hoc facite in meam commemorationem«. (εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν). Flere opfatte commemoratio, som naar vi sige c. defunctorum; bedre recordatio eller memoria mei ad significandam passionem. — 1 Thes. 1, 8: »A vobis diffamatus est sermo domini«. (ἐξήχηται). Melius: exonuit, et, ut sic dicam, ebuccinatus est. [1])

---

[1]) Hertil høre ogsaa de Steder, hvor Valla paaviser Oversætterens

Som Exempler, skikkede til at vise Valla's Fortjeneste som Textcritiker, maae følgende være tilstrækkelige: Matth. 5, 22. Vulg: »Omnis, qui irascitur fratri suo«. Melius ii codices, qui: sine causa (εἰκῆ) habent. — Matth. 23, 15. Vulg: »Intus autem pleni estis rapina et immunditia«. (ἀκαθαρσίας). Valla foretrækker Læsemaaden: injustitia (ἀδικίας). — Matth. 27, 22: »Dicunt omnes: crucifigatur«. Jeg har, siger Valla, tre latinske og ligesaamange græske Codices, quum hæc compono et nonnunquam alios codices consulo, et quum in omnibus græcis legam: dicunt ei (αὐτῷ) omnes, tamen illud: ei in nullo latinorum lego. — Luc. 2, 14: »Gloria in altissimis deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis«. (εὐδοκίας). Si ullo in loco, udbryder Valla, certe in hoc admiror tantam esse mutationem factam, ut legamus: hominibus bonæ voluntatis pro: in hominibus bona voluntas (ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία)....: Quid attinebat precari pacem bonis, quasi non habentibus? Ergo precabantur angeli pacem super terram, et in omnibus hominibus bonam voluntatem, et iis præcipue,

---

Tankeløshed, som Luc. 16, 22: »Mortuus est autem et dives, et sepultus in inferno, elevans autem oculos suos«. Spottende siger Valla: »Si sepultus erat in inferno, qui poterat procul videre Lazarum; ergo: Mortuus est dives, sepultusque, et in inferno elevans oculos suos«; — hans Unøiagtighed i Tilføielsen af overflødige Ord, som Matth. 1, 22: »Ecce virgo in utero concipiet«. Verius legitur: in utero habebit, quia supervacuum est in utero dicere, cum dicatur: concipiet; bedst: ecce virgo concipiet; — hans Skjødesløshed i Oversættelsen af eet og samme græske Ord hos Synoptikerne ved forskjellige Ord, som: Matth. 5, 37: ναί, ναί ved: est, est; men Matth. 11, 9 ved: etiam; Marc. 14, 14: κατάλυμα ved: refectio, men Luc. 22, 11 ved: diversorium; κρύσταλλος ved: chrystallum og glacies, κάλαμος ved: calamus og arundo o. s. v.

qui eam non haberent, ut inquit dominus: »Non veni vocare justos sed peccatores«; ergo sit bona voluntas in iis, quibus non est. — Joh. 8, 26: »Dixit eis Jesus: Principium, qui et loquor vobis, multa habeo de vobis loqui et judicare«. Bedre læses: quia eller quod for: qui; plerique autem hunc locum accipiunt, Jesum interrogantibus Judæis, quis esset, respondisse: »Ego sum principium«, ideoque corruperunt quia in qui.... Men, hedder det videre, hvad ἀρχὴν angaaer, non est accusativus nominativusve, sed adverbium; ergo transferendum fuit: primum vel jamprimum vel principio, quod forte est de verbis Evangelistæ, ut sit: dixit eis Jesus principio.... Ociosum fuerit exempla e græcis voluminibus repetere, in quibus adverbialiter positum reperitur τὴν ἀρχὴν, quod vel mediocriter doctis græce notum est. — Joh. 18, 28: »Adducunt ergo Jesum ad Caipham in prætorium«. Non legendum est: ad Caipham sed: *a* Caipha, id est a domo Caiphæ (ἀπὸ τοῦ Καϊάφα). Hoc in loco, tilføier han, incassum laborat Augustinus eruere sententiam contra Evangelii veritatem, ... og det, skjøndt der ogsaa i mange latinske codices venerandæ vetustatis læses: a Caipha. — 1 Cor. 11, 24: »Accipite et manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur«. (διδόμενον). For tradetur bør læses: frangitur. (τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον). — 1 Tim. 3, 16: »Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestum est in carne, ... assumptum est in gloria«. Der bør ikke, siger Valla, læses: quod (ὃ), men: deus (θεὸς) og oversættes: Et plane magnum est pietatis sacramentum, id es mysterium, deus manifestatus est in carne, etc. Nam quomodo potest mysterium assumi in gloria? Christus in gloria assumptus est. — 1 Thes. 4, 8: »Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit sed deum«. In quibusdam

editionibus, tilføier han, legitur: qui me spernit, men paa Græsk læses hverken hæc eller me[1]).

---

[1]) Valla's Textrettelser ere dog ikke altid lykkedes, som f. Ex. Joh. 18, 1, hvor Vulgata har: »Trans torrentem Cedron«. (πέραν τοῦ χειμάῤῥου τοῦ Κεδρῶν). Hertil bemærker Valla: »Non hebraicum nomen proprium torrentis vel alterius rei videtur esse Cedron, sed græcum apposito articulo plurali (τῶν Κέδρων), ut transferendum fuerit: trans torrentem Cedrorum« (Cedertræernes Bæk).

Det maa imidlertid erindres, at Læsemaaden: τῶν Κέδρων findes i de fleste af de ældste Haandskrifter; Valla, der udentvivl har manglet Kjendskab til Hebraisk og til Palæstinas Topographi, kunde derfor let lade sig forlede til at underlægge det hebraiske Ord en græsk Betydning.

Ottende Capitel.

Valla og Poggius. Pave Nicolaus 5's Død. Valla bliver apostolisk Secretair, indklædes i den geistlige Stand og døer som Canonicus ved St. Giovanni in Laterano.

1452 — 1457.

Skrifter: Antidoti in Poggium. lib. IV. Dialogi in Poggium. lib. II Confutationes in Benedictum Morandum. Oversættelse af Herodot.

Den lærde Republik i Rom, der med Vaticanet som Hovedresidents havde stillet sig under Pave Nicolaus's Ægide, og hvor Laurentius Valla ved sine mange Skrifter inden kort Tid havde indtaget en fremragende Plads, overgik langt Kong Alphons's literære Kreds ved sin Rigdom paa kundskabsrige Talenter og smagfulde Stilister; og disse Mænd forstode at omgive Pavedømmet med en glimrende Nimbus og at hæve den apostoliske Mæcenas høit til Skyerne. Men, omend disse Lovtaler over Pavens Dyder og hellige Vandel, over hans Kundskaber og Interesse for Videnskaberne stundom udgik af en ganske naturlig Trang hos de pavelige Clienter til at forsikkre ham om deres Erkjendtlighed for de allerede modtagne Gunstbeviisninger, saa vare dog disse Eloger i Reglen dicterede af fiint beregnede Klogskabs-Hensyn, og skrevne i Haabet om derved at faae sine Drømme om en gylden Fremtid opfyldte. Det Maal, som Curiens mange Scrip-

tores, Secretarii og Abbreviatores satte sig, var at naae bestandig høiere op paa Ærens Stige og at faae Exspectance paa Kirkens fede og mageligeEmbeder, hvorved der kunde sikkres dem en rolig, sorgfri Alderdom. Derfor gjaldt det om, hvo der i hine Dage bedst forstod den Kunst at gribe det gunstige Øieblik til at gjøre sig gjældende og stille sig frem til Skue, medens man paa samme Tid dreiede Pennen til sledske og krybende Talemaader; derfor gjaldt det om ved enhver Leilighed og for enhver Priis, om saa alle Venskabets Baand skulde briste, at forsvare sit literære Navn og Rygte, medens man samtidig skamskjændede det ved ad alle Krumveie at bugte sig frem til Pavens Throne og smigre hans Forfængelighed; men derfor var i det 15de Aarhundrede heller ingen Stad i hele Italien Skuepladsen for skarpere Sammenstød mellem de stridbare Humanister, end selve Christenhedens Hovedstad.

Den heftige, ofte lidenskabelige Kappestrid, der i flere af Italiens Stæder førtes mellem de italienske Hjemfødninger og de græske Nybyggere, havde snart forplantet sig til Rom, og vi have i det Foregaaende anført et ingenlunde enestaaende Exempel herpaa i Striden mellem Valla og Trapezuntios. Disse Kampe havde imidlertid som oftest deres Grund i den nationale Forskjellighed, i den gjensidige Foragt, man udviste mod hinanden paa Grund af den større eller mindre Ukyndighed i det andet Lands Sprog; men jo mere Italiens Lærde fordybede sig i Studiet af de græske Forfattere, og den græske Tunge blev acclimatiseret, saa at den fik tilegnet sig større Færdighed i Latinen, desmere udjevnedes dette spændte Forhold. De Sammenstød derimod, som fandt Sted mellem Italiens Humanister, havde en mere personlig Characteer; Skinsyge, Had og Forfængelighed vare her Drivefjedrene, og, betagne af

Lidenskaberne, stormede Aanderne vildt frem mod hinanden, uden at sætte sig nogensomhelst Skranke. Disse Kampe vare som et Slags aandelige Turneringer, hvor der kjæmpedes for Æren, og ved hvilke den middelalderlige Verden endnu engang skulde forlyste sig, inden den gik til Hvile. I Neapel saae vi saaledes Valla med aabent Visir storme løs med sine skarpe Invectiver mod Antonius Panormitanus og Facius; men denne Fægtning er dog kun at betragte som Forspillet til det store Drama, der skulde opføres i Rom, og hvori Valla og Poggius skulde spille Hovedrollerne.

Poggius havde i Aarenes Løb ved sin vittige Pen og sit flydende Sprog tilvundet sig Samtidens Beundring; omend hans Stiil i det Enkelte ikke var fri for betydelige Anstød mod Grammatikens Regler, hvilket vidnede om, at han ikke med en Philologs Grundighed havde studeret det latinske Sprog, saa stod han dog med Palmer i Hænderne; han var som ingen Anden et ægte Barn af sin Tidsalder, derfor følte ogsaa denne sig paa sin Side meest hendragen til ham og fandt i hans Skrifter, hvad Forfængeligheden altid helst vil finde: det klareste Speil og fuldeste Aftryk af sig selv. Poggius's lascive »Facetiæ«, hans uforbeholdne Skildring af de schweitzerske Badesteder, der virkede med pirrende Tiltrækningskraft paa hans Landsmænds Phantasi, hans Festtaler og »Orationes funebres«, der vare spækkede med glimrende Tirader, alle disse Producter gjaldt for uovertræffelige Mesterværker; hans moralphilolosophiske Afhandlinger, Dialoger og Breve, der indeholdt spillende, men løse og overfladiske Betragtninger over »Dyden og Lasten«, over »det menneskelige Livs Elendighed,« over »Fyrsternes Ulyksalighed« og »Landlivets Behageligheder«, fik for Samtiden en forhøiet Betydning ved de sarcastiske Hentydninger og

bidende Udfald, som rettedes mod Samfundets forskjellige Stænder. Den gamle, 70aarige Poggius stod som Smagsdommer og Aarhundredets Orakel, hans Skrifter som den meest yndede Læsning. Med selvbehagelig Mine forglemte han ikke selv Aar for Aar, i Breve og Skrifter, at minde sine Læsere om sin lange Forfattervirksomhed, og, gjennemtrukken af Forfængelighed, pukkede han stadigt paa de halvhundrede Aar, i hvilke han havde tjent det pavelige Hof; med Hovmod og Foragt saae han ned paa den yngre Slægt af Humanister, der, efter at have forsøgt Lykken paa andre Steder, omsider søgte Ly ved Vaticanerhoffet; dem haanede den gamle og graae Veteran, fordi de ikke ogsaa vare gamle og graae, dem spottede han, naar de vovede at gjøre ham, den gamle Nestor, Rangen stridig [1]). Hvor var det da vel muligt andet, end at det maatte komme til alvorlige Sammenstød, til en aandelig Kraftprøve mellem Poggius og hans Colleger, der vare fordømte til aarle og silde at færdes med hverandre indenfor det samme Cancellies Mure, ja maaskee ofte indenfor de samme fire Vægge?

Poggius havde alt i yngre Dage øvet sig i Humanismens velbekjendte Fægtekunst og som rasende Gladiator gjort Brug af alle Vaaben i de Invectiver, hvilke han i sin Tid havde udslynget mod Franciscus Philelphus [2]). Rom blev snart efter Skuepladsen for lignende Optrin; i denne Stad havde Grækeren Trapezuntios alt i flere Aar læst Rhetorik, men, som vi tidligere have omtalt, havde han i sine Foredrag jevnlig talt med Ringeagt om Italienerne, især om Guarinus, der var Gjenstand for sine Landsmænds dybeste Veneration. Inden kort Tid

[1]) Jvnfr. Opera Poggii: Oratio ad Nicolaum V. pag. 292 og hans Invectiver mod Philelphus og Valla.

[2]) Opera Poggii. pag. 164—188.

kom det til en alvorlig Pennefeide, i hvilken Italienerne toge Parti mod Georgios. Da nu denne i Rom havde opdaget et lille Skrift, som var rettet imod ham, tillagde han, uden at støtte sig til Noget, Guarinus Forfatterskabet heraf, og svarede strax med et bittert Invectiv. Poggius, som var en Ven af Guarinus, og i sit Hjerte hadede Grækeren, traadte dog endnu ikke aabenlyst frem, men sendte et Brev til en af sine Venner i Venedig, hvori han erklærede sig for overbeviist om, at hiint Skrift ikke var forfattet af Guarinus, men af en af hans Disciple eller Venner, og at Grækerens Invectiv derfor forekom ham »at være et høist uoverlagt Skridt«[1]). Forholdet mellem Georgios og Poggius vedblev dog endnu at være godt, da den Sidstnævnte paa Grund af sin Ukyndighed i Græsken trængte til Grækerens Hjælp; denne erholdt han ogsaa og fuldførte saaledes Oversættelsen af Cyropædien og Diodorus Siculus til stor Glæde for Nicolaus 5te[2]). Men, da Georgios kort Tid efter hørte, hvorledes Poggius i hiint Brev til Venedig havde udtalt sig om ham, blev han høilig forbittret, og, skjøndt Poggius i et venskabeligt Brev[3]) bevidnede ham sin Agtelse og Taknemmelighed, var han dog ikke til at forsone. Poggius æggedes ogsaa paa sin Side til Vrede, da Grækeren nægtede at have modtaget en Pengesum fra den pavelige Kasse, hvilken uden Tvivl var bleven ham anviist for de Arbeider, han i Fælledsskab med Poggius havde affattet[4]).

---

[1]) Epist. Poggii i Spicileg. Rom. tom. X. pag. 342: »Non recte consulti hominis esse videtur.«

[2]) Epist. Poggii i Spicileg. Rom. tom. IX. pag. 649: »Debeo enim tibi (ɔ: Georgio) plurimum, qui mihi præcipuus fueris in traductionibus meis.«

[3]) Jvnfr. Ovenstaaende Brev.

[4]) Spicileg. Rom. tom. IX. pag. 650.

En heftig Brevvexling begyndte, i hvilken den Ene ikke gav Noget efter for den Anden. Georgios beskyldte sin Modstander for ved Snigmordere at have villet ombringe ham; Poggius afviste denne Beskyldning med bitter Haan: »Jeg kan — skrev han til ham — ved det Helligste besværge Dig, at jeg ikke alene ikke har havt i Sinde at ombringe Dig, men at jeg i den Grad har glemt Dig, at jeg neppe erindrede, om Du var levende eller død. Jeg maatte i Sandhed have megen Tid tilovers, om jeg skulde tænke paa Trapezuntios ..« [1]). Det blev dog ikke herved; Grækeren var bleven betagen af heftig Misundelse og paastod, at Poggius høstede Løn og Roes af Paven for Arbeider, som havde kostet ham mange Aars Anstrengelser [2]). En Dag i Maimaaned, da de forbittrede Modstandere vare trufne sammen i Cancellibygningen, som laa paa det Sted, hvor fordum Pompeius's Theater havde staaet, opstod der en heftig Ordstrid mellem dem. Trapezuntios, som ikke kunde glemme det venetianske Brev, hvilket han antog skrevet i samme hadefulde Tone som Poggius's Invectiver, benyttede derfor denne Leilighed til at tage til Gjenmæle mod ham; men neppe havde han irettesat Poggius for hans Fremgangsmaade, førend denne ganske laconisk svarede: »Du lyver i din Hals« (mentiris per gulam). Fortørnet over denne Tiltale foer den 50aarige Trapezuntios ind paa Livet af den 70aarige Poggius og overdængede ham i Cancellipræsidentens Nærværelse med det ene Ørefigen efter det andet, »og — føier Valla til — der udspandt sig saa blodig en Kamp mellem disse alderstegne Nævefægtere, som ret levende vilde anskueliggjøre Mindet om det Oldtidens Theater, her havde

---

[1]) Spicileg. Rom. tom. IX. pag. 651.
[2]) Georgius: Vita Nicolai V. pag. 177.

staaet, saa at man først, ved at lægge sig imellem dem, kunde faae dem vristede fra hinanden; med opsvulmede Øine, ophovnet Mund og knyttede Næver forlod Poggius omsider Arenaen»[1]).

Valla's spændte Forhold til Poggius skrev sig hverken fra igaar eller idag, men gik tilbage lige til hans Ungdomstid, da han som fyrig Yngling havde stridt med ham »de facundia»[2]). I sit 24de Aar havde Valla derpaa søgt Pladsen som pavelig Secretair, men dengang havde Poggius mistænkt for at have intrigueret imod sig. Senere havde Valla flakket om i Nord- og Syditalien, men Poggius havde fulgt ham med sit hadefulde Sind og gottet sig over de Forfølgelser, som denne havde maattet lide i Neapel[3]); vi vide, at Poggius stod i stadig Brevvexling med hans bittreste Fjender, Panormitanus og Facius, og han forglemte vistnok ikke at puste til Ilden[4]). Om Valla paa sin Side under sit neapolitanske Ophold benyttede sig af sin Indflydelse hos Kong Alphons til at nedsætte sin romerske Modstanders Fortjenester, vide vi ikke med Bestemthed, men det er høist sandsynligt. I et Brev til Facius yttrede Poggius ialtfald sin Harme over, at hans Oversættelse af Cyropædien, som han havde sendt til Alphons, ikke var bleven gunstigt modtagen, og han synes ganske flint at antyde sin Formodning om, at Valla stod bagved og havde sværtet ham for Kongen; forbittret over den kolde Modtagelse udbryder nemlig Poggius: »Jeg er selv Skyld heri, da jeg har dediceret denne Bog til en Fyrste, der maa

---

[1]) Opera Vallæ. Antidot. in Pog. lib. I. pag. 273—274.
[2]) Ibidem. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 352. — Jvnfr. S. 51.
[3]) Opera Poggii. Invect. in Vallam. lib. II. pag. 232.
[4]) B. Facius: De viris illustr. ep. II. pag. 82. — Epistolæ Poggii i Spicileg. Rom. tom. X. ep. 75. 76. pag. 344—345.

rette sig efter Andres Meninger og ikke selv formaaer at fælde nogen Dom; det Rygte, der gik om denne Konge, har bedraget mig. Men nu seer jeg, at han i at skatte Talenter ikke følger sin egen, men Andres Meninger og Indskydelser, hvad der jo forøvrigt hændes alle uvidende Mennesker;... han er, som jeg seer, ikke istand til at skjelne mellem det Gode og det Slette« [1]).

Da nu Valla, smykket med rige Laurbær og støttende sig til sine Fortjenester som Stilist og Grammatiker, havde banet sig Vei til den romerske Curie, blussede atter Hadet og Skinsygen op mellem de tvende Rivaler, og ved den daglige Omgang næredes Ilden end mere. Poggius, der trods sin Alderdom var opfyldt af et bittert, uforsonligt Sindelag mod alle Dem, som ikke vilde tilkjende ham Høisædet i den literære Republik, ventede kun paa en Leilighed til at anfalde Valla, »denne frække og rasende Rabulist, som i sine Skrifter havde dristet sig til at opkaste sig til Smagsdommer over Levende og Døde.« I fire Aar havde Valla faaet Lov til at leve i Ro; da udbrød den voldsomme Kamp, og han skulde nu komme til at føle Sandheden af de Advarselsord, som Philelphus, der havde stiftet tilstrækkeligt Bekjendtskab med Poggius, tilskrev ham fra Mailand i Foraaret (12 Cal. Mart.) 1451: »Jeg hører, skriver han, at Du har forladt Kong Alphons og nu opholder Dig i Rom; jeg tvivler ikke om, at Du heri har handlet efter bedste Overbeviisning og ikke er gaaet ubesindigt tilværks. Men jeg undrer mig kun over, at Du, der hos Kong Alphons nød saa store Æresbeviisninger, hellere vil leve i Rom end i Neapel, isærdeleshed da Du dog ikke kan være uvidende om, hvilke far-

[1]) B. Facius: De viris illustribus. ep. X pag. 99.

lige Farvande Du der vil komme til at pløie (quos fluctus navigaturus sis); thi Menneskene der, som have for Skik at forfølge baade gode og lærde Mænd, selv om de ere fraværende, ville ikke lade Dig nærværende i Ro« [1]).

Disse prophetiske Ord skulde snart gaae i Opfyldelse, skjøndt Poggius, i Mangel af noget Bedre, maatte tage sin Tilflugt til en løgnagtig Beskyldning. Denne havde nemlig, foruden sine mange andre Skrifter, ogsaa forfattet endeel Epistler, i hvilke han havde udbredt sig om flere mærkelige Ting, som han havde seet paa sin Reise til Brittannien. Paa Fleres Opfordring havde han samlet dem i eet Bind og udgivet dem, da han var vis paa, at Mange vilde have megen Glæde ved at læse dem. En Catalonier, ved Navn Rosius, havde anskaffet sig en Afskrift af disse Epistler, og, da han blev uddannet i Valla's romerske Skole, hvor der blev lagt an paa at skjærpe Disciplenes Blik og bibringe dem Smag for det rene Udtryk, følte det unge Menneske sig ganske naturligt drevet af en ungdommelig Lyst til at efterligne sin Mester og sætte sig paa det critiske Dommersæde. Han stregede derfor under, hvad der forekom ham at være Barbarismer eller Soloecismer, foretog Rettelser i Manuscriptet, hvilket forøvrigt var hans Eiendom, og føiede Marginalnoter til, idet han ved sin Bedømmelse lagde de grammatiske og stilistiske Regler til Grund, som han havde hørt sin Lærer Valla foredrage [2]). Kort Tid efter kom dette Exemplar ganske tilfældigviis i Poggius's Hænder; strax faldt Mistanken paa Valla, og, uagtet han ikke havde noget andet Beviis

---

[1]) Fr. Philelphi epistolæ. lib. IX. ep. 3.

[2]) Opera Poggii. Invect. I. in Vallam. pag. 188. — Opera Vallæ. Antidot. in Pog. lib. II. pag. 285.

at støtte sig til end det, som hans bittre Skinsyge gav ham i Hænderne, erklærede han dog offentlig Valla for Forfatter af disse dadlende Noter og udfordrede ham til en Kamp paa Liv og Død ved sit første hadefulde Invectiv, der udkom i Februarmaaned 1452[1]).

Poggius indleder sit Skrift med at yttre: at han ikke undrede sig over, at denne afsindige Skryder (hallucinator) havde udgydt sin Galde over ham; thi med vild Frækhed foragtede Valla jo Oldtidens Lærde, der i Aarhundreder havde været Gjenstand for den dybeste Ærefrygt; Ingen var gaaet fri: Grammatikere, som Priscianus, Donatus, Servius o. fl., vare blevne indstævnede for hans Domstol; Dialectikere og Philosopher, som Aristoteles og Boethius, vare af ham beskyldte for at have begaaet store Feil; Veltalenheds-Lærere, som Cicero, og romerske Forfattere, som Livius, Sallust og Lactantius, havde han frakjendt Elegance og Reenhed i Stilen; de gamle Retskyndige, som Bartolus, Baldus, Dinus, havde han stemplet som uvidende i det latinske Sprog, ja selv en Hieronymus havde han beskyldt for at have oversat flere Steder i den hellige Skrift urigtigt; Leonardus Brunus og Guarinus vare de eneste, som han holdt paa foruden sig selv..[2]) »Ja, vedbliver Poggius, som en sand Phoebi sacerdos og delphicus vates forkynder han os nu først den rette Latin, og dog burde hans Værk »de elegantia« snarere kaldes »de ignorantia latinæ linguæ«; han puster sig op og blærer sig af dette Værk,

---

[1]) Tidsbestemmelsen findes ved at see hen til Opera Poggii. Invect. II, og forbinde pag. 214 (»mense Februario orationem (ɔ: primam) edidi«) med pag. 230, hvor Poggius omtaler, at han dengang havde været ansat ved Curien »quinquaginta fere annos«; han tiltraadte denne Post 1402.

[2]) Opera Poggii Invect. I. pag. 189—191.

som om han havde bragt en ny Phoenix fra Arabien, og dog ere disse Bøger spækkede med tusinde Exempler, tagne fra Andre, og fyldte med en Masse af barbariske Talemaader, af uforskammede og absurde Bemærkninger; enkelte Ting ere vel gode, men det har han røvet fra dem, som han revser; som Heelhed er det et Værk, der vidner om et Stykke af en taabelig Pædagog (disputatiunculæ cuiusdam pædagoguli stulti), om En, der fusker i Grammatiken og opvarter med tomme, barnagtige Ting« [1]. — Mindst af Alt kan Poggius finde sig i Valla's Kjephøiethed og Praleri; jo længere han derfor skrider fremad og tænker Valla ligesom staaende foran sig, desmere glødende bliver hans Had, desmere ivrig hans Pen, og fra et dæmpet Piano stige Tonerne til et kraftigt Fortissimo, som udgyder sig i en Strøm af de heftigste Udtryk, de drøieste Skjældsord. »O caput insulsum, hedder det, o cymbalum resonans sine sensu, som vover at stille Dig sammen med Camillus, saa at, ligesom denne befriede Rom fra Gallerne, saaledes Du skulde have bragt det landflygtige latinske Sprog tilbage!« ... »O tempora, o mores! O scelera impunita, o vesanam levitatem! O temeritatem non ferendam, o impudentiam manifestam, at han, dette frække Dyr (procax belua), vover at revse Boethius's Gudsbegreb, og derved gjør sig skyldig i et aabenbart Kjætteri, som burde straffes, ikke med Ord, men med Ild« [2]) ... »Som en ubændig, vild Hest stormer han frem imod Alt og mener selv at være Aarhundredets største Lærer; han har skrevet »de Elegantia«, og mener derfor strax, at Alle, som ville lære Latin, bør gjennemlæse hans Bøger; han har skrevet en Bog om »Dialectiken«, derfor skal den

[1]) Opera Poggii Invect. I. pag. 194.
[2]) Ibidem. pag. 197. 200.

laurentianske Dialectik nu være den eneste, som bør studeres; thi han er jo den eneste Mester for alle Grammatikere, Rhetorer, Philosopher« . . [1]). »Nu velan da! Saa ville vi følge den Skik, der er i Brug i Florents, og tilkjende ham den Triumph, som undertiden bliver de Rasende (insani) tildeel, og som er et kosteligt Skuespil. Triumphvognen skal ikke være af Elfenbeen, — det er altfor almindeligt —, men være sammenføiet af Giganters Been, for at den vældige Mand kan blive baaren af vældige og stærke Kroppe ... Selv skal Valla staae paa Vognen, med en Sphinx i den ene Haand, en Phoenix i den anden og Hovedet omvundet med en Laurbærkrands, hvorpaa der med gyldne Bogstaver skal staae indskrevet: »Til Daarskabens Fostersøn« (stultitiæ alumno) . . Elephanter skulle trække Vognen og alle Muserne omkrandse den som Tjenerinder, idet de synge en Hymne til Apollo's Ære med hæse Stemmer, for at antyde deres Veeklager . . Foran Vognen skulle alle Videnskabernes Fyrster gaae med bagbundne Hænder og tildækkede Hoveder: først Aristoteles, Albertus Magnus og de andre Philosopher, som ere revsede af ham; derpaa Varro, M. Tullius, Sallust, Lactantius; endelig alle Grammatikere, Historikere og Digtere. Efter dem komme saa Satyrer og Fauner, der slaae paa Citharer og Cymbler; midt imellem dem skulle Æsler gaae, der med deres Skryden skulle hæve Triumphatorens Navn høit til Skyerne, og Centaurer skulle bære Faner, hvorpaa der staaer skrevet: »Stultorum regnum pervagatum«. Skovnympher og Havets fæle Uhyrer rykke saa frem; disse synge ham en Lovsang, hine opføre Dandse og svinge paa bacchantisk Viis Thyrsusstaven for ham. Den herlige Imperator hæver sig da gravitetisk, og for-

[1]) Opera Poggii. Invect. I. pag. 201—202.

maner dem Alle faderligt med sin Haand til at dæmpe deres Lovpriisninger... Nu er Toget imidlertid rykket nærmere frem mod Capitolium; alle Fangerne, som gaae foran, føres til Fængslerne, hvor de nedstødes; thi, saalænge Triumphatoren lever, har man ikke nogen Brug for hine Mænds Lærdom og Kundskaber; det øvrige Tog skrider derpaa ind i Jupiters Tempel, hvor Triumphatoren efter givet Løfte offrer et vældigt Oxehoved, et Offer, som noksom antyder hans store Lærdom. — Dette skal være Valla's Triumph, der i Intet skal staae tilbage for Cæsars; men jeg troer, at han ikke engang vil være fornøiet hermed; han vil sikkert kræve, at der i Gymnasiet skal opstilles en forgyldt Broncestatue af ham, og at den, prydet med en Laurbærkrands om Tindingen, skal bære følgende Indskrift: »Omnium artium liberalium architecto.« Ja han vil ikke hvile, førend han bliver optagen blandt Guderne og i levende Live bliver raadspurgt som Viisdommens hellige Orakel«[1]).

Uagtet Valla paa denne Tid var sysselsat med Pavens Arbeider, var det ham umuligt at tie til dette Angreb. Det kom ham ikke bagpaa; thi alt i længere Tid havde han vidst, at Poggius havde søgt at bagvadske ham. Han optog altsaa strax den tilkastede Handske og skrev et Modskrift — Antidoti in Poggium — i tre Bøger[2]), hvilke han dedicerede til Nicolaus 5te. Valla bad heri først Paven om Undskyldning for, at han nu maatte afbryde sine Oversættelsesarbeider; men »han ansaae et Selvforsvar for aldeles nødvendigt, da hans Arbeider ganske vilde tabe deres Betydning, dersom han blev sin Modstander Svar skyldig«. Derpaa vendte han sig mod

[1]) Opera Poggii. Invect. I. pag. 203—205.
[2]) Ibidem. pag. 206.

Poggius. Han havde — hedder det i Indledningen — vel ventet, at, ligesom hans »Elegantiæ« havde vundet meget Bifald, saaledes vilde de ogsaa blive Gjenstand for Angreb; men et sligt Anfald havde han dog ikke ventet; thi han (ɔ: Valla) havde ikke revset Personer, men Feil. Poggius's Invectiv havde forøvrigt endmere stadfæstet Rigtigheden af den Dom, han havde fældet over ham; thi han kjendte ikke nogen mere galdefuld Olding end Poggius; han havde jo lagt sig ud med Alle, med Guarinus, Philelphus, Trapezuntios, Aurispa, Cyriacius Anconitanus og mange Andre. Nu havde han som en mangehovedet Cerberus atter reist sig og rasede som en Vanvittig; men han var jo ogsaa saa affældig, at han var nærved at gaae i Barndom, han kunde jo være hans Fader, ja hans Bedstefader... Valla maatte forøvrigt beklage, at Poggius var stormet frem imod ham paa saa usømmelig en Maade; »thi, naar de Gamle opførte sig saaledes, hvad vilde der da blive af de Unge. Slige Skjældsord satte langt større Plet paa den, der brugte dem, end paa den, imod hvem de bleve brugte; thi Kaadhed hos en Forfatter gjorde aldrig en Sag bedre, men ofte værre; man skulde ikke bruge Vrede men Fornuft, ikke Forhaanelser men Beviser, ikke Skjældsord men Autoriteter« [1]).

Derpaa rustede Valla sig til at imødegaae selve Angrebet. »Som en Hercules, siger han, vil jeg optræde mod denne Cerberus og ramme ham med Køllen; thi i mine »Elegantiæ« har jeg ingenlunde revset Cicero, Terentius, Sallust og hine Andre; jeg har tvertimod, idet jeg fremstillede dem som Mønstre til Efterligning, brugt dem som Autoriteter mod Boethius, Priscianus, Bartolus, Baldus og Consorter... Naar jeg

---

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. I. pag. 253—256

har tilladt mig Forandringer eller Rettelser i Classikerne, da skriver det sig derfra, at de forskjellige Codices have forskjellige Læsemaader; men Poggius, som ikke bruger Sværdet, men uafladeligt slaaer paa Tromme, og som ikke er opfyldt af numen Apollineum sed ampullineum, veed maaskee ikke, at mange Haandskrifter ere meget fordærvede ... Jeg maa derfor snarere briste ud i Skoggerlatter end harmes over dette Angreb; thi ikke Spyd men Halmstraa, ikke Stene men Støv, ikke Ild men Røg har Poggius betjent sig af i denne Kamp« ... »Og, vedbliver han, hvad nu det angaaer, at han vil opkaste sig til Dommer over mig og revse mig som en Kjætter, fordi jeg har vovet at rette i Hieronymi Oversættelse af det nye Testamente, ja da skatter Du, Poggi pugione pungende, vist den hellige Skrift høit, Du, som pleier at paakalde alle Guder, som Jupiter, Hercules og mange andre, Du, som er en Fjende af Christendommen og en Ven af Falskheden; ... Du kalder mig en Fjende af alle Religioner! Nu velan, det faaer saa være; men, naar Du er min Modstander, saa følger jo deraf, at Du er en Dyrker af alle Religioner, og den, der paakalder alle Guder, han er jo virkelig ogsaa omnium deorum et ob id omnium religionum cultor« [1]).

I den anden Bog gaaer Valla tilbage til selve Stridens Ophav, til Beskyldningen for, at han skulde have foretaget hine Rettelser i Exemplaret af Poggius's brittanniske Breve. Valla viste, hvor taabeligt det var at beskylde ham for Noget, som han umuligt kunde have gjort; thi flere af Marginalnoterne strede lige imod de Regler, han selv havde givet i sine »Elegantiæ«; paa disse Steder havde Poggius altsaa Ret, medens Catalonieren

---

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. I. pag. 256—274.

havde misforstaaet de givne Regler; men derfor vilde han ikke nægte, at de fleste Rettelser vare vel begrundede, thi den oprindelige Text lod sig ingenlunde forsvare. »Men, føier han til, for at gjøre en Ende paa dette Spørgsmaal, sværger jeg ved ham, som seer Alt, ved Jesus Christus, at jeg ikke alene har irettesat det unge Menneske for hans Noter, men endog befalet ham ikke at tilføie flere.« Derpaa forsvarede han sig mod Angrebet paa »Elegantiæ«, der havde deres store Betydning, da hverken Servius, Donatus eller Andre vidste Noget deraf tilforn; han takkede Poggius til Slutning paa det Forbindtligste for den Ære, hau havde beviist hans Skrift; »thi, siger han, naar I, mine Venner, rose mine Bøger, da skeer det af Venskab og Kjærlighed mod mig; men, naar En af Had, Skadefryd og Misundelse stræber at dadle mit Værk, da kan jeg ikke ønske mig nogen større Roes« [1]).

Den tredie Bog begynder med en Taksigelse for den tiltænkte Triumph; Skade kun, hedder det, at Poggius i sin livlige og effectfulde Skildring af dette Optog havde begaaet saa store philologiske Feil, at han ikke kunde lade dem passere uden at tage dem lidt nøiere i Øiesyn. — Derpaa skrider han over til, som han siger, selv at feire sin Triumph, der bestaaer i en grundig Behandling af de ti Bøger af Poggius's omtalte Breve; Bog for Bog maa passere Revue for ham; ikke eet urigtigt Ord, ikke eet ilde valgt Udtryk undgaaer hans skarpe Syn, — og dermed slutter han [2]).

Til disse tre Antidoter sluttede sig to andre Smaaskrifter, som ere affattede i dialogisk Form, »for at de kunde blive lysteligere at læse.« I den første Dialog

---

[1]) Opera. Antidot. in Pog. lib. II. pag. 274—300.
[2]) Ibidem. lib. III. pag. 300—325.

er Scenen henlagt til en Skole, hvor den 80aarige Guarinus, Veteranen blandt de dalevende Humanister og den ypperste af Samtidens Grammatikere, præsiderer som Skolemester. En talrig Flok af Disciple og Tilhørere ere mødte, — blandt dem ogsaa den 70aarige Poggius, der maa finde sig i at sætte sig ned paa Skolebænken tilligemed sit store Afkom af Drengebørn. Alt er tyst og stille, thi Skoleexamen tager sin Begyndelse; der skal høres i Latin og der fremtages i det Øiemed et Haandskrift af — Poggius's Breve til Florentineren Nicolus. Eleverne overhøres nu af Guarieus i disse Epistler, — først Drengene, dernæst den gamle, graahaarede Poggius, og til Slutning opfordres hine til at paavise Manglerne i Sproget og at rette Feilene [1]. — I den anden Dialog gjennemgaaer han Poggius's Skrift: »Disceptationes convivales« paa samme Maade, og Acten sluttes med, at Poggius giver sig tabt og ydmygt gaaer til Bekjendelse af sit philologiske Synderegister [2].

Ved disse Antidoter og to Dialoger havde Valla vidst at skaffe sig fuld Opreisning, og en blodig Hevn havde han taget over Poggius ved at lade ham staae Skoleret for Guarinus, med hvem han stod paa en fortrolig Fod. Poggius sydede af Harme, navnlig over den Maade, paa hvilken Modstanderen havde forstaaet at krydre sine Dialoger med bitter og drillende Ironi, og inden kort Tid stod han derfor atter paa Arenaen, udrustet med svært Skyts. Ladningen bestod af fire nye Invectiver [3], som i Kraftudtryk og plumpe Skjældsord overgik Alt,

[1]) Opera. Dialogus I. in Pog. pag 366—374.

[2]) Opera. Dialogus II. in Pog. pag. 375—389.

[3]) Opera Poggii. pag. 206—251. Det fjerde Invectiv er ikke trykt, men skal — ifølge Recanati: Vita Poggii hos Muratori tom. XX. pag. 177 — findes i Manuscript.

hvad han havde præsteret; nu var der ikke mere Tale om at levere en philologisk Apologi, Ævret var opgivet; derfor bleve alle Sømmelighedshensyn satte tilside, og det gjaldt nu kun om at paadutte Modstanderen de skjændigste Forbrydelser og udfinde de simpleste Øgenavne.

Først og sidst var det Poggius utaaleligt at høre paa Valla's Selvroes og Pukken paa egne Fortjenester. »Han ligner sig, udbryder han, snart med Jupiter, som slynger Lynstraalen, snart med Neptun, som fører Treforken, snart med Camillus og Hercules, og dog bestaaer hans Prydelse kun i en Æselhud, som han engang i Neapel skal have tilkjæmpet sig« [1]... »Og dette afsindige Menneske, denne uforskammede Skryder bryster sig endog af Pavens Venskab, han, hvem alle ved den romerske Curie flye og foragte som en afsindig Fanatiker og fræk Pralhans. Jeg kjender ingen Theolog, Philosoph, Læge eller Retskyndig, uden at han taler om Dig som en taabelig Skryder og Bagvadsker« ... »Forhadt er han af Alle, af Leonardus, Guarinus, Carolus Marsuppinus, Panormitanus og Facius; derfor maa han tage sin Tilflugt til sig selv, men Selvroes stinker« [2]... »Og saa vover — hedder det videre — en slig Person at angribe mig, hvis »Facetiæ« ere i Alles Hænder og gjenlyde fra Alles Munde baade i Italien og Gallien, i Spanien, Germanien og Brittanien [3],.. og det drister han sig til, der er en Falskner, en Tyv, en Bedrager, en Dranker og Fraadser, en Pæderast og Forfører af den Tjenestepige, som opholdt sig i hans Søsters Huus, og der desuden i alle sine Skrifter aabenbarer sig som det sletteste Menneske.

---

[1]) Opera. Poggii. Invect. II. pag 206.
[2]) Ibidem. pag. 228—230.
[3]) Ibidem pag. 219.

Thi i »Elegantiæ« har han ved sine Yttringer om »persona« [1]) noksom viist sig som en Kjætter; i sit Skrift »de vero bono« taler han med Frækhed om Jomfrueligheden og Coelibatsløftet, og desuden har han et Arbeide under Hænder mod Hieronymus;.. han er ikke blot Cicero's Revser og Aristoteles's Bekjæmper, men endog Hieronymi Modstander, en haardnakken Kjætter, ja selve Troens Fjende« [2]).

Det maa vække vor store Forbauselse at see et saadant forargeligt Skuespil blive opført af to Curialister i selve den pavelige Hovedstad. Thi, om vi end vide, at slige aandelige Nævekampe hørte med til Dagens Orden og saa at sige vare i Mode, saa bar dog denne Kamp mellem Poggius og Valla Prisen for dem alle. Men, skjøndt Pave Nicolaus saae sig omtalt i Stridsskrifterne, ja skjøndt alle Valla's Antidoter vare dedicerede til Hs. Hellighed, og denne som Begges høie Patron med fuld Ret kunde have følt sig beføiet til at standse Legen, medens den var bedst, saa vide vi Intet om, at han har lagt sig derimellem eller søgt at udsone dem. Han synes snarere med en vis Selvtilfredshed at have betragtet Kampen fra sit Standpunkt som en Væddestrid om, hvo der kunde komme til at indtage Yndlingens Plads ved hans Hof, og derfor at have gottet sig i sit stille Sind over sit Herredømme over Aanderne.

---

[1]) Jvnfr. Side 105. Noten.

[2]) Opera Poggii. Invect. II. pag. 233—234. — Som Exempler paa Poggius's Forraad paa Skjældsord kunne følgende tjene: »Latrator furibundus, — convitiator, — demens —, rabula foraneus, nescio e quo gurgustio emersus, — hallucinator, — caput cervinum cicadis repletum, lardo et fumo refertum, — musarum vel muscarum potius alumnus, — belua inquinatissima, — rex beluarum, — lanista perfidus, — bubulcus, — cadaver foetidum, — decoctor fidei spurcissimus, — homo hæreticus, — omnis religionis hostis« etc. —

Men paa andre Steder i Italien søgte man at bringe Forsoning tilveie mellem dem, og, da Rygtet om denne Strid var naaet op til Venedig, sendte Franciscus Barbarus, en berømt venetiansk Statsmand og Humanist [1]), et Brev til Valla, dateret »primo Idus Martias« (1453). »Jeg vilde, skriver han heri, for Videnskabens Skyld ønske, at I vilde udsone Eder med hinanden, at dette Fjendskab, der er uværdigt vise Mænd, vilde standse og I forglemme de gjensidig tilføiede Fornærmelser« [2]). Samme Aar indløb der Brev fra Franciscus Philelphus i Mailand, dateret »Nonis Martiis« og stilet til begge Stridsmændene. Først foreholdt han dem sit eget Exempel: han kunde ikke andet end blues, naar han saae tilbage paa de mange Stridigheder, som han havde været indviklet i; men nu paa sine gamle Dage, da han havde naaet det 54de Aar, fortrød han det bittert; han misbilligede og fandt ikke længer Behag i en Demosthenes's heftige Taler mod Philip, i Cicero's mod Antonius eller i den hellige og veltalende Hieronymi Angreb paa den lærde og gode Rufinus. Derpaa vendte han sig til dem begge: »Og nu I! Hvad kan vel tænkes mere afsindigt, end at lærde Mænd, ja Oldinge ligesom bryste sig af deres ubændige og tøileløse Bagtalertunge (maledicendi intemperantia et dissolutio), og det Mænd ved den romerske Curie midt i den herlige og prægtige Verdens Hovedstad, ligefor Biskoppers og Cardinalers, ja selv den høihellige Pave Nicolaus's Øine.... Hvad vil Nutiden, hvad ville de kommende Slægter vel dømme om Eder, naar Eders Skrifter falde i deres Hænder. Husk dog paa Eders gode Navn og Rygte, og mindes Eders

---

[1]) Tiraboschi. tom. VI. p. I. pag. 51.

[2]) Opera Vallæ. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 334.

Alder; den Ene af Eder er jo alt en Olding, den Anden en alderstegen Mand« [1]).

Men alle Mæglingsforsøg strandede, og selv denne Appel til deres Æresfølelse og til Fremtidens Dom var ganske frugtesløs; Valla fulgte sit tidligere Valgsprog: »At strides er vel en Skam, men det at give efter en endnu større Skam« [2]), og rykkede ud i Marken, »thi, sagde han, om end tusinde Poggier staae ligeover for mig i en Slagorden, ændser jeg dem dog ikke mere end Ørnen en Flok Ravne, eller Høgen en Skare Krager, som med hæse Skrig anfalde den.« Valla udslyngede da sit fjerde Invectiv, der, helliget Paven som alle de foregaaende [3]), indeholder en i mange Henseender interessant og vittig Apologi. Skjøndt han var bleven tirret af sin Modpart til i denne Bog mere end i nogen anden at føre Striden over paa de personlige Enemærker og gjøre Brug af usømmelige Øgenavne og hadske Uqvemsord, er dog Skriftet i sin Heelhed holdt i langt ædlere Stiil og værdigere Tone end Modstanderens.

---

[1]) Fr. Philelphi epistolæ. lib. X. ep. 52: »Quare si sapitis Poggi atque Laurenii, missam facite tantam istam tamque abominabilem maledicendi licentiam. Memineritis bonæ famæ, memineritis decoris, memineritis ætatis vestræ, quorum alter jam senium, alter senectutem agit. Memineritis inquam, memineritis sempiterni judicii, quod admodum longe a vobis abesse non potest; an estis obliti: Mihi vindictam et ego tribuam?«

[2]) Opera. Invect. in B. Facium lib. I. pag. 460.

[3]) Det første Antidot begynder med N, det andet med Q. det tredie med P, »for at antyde Pavens nomen, cognomen et agnomen: Nicolaus Qvintus papa; det fjerde med T, for at antyde hans Navn, førend han blev Pave: Thomas (Sarzanus).« Jvnfr. Antidot lib. IV. pag. 326. — Antidoterne udkom førstegang i Trykken i Siena 1490. Jvnfr. Fabricius: Bibl. med. et infim. latin. pag. 281.

Valla søgte først at redde sit Forfatternavn, og henviste derfor til en Mængde Breve, som han midt i Stridens Hede havde modtaget fra forskjellige Lærde i Italien, deriblandt fra nogle, som vare ham personlig ubekjendte: Laurentius, episcopus Aspalatensis, havde saaledes forsikkret ham om, at han i Venedig blev agtet næsten høiere (?) end de gamle græske og latinske Forfattere; — Johannes Petrus, der foredrog Rhetorik i Venedig, havde i et Brev yttret, at han ikke vidste at finde Ord nok for at udtrykke sin Erkjendtlighed mod ham, og trøstede ham med den horatsiske Strophe: »Summos feriunt fulmina montes;« — Franciscus Diana, en lærd og veltalende Mand, havde meddeelt ham, at Franciscus Barbarus ret havde glædet sig over hans tidligere Apologier, ja at endog alle Poggianerne af Kjærlighed til Sandheden hævede ham (ↄ: Valla) til Skyerne; — ja Jannotius Manettus, der var sendt som Gesandt fra Florents til Rom, havde engang, da Talen var kommen paa Poggius, udbrudt: »Ja, Poggius vil vedblive at være Poggius; han er snarere en Skjændsel end en Prydelse for vort Fædreland« [1]).

I overlegen Tone og med rolig Foragt afviste Valla derpaa de utallige Beskyldninger, der vare rettede mod hans sædelige Personlighed, som løgnagtige, men erklærede tillige, at det forholdt sig ganske rigtigt med det, som Poggius havde yttret om det fortrolige Forhold til en Pige, som opholdt sig hos hans Søster; hans Fremstilling afveg kun deri fra Sandheden, at det ingenlunde var en Tjenestepige, men en dannet Pige(!) af god Herkomst (ingenuą et bonis orta parentibus) [2]).

---

¹) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 331—335.

²) Hildet af sin Tidsalders letfærdige Livsbetragtning anfører Valla til sin Undskyldning, »at han jo dog ikke som Poggius havde

Ligeoverfor en Poggius, som hele sit Liv igjennem havde coquetteret med det andet Kjøn og leflet med Sandseligheden, behøvede Valla imidlertid mindst at skamme sig; derfor vendte han ogsaa snart Forholdet om og tog fat paa »Facetiæ«, disse frække, smudsige og skjændige Anecdoter, »denne Bog, som Antonius Betontinus og I andre Prædikanter snarere skulle gaae løs imod end imod min Dialectik, om I ellers have nogen Iver for den christne Kirke og bekymre Eder om Menneskenes Frelse, — om I ellers ville tjene Gud og ikke snarere Eders egen Ære og Gjerrighed. Hiin Bog skader netop ved sin Udbredelse; der er intet Skrift, som kan være mere fordærveligt, og hos Mand og Qvinde mere nedbryde al Gudsfrygt, al Undseelse og alle gode Sæder. Ovid blev af August forviist fra Rom for sin Bog: »De arte amandi«; men i Poggius's Bog findes der Ting, som ingen anstændig Mand kan bringe over sine Læber; og en saadan Bog bryster Poggius sig af, og det en Olding paa 70 Aar! Ja han kan maaskee ved denne Bog komme til at stifte en Sect, som i Lig-

trængt sig ind i en anden Mands Huus, ikke heller nedladt sig til en utugtig Qvinde; han var forbleven hos hende og hun havde bevaret sig tro imod ham, skjøndt han ikke var hendes vir legitimus.« Da Poggius i sine Invectiver spydigt og drillende havde yttret, »at et saadant Forhold jo meget naturligt kunde udvikle sig i Søsterens Huus, naar man tog Hensyn til nox, vinum, consuetudo, frequens visus,« saa kastede Valla denne Undskyldning fra sig og gav følgende Forklaring: »han (ɔ: Valla) havde altid havt i Sinde at indtræde i den geistlige Stand; derfor havde han ingensinde villet gifte sig. Men flere af hans Nærpaarørende, deriblandt hans Svoger, havde drillet ham med, at han vistnok ikke var idoneus conjugio; for at modbevise dette, og da hans Søster desuden var barnløs, havde han villet gjenopbygge sin Slægt. Han havde nu sørget godt for Moderen og Barnet, og haabede snarest muligt at faae hende gift.« (!) Jvnfr. Antidot. lib. IV. pag. 362—363.

hed med andre kan blive kaldet secta Podiana. O lykkelige og salige, udødelige Poggius! Hvormange Disciple og Tilbedere vil Du da ikke kunne samle omkring Dig! I Himlen vil Du finde din Plads hos Flora, de utugtige Qvinders Gudinde, og her paa Jorden ville alle Klerkene (clerus omnis) opløfte deres Bønner til Dig og hende, og anraabe Eder om Bistand med de Ord: Sancte Podi et sancta Flora, orate pro nobis« [1]).

Hermed endte omsider dette alvorlige Sammenstød [2]) mellem to af Aarhundredets dygtigste og talentfuldeste Skribenter, — Poggius, den vittige, phantasirige og livfuldt udmalende Forfatter, og Valla, den elegante, grundige og correcte Stilist. Poggius synes ikke at have svaret paa sin Modstanders sidste Skrift, der rimeligviis er skrevet i Løbet af Foraaret 1453 og fuldendt, efterat Valla havde modtaget de omtalte Breve fra Philelphus og Barbarus.

---

[1]) Opera. Antid. lib. IV. pag. 365—366. — Som Exempler paa Valla's Øgenavne og Smædeord til Poggius turde disse være de de meest udsøgte: »Belua, — vetulus caper, — Bacchi sacerdos, — fera bestia, — latronum et barbarorum dux, — tympanista, — bipes asellus, — diabolus et sycophanta, — præceptor pædicatus, — sentina flagitiorum, — Italiæ dedecus, seculi turpitudo atque civitatis sterquilinum.«

[2]) Fra en anden Kant var Poggius paa samme Tid bleven angrebet, nemlig i et Stridsskrift af Nicolaus Perottus, der som Discipel af Valla havde taget denne i Forsvar og rost ham i høie Udtryk. Poggius, — der fandt, at denne Yngling i »afsindigt Hovmod og uforskammet Gjækkeri ikke gav sin Læremester Noget efter, men i Alt syntes at være en anden Valla« (Spicileg. Rom. tom. IX. pag. 634), — svarede i et drøit Invectiv, der vel bragte den 24aarige Discipel til Taushed; men først, da Poggius havde forladt Rom og taget Bolig i Florents, lykkedes det Bessarion at mægle Fred imellem dem. Poggius tilgav da Perottus, raadede ham »til at flye sin fordums Lærers Frækhed og Selvbehagelighed,« og lovede da »at ville elske ham som en Fader sin Søn.« (Jvnfr. Epist. Poggii i Spicileg. Rom. tom. IX. pag. 630—641).

Kort Tid efter tog Poggius Afsked med Rom og den pavelige Curie, og drog i Junimaaned samme Aar til Florents, hvor han, 72 Aar gammel, overtog den Statscantslerpost, som ved Marsuppini Død var bleven ledig [1]). I denne Stad tilbragte han de sidste Aar af sit Liv, og døde 1459; hans Been kom til at hvile i St. Croce, og blandt de Hædersbeviisninger, som Florentinerne ydede ham efter Døden, nævnes en Statue, som opstilledes paa Domkirken Sta. Maria dei fiori; senere blev denne, som saamange andre Statuer, forvandlet til en — Apostelstatue [2]).

Da Poggius havde forladt Rom, fik Valla et Par Aars Pusterum, hvilket han anvendte til at fortsætte flere af sine halvfuldendte Arbeider, som Oversættelsen af Herodot og maaskee Annotationerne til det nye Testamente. Men neppe var han kommen til Ro, førend han blev angrebet af den Retslærde, Benedictus Morandus, Notarius i Bologna. Striden dreiede sig om det lille critiske Skrift, som Valla noget efter 1442 havde dediceret til Alphons, og hvori han, støttende sig til Steder

---

[1]) Zumpt antager (a. St. Side 428), at Poggius allerede i Aaret 1452 er flyttet til Florents, og formoder som en Følge heraf, at allerede Poggius's første Invectiv er publiceret fra denne Stad. Men denne Antagelse turde være megen Tvivl underkastet, naar vi see hen til selve Stridsskrifterne, navnlig til Slutningen af Valla's 1ste Antidot; thi her synes netop de stridende Parter at træde frem for Læseren som Antagonister, der ved den daglige Færden med hinanden indenfor samme Stads Porte, ja indenfor samme Cancellies Mure bleve endmere opfyldte af Galde og indtændte af Harme mod hinanden. Vi henlægge derfor udentvivl rettest hele Skuepladsen til Rom, og bestyrkes heri deels ved det tidligere omtalte Brev fra Philelphus, der tænker sig dem begge i Rom, deels ved Recanati's Notitser i hans »Vita Poggii,« som godtgjøre, at Poggius først i Juni 1453 har forladt Rom. (Muratori. tom. XX. pag. 174).

[2]) Recanati: Vita Poggii hos Muratorii. tom. XX. pag. 185.

hos Livius selv, havde paaviist, at Tarqvinius Superbus maatte være en Sønnesøn af Tarqvinius Priscus. Morandus, der formodentlig for enhver Priis vilde Valla tillivs, foer med grændseløs Heftighed frem imod ham, beskyldte ham for at have anklaget og stemplet Livius som Løgner og Falskner, for at have villet forringe, krænke og fordunkle det Navn, der i femten Aarhundreder havde været æret af hele Verden. — Valla, der helst burde have undladt at svare en saadan Modstander, turde »for sin Æres Skyld« ikke bevare Taushеden, men udgav en »Confutatio«, hvori han meget beklagede sig over, at der nu forvoldtes ham Uro fra en anden Kant, og at han maatte bruge sin kostbare Tid til at kaste slige Beskyldninger tilbage. Det var ham imidlertid en stor Fryd, efter at have slaaet Fjenden paa Flugt, da med Seir at vende tilbage; han maatte derfor takke sin Modstander, fordi han paa denne Maade sørgede for hans Berømmelse . . . »Hvor taabelig, hedder det videre, er denne Anklage, da jeg noksom har viist min Beundring af Livius, ved at gjennemsee hans sex Bøger om den anden puniske Krig, hvor jeg ikke har oversprunget en Stavelse for at faae dem tilbage til deres oprindelige Skikkelse. . . Derfor veed jeg heller ikke, om jeg skal græde eller lee ad denne Benedictus, . . . utinam Benedicte potius bene diceres, quam Benedictus vocareris, et pro Morando moratus homo esses! . . Du angriber mig, fordi jeg i et eneste Punkt er uenig med Livius; hvormed kan da dit Angreb vel bedre lignes end med en Hundehvalps Bjeffen ad Løven; men Du skal sandelig ogsaa faae mine Løvekløer at føle. Hvor taabeligt at anklage mig, som om jeg havde gjort noget Usædvanligt; hvor mange have ikke i Retsvidenskaben, i Philosophien, i Veltalenhedskunsten og i andre Grene af Literaturen været af modsat

Anskuelse angaaende et eller andet Punkt? Og nu Historien! Der findes jo ikke to Mennesker, som i deres Beretning om een og samme Begivenhed stemme fuldkomment overeens; Feil findes der jo desuden hos Alle, hvorfor ogsaa Horats siger saa sandt om den største Digter: »Quandoque dormitat Homerus«; men saaledes er det ogsaa med Demosthenes, Cicero, Plato og Aristoteles, — ogsaa hos dem savne vi stundom Noget« [1]).

Uagtet Morandus efter saadant Svar kunde have følt sig beføiet til at stikke Sværdet i Balgen, taug han dog ikke. Det manglede nemlig ikke paa Opmuntringer til at blive ved, navnlig fra Poggius, som vedblev at harmes over sin gamle Modstanders »ondskabsfulde og frække Tunge« (lingua malefica et sacrilega), og i et Brev til Albertus Parisius, cancellarius Bononiensis, udtalte han sin Glæde over Morandus's Optræden [2]). Denne har udentvivl følt sig styrket herved, og rykkede nu atter ud i Kampen; da skrev Valla en anden lille spydig »Confutatio«, som han dedicerede til Baverius, en berømt Læge i Bologna. Han henvendte sig til denne Mand med den indstændige Bøn, at han dog endelig maatte bidrage alt Sit til at faae Morandus helbredet for den betænkelige Sygdom, hvoraf han udentvivl maatte lide [3]).

[1]) Opera. Confutatio prior in B. Morandum. pag. 445—448.

[2]) I dette Brev, skrevet fra Florents, hedder det: »Doctissimum virum meique amantissimum B. Morandum sumere laborem comprimendi insaniam L. Vallæ, quam effudit in redarguendo Tito Livio, summe placet mihi.... Ille enim non homo, sed monstrum immane est, cuius dementia non verbis coercenda esset, sed igne punienda, et, nisi pontificis humanitas eum protexisset, jam multis auctoribus dedissei errorum poenas. Jucundissimum erit mihi videre, quæ scribat Morandus noster, ut aliquid salis ad epulas eius addam.« (Jvnfr. Spicileg. Rom. tom. IX. pag. 641—42).

[3]) Opera. Confutatio altera in Morandum. pag. 455—459.

Medens denne Strid stod paa i Foraaret 1455, døde Pave Nicolaus 5te [1]) den 24de Marts [2]), ikkun 57 Aar gammel, begrædt af hele Italien og fulgt til Gravkammeret i St. Pietro af Italiens Humanister, der med ham sænkede deres skjønneste Haab i Graven. En heel Tidsalder havde han givet sit Navn; til Gjengjæld satte denne ham et hædrende Epitaphium, der i faa, men fyndige Ord skulde minde de kommende Slægter om det dybtfølte Tab [3]).

For Valla maatte dette Tab ikke være mindst føleligt; thi i syv Aar havde han staaet i den hensovede Paves Tjeneste, og denne havde stedse seet igjennem Fingre med hans dristige Tanker og vældige Frisprog, selv naar de streifede ind paa kirkelige Enemærker og gjaldt Spørgsmaal, som tidligere havde været Hierarchiet forbeholdt. Hertil kom, at Pave Nicolaus havde havt i Sinde at lønne Valla's Fortjenester med at forfremme ham fra apostolisk Scriptor til Secretarius [4]), en Post, der, foruden at være en høiere Værdighed end hiin, ogsaa var bedre aflagt.

Da Nicolaus's Eftermand, Calixtus 3die, besteg Pavestolen, 77 Aar gammel, fandt Valla ogsaa i ham en mild Herre, der forstod at skatte ham; hertil bidrog

---

[1]) Opera. Confutatio I. pag. 455.

[2]) Georgius: Vita Nicolai V. pag. 162.

[3]) Hos Platina findes Gravskriften (pag. 254) saaledes lydende:

Hic sita sunt quinti Nicolai antistitis ossa,
Aurea qui dederat secula Roma tibi.
Consilio illustris, virtute illustrior omni,
Excoluit doctos doctior ipse viros.
Abstulit errorem, quo schisma infecerat orbem;
Restituit mores, moenia, templa, domos.
— — — —
Attica Romanæ complura volumina linguæ
Prodidit, en tumulo fundite thura sacro».

[4]) Opera. Antidot. in Pog. lib. IV. pag. 340.

udentvivl den Omstændighed, at Calixt, der som privat Mand hed Alphonsus Borgia, forhen havde kjendt Valla fra Hoffet i Neapel. Han havde ogsaa i sin Tid været Secretair hos Alphons, og skyldte denne Monarch sin tidligere Ophøielse til Biskop af Valenza[1]). Calixt's Bevaagenhed mod Valla lagde sig snart for Dagen, da han virkeliggjorde sin Forgjængers Beslutning og udnævnte ham til apostolisk Secretair den 7de Juli 1455. Men faa Maaneder efter skiftede Valla atter Stilling, idet han indklædtes i den geistlige Stand, erholdt Canonicater ved flere af Roms Kirker, og den 21de September samme Aar modtog et Canonicat ved Laterankirken[2]). Valla Domherre!! Verdensklogskaben havde i Aarenes Løb lært ham at stække de høitflyvende Vinger og at see Verden gjennem andre, mere materielle Briller. Han, der i sin Tid som en kirkestormende Titan havde søgt at rokke ved Kirkens Grundpiller og havde truet med at støde Vaticanets Herre fra sit verdslige Høisæde, havde nu lært Kunsten at gaae paa Accord med sin Samvittighed, at lukke sit skarpe Øie for Kirkens brøstfældige Tilstand og at holde Fred med den rundhaandede Curie, som stolede paa den menneskelige Forfængelighed og vidste at fængsle sine Børn til Lydighed, ved til Høire og Venstre at lade milde Gaver og fede Præbender uddele til dem. Saaledes modtog da ogsaa Valla sit Præbende og flyttede som Canonicus ind i Dom-

---

[1]) Vita Calixti III. hos Muratori. tom. III. p. II. pag. 961.

[2]) Marini: Degli archiatri pontifici. Vol. I. pag. 241. Not. b: »L. della Valle fu fatto Secretario apostolico da Callisto III nel 1455.... alli 7 di Luglio, e pochi mesi dopo ottenne Canonicati nelle chiese della Rotonda, di Sant' Agata alla Suburra, di San Giorgio in Velabro e de' Santi Quaranti, un Beneficiato in Santa Maria in Via, ed una Capellania in San Biaglo dell'anello, e finalmente alli 21 di Settembre un altro Canonicato in San Giovanni Laterano«. (Med Henviisning til de vaticanske Registre.)

capitlet, der hørte til den egentlige Biskopskirke, »mater et caput ecclesiarum, aula dei, regia dei«. Saa ofte Klokkerne kaldte Kannikerne fra deres Celler til »horæ canonicæ«, vilde man i den talrige Skare af Prælater kunne opdage en værdig Skikkelse med funklende Øine, en stærktbuet, romersk Ørnenæse og et skalkagtigt Smiil om Munden skride langsomt fremad i den side, baldyrede Domherrekjortel og tage Plads i den rigtudskaarne Munkestol oppe i Kirkens Tribune [1]). Men, naar Laurentius Valla som Domherre kastede Blikket herfra ud i det vide Kirkerum, der var prydet med pragtfulde Capeller, gyldne Reliqvieskriin og kostbare Gaver fra alle Jordens Konger og Keisere, mon han da ikke, midt i al denne Glimmer, med en særegen Følelse maatte komme til at tænke paa hine Dage, da han, uden at kjende til »Menneskefrygt«, havde angrebet Pavens »falske og opdigtede Høihedsret« over Jordens Mægtige og havde taget den nedtrykte »Guds Kirke« i Forsvar? Hvilken Skjæbnens Ironi at see Laurentius Valla gjort til Domherre ved Laterankirken, Pavens Sognekirke!!

I dette Domcapitel tilbragte Valla Resten af sit Liv, og anvendte sit Otium til at lægge sidste Haand paa sine »Annotationer«, hvilke han vistnok ikke har undladt at offentliggjøre [2]). Et andet Arbeide, som ved hans mange Kampe og derpaa ved Nicolaus's Død var blevet afbrudt, var Oversættelsen af Herodot; denne fortsatte han, da han ogsaa udenfra blev opmuntret

[1]) Der er levnet os et Billede af Valla, som findes i »Bibliotheca sive thesaurus virtutis et gloriæ, in quo continentur illustrium ... virorum effigies et vitæ per Jacobum Boissardum et Theodor. de Bry«. Frankfurt. 1628. Pars I. pag. 112. Under Billede findes følgende Distichon:

Defuncto Valla Musis plorantibus inquit
Phoebus, hic antistes nostri Heliconis erit.

[2]) Jvnfr. Side 237.

dertil; thi — ifølge Pontanus — skal han engang fra Rom af have begivet sig til Neapel for at hilse paa sin fordums trofaste Beskytter, og af ham have modtaget det Hverv, at fuldføre Herodot [1]). Vi maae vistnok sætte denne Reise til disse Aar; dette vide vi ialtfald med Bestemthed, at han beskjæftigede sig med Herodot hele Slutningen af sit Liv og modtog ikke ubetydelige Summer paa Forskud af Kong Alphons. Han opnaaede ikke at faae dette Værk fuldendt; Fyrsten lod da Manuskriptet bringe til sig fra Rom og gav Ordre til, at det med Omhu skulde opbevares i hans Bibliothek [2]).

[1]) Opera Joviani Pontani. tom. III. pag. 2598.

[2]) Jov. Pontanus. tom. III. pag. 2597. 98. — B. Facius: De viris illustr. pag. 23. — Ifølge Georgius (Vita Nicolai V. pag. 185) findes der i Vaticanet et Exemplar af denne Oversættelse, deelt i to Bind, hvoraf det ene bærer Titlen: »Herodoti liber primus, qui inscribitur Thalia, Divo Æneæ Pio II. Pont. Max. Optimoque per Laurentium Vallam Romanum Oratorem perfectum e Græco in Latinum versus«. Og mod Slutningen: »Finit. Herodotus Divo Æneæ Pio Secundo Senensi.... e Græco in Latinum per Laur. Vallam Rhetorem translatus«. Af de Faglærde har denne Oversættelse faaet et bedre Skudsmaal. Den tryktes førstegang i Venedig 1474, senere i Cøln 1526, i Frankfurt 1595. (Jvnfr. Fabricius. pag. 282). I Fortalen til denne sidste Udgave siger Henricus Stephanus (pag. 16): »Denne Oversættelse har store og overmaade mange Feil ved Siden af store og betydelige Fortrin; magnum ad præcepta optimæ rationis interpretanda, magnum ad formandum judicium eius, qui interpretem agere discit, adjumentum afferre potest. Sunt enim quædam tam Latine, tam dilucide, tam numerose, tam denique omnibus modis concinne venusteque expressa, ut nihil Latinius, dilucidius, numerosius, nihil concinnius venustiusque fieri fingive posse videatur... Quid quod sæpissime in uno eodemque loco bona malis permixta esse contingit? quid quod interdum in uno periodi membro doctum, fidelem et diligentem interpretem et omnia Laurentio Valla digna agnoscimus, in altero doctrinam (immo vel vulgarem linguæ Græcæ cognitionem), fidem, diligentiam desideramus... Hanc interpretationem minime rejicien-

Det lateranske Stilleliv, til hvilket Valla havde knyttet de lyseste Forhaabninger om en rig Fremtidsvirksomhed, eftersom han nu ret con amore kunde faae Tid til at sysle med sine Yndlingsstudier, skulde dog ikke blive af nogen lang Varighed; thi, medens han endnu var levende opfyldt af Længsel efter i Fredens Dage at indhente, hvad han i Kampens Aar havde forsømt, bortkaldtes han midt i sin fulde Manddomsalder fra Videnskabens Tjeneste den 1ste August 1457, ikkun 50 Aar gammel [1]). Om Grunden til denne pludselige Bortgang

dam, sed potius quas habet inter vitia virtutes et rosas inter aculeos carpendas esse censeo».

[1]) Ligesom Valla's Fødselsaar har været omstridt, saaledes ogsaa hans Dødsaar. Nogle have meent at maatte udsætte dette idetmindste til Pius 2's Regjeringsaar (1458—1464), fordi man i den ovenfor omtalte Codex — funden i Vaticanerbibliotheket og citeret af Georgius i «Vita Nicolai» pag. 185 — har truffet Valla's Oversættelse af Herodot dediceret til Pius 2den. Men, da Valla ifølge Pontanus (Opera. tom. III. pag. 2597), som i sin sin Ungdom havde seet Valla i Neapel, «overraskedes af Døden midt under dette sit Arbeide», saa maa denne Dedication skrive sig fra den, der fuldendte Oversættelsen. — Langt vanskeligere er det at gjendrive det Beviis, som flere Forfattere hente fra det gamle Epitaphium over Valla, som, sat af Moderen, senere er blevet ødelagt. Ifølge den ældste Efterretning om denne Indskrift, — der findes i G. Fabricii: «Roma» (Baselerudgaven 1550), — lød den saaledes: «Laurentio Vallæ, harum ædium sacrarum canonico, Alfonsi regis et Pontificis maximi secretario, apostolicoque scriptori, qui sua ætate omneis eloquentia supcravit, Catharina mater filio pientissimo posuit. Vixit annos L. Obiit anni Domini MCCCCLXV. Cal. Aug.». Følgende Distichon stod nedenunder: «Laurens Valla jacet, Romanæ gloria linguæ: primus enim docuit, qua decet arte loqui». Støttende sig til hiin Gravindskrift, der ogsaa maatte synes at kunne gjælde for et uomstødeligt Beviis, have Forfattere, som Hanckius, von der Hardt, Spondanus, Bayle o. fl.. sat Valla's Dødsaar til 1465. Men Indskriften, som forøvrigt nu er tilintetgjort, maa nødvendigviis være urigtig, hvad enten vi ville skyde Skylden herfor paa Steenhuggeren, som satte Grav-

er der ikke levnet os nogen Oplysning. Hans ivrige Modstander, Facius, fulgte ham i Graven et Par Maaneder efter, og i Anledning af dette Sammentræf satte Efterverdenen dem følgende, spøgende Distichon [1]):

Ne vel in elysiis sine vindice Valla susurret,
Facius haud multos post obit ipse dies.

Valla's jordiske Levninger kom til at hvile i den minderige St. Giovanni in Laterano; i den hvælvede Gang, der løber bagom Kirkens glimrende Mosaiktribune, reiste Moderen, Catharina, ham et Gravmæle, bestaaende af en Marmorsteen med udhugget Billede og et Epitaphium, værdigt Aarhundredets største Philolog.

I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, da Kirken under Pave Clemens 8de undergik en stor Reparation, blev dette Gravmonument, uvist af hvad Grund, borttaget fra sin Plads og udflyttet i den tilstødende Klostergaard, hvor det endnu i Aaret 1821 maatte friste den Skjæbne at staae uændset hen mellem de mange andre

---

stenen og deri indhuggede Inscriptionen, paa Afskriveren eller endelig paa Sætteren af Fabricius's Værk. En af de to sidste Gisninger turde dog have meest Sandsynlighed for sig, da Paul Jovius (Elog. vir. illustr. Basel. 1577. pag. 18) som Øienvidne skriver: »Sepulchrum cælato ex marmore cum effigie et elogio Catharina mater pientissimo filio posuit, quod in Laterano introeuntium ad dextram spectatur. Obiit anno Christianæ salutis MCCCCLVII. Cal. Aug.« — Dersom Valla desuden var død 1465, 50 Aar gammel, maatte han være født 1415; men, som vi S. 43 have viist, strider denne Antagelse øiensynligt mod Valla's egne Yttringer, ifølge hvilke 1407 er hans Fødselsaar. Tage vi derfor dette til Udgangspunkt og forøvrigt fastholde Indskriftens Angivelse af Alder og Dato som rigtig, faae vi Aaret 1457. Dette Resultat stemmer ogsaa med Johannes Pontanus, som (Opera. tom. III. pag. 2598) beretter, at Kong Alphons efter Valla's Død lod hente Manuscriptet af Herodot til Neapel; men Alphons døde den 28de Juni 1458.

[1]) P. Jovius: Elogia virorum illustrium. tom. III. pag. 197.

kostbare Levninger fra Oldtid og Middelalder. I Aarhundreders Løb var imidlertid Indskriften, som løb omkring Billedet, ved voldelig Behandling gaaet tabt; da frelstes den sidste Levning ved den lærde Abbate, Francesco Cancellieri's Omsorg, og i Aaret 1825 erholdt Gravmælet, som forestiller den Afdøde hvilende i Domherredragt og med korslagte Arme, en sømmelig Plads i Capella del presepe, ogsaa kaldet Capella virginis, hvor det paa Fodstykket blev prydet af samme Haand med følgende Hexastichon:

Salve rex linguæ Laurenti Valla Latinæ,
Cultor in hac ipsa jam tuus æde jacet,
Virginis in cella superas quæ transit ad arces
Bisseno sacras sidere cincta comas:
Donec tecum una postrema luce resurgens
Felix caelestes possit adire domos.

---

[1]) Bunsen (Beschreibung der Stadt Rom. B. 3. Abth. I. S. 536. 685.) har i tredie Linie: »traxit ad auras«, udentvivl en Trykfeil. Den ovenstaaende Inscription er godhedsfuldt bleven mig meddeelt af Hr. Cand. Weilbach i Rom.

Slutning.

Efterat vi saaledes have fulgt Laurentius Valla fra Vuggen til Graven og gjort os bekjendte med hans rigtbevægede Liv og vidtforgrenede Forfatter-Virksomhed, staaer der endnu tilbage at søge ham anviist den Plads, der tilkommer ham overfor hans Samtid og de kommende Slægter.

Der har til alle Tider aabenbaret sig en mærkelig Forskjel i de Mænds Virksomhed, som paa Culturens, Videnskabens eller Kirkens Enemærker have været Menneskeslægtens Førere. Historien har snart at opvise Mænd, der have fyldt Verden med mægtige Ideer og dybe Tanker, hvorved de have bragt deres Tidsalder mange Decennier fremad; snart ere atter Mænd fremtraadte, der som den skarpe og bidende Vind have bragt de usunde og qvalme Taager til at lette sig fra Jordens Overflade. Hine ere de positive, opbyggende og befrugtende Aander, disse de critiske, klarende og frigjørende; hine plante nye Spirer i Jorden, disse rykke Ukrudet op, for at de de sunde Væxter desbedre kunne trives. Maalet er det samme for dem begge: at virke i Sandhedens Tjeneste, Midlerne kun forskjellige.

Laurentius Valla hørte efter hele sin Personlighed og Aandsretning til disse critiske Aander. I den Gjæringstid, i hvilken han levede, da Humanismens løsladte Kræfter tørnede løs mod det middelalderlige Barbari, staaer han som en af de dygtigste Forkjæmpere for den nye Aandsudvikling, som Stridsmanden, der med Øxe i Haand ikke ændsede nogen opkastet Forskandsning, men huggede ned forfode og gik sin Fjende lige ind paa Livet.

Løsenet i den Kamp, som dengang udkjæmpedes i Italien, gjaldt vel ikke nogen Renselse eller Fornyelse af det henvisnede Troesliv; dertil var den italienske Jordbund for let og Tidsalderen for æsthetisk betagen. Derfor er Valla's Plads heller ikke ved Siden af de Aander, som ved deres evangeliske Troes-Alvor og Nidkjærhed umiddelbart have beredet Veien for det store Reformationsværk. I hele sit Liv og i alle sine Skrifter træder han meget mere frem for os som Manden med den skarpe Forstand og det critiske Blik, der vel paa flere Steder i sine Værker viser stor Ærbødighed for Christi Kirke, ja endog taler dens Sag med Varme mod det simonistiske Hierarchi, men hvis hele Stilling til Christendommen dog altid har en mere objectiv Characteer.

Skjøndt Valla derfor ikke kan betragtes som en ligefrem Forbereder for Reformationen, indtager han dog i Rækken af de italienske Humanister en saa fremragende Plads, at der i flere af hans Skrifter aabenbarer sig en vis reformatorisk Tendents. Hvad han tilstræbte som sit nærmeste Formaal, var Romersprogets Udløsning fra Scholastikens Trældomsaag, saa at det atter kunde blive et forstaaeligt Udtryk af den klare Tanke. Derfor indviede han sit Liv til sit Yndlingsstudium, Philologien; derfor revsede han med skaanselløs Bitterhed de scholastiske Barbarismer; derfor søgte han ved Veltalenhedsskoler at oplukke Samtidens Øine for de classiske Mønsterforfattere og danne dens Smag ved sin correcte Stiil og smagfulde Fremstilling. Men han blev ikke staaende ved dette mere æsthetiske Formaal; thi, hvad han dog egentlig vilde ramme, var alt det Usunde og Skjæve i den middelalderlige Culturudvikling. Derfor udskjød han sine Pile mod hele den spidsfindige Skolelærdom, mod dens urene Sammenblanding af Christendom og aristotelisk Philosophi; derved har han brudt

Banen for de kommende Slægter og peget frem mod den Tid, da Troen og Tanken skulde udfries af det hierarchiske Tvangsaag, og Videnskaben blive fremmet ved selvstændig Grandskning og alvorligt Kildestudium. Og ikke mindre praktisk greb han ind i Samtidens store Spørgsmaal, da han med sandhedskjærlig Frimodighed rettede sig mod det verdsliggjorte Pavedømme og blottede Middelalderens Traditioner i deres Nøgenhed. Hans Skrift om Constantins Gave og hans Strid om det apostoliske Symbols Oprindelse have endnu blivende Betydning og kunne tjene som Vækkelsesmidler i Kirkens og Videnskabens Tjeneste.

Det er altsaa som Tugtemester for sin Tidsalder, at Valla har faaet sin store Betydning; thi med ubønhørlig Strenghed gjennemheglede han sine Dages seige Obscurantisme, tugtede med sin Pennesvøbe Scholastikens Philosopher og Kirkens canoniske Doctorer, gammeldags Theologer og pedantiske Stokjurister, uvidende Prælater og indbildske Munke, ja selve Kirkens Primas. Hvad Under da, at han ikke høstede den Roes, der tilfaldt mange af hans tammere Colleger, som beilede til Tidens Gunst, men at han som Angriber selv blev angreben, hadet og forfulgt hele sit Liv, og maatte søge Lønnen for sine Fortjenester hos sig selv? Saalænge han levede, skjælvede man for hans ubarmhjertige Critik, og, da han var død, sendte man ham spottende Hilsener i Graven og satte ham drillende Epitaphier, blandt hvilke dette turde være det meest characteristiske:

»Nunc, postquam manes defunctus Valla petivit,
Non audet Pluto verba Latina loqui.
Jupiter hunc coeli dignatus parte fuisset,
Censorem linguæ sed timet esse suæ.« [1])

---

[1]) Bayle: Dictionaire historique et critique. pag. 2935.

Men neppe var en Menneskealder henrunden, førend Valla's Fortjenester fandt deres rette Vurderingsmand hiinsides Alperne i hans Aandsbeslægtede, den unge Erasmus af Rotterdam. I sin Ungdom var denne fornemmelig ved Valla's Skrifter bleven ansporet til at dyrke Videnskaberne, og hele sit Liv igjennem holdt han med Ungdommens Varme fast ved denne Forfatter og betragtede ham som sit egentlige Forbillede. I sit attende Aar (1485) gjorde Erasmus et Uddrag af hans »Elegantiæ« til Brug for unge Studerende[1]); senere see vi ham optage Valla's Paastand, at det apostoliske Symbol ikke var forfattet af Apostlene[2]), og vi kunne endnu paa mange andre Punkter[3]) finde Spor af den mærkelige Indflydelse, som Valla ved sine Værker har udøvet paa Erasmus, saa at, ligesom Reformationens Heros havde sin Forløber i Johan Huss, saaledes havde samme Aarhundredes største Critiker sin Forgjænger i Laurentius Valla[4]).

Erasmus er da ogsaa flere Gange optraadt som trofast Forsvarer af Valla, hvis blotte Navn endnu dengang var fromme Øren til Anstød. Han skrev saaledes i Aarene 1489—1490 to Breve til Cornelius Aurotinus, Præst i Gouda; i det andet af dem hedder det: »Kan det være en Bebreidelse mod Valla, at en barbarisk Tidsalders dumme Præster have raset mod ham med

[1]) Jvnfr. Opera Erasmi. (Lugd. Batav. 1703) tom. I. pag. 1069—1126. Titlen er: »E. Rotterdami in Laurentii Vallæ elegantiarum libros epitome.«

[2]) Jvnfr. Symbolum sive catechismus i Opera Erasmi. tom. V. pag. 1140—1141.

[3]) I Striden med Luther om den frie Villie sluttede Erasmus sig for en Deel til Valla og henviste til hans Skrift: »De libero arbitrio.« Jvnfr. Walchs Udgave af Luther. Th. XVIII. S. 2004.

[4]) Jvnfr. A. Müller: Leben des Erasmus von Rotterdam. S. 122. (Hamburg. 1828).

afsindige Smædeord? Er det ikke Noget, som altid vederfares den Mand, der har indlagt sig store Fortjenester, at han bliver misundt, hadet, forhaanet og forfulgt? Men er det ikke ubilligt at bedømme en Mands Værd efter Andres Domme og efter den almindelige Mening, thi selv denne kan bedrage ... Hvad er det for Mennesker, hvilke Valla er en Torn i Øiet? Det er Mennesker, som hade de skjønne Videnskaber, og som skye Sandheden .... Dersom Valla havde villet tildække sin Tidsalders Raahed istedetfor at blotte den, da skulde man see, hvorledes han vilde have gaaet og gjældet for en saare elskværdig Forfatter; men nu, da han søgte at borttage det Taageslør, hvori visse Mennesker kunstigt havde indhyllet sig, og da han vilde blotte dem for Verden i deres sande Skikkelse, faldt Alle over ham ... Men hvo kan vel i vore Dage nære saa lav en Tænkemaade, at han, istedetfor at høiagte og elske, hader og afskyer den Mand, som med uhyre Møie og Besvær bekjæmpede det herskende Barbari, som kaldte de skjønne Videnskaber, der vare nærved at gaae tilgrunde, atter tillive, og som gjengav Italien sin gamle Veltalenhed og viste de Lærde den Bane, som de i denne Henseende havde at vandre?« [1])

Da Erasmus senere, i Aaret 1505, sendte Valla's »Annotationer« ud i Verden, ledsagede han dem med en Epistel, stilet til Protonotaren, Christopher Fischer; heri hedder det blandt Andet: »Laurentius Valla's Navn burde, istedetfor at være Gjenstand for Had, taknemligt holdes i Ære af Alle, som have Kjærlighed til de skjønne Videnskaber; thi i sin Iver for at gjenopreise Literaturen overtog han frivillig en Rolle, som han vidste vilde bringe ham de største Bryderier .... Det undgik ikke

[1]) Opera Erasmi. tom III. p. 1. ep. 2. pag. 2—3.

hans skarpe Blik, at en saa indgroet Sygdom ikke kunde helbredes uden ved alvorlige Lægemidler, ved Brænding og Bortskjæring, og at det ikke kunde skee uden ved at paadrage mange Mennesker store Smerter. Men han vidste ogsaa meget godt, at de Dødeliges Øren ere saa forfinede, at der selv blandt de Velsindede neppe findes Nogen, som gjerne hører Sandheden, og at derfor ikke blot de, som han rørte ved paa det ømme Sted, vilde opløfte et Skrig mod ham, men ogsaa de, som ved Andres Nød skabe sig Bekymringer ... »Men, siger man maaskee, han foer frem som en gal Tyr (foenum habet in cornu) og sønderrev Enhver, som han traf paa«. Kan man da virkelig kalde det at sønderrive, naar man er uenig i lærde Sager, og naar man, i sin Iver for at belære Andre, først roser det Meste og derpaa kaster sig noget haardt over enkelte Smaating? ... Valla's Forbrydelse bestod deri, at han vovede at revse enkelte Smaaord hos nogle Skribenter. En forfærdelig Misgjerning! ... Nei, man bør angaaende lærde Spørgsmaal ingenlunde misbillige Forskjellighed i Anskuelser, men snarere ivrigt ønske, at der maa være Strid, og med Hesiodus ansee denne for saare gavnlig, naar den blot ikke udarter til Raseri og Skjældsord. Hvad mig idetmindste angaaer, da er en Ven, som tilnikker mig Bifald, mig ikke kjærere, end en Fjende, som revser mig, at sige, naar jeg ikke behøver at tilraabe ham: Skomager, bliv ved din Læst. Thi, ligesom den, der roser, næsten ingensinde gjør Andet end Skade, saaledes gavner derimod altid den, der revser. Dersom han nemlig har Ret i sin Dadel, saa skilles jeg fra ham bedre belært; i modsat Fald anspores jeg, opildnes og bliver gjort mere opmærksom til at forsvare Sandheden ... Hvad nu det angaaer, at Valla ganske udtalte sin Fordømmelsesdom over Nogle, hvad var da vel mere fornødent end at fra-

rive de Uvidende den Myndighed, de havde tiltaget sig, eller, som det hedder, at rive Løvehuden af Æslet? Eller skulde maaskee den store uvidende Hob ansee de sletteste Førere for de bedste? ... Den forvanskede og fordærvede Tilstand, hvori Literaturen dengang befandt sig, behøvede netop en dristig Zoilus, en Svøbe for Barbarerne, ... kort sagt en skarp Censor, der som Minos kunde holde Dom, og der vidste, at der til haarde Knuder hørte skarpe Kiler.«

»Paa den Viis — vedbliver Erasmus — har den ene Laurentius ved sin bidende Skarphed fremmet Videnskaberne langt mere end hine Manges ilde anbragte Venlighed, som yttrer sig deri, at de, uden at gjøre Forskjel, beundre Alt hos Alle, tiljuble hverandre Bifald og klappe hverandre paa Kind. Dersom man blot engang nøiere vilde undersøge, hvilken forfærdelig Forvirring hine Gother havde bragt ind over alle Videnskaber, med hvilken vigtig Selvbehagelighed de udkrammede deres Taabeligheder, med hvilken dum Halsstarrighed de bleve staaende i deres egen Uvidenhed og foragtede al Underviisning af Andre, saa vilde man maaskee endog kalde Valla's Harme meget maadeholden, stemple hans Vrede som hellig og hans Revsen som ganske nødvendig. Men ialtfald fortjente Valla dog Tak af enhver oplyst Mand, eftersom han paatog sig en Sag, som skaffede ham selv ikkun Had, men som gavnede os i mange Henseender. Hvor ubillige ere vi dog, ikke alene mod ham, men ogsaa mod os selv! Thi Poggius, hiin Rabulist, som var saa ulærd, at han ikke burde læses, selv om hans Skrifter ikke vare saa smudsige, men som er saa smudsig en Forfatter, at han, om end nok saa lærd, burde stødes bort af alle ædeltænkende Mennesker, — denne Forfatter, siger jeg, er nu i Alles Hænder, læses af Alle, ja er endog oversat paa alle Sprog. Men Lau-

rentius, som ikke har plettet sig med slige Smudsigheder, og som er hundrede Gange lærdere end hiin, han er nu engang kommen i Vanrygte for sin Heftighed, og som en Tyr, der vil stange, skyes han især af dem, der ingensinde have læst hans Skrifter... Vi ville følge Epictets gyldne Regel, at gribe enhver Ting i den Side, hvori den bedst kan holdes; hvad derfor Valla angaaer, som har saa mange Sider, hvor man med Nytte kan nærme sig til ham, hvorfor skulle vi netop her blive staaende ved hans altfor store Heftighed? Hvorfor lade vi ikke snarere hans mange store Fortjenester tynge ned i Vægtskaalen mod denne ene, ubetydelige Feil? Ja, hvorfor ere vi saa utaknemlige, at vi stemple det med Navnet Smædesyge, hvad der ikkun var en vel anbragt Frimodighed?« [1])

Det var imidlertid ikke blot det sextende Aarhundredes humanistiske Aander, som ved Valla's Arbeider, navnlig de philologiske og rhetoriske, følte sig ansporede og befrugtede til at virke i Oplysningens og Videnskabens Tjeneste. Ogsaa den evangeliske Retning, der lagde Haand paa selve Reformationsværket, har paaskjønnet Valla's Fortjenester; thi, hvor forskjelligt end Reformatorernes Standpunkt var fra det, Valla indtog, saa var der dog eet Punkt, hvor de i ham maatte see en Medstrider og Forgjænger. Baade Luther og Melanchthon saae nemlig i Sprogenes Dyrkning og Videnskabernes Fremblomstren nødvendige Forløbere og Forberedere for enhver udmærket Aabenbarelse af Guds Ord, og de krævede af enhver god Theolog og tro Udlægger af den hellige Skrift grammatisk og dialectisk Kundskab. »Skal man dømme om Skriften, siger Luther, da maa Sprogkunsten

---

[1]) Opera Erasmi. tom. III. p. I. ep. CIII. pag. 96—99. — Opera Vallæ. pag. 801—802.

være tilstede, ellers er det ude»; . . . »dersom vi glemme os selv saa vidt, at vi lade Sprogene fare, da ville vi ikke alene miste Evangeliet, men ogsaa tilsidst komme dertil, at vi hverken kunne tale eller skrive Latin eller Tydsk rigtigt« [1]). Efter saadanne Udtalelser kunde det ikke være Andet, end at Reformatorerne maatte have Øie for Valla's Fortjenester af Classikernes Fremdragelse og af Grammatikens Studium. Dog, — medens den fredelige Melanchthon vel nærmest er bleven staaende herved, men paa mange andre Punkter er bleven frastødt af denne »homo rixosus« [2]), saa følte den djærve og stridbare Luther sig netop tiltalt af det Polemiske i Valla's Natur og skattede ham høit for hans Indhug paa de barbariske Sprogfordærvere, men især for hans vedholdende Kamp mod de scholastiske Theologer og deres Hovedorakel, Aristoteles, om hvem Luther siger, at han »vilde have holdt ham for Djævelen selv, dersom han ikke vidste, at han havde været et Menneske« [3]). Hvormeget i Luthers polemiske Skrivemaade, hvormange Udtalelser mod Scholastikerne og Aristoteles minde ikke uvilkaarligt om Valla's Stridsskrifter? Vi kunne derfor ikke troe Andet, end at flere af Valla's Arbeider have udøvet en ikke ubetydelig Indflydelse paa Luther, saa at han, ved at see det fremsat med al Kraft og i klare Ord, hvad der i hans Ungdom rørte sig dunkelt i hans eget Indre, har følt sig endmere styrket i sin Antipathi mod den middelalderlige Philosophi.

Det af Valla's Skrifter, der imidlertid mere end noget andet skulde yde Reformatorerne brugbare Vaaben til

---

[1]) Walch. Th. X. S. 548. 553. — L.'s Briefe (de Wette) B. II. S. 313.

[2]) Phil. Melanchthonis explicationes ... super textus evangeliorum Dominicalium. pars. III. pag. 300. (1594.)

[3]) Walch. Th. XVIII. S. 6.

Kampen mod det romerske Hierarchi og de romerske Traditioner, var Skriftet om Constantins Gave. Aarhundredets eventyrlige Ridder, Ulrich von Hutten, havde i Aaret 1517, da han foretog en Reise til Italien, fundet et Exemplar af dette Skrift i Bologna. Endnu samme Aar, — kort efterat Luther var fremtraadt med sine Theses —, havde Hutten ladet dette Skrift udkomme i Trykken og dediceret det til Leo 10de i en Fortale, der ved sine dristige Domme over tidligere Paver og sin fine Ironi ligeoverfor Pave Leo, »Fredens Gjenopretter«, er et høist mærkværdigt Actstykke [1]).

Den tydske Jordbund var alt i længere Tid bleven gjort modtagelig for Frihedens Sædekorn ved Mænd som Reuchlin og Erasmus; derfor modtog man ogsaa denne Udgave af Valla's »Declamatio in donum Constantini« med stor Glæde. Beatus Rhenanus skrev i Aaret 1519 et Brev til Zwingli, hvori Hutten, navnlig for dette sit dristige Skrift, kaldtes »omnium mortalium audentissimus« [2]); men det bedste Beviis paa, at dette Skrift faldt i god Jordbund, faae vi ved at læse om det Indtryk, det gjorde paa Luther, da han et Par Aar senere fik det at læse. I et Brev til Spalatin under 24de Februar 1520 skriver Luther: »Nu har jeg da i mine Hænder Constantins Gavebrev, gjendrevet af Laurentius Valla og udgivet af Hutten. Du gode Gud! Hvilken Blindhed eller rettere hvilke Bedragerier af de Romersksindede (Romanensium)! Over Guds retfærdige Styrelse maa man da undre sig, at saa skjændige, grove og uforskammede Løgne ikke alene have holdt sig gjennem saamange Aarhundreder,

---

[1]) Fortalen findes i Opera Hutteni. ed. E. J. H. Münch. tom. II. pag 401—419; den er oversat hos Münch: Ueber die Schenkung Constantins. S. 65—77.

[2]) Jvnfr. Strauss: Ulrich von Hutten. S. 285.

men endog have faaet Overmagten, saa at de ere blevne indførte i Decretalerne, og — nequid monstrosissimi monstri desit — skulle gjælde for Troesartikler. Jeg ængstes i den Grad, at jeg nu næsten ikke mere tvivler om, at Paven virkelig er hiin Antichrist, som Verden ganske almindeligt venter paa; alle Ting passe saa ganske paa ham, som han lever og handler, taler og forordner. Men Mere herom, naar vi sees. Dersom Du ikke allerede har læst dette Skrift, saa vil jeg see til, at Du kan faae det at læse.« [1])

Af disse Linier til Spalatin og af flere andre Steder [2]) synes det at fremgaae, at Luther ved dette Skrift af Valla vandt et klarere Syn paa det fordærvede Pavedømme og styrkedes til den Kamp, som han for nylig havde begyndt. Da han derfor netop paa denne Tid kom i Strid med Universiteterne i Cøln og Løwen, hvilke havde fordømt nogle af hans Skrifter, der vare udkomne i Basel, saa trøstede han sig med, at det ikke var gaaet Vilhelm Occam, Picus Mirandola eller Laurentius Valla bedre [3]).

---

[1]) Luthers Briefe (de Wette). Th. I. No. CCIV. S. 420. »Ego sic angor, ut prope non dubitem Papam esse proprie Antichristum illum, quem vulgata opinione expectat mundus.« Paa Tydsk hos Walch. Th. XXI. S. 677—78.

[2]) Jvnfr. Epistlen til Johan Lange (18 Aug. 1520) i de Wette's Udgave. Th. I. S. 478.

[3]) Walch. Th. XV. S. 1603—1604. »Laurentius Valla, ein Funke von der ersten Kirche oder ein Zunder. Wem hat er nicht von den Päbsten und Theologen geschienen werth zu seyn, dass man an ihm löschen und tilgen möchte? Welcher Mann auch von denen als ein erzungelehrter Mensch gelästert wird, die ihm auf mehr als eine Art nicht werth gewesen wären das Nachtgeschirr darzureichen, da indessen die ... eisskalte Plaudereyen jener Leute gegen dieses Schriften lauter Stank und Koth sind. Jetzt aber ist Laurentius so geachtet, und wird täglich immer mehr dafür erkannt, dass weder Italien noch die ganze Kirche in

Og i Aaret 1537, da Paven havde udskrevet et Concilium til Mantua, udgav Luther et lille Skrift[4]), hvori »Donatio Constantini« første Gang fremtraadte i tydsk Oversættelse; Stykke for Stykke var forsynet med bittre og kraftige Randglosser af luthersk Soliditet og ledsaget af en længere, historisk Commentar. De Grunde, som bevægede Luther til at forkaste Gavebrevets Ægthed, ere for en stor Deel tagne ud af Valla's Skrift, men hele Behandlingen er dog den for Luther eiendommelige. Strax i Begyndelsen af Skriftet udtaler han sin Anerkjendelse af Valla, fordi han havde afsløret »solche unverschampte Teufelische lügen und Gottes lesterung«. Hans Ord ere disse: »Es hat ein gelehrter trefflicher man, genant Laurentius Valla, ein Römer, so noch fast bey mans zeiten gelebt hat, sich dawider gelegt, und der erst schrifftlich angefochten, wie wohl er fast seüberlich mit

---

vielen Jahrhunderten seines gleichen nicht gehabt, nicht nur in allen Wissenschaften (darinnen es ihm noch kein fürtrefflicher Magister noster gleich gethan), sondern auch in Standhaftigkeit und ungeheucheltem Religionseifer.«

[4]) Titlen paa Skriftet er: »Einer aus den hohen Artikeln des Allerheiligsten Bepstlichen glaubens, genant Donatio Constantini, durch D. Marti. Luther verdeudscht Inn das auffgeschobene Concilium von Mantua. Gedruckt zu Wittenberg durch Hans Lufft. 1537.« I Fortalen hedder det: »Wenn ich nicht so geneigt were und lust hette zu thun, was dem Teufel und seinem Bapsthum verdrieslich ist, zuvoraus wo Gottes ehre daraus kommen kann, so hette ich dis stück aus dem heiligen geistlichen Recht nicht fürgenomen zu verdeudschen, so gar schendlich verzweivelt böse Latin ists. Aber es hat so sollen sein, das die schendliche verzweivelte böse lügen mit keim andern denn mit solchem schendlichen verzweivelten bösen Latin beschrieben würde ....« Derpaa gaaer han over til selve Skriftet med de Ord: »Wer nu oren hat zu hören, der höre eine weidliche, fette, dicke, wolgemeste, eine rechte Bepstliche lügen; denn also stehets im Geistlichen Recht: ....«

der brant auff dem steinwege thet, und die Rote mordische verdampte hure zu Rom nicht so ungewasschen angreiff, wie der Luther gethan hat. Noch hetzet der Römische Teufel und Abgott seine Hellhunde an in, die Prediger Münche, so Ketzermeister heissen, und hetten in verbrand, wo er nicht entkomen und zum Könige Alfonso zu Neapel geflohen were, ob er wol eins grossen hohen geschlechts zu Rom war. Denn diese heilige Bepstliche lügen (wie alle andere lügen des Teufels) ist zu zart, wil nicht angetastet, noch angerürt sein. Denn sie ist gern angebet als ein Gott, und nu gewonet des sitzens an Gottes stat und des fusküssens, kan nicht leiden, das man sie lügen nennet und iren rechten namen gibt.«

Laurentius Valla har neppe kunnet feire nogen større Triumph end den at see sine Skrifter saaledes blive gjenoptagne og benyttede af Reformationstidens største Personligheder. Ved en saadan Indvielse er der sikkret hans Navn en Plads, som er af en ganske anden Betydning end den Virak, der til samme Tid udstrøedes for en Poggius eller Antonius Panormitanus. Thi, medens disse Mænds Skrifter fandt deres Læsekreds blandt Tydsklands lascive Aander, som brødc Staven over alt Høiere og udkastede Spottens Pile mod alt Helligt, virkede Valla's Værker ved deres critiske og fordomsfrie Aand som et kraftigt Ferment paa alle dem, der følte sig grebne af den nye Tids alvorlige Spørgsmaal, og indgjød dem Mod til at udkjæmpe Kampen for Menneskeaandens dybeste Rettigheder, for den frie Videnskab og den evangeliske Sandhed. Hvorsomhelst der derfor er aaben Sands for den classiske Literatur, hvor Øiet er opladt for Betydningen af den frie Tanke og det klare Ord, for Modsætningen mellem det guddommelige Aabenbaringsord og de menskelige Traditioner, der vil Valla's Navn stedse blive holdt

i Agt og Ære. Erasmus, Luther og Hutten have tilkjendt ham en Hædersplads, hvorfra Ingen vil kunne fortrænge ham; Tridentinerconciliet har paa sin Viis reist ham et Æreminde ved at sætte hans bedste Skrifter øverst i Rækken af »de forbudte Bøger«[1]. Vi vide ikke at kunne skjænke ham nogen dybere Anerkjendelse end den, der er ydet ham af Cardinal Bellarmin, naar han siger: »Veluti præcursor quidam Lutheranæ factionis fuisse videtur.«[2])

[1]) Jvnfr. Index librorum prohibitorum. pag. 319. (Romæ. 1819.)

[2]) Opera Bellarmini: De poenitentia lib. I. cap. 7. (Ingolstadt. 1605.)

Fortegnelse over Valla's Skrifter

i

chronologisk Orden.

Rom. (1407—1431).

	Aarsangivelse
*De comparatione Ciceronis Quinctilianique. (tabt) . .	1429 el. 1430.

Pavia. (1431).

De voluptate ac de vero bono libri III	(begyndt i Rom el. Piacenza, fuldendt i Pavia 1431 (?); senere omarbeidet.)
De libero arbitrio dialogus . . . . Epistola ad Candidum Decembrem. (oprindeligt ad Catonem Sancium)	samme Aar.

Gaeta. (1436 (el. 1437)—1442).

*Oversættelsen af 33 æsopiske Fabler	1438.
*Commentaren til Sallust's Catilina	?
Elegantiarum libri VI	1439 el. 1440.
Dialecticarum disputationum libri III	samme Aar.
De falso credita et ementita Constantini donatione declamatio	1440. (senere bearbeidet?)

Neapel. (1442—1445).

Disputatio adversus Livium . . . . *Epistolæ ad Guarinum et ad Aurispam . . . . . Annotationes in errores Antonii Raudensis . . .	1442—1445.
*Epistola ad Ludovicum Camerarium	1444.
*Epistola ad Gerardum . . . . *Oratio ad Eugenium IV	1445.

(1445—1447).

Aarsangivelse

Apologia pro se et contra calumniatores ad Eugenium IV	1445.
*De rebus gestis Ferdinandi, Aragonum et Siculorum regis, libri III	samme Tid (?)
Recriminationum in Barth. Facium libri IV . . . . Emendationes sex librorum Titi Livii de secundo bello Punico	1445—1446.

Rom. (1447—1457).

*Forøget Omarbeidelse af »Elegantiæ«. (tabt). . De reciprocatione Sui et Suus libellus	omtr. 1450.
*Oversættelsen af Thucydid.	1452.
*Oversættelsen af Iliaden . . . . Annotationes in novum Testamentum	uvist.
Antidoti in Poggium. libri IV . . . . Dialogi in Poggium. libri II	1452—1453.
Confutationes in Benedictum Morandum	(1454—) 1455.
*Oversættelsen af Herodot	ufuldendt.

Til Fuldstændiggjørelse af Valla's Arbeider maae vi endnu nævne en: »Sermo de mysterio Eucharistiæ«, trykt i Udgaven af Lactantii Værker. (1509). Utrykt er en: »Oratio in laudem St. Thomæ«, der omtales af Muratori (tom. III. p. II. pag. 1032), og en Afhandling: »Vita Aristidis«, der nævnes hos Fabricius (Bibl. med. et infim. lat. pag. 281) og Oudinus (Commentar. de scriptor. eccl. antiq. pag. 2439.)

De med * betegnede Skrifter findes ikke i vor Udgave af 1543, men ere enten tabte eller særskilt trykte eller optagne i Samlinger af andre Værker.

Trykfeil og Rettelser.

Side	Lin.	Staaer:	Læs:
19	13 f. n.	literaire	literære
26	12 —	efter	eller
66	8 f. o.	kryddret	krydret
74	Not. 4 Lin. f. n.	artitrio	arbitrio
84	12 f. o.	Tøilesløshed	Tøileløshed
96	14 —	dette	denne
98	7 f. n.	Hyldest	Hylding
100	4 f. o.	kryddrede	krydrede
105	Not. 5 L. f. n.	»for« udelades.	
125	8 f. n.	delte	dette
146	13 —	Aflateises-	Affatteises-
—	1 —	Guarinns	Guarinus
153	6 f. o.	voci ferator	vociferator
154	2 —	Betontius	Betontinus
174	7 —	tilføies foran Ferdinandi: De rebus gestis	
175	5 f. n.	af	at
197	Not. 1 L. f. n.	conscripti	conscripta
254	9 f. o.	dengang havde	havde dengang
261	10 —	Cyriacius	Cyriacus
264	11 —	Guaricus	Guarinus

